ଏହି ବିଧି ଜଲ୍ପତ ଭଯଉ ବିହାନା । ଚହୁଁ ଦୁଆର ଲାଗେ କପି ନାନା ॥
ଇତ କପି ଭାଲୁ କାଲ ସମ ବୀରା । ଉତ ରଜନୀଚର ଅତି ରନଧୀରା ॥ ୫ ॥

ସେ ଏହିପରି ଆସ୍ଫାଳନ କରୁ କରୁ ରାତି ପାହି ସକାଳ ହୋଇଗଲା । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବାନର ଆସି ଲଙ୍କାର ଘ୍ରିଦ୍ୱାର ଅବରୋଧ କରିଦେଲେ । ଏକପକ୍ଷରେ କାଳସମାନ ବୀର ବାନର ଓ ଭଲ୍ଲୁକ ଏବଂ ଅପରପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରଣଧୀର ରାକ୍ଷସ ।। ୫ ।।

ଲରହିଁ ସୁଭଟ ନିଜ ନିଜ ଜଯ ହେତୂ । ବରନି ନ ଜାଇ ସମର ଖଗକେତୂ ॥ ୬ ॥

ଉଭଯ ପକ୍ଷର ଯୋଦ୍ଧା ନିଜ ନିଜର ବିଜଯପାଇଁ ଲଢୁଥାନ୍ତି । କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ, ହେ ଗରୁଡ଼ ! ସେହି ଯୁଦ୍ଧଘନଘଟାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହେବ ନାହିଁ ।। ୬ ।।

ଦୋଃ- **ମେଘନାଦ ମାଯାମଯ ରଥ ଚଢ଼ି ଗଯଉ ଅକାସ ।**
ଗର୍ଜେଉ ଅଟ୍ଟହାସ କରି ଭଇ କପି କଟକହି ତ୍ରାସ ॥ ୭୨ ॥

ମେଘନାଦ ତା'ର ମାଯାମଯ ରଥ ଚଢ଼ି ଆକାଶକୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ ଅଟ୍ଟହାସ କରି ଗର୍ଜନ ଛାଡ଼ିଲା । ତାହା ଶୁଣି ବାନରସେନାରେ ଭଯ ଖେଳିଗଲା ।। ୭୨ ।।

ଚୌଃ- **ସକ୍ତି ସୂଲ ତରବାରି କୃପାନା । ଅସ୍ତ୍ର ସସ୍ତ୍ର କୁଲିସାଯୁଧ ନାନା ॥**
ଡାରଇ ପରସୁ ପରିଘ ପାଷାନା । ଲାଗେଉ ବୃଷ୍ଟି କରୈ ବହୁ ବାନା ॥ ୧ ॥

ସେ ଶକ୍ତି, ଶୂଳ, ଖଡ୍‌ଗ, କୃପାଣ ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଏବଂ ବଜ୍ର ଆଦି ନାନା ଆଯୁଧ ଚଲାଇଲା । ଫାର୍ଶା, ମୁଦ୍‌ଗର ଓ ପଥର ମାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ଶର ବୃଷ୍ଟି କଲା ।। ୧ ।।

ଦସ ଦିସି ରହେ ବାନ ନଭ ଛାଈ । ମାନହୁଁ ମଘା ମେଘ ଝରି ଲାଈ ॥
ଧରୁ ଧରୁ ମାରୁ ସୁନିଅ ଧୁନି କାନା । ଜୋ ମାରଇ ତେହି କୋଉ ନ ଜାନା ॥ ୨ ॥

ଶରସବୁ ଆକାଶର ଦଶଦିଗରେ ଛାଇହୋଇଗଲା ; ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ମଘାନକ୍ଷତ୍ରର ମେଘମାଳ ଝଡ଼ିବର୍ଷା ଲଗାଇଦେଲେ । କାନରେ କେବଳ 'ଧର ଧର', 'ମାର ମାର' ଶବ୍ଦ ପଡୁଥାଏ ; କିନ୍ତୁ ଯେ ମାରୁଥାଏ, ତାକୁ କେହି ଦେଖିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ଗହି ଗିରି ତରୁ ଅକାସ କପି ଧାଏଁହିଁ । ଦେଖହିଁ ତେହି ନ ଦୁଖିତ ଫିରି ଆଏଁହିଁ ॥
ଅବ୍ଦଘଟ ଘାଟ ବାଟ ଗିରି କଂଦର । ମାଯା ବଲ କୀନ୍ହେସି ସର ପଂଜର ॥୩॥

ପର୍ବତ ଓ ବୃକ୍ଷ ଧରି ବାନରମାନେ ଆକାଶକୁ ଡେଇଁପଡୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଦୁଃଖରେ ଫେରିଆସୁଥାନ୍ତି । ମେଘନାଦ ମାଯାବଳରେ ଦୁର୍ଗମ ଘାଟି, ରାସ୍ତା ଓ ପର୍ବତକନ୍ଦରମାନଙ୍କୁ ଶରର ପଞ୍ଜୁରାରେ ପରିଣତ କରିଦେଲା (ଶରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଲା) ।। ୩ ।।

ଜାହିଁ କହାଁ ବ୍ୟାକୁଲ ଭଏ ବଂଦର । ସୁରପତି ବଂଦି ପରେ ଜନୁ ମଂଦର ॥
ମାରୁତସୁତ ଅଂଗଦ ନଲ ନୀଲା । କୀନ୍ହେସି ବିକଲ ସକଲ ବଲସୀଲା ॥ ୪ ॥

ରାସ୍ତା ନ ପାଇ ବାନରମାନେ କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ବୋଲି ବିତ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିକଳ ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ପର୍ବତମାନେ ଆସି ଇନ୍ଦ୍ରର କଇଦୀଘରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ହନୁମାନ୍, ଅଙ୍ଗଦ, ନଳ ଓ ନୀଳ ଆଦି ସବୁବାନରଙ୍କୁ ମେଘନାଦ ବିବ୍ରତ କରିଦେଲା ।। ୪ ।।

ପୁନି ଲଛିମନ ସୁଗ୍ରୀଓ୍ୱ ବିଭୀଷନ । ସରହ୍ନି ମାରି କୀହ୍ନେସି ଜର୍ଜର ତନ ॥
ପୁନି ରଘୁପତି ସେଁ ଜୁଝେଁ ଲାଗା । ସର ଛାଁଡ଼ଇ ହୋଇ ଲାଗହିଁ ନାଗା ॥ ୫ ॥

ପୁଣି ସେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ସୁଗ୍ରୀବ ଓ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଶର ମାରି ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରକୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିଦେଲା । ତା'ପରେ ସେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଶର ମାରୁଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆସି ସର୍ପ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି ।। ୫ ।।

ବ୍ୟାଲ ପାସ ବସ ଭଏ ଖରାରୀ । ସ୍ୱବସ ଅନଂତ ଏକ ଅବିକାରୀ ॥
ନଟ ଇଓ୍ୱ କପଟ ଚରିତ କର ନାନା । ସଦା ସ୍ୱତଂତ୍ର ଏକ ଭଗଓ୍ୱାନା ॥ ୬ ॥

ଯେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଅନନ୍ତ, ଏକ (ଅଖଣ୍ଡ) ଓ ନିର୍ବିକାର, ସେହି ଖରଶତ୍ରୁ ଶ୍ରୀରାମ ଏପରିଭାବରେ ଲୀଳାଛଳରେ ନାଗପାଶରେ ବାନ୍ଧିହୋଇଗଲେ । ସଦା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମ ନଟ (ନାଟକର ଅଭିନେତା) ପରି ଅନେକପ୍ରକାର ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି ।। ୬ ।।

ରନ ସୋଭା ଲଗି ପ୍ରଭୁହିଁ ବଁଧାଯୋ । ନାଗ ପାସ ଦେଓ୍ୱନ୍ହ ଭୟ ପାଯୋ ॥ ୭ ॥

ରଣର ଶୋଭା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଭୁ ନିଜକୁ ନାଗପାଶରେ ବନ୍ଧାଇଦେଲେ ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭୟ ଲାଗିଲା ।। ୭ ।।

ଦୋ:- **ଗିରିଜା ଜାସୁ ନାମ ଜପି ମୁନି କାଟହିଁ ଭଓ୍ୱ ପାସ ।**
ସୋ କି ବଂଧ ତର ଆଓ୍ୱଇ ବ୍ୟାପକ ବିସ୍ୱ ନିଓ୍ୱାସ ॥ ୭୩ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଗିରିଜେ ! ଯାହାଙ୍କର ନାମ ଜପ କରି ମୁନିମାନେ ଭବପାଶକୁ (ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁବନ୍ଧନକୁ) କାଟିଦିଅନ୍ତି, ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଓ ବିଶ୍ୱନିବାସ (ବିଶ୍ୱର ଆଧାର) ପ୍ରଭୁ କ'ଣ କେବେ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିପାରନ୍ତି ! ।। ୭୩ ।।

ଚୌ:- **ଚରିତ ରାମ କେ ସଗୁନ ଭଓ୍ୱାନା । ତର୍କି ନ ଜାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ବଲ ବାନୀ ॥**
ଅସ ବିଗ୍ୱରି ଜେ ତଗ୍ୟ ବିରାଗା । ରାମହି ଭଜହିଁ ତର୍କ ସବ ତ୍ୟାଗା ॥ ୧ ॥

ହେ ଭବାନୀ ! ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଏହି ସଗୁଣ ଲୀଳା ବିଷୟରେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବାଣୀବଳରେ ତର୍କ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ଉପଲବ୍ଧି କରି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ଓ ବୈରାଗୀମାନେ ସମସ୍ତ ତର୍କ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି ।। ୧ ।।

ବ୍ୟାକୁଲ କଟକୁ କୀହ୍ନ ଘନନାଦା । ପୁନି ଭା ପ୍ରଗଟ କହଇ ଦୁର୍ବାଦା ॥
ଜାମଓ୍ୱଂତ କହ ଖଲ ରହୁ ଠାଢ଼ା । ସୁନି କରି ତାହି କ୍ରୋଧ ଅତି ବାଢ଼ା ॥ ୨ ॥

ମେଘନାଦ ବାନରସେନାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ କରିଦେଲା । ତା'ପରେ ସେ ଦେଖାଦେଇ ଦୁର୍ବଚନ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହା ଶୁଣି ଜାମ୍ବବାନ୍ କହିଲେ, "ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ରହ, ରହ; ମୁଁ ଯାଉଛି !" ଏହା ଶୁଣି ତା'ର କ୍ରୋଧ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ।। ୨ ।।

ବୃଦ୍ଧ ଜାନି ସଠ ଛାଁଡ଼ଉଁ ତୋହୀ । ଲାଗେସି ଅଧମ ପଗ୍ୟରୈ ମୋହୀ ॥
ଅସ କହି ତରଲ ତ୍ରିସୂଲ ଚଲାଯୋ । ଜାମଓ୍ୱଂତ କର ଗହି ସୋଇ ଧାଯୋ ॥ ୩ ॥

ସେ କହିଲା, "ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତତେ ବୁଢ଼ା ବୋଲି ଜାଣି ମୁଁ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲି । ରେ ଅଧମ ! ତୁ ପୁଣି ମୋତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଛୁ !" ଏପରି କହି ସେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଏକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତ୍ରିଶୂଳ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ଜାମ୍ବବାନ୍ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳଟା ହାତରେ ଧରିପକାଇ ଧାଇଁଆସିଲେ ।। ୩ ।।

ମାରିସି ମେଘନାଦ କେ ଛାତୀ । ପରା ଭୂମି ଘୁର୍ମିତ ସୁରଘାତୀ ॥
ପୁନି ରିସାନ ଗହି ଚରନ ଫିରାଏ୍ୟୋ । ମହି ପଛାରି ନିଜ ବଲ ଦେଖରାଏ୍ୟୋ ॥ ୪ ॥

ଏବଂ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳଟାକୁ ସେ ମେଘନାଦର ଛାତିକି ମାରିଦେଲେ । ଫଳରେ ସେହି ଦେବଶତ୍ରୁ ରାକ୍ଷସ ଚକ୍କର ଖାଇ ଭୂଇଁରେ ଟଳିପଡ଼ିଲା । ଜାମ୍ବବାନ୍ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇଗଲେ । ସେ ତା'ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟା ଧରି, ଘୂରାଇ, ତାକୁ ଘୂରାଇ ଭୂଇଁରେ କଗ୍ଡ଼ିଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିଜର ଶକ୍ତି ଦେଖାଇଦେଲେ ।। ୪ ।।

ବର ପ୍ରସାଦ ସୋ ମରଇ ନ ମାରା । ତବ ଗହି ପଦ ଲଂକା ପର ଡାରା ॥
ଇହାଁ ଦେଓ୍ୱରିଷି ଗରୁଡ଼ ପଠାଏ୍ୟୋ । ରାମ ସମୀପ ସପଦି ସୋ ଆଏ୍ୟୋ ॥ ୫ ॥

କିନ୍ତୁ ଯେତେ ମାରିଲେ ବି ବରପ୍ରସାଦରୁ ସେ ମରୁ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଜାମ୍ବବାନ୍ ପୁଣିଥରେ ତା ଗୋଡ଼ଦୁଇଟା ଧରି ତାକୁ ଲଙ୍କାଗଡ଼ ଉପରକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ । ଏଣେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ପଠାଇଦେବାରୁ ସେ ଆସି ଅବିଳମ୍ବେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।। ୫ ।।

ଦୋ:- **ଖଗପତି ସବ ଧରି ଖାଏ ମାୟା ନାଗ ବରୂଥ ।**
ମାୟା ବିଗତ ଭଏ ସବ ହରଷେ ବାନର ଜୂଥ ॥୭୪(କ)॥

ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦେହରୁ ସବୁମାୟାସର୍ପଙ୍କୁ ଧରି ଖାଇଗଲେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ମାୟାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ; ବାନରମାନେ ପୁଣିଥରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ।। ୭୪(କ) ।।

ଗହି ଗିରି ପାଦପ ଉପଲ ନଖ ଧାଏ କୀସ ରିସାଇ ।
ଚଲେ ତମୀଚର ବିକଲତର ଗଢ଼ ପର ଚଢ଼େ ପରାଇ ॥୭୪(ଖ)॥

ପର୍ବତ, ବୃକ୍ଷ, ପଥର, ନଖ ଆଦି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆୟୁଧ, ସେହି ବାନରମାନେ କ୍ରୋଧରେ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । ରାକ୍ଷସମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲେ ଓ ଯାଇ ଗଡ଼ ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ।। ୭୪(ଖ) ।।

ଚୌ:- **ମେଘନାଦ କେ ମୁରୁଛା ଜାଗୀ । ପିତହି ବିଲୋକି ଲାଜ ଅତି ଲାଗୀ ॥**
ତୁରତ ଗୟଉ ଗିରିବର କଂଦରା । କରୌଁ ଅଜୟ ମଖ ଅସ ମନ ଧରା ॥ ୧ ॥

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ମେଘନାଦର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ବାପାଙ୍କୁ ଦେଖି ତାକୁ ବଡ଼ ଲାଜ ଲାଗିଲା । 'ମୁଁ ଅଜେୟ ହୋଇ ରହିବାପାଇଁ ଯଜ୍ଞ କରିବି' ବୋଲି ମନେ ମନେ ନିଶ୍ଚୟ କରି ସେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫାଭିତରକୁ ଗଲିଗଲା ।। ୧ ।।

ଇହାଁ ବିଭୀଷନ ମଂତ୍ର ବିଚାରା । ସୁନହୁ ନାଥ ବଲ ଅତୁଲ ଉଦାରା ॥
ମେଘନାଦ ମଖ କରଇ ଅପାଓ୍ୱନ । ଖଲ ମାୟାଓ୍ୱୀ ଦେଓ୍ୱ ସତାଓ୍ୱନ ॥ ୨ ॥

ଏହା ଜାଣିପାରି ବିଭୀଷଣ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, "ହେ ଅତୁଳିତ ବଳଧାମ ଉଦାର ପ୍ରଭୁ ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ଉତ୍ପୀଡ଼କ ଦୁଷ୍ଟ ମାୟାବୀ ମେଘନାଦ ଗୋଟିଏ ଅପବିତ୍ର ଯଜ୍ଞ କରୁଛି ।। ୨ ।।

ଜୌଁ ପ୍ରଭୁ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ସୋ ପାଇହି । ନାଥ ବେଗି ପୁନି ଜୀତି ନ ଜାଇହି ॥
ସୁନି ରଘୁପତି ଅତିସୟ ସୁଖ ମାନା । ବୋଲେ ଅଗଂଦାଦି କପି ନାନା ॥ ୩ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯଦି ତା'ର ସେହି ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ହେ ନାଥ ! ତାକୁ ଆଉ ଜିତିହେବ ନାହିଁ ।'' ଏହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୁସୀ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅଙ୍ଗଦାଦି ବହୁ ବାନରଙ୍କୁ ଡକାଇ କହିଲେ.

ଲଛିମନ ସଂଗ ଜାହୁ ସବ ଭାଈ । କରହୁ ବିଧଂସ ଜଗ୍ୟ କର ଜାଈ ॥
ତୁହ୍ମ ଲଛିମନ ମାରେହୁ ରନ ଓହୀ । ଦେଖି ସଭୟ ସୁର ଦୁଖ ଅତି ମୋହୀ ॥ ୪ ॥

''ଭାଇମାନେ ! ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସହିତ ଯାଅ ଓ ମେଘନାଦର ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କର । ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ସଂଗ୍ରାମରେ ତୁ ହିଁ ତାକୁ ମାରିବୁ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭୟାକୁଳ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମୋତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି ।। ୪ ।

ମାରେହୁ ତେହି ବଲ ବୁଦ୍ଧି ଉପାଈ । ଜେହିଁ ଛୀଜେ ନିସିଚର ସୁନୁ ଭାଈ ॥
ଜାମଓଁତ ସୁଗ୍ରୀଓ ବିଭୀଷନ । ସେନ ସମେତ ରହେହୁ ତୀନିଉ ଜନ ॥ ୫ ॥

ହେ ଭାଇ ! ଶୁଣ ; ରାକ୍ଷାସକୁ ଏପରି ବଳ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ମାରିବୁ, ଯେପରି କି ତାର ନିଶ୍ଚିତ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ । ହେ ଜାମ୍ବବାନ୍, ସୁଗ୍ରୀବ ଓ ବିଭୀଷଣ ! ତୁମେ ତିନିଜଣ ସେନାସମେତ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସାଥିରେ ରହିବ ।'' ।। ୫ ।।

ଜବ ରଘୁବୀର ଦୀହ୍ନି ଅନୁସାସନ । କଟି ନିଷଂଗ କସି ସାଜି ସରାସନ ॥
ପ୍ରଭୁ ପ୍ରତାପ ଉର ଧରି ରନଧୀରା । ବୋଲେ ଘନ ଇଓଁ ଗିରା ଗଁଭୀରା ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ରଣଧୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ କଟିରେ ତୂଣୀର ବାନ୍ଧି, ଧନୁ ସଜାଡ଼ି ଏବଂ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଧାରଣ କରି ମେଘଗମ୍ଭୀର ବାଣୀରେ କହିଲେ, ।। ୬ ।।

ଜୌଁ ତେହି ଆଜୁ ବଧେଁ ବିନୁ ଆଓଁ । ତୌ ରଘୁପତି ସେଓଁକ ନ କହାଓଁ ॥
ଜୌଁ ସତ ସଂକର କରହିଁ ସହାଈ । ତଦପି ହତଉଁ ରଘୁବୀର ଦୋହାଈ ॥ ୭ ॥

''ମୁଁ ଯଦି ଆଜି ତାକୁ ନ ମାରି ଫେରିବି, ତେବେ ଆଉ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ସେବକ ବୋଲାଇବି ନାହିଁ । ତାକୁ ଶହେ ଶଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୁଁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଦୋହି ଦେଇ କହୁଛି, ଆଜି ମୁଁ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବଧ କରିବି ।'' ।। ୭ ।।

ଦୋଃ- ରଘୁପତି ଚରନ ନାଈ ସିରୁ ଚଲେଉ ତୁରଂତ ଅନଂତ ।
ଅଂଗଦ ନୀଲ ମୟଂଦ ନଲ ସଂଗ ସୁଭଟ ହନୁମଂତ ॥ ୭୫ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଚରଣରେ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ ଶେଷାବତାର ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣ ତୁରନ୍ତ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଅଙ୍ଗଦ, ନୀଳ, ମୟନ୍ଦ, ନଳ ଓ ହନୁମାନ୍ ଆଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ବି ଗ୍ଭଲିଲେ ।। ୭୫ ।।

ଚୌଃ- ଜାଇ କପିନ୍ହ ସୋ ଦେଖା ବୈସା । ଆହୁତି ଦେତ ରୁଧିର ଅରୁ ଭୈସା ॥
କୀନ୍ହ କପିନ୍ହ ସବ ଜଗ୍ୟ ବିଧଂସା । ଜବ ନ ଉଠଇ ତବ କରହିଁ ପ୍ରସଂସା ॥ ୧ ॥

ବାନରମାନେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମେଘନାଦ ବସି ଯଜ୍ଞରେ ରକ୍ତ ଓ ମହିଷ ଆହୁତି ଦେଉଛି । ତେଣୁ ବାନରମାନେ ମିଶି ତା'ର ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ । ତଥାପି ସେ ବସିଥିବା ଆସନରୁ ନ ଉଠିବାରୁ ସେମାନେ ତାକୁ ପରିହାସରେ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୧ ।।

ତଦପି ନ ଉଠଇ ଧରେନ୍ହି କଚ ଜାଈ । ଲାତନ୍ହି ହତି ହତି ଚଲେ ପରାଈ ॥
ଲୈ ତ୍ରିସୂଲ ଧାଓ୍ୱା କପି ଭାଗେ । ଆଏ ଜହଁ ରାମାନୁଜ ଆଗେ ॥ ୨ ॥

ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନ ଉଠିବାରୁ ବାନରମାନେ ଯାଇ ତାର ବୁଟି ଧରି ତାକୁ ଘୋଷାରି ଆଣିଲେ ଓ ଲାତ ମାରି ପଳାଇ ଆସିଲେ । ମେଘନାଦ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ଗୋଡ଼ାଇଆସିଲା । ବାନରମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ ।। ୨ ।।

ଆଓ୍ୱା ପରମ କ୍ରୋଧ କର ମାରା । ଗର୍ଜ ଘୋର ରଓ୍ୱ ବାରହିଁ ବାରା ॥
କୋପି ମରୁତସୁତ ଅଂଗଦ ଧାଏ । ହତି ତ୍ରିସୂଲ ଉର ଧରନି ଗିରାଏ ॥ ୩ ॥

ମେଘନାଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ, ବାରମ୍ବାର ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ କରି ମାଡ଼ିଆସିଲା । ହନୁମାନ୍ ଓ ଅଙ୍ଗଦ କୋପଭର ହୋଇ ତା'ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଗଲେ । ମେଘନାଦ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଛାତିରେ ତ୍ରିଶୂଳ ମାରି ତଳେ ଗଡ଼ାଇଦେଲା ।। ୩ ।।

ପ୍ରଭୁ କହଁ ଛାଁଡ଼ସି ସୂଲ ପ୍ରଚଂଡା । ସର ହତି କୃତ ଅନଂତ ଜୁଗ ଖଂଡା ॥
ଉଠି ବହୋରି ମାରୁତି ଜୁବରାଜା । ହତହିଁ କୋପି ତେହି ଘାଉ ନ ବାଜା ॥ ୪ ॥

ପୁଣି ସେ ପ୍ରଭୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଉପରକୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତ୍ରିଶୂଳ ଛାଡ଼ିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବାଣ ମାରି ତା' ତ୍ରିଶୂଳକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ଏପଟେ ହନୁମାନ୍ ଓ ଯୁବରାଜ ଅଙ୍ଗଦ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଓ ତାକୁ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ : କିନ୍ତୁ ତା'ଉପରେ ମାଡ଼ର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।। ୪ ।।

ଫିରେ ବୀର ରିପୁ ମରଇ ନ ମାରା । ତବ ଧାଓ୍ୱା କରି ଘୋର ଚିକାରା ॥
ଆଓ୍ୱତ ଦେଖି କ୍ରୁଦ୍ଧ ଜନୁ କାଲା । ଲଛିମନ ଛାଡ଼େ ବିସିଖ କରାଲା ॥ ୫ ॥

ଶତ୍ରୁକୁ [ମେଘନାଦକୁ] ଯେତେ ମାରିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମରୁ ନ ଥିବା ଦେଖି ବୀରମାନେ ଲେଉଟି ଆସିଲାବେଳକୁ, ସେ ଘୋର ଗର୍ଜନ କରି ମାଡ଼ିଆସିଲା । ସେ କ୍ରୋଧିତ କାଳ ପରି ମାଡ଼ିଆସୁଥିବା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତା'ଉପରକୁ ଏକ ଭୟାନକ ବାଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।। ୫ ।।

ଦେଖେସି ଆଓ୍ୱତ ପବି ସମ ବାନା । ତୁରତ ଭୟଉ ଖଲ ଅଂତରଧାନା ॥
ବିବିଧ ବେଷ ଧରି କରଇ ଲରାଈ । କବହୁଁକ ପ୍ରଗଟ କବହୁଁ ଦୁରି ଜାଈ ॥ ୬ ॥

ବଜ୍ରସମାନ ବାଣ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ସେ ଦୁଷ୍ଟ ତୁରନ୍ତ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କେତେବେଳେ ଦେଖାଦେଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ଲୁଚିଯାଉଥାଏ ।। ୬ ।।

ଦେଖି ଅଜୟ ରିପୁ ଡରପେ କୀସା । ପରମ କ୍ରୁଦ୍ଧ ତବ ଭୟଉ ଅହୀସା ॥
ଲଛିମନ ମନ ଅସ ମଂତ୍ର ଦୃଢ଼ାଓ୍ୱ । ଏହି ପାପିହି ମୈଁ ବହୁତ ଖେଲାଓ୍ୱ ॥ ୭ ॥

ଶତ୍ରୁକୁ ଅପରାଜେୟ ଦେଖି ବାନରମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ଏଥର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ମନେ ମନେ ବିଗ୍ଧର କଲେ, 'ଏ ଦୁଷ୍ଟକୁ ମୁଁ ବହୁତ ଖେଳାଇଲିଣି [ଆଉ ଅଧିକ ଖେଳାଇବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ; ଏହାକୁ ଏଥର ଶେଷ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।] ।। ୭ ।।

ସୁମିରି କୋସଲାଧୀସ ପ୍ରତାପା । ସର ସଂଧାନ କୀନ୍ହ କରି ଦାପା ॥
ଛାଡ଼ା ବାନ ମାଝ ଉର ଲାଗା । ମରତୀ ବାର କପଟୁ ସବ ତ୍ୟାଗା ॥ ୮ ॥

କୋଶଳପତି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରତାପ ସ୍ମରଣ କରି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବୀରୋଚିତ ଦର୍ପରେ ଶରସନ୍ଧାନ କଲେ । ଶର ଛାଡ଼ିଦେବାମାତ୍ରେ ତାହା ଯାଇ ରାକ୍ଷସର ଛାତିମଝିରେ ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ମରିବା ସମୟରେ ସେ ସବୁଜପଟ ଛାଡ଼ିଦେଲା ।। ୮ ।।

ଦୋ:- ରାମାନୁଜ କହଁ ରାମୁ କହଁ ଅସ କହି ଛାଁଡ଼ସି ପ୍ରାନ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତଵ ଜନନୀ କହ ଅଂଗଦ ହନୁମାନ ॥ ୭୬ ॥

'ରାମାନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ କେଉଁଠି ? ଶ୍ରୀରାମ କେଉଁଠି ?' – ଏପରି କହି କହି ସେ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ଅଙ୍ଗଦ ଓ ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, ''ଧନ୍ୟ ତୋର ମାଆ, ଧନ୍ୟ ! [କାରଣ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ହାତରେ ମଲୁ ପୁଣି ପ୍ରାଣ ଯିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାମ-ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେହି ପବିତ୍ର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲୁ ।] ।। ୭୬ ।।

ଚୌ:- ବିନୁ ପ୍ରୟାସ ହନୁମାନ ଉଠାୟୋ । ଲଂକା ଦ୍ୱାର ରାଖି ପୁନି ଆୟୋ ॥
ତାସୁ ମରନ ସୁନି ସୁର ଗଂଧର୍ବା । ଚଢ଼ି ବିମାନ ଆଏ ନଭ ସର୍ବା ॥ ୧ ॥

ହନୁମାନ୍ ତାକୁ ଅନାୟାସରେ ଉଠାଇନେଲେ ଓ ଲଙ୍କାର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ରଖିଦେଇ ଫେରିଆସିଲେ । ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ-ସଂବାଦ ପାଇ ଦେବତା ଓ ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଦି ସମସ୍ତେ ବିମାନ ଚଢ଼ି ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଗଲିଆସିଲେ ।। ୧ ।।

ବରଷି ସୁମନ ଦୁଂଦୁଭାଁ ବଜାଓ୍ୱହିଁ । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ବିମଲ ଜସୁ ଗାଓ୍ୱହିଁ ॥
ଜୟ ଅନଂତ ଜୟ ଜଗଦାଧାରା । ତୁହ୍ମ ପ୍ରଭୁ ସବ ଦେଓ୍ୱନ୍ହି ନିସ୍ତାରା ॥ ୨ ॥

ସେମାନେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି କରି, ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇ ବଜାଇ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାନ କଲେ, ''ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ଜଗଦାଧାର ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଘୋର ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲେ'' ।। ୨ ।।

ଅସ୍ତୁତି କରି ସୁର ସିଦ୍ଧ ସିଧାଏ । ଲଛିମନ କୃପାସିଂଧୁ ପହିଁ ଆଏ ॥
ସୁତ ବଧ ସୁନା ଦସାନନ ଜବହୀଁ । ମୁରୁଛିତ ଭୟଉ ପରେଉ ମହି ତବହୀଁ ॥୩॥

ଦେବତା ଓ ସିଦ୍ଧମାନେ ସ୍ତୁତି କରି ଫେରିଯିବା ପରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ସେପଟେ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ ସମାଗ୍ଭର ପାଇଯିବାକ୍ଷଣି ରାବଣ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ।। ୩ ।।

ମଂଦୋଦରୀ ରୁଦନ କର ଭାରୀ । ଉର ତାଡ଼ନ ବହୁ ଭାଁତି ପୁକାରୀ ॥
ନଗର ଲୋଗ ସବ ବ୍ୟାକୁଲ ସୋଗ୍ଭ । ସକଲ କହହିଁ ଦସକଂଧର ପୋଗ୍ଭ ॥ ୪ ॥

ଛାତି ପିଟି ପିଟି ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାରେ ବାହୁନି ବାହୁନି ମନ୍ଦୋଦରୀ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନଗରର ସମସ୍ତେ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ରାବଣକୁ ନୀଚ ବୋଲି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ତବ ଦସକଂଠ ବିବିଧି ବିଧି ସମୁଝାଈଁ ସବ ନାରି ।
ନସ୍ୱର ରୂପ ଜଗତ ସବ ଦେଖହୁ ହୃଦୟଁ ବିଗ୍ଭରି ॥ ୭୭ ॥

ରାବଣ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇଲା ଏବଂ କହିଲା, ''ତୁମେମାନେ ବିଗ୍ଭର ଜରି ଦେଖ, ଜଗତର ସବୁକିଛି ଏହିପରି ନାଶବାନ୍ ।'' ।। ୭୭ ।।

ଚୌ:- ତିହ୍ନହିଁ ଗ୍ୟାନ ଉପଦେସା ରାଓ୍ୱନ । ଆପୁନ ମଂଦ କଥା ସୁଭ ପାଓ୍ୱନ ॥
ପର ଉପଦେସ କୁସଲ ବହୁତେରେ । ଜେ ଆଚରହିଁ ତେ ନର ନ ଘନେରେ ॥ ୧ ॥

ରାବଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲା । ସେ ନିଜେ ନୀଚ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବହୁ ମଙ୍ଗଳକର କଥା କହିଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବାରେ ବହୁଲୋକ ନିପୁଣ ; କିନ୍ତୁ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ କରୁଥିବା ଲୋକ ଖୁବ୍ ଜମ୍ ।। ୧ ।।

ନିସା ସିରାନି ଭୟଉ ଭିନୁସାରା । ଲଗେ ଭାଲୁ କପି ଗୁରିହୁଁ ଦ୍ୱାରା ॥
ସୁଭଟ ବୋଲାଇ ଦସାନନ ବୋଲା । ରନ ସନ୍ମୁଖ ଜା କର ମନ ଡୋଲା ॥ ୨ ॥
ସୋ ଅବହୀଁ ବରୁ ଜାଉ ପରାଈ । ସଂଜୁଗ ବିମୁଖ ଭଏଁ ନ ଭଲାଈ ॥
ନିଜ ଭୁଜ ବଲ ମୈଁ ବୟରୁ ବଢ଼ାଏଁ । ଦେହଉଁ ଉତରୁ ଜୋ ରିପୁ ଚଢ଼ି ଆଏଁ ॥ ୩ ॥

ରାତି ପାହିଲା । ସକାଳ ହେଲା । ଭଲ୍ଲୁକ ଓ ବାନରମାନେ ଯାଇ ପୁନର୍ବାର ଲଙ୍କାର ଗୁରିଦ୍ୱାରରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଦଶାନନ ରାବଣ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ କହିଲା, "ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁସମ୍ମୁଖରେ ଯାହାର ମନ ବିଚଳିତ ହେଉଛି, ସେ ଏତିକିବେଳୁ ପଳାଇଯିବା ଭଲ ; ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଇ ବିମୁଖ ହୋଇ ପଳାଇଆସିବାରେ ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । ମୁଁ ମୋ ନିଜ ବାହୁବଳ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଶତ୍ରୁତା ବଢ଼ାଇଛି । ଯେଉଁ ଶତ୍ରୁ ଲଙ୍କାକୁ ମାଡ଼ିଆସିଛି, ମୁଁ ନିଜେହିଁ ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବି ।" ।। ୨, ୩ ।।

ଅସ କହି ମରୁତ ବେଗ ରଥ ସାଜା । ବାଜେ ସକଲ ଜୁଝାଉ ବାଜା ॥
ଚଲେ ବୀର ସବ ଅତୁଲିତ ବଲୀ । ଜନୁ କଜ୍ଜଲ କୈ ଆଁଧୀ ଚଲୀ ॥ ୪ ॥

ଏପରି କହି ସେ ପବନ ପରି ଏକ ବେଗଗାମୀ ରଥ ସଜାଇଲା । ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଯୁଦ୍ଧବାଦ୍ୟ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅତୁଳନୀୟ ବଳବାନ୍ ବୀରମାନେ ଏପରିଭାବରେ ଗଲିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି କଜ୍ଜଳର ଏକ ବାତ୍ୟା ମାଡ଼ିଆସୁଛି ।। ୪ ।।

ଅସଗୁନଅମିତ ହୋହିଁ ତେହି କାଲା । ଗନଇ ନ ଭୁଜବଲ ଗର୍ବ ବିସାଲା ॥ ୫ ॥

ସେତିକିବେଳେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅପଶକୁନ (ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ) ଦେଖାଗଲା ; କିନ୍ତୁ ନିଜ ଭୁଜବଳରେ ଅତିଗର୍ବୀ ହୋଇଥିବା ରାବଣ ସେସବୁକୁ ଆଦୌ ଗଣିଲା (ଖାତିରି କଲା) ନାହିଁ ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ-
ଅତି ଗର୍ବ ଗନଇ ନ ସଗୁନ ଅସଗୁନ ସ୍ରୁହିଁ ଆୟୁଧ ହାଥ ତେ ।
ଭଟ ଗିରତ ରଥ ତେ ବାଜି ଗଜ ଚିକ୍କରତ ଭାଜହିଁ ସାଥ ତେ ॥
ଗୋମାୟ୍ ଗାଧ କରାଲ ଖର ରବ୍ ସ୍ୱାନ ବୋଲହିଁ ଅତି ଘନେ ।
ଜନୁ କାଲଦୂତ ଉଲୂକ ବୋଲହିଁ ବଚନ ପରମ ଭୟାବ୍ନେ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବ ହେତୁ ସେ ଶକୁନ-ଅପଶକୁନକୁ (ଶୁଭାଶୁଭକୁ) ବିଗ୍ରାହ୍ୟ କରିନେଲା ନାହିଁ । ହାତରୁ ଅସ୍ତ୍ର ଖସିପଡୁଥାଏ । ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ରଥରୁ ଖସିପଡୁଥାନ୍ତି । ଘୋଡ଼ା ଓ ହାତୀମାନେ ଗର୍ଜନ କରି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଉଥାନ୍ତି । ବିଲୁଆ, ଶାଗୁଣା, କୁଆ ଓ ଗଧମାନେ ବଭତ୍ସ ରଡ଼ି ଛାଡୁଥାନ୍ତି । ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ କୁକୁରମାନେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି । ପେଚାମାନେ ଏପରି ଭୟାନକଭାବରେ ରାବୁଥାନ୍ତି ଯେ, ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ କାଳର ଦୂତରୂପେ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଦୋଃ-
ତାହି କି ସଂପତି ସଗୁନ ସୁଭ ସପନେହୁଁ ମନ ବିଶ୍ରାମ ।
ଭୂତ ଦ୍ରୋହ ରତ ମୋହବସ ରାମ ବିମୁଖ ରତି କାମ ॥ ୭୮ ॥

ଯେ ଜୀବଦ୍ରୋହରେ ରତ, ଯେ ମୋହର ବଶ, ଯେ ରାମବିମୁଖ ଓ ଯେ କାମାସକ୍ତ, ସେ କ'ଣ କେବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଖସମ୍ପତ୍ତି, ଶୁଭଶକୁନ ଓ ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରିବ ! ।। ୭୮ ।।

ଚୌ:- **ଚଲେଉ ନିସାଚର କଟକୁ ଅପାରା । ଚତୁରଂଗିନୀ ଅନୀ ବହୁ ଧାରା ॥**
ବିବିଧି ଭାଁତି ବାହନ ରଥ ଜାନା । ବିପୁଲ ବରନ ପତାକ ଧ୍ୱଜ ନାନା ॥ ୧ ॥

ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଅପାର ସେନା ଚାଲିଲା । ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ବିଭିନ୍ନ ଦଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଅନେକପ୍ରକାର ବାହନ, ରଥ ଓ ଯାନ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ବିବିଧ ରଙ୍ଗର ଅସଂଖ୍ୟ ପତାକା ଓ ଧ୍ୱଜା ଉଡୁଥାଏ ।। ୧ ।।

ଚଲେ ମତ୍ତ ଗଜ ଜୂଥ ଘନେରେ । ପ୍ରାବିଟ ଜଲଦ ମରୁତ ଜନୁ ପ୍ରେରେ ॥
ବରନ ବରନ ବିରଦୈତ ନିକାୟା । ସମର ସୂର ଜାନହିଁ ବହୁ ମାୟା ॥ ୨ ॥

ବର୍ଷାଋତୁର ପବନ ବୋହି ଆଣୁଥିବା ମେଘମାଳା ପରି ପଲ ପଲ ମତ୍ତହସ୍ତୀ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ନାନା ବର୍ଣ୍ଣର ବେଶ ଧରି ବୀରଗଣ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସଂଗ୍ରାମରେ ଶୂରବୀର ଓ ନାନାପ୍ରକାର ମାୟାରଚନାରେ ନିପୁଣ ।। ୨ ।।

ଅତି ବିଚିତ୍ର ବାହିନୀ ବିରାଜୀ । ବୀର ବସଂତ ସେନ ଜନୁ ସାଜୀ ॥
ଚଲତ କଟକ ଦିଗସିଂଧୁର ଡଗହାଁ । ଛୁଭିତ ପୟୋଧି କୁଧର ଡଗମଗହାଁ ॥ ୩ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର ସେନା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ବୀର ବସନ୍ତ ତାର ସେନା ସଜାଇ ଆଣିଛି । ସେହି ସେନାର ଚାଲିରେ ଦିଗ୍‌ଗଜମାନେ ଥରିଉଠିଲେ ; ସମୁଦ୍ର ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଗଲା ; ପର୍ବତମାନେ ଟଳମଳ ହେଲେ ।। ୩ ।।

ଉଠୀ ରେନୁ ରବି ଗୟଉ ଛପାଈ । ମରୁତ ଥକିତ ବସୁଧା ଅକୁଲାଈ ॥
ପନୱ ନିସାନ ଘୋର ରୱ ବାଜହିଁ । ପ୍ରଲୟ ସମୟ କେ ଘନ ଜନୁ ଗାଜହିଁ ॥ ୪ ॥

ଏତେ ଧୂଳି ଉଡ଼ିଲା ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଢାଙ୍କି ହୋଇଗଲେ । [ପୁଣି ହଠାତ୍] ବାୟୁ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଓ ପୃଥିବୀ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଢୋଲ ଓ ନାଗରାସବୁ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ମେଘଗର୍ଜନ ସଦୃଶ ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦରେ ବାଜୁଥାଏ ।। ୪ ।।

ଭେରି ନଫୀରି ବାଜ ସହନାଈ । ମାରୂ ରାଗ ସୁଭଟ ସୁଖଦାଈ ॥
କେହରି ନାଦ ବୀର ସବ କରହାଁ । ନିଜ ନିଜ ବଲ ପୌରୁଷ ଉଚ୍ଚରହାଁ ॥ ୫ ॥

ଭେରୀ, ତୂରୀ ଓ ସାହାନାଈ ଆଦି ରଣବାଦ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଦେବାପରି ରାଗରେ ବାଜୁଥାଏ । ସବୁ ବୀର ସିଂହନାଦ କରୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ବଳ-ପୌରୁଷ ବଖାଣୁଥାନ୍ତି ।। ୫ ।।

କହଇ ଦସାନନ ସୁନହୁ ସୁଭଟ୍ଟା । ମର୍ଦହୁ ଭାଲୁ କପିହ୍ନ କେ ଠଟ୍ଟା ॥
ହୌଁ ମାରିହଉଁ ଭୂପ ଦ୍ୱୌ ଭାଈ । ଅସ କହି ସନ୍ମୁଖ ଫୌଜ ରେଁଗାଈ ॥ ୬ ॥

ରାବଣ କହିଲା, "ହେ ଯୋଦ୍ଧାଗଣ ! ତୁମେ ଭାଲୁ-ବାନରଦଳଙ୍କୁ ଦଳିଦିଅ । ମୁଁ ସେହି ରାଜକୁମାର ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ମାରିବି ।" ଏପରି କହି ସେ ନିଜ ସେନାକୁ ଆଗକୁ ବଳାଇନେଲା ।। ୬ ।।

ୟହ ସୁଧି ସକଲ କପିହ୍ନ ଜବ ପାଈ । ଧାଏ କରି ରଘୁବୀର ଦୋହାଈ ॥ ୭ ॥

ଏହି ସଂବାଦ ପାଇ ବାନରମାନେ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କ ଜୟଧ୍ୱନି କରି ଧାଇଁଆସିଲେ ।। ୭ ।।

ଛନ୍ଦ- ଧାଏ ବିସାଲ କରାଲ ମର୍କଟ ଭାଲୁ କାଲ ସମାନ ତେ ।
ମାନହୁଁ ସପକ୍ଷ ଉଡ଼ାହିଁ ଭୂଧର ବୃଂଦ ନାନା ବାନ ତେ ॥
ନଖ ଦସନ ସୈଲ ମହାଦ୍ରୁମାୟୁଧ ସବଲ ସଂକ ନ ମାନହୀଁ ।
ଜୟ ରାମ ରାୱନ ମଉ ଗଜ ମୃଗରାଜ ସୁଜସୁ ବଖାନହୀଁ ॥

ବିଶାଳ ଓ ଭୟଙ୍କର ଭଲ୍ଲୁକ–ବାନରମାନେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦେଖାଗଲେ, ସତେ ଯେପରି ପକ୍ଷଧାରୀ ପର୍ବତମାନେ ଧାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତ ନାନା ବର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥାନ୍ତି । ନଖ, ଦନ୍ତ, ପର୍ବତ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷହିଁ ହୋଇଥାଏ ସେମାନଙ୍କ ଆୟୁଧ । ସେମାନେ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ; କାହାକୁ ବି ଡରିବା ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ରାବଣରୂପୀ ମଉହାସ୍ତୀନିମନ୍ତେ ସିଂହସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରିବା ସହିତ ସେହି ବାନରମାନେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଯଶ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ।

ଦୋ:- ଦୁହୁ ଦିସି ଜୟ ଜୟକାର କରି ନିଜ ନିଜ ଜୋରୀ ଜାନି ।
ଭିରେ ବୀର ଇତ ରାମହି ଉତ ରାୱନହି ବଖାନି ॥ ୭୯ ॥

ଦୁଇପଟର ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଜୟ ଜୟକାର କରୁଥାନ୍ତି । ଏଣେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଏବଂ ତେଣେ ରାବଣର ଯଶ ବଖାଣି ବଖାଣି ବୀରମାନେ ନିଜ ନିଜର ସମସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ।। ୭୯ ।।

ଚୌ:- ରାୱନୁ ରଥୀ ବିରଥ ରଘୁବୀରା । ଦେଖି ବିଭୀଷନ ଭୟଉ ଅଧୀରା ॥
ଅଧିକ ପ୍ରୀତି ମନ ଭା ସଂଦେହା । ବଂଦି ଚରନ କହ ସହିତ ସନେହା ॥ ୧ ॥

ରାବଣ ରଥ ଉପରେ ବସିଥାଏ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ରଥ ନ ଥାଏ । ଏହା ଦେଖି ପ୍ରେମାଧିକ୍ୟ ହେତୁ ବିଭୀଷଣ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରଭୁ ରଥବିହୀନ ହୋଇ ରଥୀ ରାବଣକୁ କିପରି ଜୟ କରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲା । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣବନ୍ଦନପୂର୍ବକ ସେ ଭକ୍ତିର ସହିତ କହିଲେ, ।। ୧ ।।

ନାଥ ନ ରଥ ନହିଁ ତନ ପଦ ତ୍ରାନା । କେହି ବିଧି ଜିତବ ବୀର ବଲୱାନା ॥
ସୁନହୁ ସଖା କହ କୃପାନିଧାନା । ଜେହିଁ ଜୟ ହୋଇ ସୋ ସ୍ୟଂଦନ ଆନା ॥ ୨ ॥

"ହେ ନାଥ ! ଆପଣଙ୍କର ରଥ ନାହିଁ, ଶରୀରରକ୍ଷକ ଜବତ(ସାଞ୍ଜୁ) ନାହିଁ, କି ପାଦରକ୍ଷକ ପାଦୁକା ନାହିଁ । ସେହି ବଳବାନ୍ ରାବଣକୁ ଆପଣ ଜୟ କରିବେ କିପରି ?" କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, "ହେ ସଖା ! ଶୁଣ, ଯାହାବଳରେ ଜୟ କରାଯାଏ, ସେହି ରଥ ହେଉଛି ଭିନ୍ନପ୍ରକାରର ।। ୨ ।।

ସୌରଜ ଧୀରଜ ତେହି ରଥ ଚ୍ୱକା । ସତ୍ୟ ସୀଲ ଦୃଢ଼ ଧ୍ୱଜା ପତାକା ॥
ବଲ ବିବେକ ଦମ ପରହିତ ଘୋରେ । ଛମା କୃପା ସମତା ରଜୁ ଜୋରେ ॥ ୩ ॥

ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ସେହି ରଥର ଚକ୍ର । ସତ୍ୟ ଓ ସଦାଗ୍ରର ହେଉଛି ତାହାର ଦୃଢ଼ ଧ୍ୱଜା ଓ ପତାକା । ବଳ, ବିବେକ, ଦମ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ) ଏବଂ ପରୋପକାର– ଏହି ଘୁରିଟି ହେଉଛି ତାହାର ଅଶ୍ୱ । କ୍ଷମା, ଦୟା ଏବଂ ସମତା ରଜ୍ଜୁଦ୍ୱାରା ଏହି ଅଶ୍ୱମାନେ ରଥରେ ଯୋଗୁ ହୋଇଥାନ୍ତି । ।। ୩ ।।

ଈସ ଭଜନୁ ସାରଥୀ ସୁଜାନା । ବିରତି ଚର୍ମ ସଂତୋଷ କୃପାନା ॥
ଦାନ ପରସୁ ବୁଧି ସକ୍ତି ପ୍ରଚଂଡା । ବର ବିଗ୍ୟାନ କଠିନ କୋଦଂଡା ॥ ୪ ॥

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଭଜନ ହେଉଛି ଉକ୍ତ ରଥର ଚତୁର ସାରଥି ; ବୈରାଗ୍ୟ ହେଉଛି ଢାଲ ଓ ସନ୍ତୋଷ ହେଉଛି ଖଡ଼୍ଗ ; ଦାନ ଫାଶୀ; ବୁଦ୍ଧିହିଁ ପ୍ରଚଣ୍ଡଶକ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଜ୍ଞାନ ହେଉଛି କଠୋର ଧନୁ ।। ୪ ।।

ଅମଲ ଅଚଲ ମନ ତ୍ରୋନ ସମାନା । ସମ ଜମ ନିୟମ ସିଲୀମୁଖ ନାନା ॥
କବଚ ଅଭେଦ ବିପ୍ର ଗୁର ପୂଜା । ଏହି ସମ ବିଜୟ ଉପାୟ ନ ଦୂଜା ॥ ୫ ॥

ନିର୍ମଳ (ନିଷ୍ପାପ) ଓ ଅଚଳ (ସ୍ଥିର) ମନ ହେଉଛି ତୂଣୀର । ଶମ (ମନର ବଶୀକରଣ), ଯମ (ଅହିଂସାଦି) ଓ ନିୟମ (ଶୌଗ୍ଦି) – ଏସବୁ ହେଉଛି ବିବିଧ ବାଣ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ତଥା ଗୁରୁଙ୍କ ପୂଜା ହେଉଛି ଅଭେଦ୍ୟ କବଚ । ବିଜୟ ନିମନ୍ତେ ଏହିସବୁ ସାଧନ ପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନ ନାହିଁ ।। ୫ ।।

ସଖା ଧର୍ମମୟ ଅସ ରଥ ଜାକେଁ । ଜୀତନ କହଁ ନ କତହୁଁ ରିପୁ ତାକେଁ ॥ ୬ ॥

ହେ ସଖା ! ଯାହାଙ୍କର ଏପରି ଧର୍ମମୟ ରଥ ରହିଛି, ତାଙ୍କର କେହି ଶତ୍ରୁହିଁ ନ ଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ କେହି ଜୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ।। ୬ ।।

ଘୋଃ- ମହା ଅଜୟ ସଂସାର ରିପୁ ଜୀତି ସକଇ ସୋ ବୀର ।
ଜାକେଁ ଅସ ରଥ ହୋଇ ଦୃଢ଼ ସୁନହୁ ସଖା ମତିଧୀର ॥୮୦(କ)॥

"ହେ ଧୀରବୁଦ୍ଧି ସଖା ! ଶୁଣ, ଯାହା ପାଖରେ ଏପରି ସୁଦୃଢ଼ ରଥ ଥାଏ, ସେହି ବୀର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାର ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଜୟ ଶତ୍ରୁକୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରିପାରେ (ରାବଣ କଥା ବା କେତେ !)" ।।୮୦(କ) ।।

ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ବିଭୀଷନ ହରଷି ଗହେ ପଦ କଂଜ ।
ଏହି ମିସ ମୋହି ଉପଦେସେହୁ ରାମ କୃପା ସୁଖ ପୁଂଜ ॥୮୦(ଖ)॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ବିଭୀଷଣ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ଧରିପକାଇ କହିଲେ, "ହେ କୃପାନିଧାନ ! ହେ ସୁଖରାଶି ଶ୍ରୀରାମ ! ଆପଣ ଏହା କହିବାଛଳରେ ମୋତେ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଇଦେଲେ ।" ।।୮୦(ଖ) ।।

ଉତ ପଗ୍ୱର ଦସକଂଧର ଇତ ଅଗଂଦ ହନୁମାନ ।
ଲରତ ନିସାଚର ଭାଲୁ କପି କରି ନିଜ ନିଜ ପ୍ରଭୁ ଆନ ॥୮୦(ଗ)॥

ସେପଟେ ରାବଣ ଏବଂ ଏପଟେ ଅଙ୍ଗଦ ଓ ହନୁମାନ୍ ରଣଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥାନ୍ତି । ରାକ୍ଷସ ଓ ଭଲ୍ଲୁକ-ବାନରମାନେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ।।୮୦(ଗ) ।।

ଚୌଃ- ସୁର ବ୍ରହ୍ମାଦି ସିଦ୍ଧ ମୁନି ନାନା । ଦେଖତ ରନ ନଭ ଚଢ଼େ ବିମାନା ॥
ହମହୂ ଉମା ରହେ ତେହିଁ ସଂଗା । ଦେଖତ ରାମ ଚରିତ ରନ ରଂଗା ॥ ୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଦି ସବୁଦେବତା, ଅନେକ ସିଦ୍ଧ ଏବଂ ମୁନି ବିମାନରେ ବସି ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । [ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରଣ-ରଙ୍ଗ-ଲୀଳା ଦେଖୁଥିଲି ।। ୧ ।।

ସୁଭଟ ସମର ରସ ଦୁହୁ ଦିସି ମାତେ । କପି ଜୟସୀଲ ରାମ ବଲ ତାତେ ॥
ଏକ ଏକ ସନ ଭିରହିଁ ପଗ୍ୱରହିଁ । ଏକହ୍ନ ଏକ ମର୍ଦି ମହି ପାରହିଁ ॥ ୨ ॥

ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଯୋଦ୍ଧା ରଣରସରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବାନରମାନଙ୍କର ବଳ ଥିଲେ ଶ୍ରୀରାମ ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଜିଣୁଥାନ୍ତି । ବାନର ଓ ରାକ୍ଷସମାନେ ପରସ୍ପର ଲଢୁଥାନ୍ତି, ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଆରେକକୁ ଦଳି ତଳେ ପକାଇଦେଉଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ମାରହିଁ କାଟହିଁ ଧରହିଁ ପଛାରହିଁ । ସୀସ ତୋରି ସୀସନ୍ହ ସନ ମାରହିଁ ॥
ଉଦର ବିଦାରହିଁ ଭୁଜା ଉପାରହିଁ । ଗହି ପଦ ଅଵନି ପଟକି ଭଟ ଡାରହିଁ ॥ ୩ ॥

ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶତ୍ରୁକୁ ମାରକାଟ କରୁଥାନ୍ତି ; ପରସ୍ପରକୁ ଧରି ତଳେ କଗ୍ଦ଼ିଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ଛିଣ୍ଡାଇ ସେହି ମୁଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟର ମୁଣ୍ଡକୁ ପ୍ରହାର କରୁଥାନ୍ତି । ଏକ ଆରେକର ପେଟ ଫଟାଇଦେଉଥାଆନ୍ତି, ବାହୁ ଉପାଡ଼ି ଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଧରି ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ ତଳେ କଗ୍ଦ଼ିଦେଉଥାନ୍ତି ।। ୩ ।।

ନିସିଚର ଭଟ ମହି ଗାଡ଼ହିଁ ଭାଲୂ । ଉପର ଢାରି ଦେହିଁ ବହୁ ବାଲୂ ॥
ବୀର ବଲୀମୁଖ ଜୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧେ । ଦେଖିଅତ ବିପୁଲ କାଲ ଜନୁ କ୍ରୁଦ୍ଧେ ॥ ୪ ॥

ଭାଲୁମାନେ ରାକ୍ଷସଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ମାରି, ଗାତରେ ପକାଇ ତାହାକୁ ବାଲିରେ ପୋତିଦେଉଥାନ୍ତି । ଶତ୍ରୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିବା ବୀରବାନରମାନେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ କ୍ରୁଦ୍ଧ କାଳପୁରୁଷ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- **କ୍ରୁଦ୍ଧେ କୃତାଂତ ସମାନ କପି ତନ ସ୍ରଵିତ ସୋନିତ ରାଜହୀଁ ।**
ମର୍ଦହିଁ ନିସାଚର କଟକ ଭଟ ବଲଵଂତ ଘନ ଜିମି ଗାଜହୀଁ ॥
ମାରହିଁ ଚପେଟନ୍ହି ଡାଟି ଦାତନ୍ହ କାଟି ଲାତନ୍ହ ମୀଜହୀଁ ।
ଚିକ୍କରହିଁ ମର୍କଟ ଭାଲୁ ଛଲ ବଲ କରହିଁ ଜେହିଁ ଖଲ ଛୀଜହୀଁ ॥ ୧ ॥

ଦେହରୁ ରକ୍ତ ବହିଯାଉଥାଏ ; ସେହି ବାନରମାନେ ରକ୍ତାକ୍ତ ଶରୀରରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ କାଳସମାନ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ରାକ୍ଷସସେନାର ବଳବାନ୍ ବୀରଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଦଳିଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ମେଘ ପରି ଗର୍ଜୁଥାନ୍ତି । ଜୋରରେ ଘ୍ପୁଡ଼ା ମାରୁଥାନ୍ତି ; ଦାନ୍ତରେ କାମୁଡ଼ିପକାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ଲାତ ମାରି ମାରି ଦଳିଦେଉଥାନ୍ତି । ବାନର ଓ ଭାଲୁମାନେ ଗର୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ରାକ୍ଷସମାନେ ଯେପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ, ସେହିପରି ଛଳ-ବଳ-କୌଶଳରେ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ଧରି ଗାଲ ଫାରହିଁ ଉର ବିଦାରହିଁ ଗଲ ଅଁତାଓ୍ରି ମେଲହୀଁ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦପତି ଜନୁ ବିବିଧ ତନୁ ଧରି ସମର ଅଂଗନ ଖେଲହୀଁ ॥
ଧରୁ ମାରୁ କାଟୁ ପଛାରୁ ଘୋର ଗିରା ଗଗନ ମହି ଭରି ରହୀ ।
ଜୟ ରାମ ଜୋ ତୃନ ତେ କୁଲିସ କର କୁଲିସ ତେ କର ତୃନ ସହୀ ॥ ୨ ॥

ବାନରମାନେ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଗାଲ ଧରି ଚିରିଦେଉଥାଆନ୍ତି, ଛାତି ଫାଡ଼ିଦେଉଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ତବୁଜୁଳା କାଢ଼ି ବେକରେ ପକାଉଥାନ୍ତି । ସେହି ବାନରମାନେ ଏପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପ୍ରଭୁ ନୃସିଂହ ଅନେକ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ରଣପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ 'ଧର ଧର ! ମାର ମାର ! କାଟ କାଟ !' ଶବ୍ଦ ଶୁଭୁଥାଏ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଜୟଧ୍ୱନି କରି କହୁଥାନ୍ତି 'ଯେଉଁ ଶ୍ରୀରାମ ତୃଣକୁ ବଜ୍ରସମାନ ଓ ବଜ୍ରକୁ ତୃଣସମାନ କରିଦେଇପାରନ୍ତି (ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁର୍ବଳକୁ ସବଳ ଓ ସବଳକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିଦେଇପାରନ୍ତି), ସେହି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଜୟ ହେଉ' ।। ୨ ।।

ଦୋ:- ନିଜ ଦଲ ବିଚଲତ ଦେଖେସି ବୀସ ଭୁଜାଁ ଦସ ଗ୍ରପ ।
ରଥ ଚଢ଼ି ଚଲେଉ ଦସାନନ ଫିରହୁ ଫିରହୁ କରି ଦାପ ॥ ୮ ୧ ॥

ନିଜସେନାର ବିଚଳିତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ରାବଣ ବିଂଶଭୁଜରେ ଦଶଟି ଧନୁ ଧରିପକାଇଲା ଏବଂ ରଥ ଚଢ଼ି ବାହାରିପଡ଼ିଲା ଓ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେଉଥିବା ନିଜସେନାକୁ 'ଫେରି ଆସ ! ଫେରି ଆସ !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇଲା ।। ୮ ୧ ।।

ଚୌ:- ଧାୟଉ ପରମ କ୍ରୁଦ୍ଧ ଦସକଂଧର । ସନ୍ମୁଖ ଚଲେ ହୂହ ଦେ ବଂଦର ॥
ଗହି କର ପାଦପ ଉପଲ ପହାରା । ଡାରେହ୍ନି ତା ପର ଏକହିଁ ବାରା ॥ ୧ ॥

ରାବଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଧାଇଁଆସିଲା । ବାନରମାନେ ହୁଙ୍କାର କରି ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହାତରେ ପାହାଡ଼, ପଥର ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷ ଧରି ଏକସଙ୍ଗେ ତା'ଉପରକୁ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ।। ୧ ।।

ଲାଗହିଁ ସୈଲ ବଜ୍ର ତନ ତାସୂ । ଖଂଡ ଖଂଡ ହୋଇ ଫୂଟହିଁ ଆସୂ ॥
ଚଲା ନ ଅଚଲ ରହା ରଥ ରୋପୀ । ରନ ଦୁର୍ମଦ ରାୱନ ଅତି କୋପୀ ॥ ୨ ॥

କିନ୍ତୁ ତାର ବଜ୍ରତୁଲ୍ୟ ଶରୀରରେ ବାଜି ପାହାଡ଼ ଓ ପଥରସବୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହେଉଛନ୍ତି । ଅତିକ୍ରୋଧୀ ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ରାବଣ ରଥ ରଖି, ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।[ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ] ତିଳେମାତ୍ର ଟଳୁନଥିଲା ।। ୨ ।।

ଇତ ଉତ ଝପଟି ଦପଟି କପି ଜୋଧା । ମର୍ଦୈ ଲାଗ ଭୟଉ ଅତି କ୍ରୋଧା ॥
ଚଲେ ପରାଇ ଭାଲୁ କପି ନାନା । ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଅଂଗଦ ହନୁମାନା ॥ ୩ ॥

ସେ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ଡେଇଁକୁଦି ବାନର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଦଳିପକାଇଲା । ଅନେକ ଭାଲୁ ଓ ବାନର 'ହେ ଅଙ୍ଗଦ ! ହେ ହନୁମାନ୍ ! ରକ୍ଷା କର ! ରକ୍ଷା କର !' କହି ପଳାୟନ କଲେ ।। ୩ ।।

ପାହି ପାହି ରଘୁବୀର ଗୋସାଇଁ । ଯହ ଖଲ ଖାଇ କାଲ କୀ ନାଇଁ ॥
ତେହିଁ ଦେଖେ କପି ସକଲ ପରାନେ । ଦସହୁଁ ଗ୍ରପ ସାୟକ ସଂଧାନେ ॥ ୪ ॥

"ହେ ରଘୁବୀର ! ହେ ଗୋସାଇଁ ! ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ! ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ! ଏ ଦୁଷ୍ଟ ଆମକୁ କାକ ପରି ଖାଇଯାଉଛି !"– ଏହିପରି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ସବୁବାନର ପଳାଇଯିବାକୁ ବସିଲେ । ତାହା ଦେଖି ରାବଣ ତାର ଦଶଧନୁରେ ଶର ସନ୍ଧାନ କରିଦେଲା ।। ୪ ।।

ଛଦ- ସଂଧାନି ଧନୁ ସର ନିକର ଛାଡ଼େସି ଉରଗ ଜିମି ଉଡ଼ି ଲାଗହୀଁ ।
ରହେ ପୂରି ସର ଧରନୀ ଗଗନ ଦିସି ବିଦିସି କହଁ କପି ଭାଗହୀଁ ॥
ଭଯୋ ଅତି କୋଲାହଲ ବିକଲ କପି ଦଲ ଭାଲୁ ବୋଲହିଁ ଆତୁରେ ।
ରଘୁବୀର କରୁନା ସିଂଧୁ ଆରତ ବଂଧୁ ଜନ ରଚ୍ଛକ ହରେ ॥

ସେ ଧନୁମାନଙ୍କରେ ଶର ଖଞ୍ଜି ଅଗଣିତ ଶର ମାରିଲା । ସେହିସବୁ ଶର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ଆଡ଼କୁ ସର୍ପ ପରି ଛୁଟିଗଲା । ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ, ଦିଗ-ବିଦିଗ – ସର୍ବତ୍ର ଶରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ବାନରମାନେ ଆଉ ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ! ଜୋକାହଳ କରି, ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ବାନର ଓ ଭାଲୁମାନଙ୍କର ସେନା ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, "ହେ ରଘୁବୀର ! ହେ କରୁଣାସାଗର ! ହେ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ! ହେ ସେବକମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ! ହେ ହରି ! [ରକ୍ଷା କର ।]"

ଦୋ:- ନିଜ ଦଲ ବିକଲ ଦେଖି କଟି କସି ନିଷଂଗ ଧନୁ ହାଥ ।
ଲଛିମନ ଚଲେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନାଇ ରାମ ପଦ ମାଥ ॥ ୮ ୨ ॥

ନିଜ ସେନାର ବିକଳ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି, କଟିରେ ତୂଣୀର କଷି, ହାତରେ ଧନୁ ଧରି, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ଲକ୍ଷ୍ମଣ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଗଲିଲେ ।। ୮ ୨ ।।

ଚୌ:- ରେ ଖଲ କା ମାରସି କପି ଭାଲୂ । ମୋହି ବିଲୋକୁ ତୋର ମୈଁ କାଲୂ ॥
ଖୋଜତ ରହେଉଁ ତୋହି ସୁତଘାତୀ । ଆଜୁ ନିପାତି ଜୁଡ଼ାଓଁ ଛାତୀ ॥ ୧ ॥

ସେ ରାବଣ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ତୁ ଏ ବାନର ଓ ଭଲ୍ଲୁକମାନଙ୍କୁ ମାରୁଛୁ କ'ଣ ? ମୋତେ ଦେଖ । ମୁଁ ତୋର କାଳ ।" ରାବଣ କହିଲା, "ଆରେ ମୋର ପୁତ୍ରଘାତକ ! ମୁଁ ତୋତେହିଁ ଖୋଜୁଥିଲି । ଆଜି ତୋତେ ମାରି ମୁଁ ହୃଦୟ ଶୀତଳ କରିବି ।" ।। ୧ ।।

ଅସ କହି ଛାଡ଼େସି ବାନ ପ୍ରଚଂଡା । ଲଛିମନ କିଏ ସକଲ ସତ ଖଂଡା ॥
କୋଟିହ୍ନ ଆୟୁଧ ରାଓ୍ୱନ ଡାରେ । ତିଲ ପ୍ରଓ୍ୱାନ କରି କାଟି ନିଓ୍ୱାରେ ॥ ୨ ॥

ଏପରି କହି ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାଣମାନ ମାରିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେହିସବୁ ବାଣକୁ ଶତଖଣ୍ଡ କରି କାଟିଦେଲେ । ରାବଣ କୋଟି କୋଟି ଅସ୍ତ୍ର ଚଳାଇଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେସବୁକୁ ମଧ୍ୟ କାଟି, ତିଳ ତିଳ କରି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ।। ୨ ।।

ପୁନି ନିଜ ବାନହ୍ନ କୀହ୍ନ ପ୍ରହାରା । ସ୍ୟଂଦନୁ ଭଂଜି ସାରଥୀ ମାରା ॥
ସତ ସତ ସର ମାରେ ଦସ ଭାଲା । ଗିରି ସୃଂଗହ୍ନ ଜନୁ ପ୍ରବିସହିଁ ବ୍ୟାଲା ॥ ୩ ॥

ଏବଂ ସେ ନିଜ ବାଣଦ୍ୱାରା ତାକୁ ପ୍ରହାର କଲେ । ତା'ରଥ ଭାଙ୍ଗି ସାରଥିକୁ ମାରିଦେଲେ । ରାବଣର ଦଶଶିରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଶହ ଶହ ବାଣ ବିନ୍ଧିଲେ । ପର୍ବତଶିଖରମାନଙ୍କରେ ସର୍ପମାନେ ପଶିଯିବା ପରି ସେହିସବୁ ବାଣ ତା' ମୁଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ପଶିଗଲା ।। ୩ ।।

ପୁନି ସତ ସର ମାରା ଉର ମାହାଁ । ପରେଉ ଧରନି ତଲ ସୁଧି କଛୁ ନାହାଁ ॥
ଉଠା ପ୍ରବଲ ପୁନି ମୁରୁଛା ଜାଗୀ । ଛାଡ଼ିସି ବ୍ରହ୍ମ ଦାହ୍ନି ଜୋ ସାଁଗୀ ॥ ୪ ॥

ପୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତାର ବକ୍ଷକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏକଶହ ବାଣ ମାରିଲେ । ରାବଣ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । କିନ୍ତୁ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଦୂର ହେବାକ୍ଷଣି ସେ ଉଠିପଡ଼ି ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଉପରକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶକ୍ତି ନିକ୍ଷେପ କରିଦେଲା ।। ୪ ।।

ଛଦ- ସୋ ବ୍ରହ୍ମ ଦତ୍ତ ପ୍ରଚଂଡ ସକ୍ତି ଅନଂତ ଉର ଲାଗୀ ସହୀ ।
ପରେ୍ୟା ବୀର ବିକଲ ଉଠାଓ୍ୱ ଦସମୁଖ ଅତୁଲ ବଲ ମହିମା ରହୀ ॥
ବ୍ରହ୍ମଂଡ ଭଓ୍ୱନ ବିରାଜ ଜାକେଁ ଏକ ସିର ଜିମି ରଜ କନୀ ।
ତେହି ଚହ ଉଠାଓ୍ୱନ ମୂଢ଼ ରାଓ୍ୱନ ଜାନ ନହିଁ ତ୍ରିଭୁଅନ ଧନୀ ॥

ବ୍ରହ୍ମାପ୍ରଦତ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ଆସି ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ବକ୍ଷକୁ ଆଘାତ କଲା । ବୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ରାବଣ ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଅତୁଳନୀୟ ବଳର ମହିମା ଅତୁଟ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଯାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶିର (ଫଣା)ରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପୀ ଭବନ ଧୂଳିକଣାଟିଏ ପରି ବିରାଜିତ ହେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ମୂର୍ଖ ରାବଣ ଟେକିବାକୁ ବସିଛି ! ତ୍ରିଭୁବନର ସ୍ୱାମୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ସେ ଚିହ୍ନିନାହିଁ ।।

ଦୋ:- ଦେଖି ପଓ୍ୱନସୁତ ଧାୟଉ ବୋଲତ ବଚନ କଠୋର ।
ଆଓ୍ୱତ କପିହି ହନ୍ୟୋ ତେହିଁ ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାର ପ୍ରଘୋର ॥ ୮୩ ॥

ଏହା ଦେଖି ପବନପୁତ୍ର ହନୁମାନ୍ କଠୋର ବଚନ କହି କହି ତା'ଉପରକୁ ଝପଟିଗଲେ । ହନୁମାନ୍ ଆସିବାମାତ୍ରେ ରାବଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଘୋର ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାର କଲା ।। ୮୩ ।।

ଚୌ:- ଜାନୁ ଟେକି କପି ଭୂମି ନ ଗିରା । ଉଠା ସଁଭାରି ବହୁତ ରିସ ଭରା ॥
ମୁଠିକା ଏକ ତାହି କପି ମାରା । ପରେଉ ସୈଲ ଜନୁ ବଜ୍ର ପ୍ରହାରା ॥ ୧ ॥

ମୁଥମାଡ଼ ଖାଇ ହନୁମାନ୍ ଆଣ୍ଠୁ ମାଡ଼ି ବସିପଡ଼ିଲେ ସିନା, ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ନାହିଁ । ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳିନେଇ ସେ ପୁଣି ଥରେ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଉଠିଲେ ଓ ରାବଣକୁ ଏକ ବଜ୍ର ପରି ମୁଥ ମାରିଦେଲେ । ବଜ୍ରାଘାତରେ ପର୍ବତ ଟଳିପଡ଼ିଲାପରି ରାବଣ ରଥରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ।। ୧ ।।

ମୁରୁଛା ଗୈ ବହୋରି ସୋ ଜାଗା । କପି ବଲ ବିପୁଲ ସରାହନ ଲାଗା ॥
ଧିଗ ଧିଗ ମମ ପୌରୁଷ ଧିଗ ମୋହୀ । ଜୌଁ ତେଁ ଜିଅତ ରହେସି ସୁରଦ୍ରୋହୀ ॥ ୨ ॥

ମୂର୍ଚ୍ଛାଭଙ୍ଗ ହେବା ପରେ ସେ ପୁଣି ଥରେ ଉଠିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ହନୁମାନଙ୍କର ବିପୁଳ ବଳକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲା । ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ମୋ ପୌରୁଷକୁ ଧିକ୍ ! ମୋତେ ବି ଧିକ୍ ! ଆରେ ଦେବଦ୍ରୋହୀ ! ତୁ ଏବେ ବି ବଞ୍ଚିଛୁ !!" ।। ୨ ।।

ଅସ କହି ଲଛିମନ କହୁଁ କପି ଲ୍ୟାୟୋ । ଦେଖି ଦସାନନ ବିସମୟ ପାୟୋ ॥
କହ ରଘୁବୀର ସମୁଝୁ ଜିୟଁ ଭ୍ରାତା । ତୁହ୍ମ କୃତାଂତ ଭଞ୍ଜକ ସୁର ତ୍ରାତା ॥ ୩ ॥

ଏପରି କହିବା ପରେ ହନୁମାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ନିକଟକୁ ନେଇଆସିଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାବଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲା । ଶ୍ରୀରଘୁବୀର [ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ] କହିଲେ, "ଭାଇ ! ଚିତ୍ତ କରି ମୋ: (ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ସ୍ମରଣ କର) ତୁ ହେଉଛୁ କାଳର ସୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତଜ ଏବଂ ଦେବତାଙ୍କର ତ୍ରାତା ।" ୩ ।।

ସୁନତ ବଚନ ଉଠି ବୈଠ କୃପାଲା । ଗଈ ଗଗନ ସୋ ସକତି କରାଲା ॥
ପୁନ କୋଦଂଡ ବାନ ଗହି ଧାଏ । ରିପୁ ସନ୍ମୁଖ ଅତି ଆତୁର ଆଏ ॥ ୪ ॥

ଏହା ଶୁଣିଦେବାକ୍ଷଣି କୃପାଳୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଉଠି ବସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସେହି କରାଳ 'ଶକ୍ତି' ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ବାହାରି ଆକାଶକୁ ଗ୍ଲିଗଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପୁନର୍ବାର ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ଧାଇଁଲେ ଏବଂ ଅତିଶୀଘ୍ର ଆସି ଶତ୍ରୁ ସମ୍ମୁଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ଆତୁର ବହୋରି ବିଭଂଜି ସ୍ୟଂଦନ ସୂତ ହତି ବ୍ୟାକୁଲ କିୟୋ ।
ଗିରେ୍ୟୋ ଧରନି ଦସକଂଧର ବିକଲତର ବାନ ସତ ବେଧ୍ୟୋ ହିୟୋ ॥
ସାରଥୀ ଦୂସର ଘାଲି ରଥ ତେହି ତୁରତ ଲଂକା ଲୈ ଗୟୋ ।
ରଘୁବୀର ବଂଧୁ ପ୍ରତାପ ପୁଂଜ ବହୋରି ପ୍ରଭୁ ଚରନନ୍ହି ନୟୋ ॥

ସେ ଅତିଶୀଘ୍ର ରାବଣର ରଥ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସାରଥିକୁ ମାରି ତାକୁ ବିବ୍ରତ କରିଦେଲେ । ସେ ତାଁ ଛାତି ଉପରକୁ ଶହେ ବାଣ ବିଞ୍ଚିଦେଲେ ; ଫଳରେ ରାବଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ତଳେ ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସାରଥି ତାକୁ ରଥରେ ପକାଇ ଅବିଳମ୍ବେ ଗଡ଼ଭିତରକୁ ନେଇଗଲା । ପ୍ରତାପପୁଞ୍ଜ ରଘୁବୀରଙ୍କର ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଫେରିଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।।

ଦୋ:- ଉହାଁ ଦସାନନ ଜାଗି କରି କରୈ ଲାଗ କଛୁ ଜଗ୍ୟ ।
ରାମ ବିରୋଧ ବିଜୟ ଚହ ସଠ ହଠ ଅତି ଅଗ୍ୟ ॥ ୮୪ ॥

ତେଣେ ଲଙ୍କାରେ ରାବଣର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିଯିବାରୁ ସେ ଜାଗିଉଠି ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀ ମୂର୍ଖ, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରି ବିଜୟ ଲାଭର ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା ।। ୮୪ ।।

ଚୌ:- ଇହାଁ ବିଭୀଷନ ସବ ସୁଧି ପାଈ । ସପଦି ଜାଇ ରଘୁପତିହି ସୁନାଈ ॥
ନାଥ କରଇ ରାଓନ ଏକ ଜାଗା । ସିଦ୍ଧ ଭଏଁ ନହିଁ ମରିହି ଅଭାଗା ॥ ୧ ॥

ଏଣେ ବିଭୀଷଣ ସବୁ ଖବର ପାଇଗଲେ ଓ ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲେ, "ହେ ନାଥ ! ରାବଣ ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ କରୁଛି । ତାହା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ସେହି-ଅଭାଗା ଆଉ ସହଜରେ ମରିବ ନାହିଁ ।। ୧ ।।

ପଠଓ୍ୱହୁ ନାଥ ବେଗି ଭଟ ବଂଦର । କରହିଁ ବିଧଂସ ଆଓ୍ୱ ଦସକଂଧର ॥
ପ୍ରାତ ହୋତ ପ୍ରଭୁ ସୁଭଟ ପଠାଏ । ହନୁମଦାଦି ଅଂଗଦ ସବ ଧାଏ ॥ ୨ ॥

ହେ ନାଥ ! ତୁରନ୍ତ ବାନରଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ପଠାନ୍ତୁ । ସେମାନେ ଯାଇ ତାର ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରନ୍ତୁ ; ତା'ଫଳରେ ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକୁ ଘୁଲିଆସିବ ।" ପ୍ରାତଃକାଳ ହେବାମାତ୍ରେ ପ୍ରଭୁ ସେଠାକୁ ବୀର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଦେଲେ । ହନୁମାନ୍, ଅଙ୍ଗଦ ଆଦି ମୁଖ୍ୟ ବୀରମାନେ ଧାଇଁଗଲେ ।। ୨ ।।

କୌତୁକ କୂଦି ଚଢ଼େ କପି ଲଂକା । ପୈଠେ ରାଓନ ଭଓନ ଅସଂକା ॥
ଜଗ୍ୟ କରତ ଜବହୀଁ ସୋ ଦେଖା । ସକଲ କପିନ୍ହ ଭା କ୍ରୋଧ ବିସେଷା ॥ ୩ ॥

ବାନରମାନେ ଅତି ସହଜରେ ପାଚିରି ଡେଇଁ ଲଙ୍କାଦୁର୍ଗ ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଏବଂ ନିର୍ଭୟରେ ଯାଇ ରାବଣର ମହଲରେ ପଶିଗଲେ । ସେ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିବାର ଦେଖିବାକ୍ଷଣି ବାନରମାନଙ୍କ ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା ।। ୩ ।।

ରନ ତେ ନିଲଜ ଭାଜି ଗୃହ ଆଏ । ଇହାଁ ଆଇ ବକ ଧ୍ୟାନ ଲଗାଏ ॥
ଅସ କହି ଅଂଗଦ ମାରା ଲାତା । ଚିତଏ ନ ସଠ ସ୍ୱାରଥ ମନ ରାତା ॥ ୪ ॥

ସେମାନେ କହିଲେ, "ରେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ! ରଣଭୂମିରୁ ତ ଘରକୁ ପଳାଇଆସିଲୁ; ପୁଣି ଏଠାରେ କାହିଁକି ବକଧ୍ୟାନ କରି ବସିଛୁ !" ଏପରି କହି ଅଙ୍ଗଦ ତାକୁ ଏକ ଗୋଇଠା ମାରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଦୁଷ୍ଟର ମନ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବୁଡ଼ିରହିଥିବାରୁ ସେ ସେହି ଗୋଇଠାକୁ ଖାତିରି କଲା ନାହିଁ ।। ୪ ।।

ଛଂଦ- ନହିଁ ଚିତଏ ଜବ କରି କୋପ କପି ଗହି ଦସନ ଲାତନ୍ହ ମାରହୀଁ ।
ଧରି କେସ ନାରି ନିକାରି ବାହେର ତେଇ ତିଦୀନ ପୁକାରହୀଁ ॥
ତବ ଉଠେଉ କ୍ରୁଦ୍ଧ କୃତାଂତ ସମ ଗହି ଚରନ ବାନର ଡାରଈ ।
ଏହି ବୀଚ କପିନ୍ହ ବିଧଂସ କୃତ ମଖ ଦେଖି ମନ ମହୁଁ ହାରଈ ॥

ସେ ଖାତିରି ନ କରିବାରୁ ବାନରମାନେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି ପକାଇଲେ ଏବଂ ଲାତ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବୁଟି ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ବାହାରକୁ ଘୋଷାରିଆଣିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ହୋଇ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାବଣ କାଳ ପରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଉଠିଲା ଏବଂ ବାନରମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ପଟୁ ଧରି ତଳେ କଗ୍ଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ବାନରମାନେ ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାବଣ ନିରାଶ ହୋଇଗଲା ।।

ଦୋ:- ଜଗ୍ୟ ବିଧଂସି କୁସଲ କପି ଆଏ ରଘୁପତି ପାସ ।
ଚଲେଉ ନିସାଚର କୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତ୍ୟାଗି ଜିଓ୍ୱନ କେ ଆସ ॥ ୮୫ ॥

ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରି ଯୁଦ୍ଧକୁଶଳ ବାନରମାନେ ରଘୁନାଥଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ରାବଣ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିରହିବାର ଆଶା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅତିଶୟ କ୍ରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଗ୍ଲଲିଲା ।। ୮୫ ।।

ଚୌ:- ଚଲତ ହୋହିଁ ଅତି ଅସୁଭ ଭୟଂକର । ବୈଠହିଁ ଗାଧ ଉଡ଼ାଇ ସିରନ୍ହ ପର ॥
ଭୟଉ କାଲବସ କାହୁ ନ ମାନା । କହେସି ବଜାଓ୍ୱହୁ ଜୁଦ୍ଧ ନିସାନା ॥ ୧ ॥

ସେ ଗ୍ଲଲିବା ସମୟରେ ଭୟଙ୍କର ଅଶୁଭଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖାଗଲା । ଶାଗୁଣାମାନେ ଉଡ଼ିଆସି ତା'ର ମୁଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ବସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ତା'ର କାଳ ପୂରିବା ସମୟ ପାଖେଇ ଆସିଥିବାରୁ ସେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣକୁ ମାନିଲା ନାହିଁ ; ବରଂ କହିଲା, "ରଣବାଦ୍ୟ ବଜାଅ ।" ।। ୧ ।।

ଚଲା ତମୀଚର ଅନୀ ଅପାରା । ବହୁ ଗଜ ରଥ ପଦାତି ଅସଓ୍ୱାରା ॥
ପ୍ରଭୁ ସନ୍ମୁଖ ଧାଏ ଖଲ କୈସେଁ । ସଲଭ ସମୂହ ଅନଲ କହଁ ଜୈସେଁ ॥ ୨ ॥

ନିଶାଚରମାନଙ୍କର ଅପାର ସେନା ଗ୍ଲଲିଲା । ତା' ଭିତରେ ବହୁ ହସ୍ତୀ, ରଥ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟ ଥିଲେ । ପତଙ୍ଗମାନେ ବିନାଶ ପାଇବାପାଇଁ ନିଆଁ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁବାପରି ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଧାଇଁଲେ ।। ୨ ।।

ଇହାଁ ଦେଓ୍ୱନ୍ହ ଅସ୍ତୁତି କୀନ୍ହୀ । ଦାରୁନ ବିପତି ହମହି ଏହିଁ ଦୀନ୍ହୀ ॥
ଅବ ଜନି ରାମ ଖେଲାଓ୍ୱହୁ ଏହୀ । ଅତିସଯ ଦୁଖୀତ ହୋତି ବୈଦେହୀ ॥ ୩ ॥

ଏଣେ ଦେବଗଣ ସ୍ତୁତି କଲେ, "ହେ ଶ୍ରୀରାମ ! ଏ ରାବଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ଏହାକୁ ଆଉ ଅଧିକ ଖେଳାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଜାନକୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଅଛନ୍ତି ।" ।। ୩ ।।

ଦେଓ୍ୱ ବଚନ ସୁନି ପ୍ରଭୁ ମୁସୁକାନା । ଉଠି ରଘୁବୀର ସୁଧାରେ ବାନା ॥
ଜଟା ଜୂଟ ଦୃଢ଼ ବାଁଧେଁ ମାଥେ । ସୋହହିଁ ସୁମନ ବୀଚ ବିଚ ଗାଥେ ॥ ୪ ॥

ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସିଲେ । ସେ ଉଠି ଶର ସଜାଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ମଥାର ଜଟାଜୂଟ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ; ଜୁଡ଼ାର ମଝି ମଝିରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିବା ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ ।। ୪ ।।

ଅରୁନ ନୟନ ବାରିଦ ତନୁ ସ୍ୟାମା । ଅଖିଲ ଲୋକ ଲୋଚନାଭିରାମା ॥
କଟିତଟ ପରିକର କସ୍ୟୋ ନିଷଂଗା । କର କୋଦଂଡ କଠିନ ସାରଂଗା ॥ ୫ ॥

ତାଙ୍କର ଅରୁଣାଭ ନୟନ ଓ ନୀଳମେଘ କାନ୍ତି ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପାଇଁ ନେତ୍ରାନନ୍ଦଦାୟୀ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଦ୍ୱନ୍ଦପରିକର ହୋଇ କଟିରେ ତୂଣୀର ବାନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ହସ୍ତରେ କଠୋର ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ଧରିଲେ ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- ସାରଂଗ କର ସୁଂଦର ନିଷଂଗ ସିଲୀମୁଖାକର କଟି କସ୍ୟୋ ।
ଭୁଜଦଂଡ ପୀନ ମନୋହରାୟତ ଉର ଧରାସୁର ପଦ ଲସ୍ୟୋ ॥
କହ ଦାସ ତୁଲସୀ ଜବହିଁ ପ୍ରଭୁ ସର ଗ୍ଲପ କର ଫେରନ ଲଗେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଂଡ ଦିଗ୍‌ଗଜ କମଠ ଅହି ମହି ସିଂଧୁ ଭୂଧର ଡଗମଗେ ॥

ପ୍ରଭୁ ହସ୍ତରେ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ଧରିଲେ ଓ କଟିରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷୟ ତୂଣୀର ବାନ୍ଧିଲେ । ବଳିଷ୍ଠ ଭୁଜଦଣ୍ଡ । ମନୋହର ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷ ଉପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ଭୃଗୁଙ୍କର) ପଦଚିହ୍ନ (ଶ୍ରୀବତ୍ସପଦାଙ୍କ) ସୁଶୋଭିତ । ତୁଳସୀଦାସ କହୁଛନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ ହସ୍ତରେ ଧନୁଶର ଧରି ଘୂରାଇବାମାତ୍ରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ଦିଗ୍‌ଗଜ, କଚ୍ଛପ, ଶେଷ, ପୃଥିବୀ, ସମୁଦ୍ର ଓ ପର୍ବତ– ସମସ୍ତେ ଥରିଉଠିଲେ ।।

ଦୋ:- ସୋଭା ଦେଖି ହରଷି ସୁର ବରଷହିଁ ସୁମନ ଅପାର ।
ଜୟ ଜୟ ଜୟ କରୁନାନିଧି ଛବି ବଲ ଗୁନ ଆଗାର ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ଶୋଭା ଦେଖି, ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ବହୁ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ "ଶୋଭା, ଶକ୍ତି ଓ ଗୁଣର ଧାମ କରୁଣାନିଧାନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଜୟ ହେଉ !" ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଧ୍ୱନି ଦେଲେ ।। ୮ ।।

ଚୌ:-ଏହାଁ ବୀଚ ନିସାଚର ଅନୀ । କସମସାତ ଆଇ ଅତି ଘନୀ ॥
ଦେଖି ଚଲେ ସନ୍ମୁଖ କପି ଭଟ୍ଟା । ପ୍ରଲୟକାଲ କେ ଜନୁ ଘନ ଘଟ୍ଟା ॥ ୧ ॥

ଇତିମଧ୍ୟରେ ନିଶାଚରମାନଙ୍କର ଅପାର ସେନା ଯୁଦ୍ଧର ଆବେଶରେ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବାନର ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ମେଘମାଳା ପରି ସେ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଗଲେ ।। ୧ ।।

ବହୁ କୃପାନ ତରୱାରି ଚମଂକହିଁ । ଜନୁ ଦହଁ ଦିସି ଦାମିନୀଁ ଦମଂକହିଁ ॥
ଗଜ ରଥ ତୁରଗ ଚିକାର କଠୋରା । ଗର୍ଜହିଁ ମନହୁଁ ବଲାହକ ଘୋରା ॥ ୨ ॥

ଶାଣିତ କୃପାଣ ଓ ତରବାରିମାନ ଚମକୁଥାଏ ; ଦିଶୁଥାଏ, ସତେ ଅବା ଦଶଦିଗରେ ବିଜୁଳି ଚମକୁଛି । ହସ୍ତୀ ଓ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କର ଭୀଷଣ ଚିତ୍କାର ଏବଂ ରଥମାନଙ୍କର ଘର୍ଘର ନାଦ ଶୁଣି ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ମେଘମାନେ ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି ।। ୨ ।।

କପି ଲଂଗୂର ବିପୁଲ ନଭ ଛାଏ । ମନହୁଁ ଇଂଦ୍ରଧନୁ ଉଏ ସୁହାଏ ॥
ଉଠଇ ଧୂରି ମାନହୁଁ ଜଲଧାରା । ବାନ ବୁଂଦ ଭୈ ବୃଷ୍ଟି ଅପାରା ॥ ୩ ॥

ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବାନରଙ୍କ ଲାଞ୍ଜରେ ଆକାଶ ଛାଇହୋଇଯାଇଥାଏ ; ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଆକାଶରେ ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପଡ଼ିଛି । ଆକାଶକୁ ଏଡ଼େ ବେଗରେ ଧୂଳି ଉଠିଯାଉଥାଏ ଯେ, ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଜଳର ପ୍ରଖର ଫୁଆରା ଉଠୁଛି । ଜଳବିନ୍ଦୁ ପରି ଅସଂଖ୍ୟ ଶର ବୃଷ୍ଟି ହେଉଥାଏ ।। ୩ ।।

ଦୁହୁଁ ଦିସି ପର୍ବତ କରହିଁ ପ୍ରହାରା । ବଜ୍ରପାତ ଜନୁ ବାରହିଁ ବାରା ॥
ରଘୁପତି କୋପି ବାନ ଝରି ଲାଇ । ଘାୟଲ ଭୈ ନିସିଚର ସମୁଦାଇ ॥ ୪ ॥

ଉଭୟପଟୁ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ପର୍ବତଦ୍ୱାରା ପ୍ରହାର କରୁଥାନ୍ତି । ଜଣାଯାଉଥାଏ, ସତେ ଅବା ବାରମ୍ବାର ବଜ୍ରପାତ ହେଉଛି । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ ବାଣର ଝଡ଼ି ଲଗାଇଦେଲେ, ଫଳରେ ରାକ୍ଷସସେନା ଆହତ ହୋଇଗଲା ।। ୪ ।।

ଲାଗତ ବାନ ବୀର ଚିକ୍ରରହାଁ । ଘୁର୍ମି ଘୁର୍ମି ଜହଁ ତହଁ ମହି ପରହାଁ ॥
ସ୍ରଓହିଁ ସୈଲ ଜନୁ ନିର୍ଝର ଭାରୀ । ସୋନିତ ସରି କାଦର ଭୟକାରୀ ॥ ୫ ॥

ବାଣ ବାଜିବାମାତ୍ରେ ବୀରମାନେ ଚିତ୍କାର କରିଉଠୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଉପରେ ଚକ୍କର ଖାଇ ଆସି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି । ପର୍ବତରୁ ଝରଣାର ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତ ବହିବାପରି ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରୁ ରକ୍ତଧାରା ଛୁଟିଗ୍ୱଲିଥାଏ; ତାହା ଭୀରୁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭୟ ଜନ୍ମାଉଥାଏ ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- କାଦର ଭୟଂକର ରୁଧିର ସରିତା ଚଲା ପରମ ଅପାୱନୀ ।
ଦୋଉ କୂଲ ଦଲ ରଥ ରେତ ଚକ୍ର ଅବର୍ତ ବହତି ଭୟାୱନୀ ॥
ଜଲ ଜଂତୁ ଗଜ ପଦଚର ତୁରଗ ଖର ବିବିଧ ବାହନ କୋ ଗନେ ।
ସର ସକ୍ତି ତୋମର ସର୍ପି ଗୃପ ତରଂଗ ଚର୍ମ କମଠ ଘନେ ॥

ଭାରୁମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବାଭଳି ଅତି ଅପବିତ୍ର ରକ୍ତନଦୀ ବହିଗ୍ଲଲିଲା । ଦୁଇଦଳ ଥିଲେ ସେହି ନଦୀର ଦୁଇଟି କୂଳ । ରଥ ହୋଇଥିଲା ବାଲି ଏବଂ ରଥଚକ ହୋଇଥିଲା ଜଳଭଉଁରୀ । ସେହି ନଦୀ ଅତି ଭୟଙ୍କରଭାବରେ ବହିଯାଉଥାଏ । ହସ୍ତୀ, ଅଶ୍ୱ, ଖଚର ଆଦି ବିବିଧ ବାହନମାନଙ୍କର ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା କିଏ ବା ଗଣିପାରିବ ? ସେମାନେ ହୋଇଥିଲେ ସେହି ନଦୀର ଜଳଜନ୍ତୁ ପରି । ବାଣ, ଶକ୍ତି ଓ ତୋମରଗୁଡ଼ିକ ଥିଲେ ସର୍ପ ପରି ; ଧନୁ ତରଙ୍ଗ ପରି ଏବଂ ଢାଲଗୁଡ଼ିକ କଇଁଛ ପରି ଜଣାପଡୁଥାନ୍ତି ।।

ଦୋ:- ବୀର ପରହିଁ ଜନୁ ତୀର ତରୁ ମଜ୍ଜା ବହୁ ବହ ଫେନ ।
କାଦର ଦେଖି ଡରହିଁ ତହଁ ସୁଭଟହ୍ନ କେ ମନ ଚେନ ॥ ୮ ॥

ବନ୍ୟାବେଳେ ନଦୀ ତୀରର ବୃକ୍ଷମାନେ ଉପୁଡ଼ିପଡ଼ିଲାପରି ବୀରମାନେ ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଟଳିପଡୁଥାନ୍ତି । ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜା ନଈପାଣିରେ ଫେଣ ପରି ଭାସୁଥାଏ । ଏହା ଦେଖି ଭାରୁ ଓ କାପୁରୁଷମାନେ ଭୟଭୀତ ହେଉଥିବାବେଳେ ଉତ୍ତମ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥାନ୍ତି ।। ୮ ।।

ଚୌ:- ମଜ୍ଜହିଁ ଭୂତ ପିସାଚ ବେତାଲା । ପ୍ରମଥ ମହା ଝୋଟିଂଗ କରାଲା ॥
କାକ କଂକ ଲୈ ଭୁଜା ଉଡ଼ାହୀଁ । ଏକ ତେ ଛୀନି ଏକ ଲୈ ଖାହୀଁ ॥ ୧ ॥

ସେହି ନଦୀରେ ଭୂତ, ପିଶାଚ, ବେତାଳ ଓ ମହାଭୟଙ୍କର ଜଟାଧାରୀ ପ୍ରମଥ(ଶିବଗଣ)ମାନେ ସ୍ନାନ କରୁଥାନ୍ତି । କୁଆ ଓ ଚିଲମାନେ କଟିଯାଇଥିବା ବାହୁସବୁକୁ ଝାମ୍ପିନେଇ ଉଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପର ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ହୋଇ ଖାଇଯାଉଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ଏକ କହହିଁ ଐସିଉ ସୌଁଘାଈ । ସଠହୁ ତୁହ୍ମାର ଦରିଦ୍ର ନ ଜାଈ ॥
କହଁରତ ଭଟ ଘାୟଲ ତଟ ଗିରେ । ଜହଁ ତହଁ ମନହୁଁ ଅର୍ଦ୍ଧଜଲ ପରେ ॥ ୨ ॥

ଏହା ଦେଖି କେହି ଜଣେ କହୁଥାଏ, "ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ଏତେ ପରିମାଣର ଖାଦ୍ୟ ତ ପଡ଼ିଛି, ତଥାପି ତୁମ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଗଲା ନାହିଁ !!" ଆହତ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ସେହି ନଦୀତଟରେ ପଡ଼ି କରୁଣ ଚିତ୍କାର କରୁଥାନ୍ତି । ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ଅର୍ଦ୍ଧଜଳରେ (ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ସଦ୍‌ଗତିପାଇଁ ତାକୁ ପବିତ୍ର ପୁଣ୍ୟତୋୟା ନଦୀ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅର୍ଦ୍ଧମଗ୍ନ କରି ରଖାଯାଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ) ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।। ୨ ।।

ଖୈଁଚହିଁ ଗାଧ ଆଁତ ତଟ ଭଏ । ଜନୁ ବଂସୀ ଖେଲତ ଚିତ ଦଏ ॥
ବହୁ ଭଟ ବହହିଁ ଚଢ଼େ ଖଗ ଜାହୀଁ । ଜନୁ ନାୱରି ଖେଲହିଁ ସରି ମାହୀଁ ॥ ୩ ॥

ଶାଗୁଣାମାନେ ଅନ୍ତନାଡ଼ି ଝାମ୍ପିନେଉଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ନଦୀକୂଳରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ବସି ବନ୍‌ସୀ ଫୋକାଇଥିବା ମାଛଧରାଳିମାନଙ୍କ ପରି ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । ବହୁ ଯୋଦ୍ଧା ସେହି ରକ୍ତନଦୀରେ ବହିଯାଉଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଶବ ଉପରେ ପକ୍ଷୀମାନେ ବସି ନଦୀରେ ନୌକାବିହାର କଲାପରି ଜଣାପଡୁଥାଆନ୍ତି ।। ୩ ।।

ଜୋଗିନି ଭରି ଭରି ଖପ୍ପର ସଂଚହିଁ । ଭୂତ ପିସାଚ ବଧୂ ନଭ ନଂଚହିଁ ॥
ଭଟ କପାଲ କରତାଲ ବଜାୱହିଁ । ଗୃମୁଂଡା ନାନା ବିଧି ଗାୱହିଁ ॥ ୪ ॥

ଯୋଗିନୀମାନେ ଖପୁରିମାନଙ୍କରେ ରକ୍ତ ଭରୁଥାନ୍ତି । ଭୂତପିଶାଚଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆକାଶରେ ନାଚୁଥାଆନ୍ତି । ଗୁମୁଣ୍ଡାମାନେ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ କପାଳରେ କରତାଳ ବଜାଉଥାନ୍ତି ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି ।। ୪ ।।

ଜଂବୁକ ନିକର କଟକ୍କଟ କଚ୍ଛହିଁ । ଖାହିଁ ହୁଆହିଁ ଅଗାହିଁ ଦପଚ୍ଛହିଁ ॥
କୋଟିହ୍ନ ରୁଂଡ ମୁଂଡ ବିନୁ ଡୋଲ୍ଲହିଁ । ସୀସ ପରେ ମହି ଜୟ ଜୟ ବୋଲ୍ଲହିଁ ॥ ୫ ॥

ଶୃଗାଳମାନେ କଟକଟ ଶବ୍ଦ କରି ଶବଗୁଡ଼ାକୁ କାମୁଡ଼ିଖାଉଥାନ୍ତି, 'ହୁକେ ହୋ' ରଡୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପେଟ ପୂରିଯିବା ପରେ ଭୁକି ଭୁକି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଉଥାନ୍ତି । କୋଟି କୋଟି ଗଣ୍ଡି ବିନାମୁଣ୍ଡରେ ଏଣେତେଣେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଖାଲି ମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ାକ ତଳେ ପଡ଼ି 'ଜୟ ! ଜୟ !' ଧ୍ୱନି କରୁଥାଆନ୍ତି ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- **ବୋଲ୍ଲହିଁ ଜୋ ଜୟ ଜୟ ମୁଂଡ ରୁଂଡ ପ୍ରଚଂଡ ସିର ବିନୁ ଧାଓ୍ୱହୀଁ ।**
ଖପ୍ପରିହ୍ନ ଖଗ୍ଗ ଅଲୁଜ୍ଝି ଜୁଜ୍ଝହିଁ ସୁଭଟ ଭଟହ୍ନ ଢହାଓ୍ୱହୀଁ ॥
ବାନର ନିସାଚର ନିକର ମର୍ଦିହିଁ ରାମ ବଲ ଦର୍ପିତ ଭଏ ।
ସଂଗ୍ରାମ ଅଂଗନ ସୁଭଟ ସୋଓ୍ୱହିଁ ରାମ ସର ନିକରହ୍ନି ହଏ ॥

କଟାମୁଣ୍ଡମାନେ 'ଜୟ ! ଜୟ !' କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ମୁଣ୍ଡବିହୀନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡିମାନେ ଏଣେତେଣେ ଦୌଡୁଥାନ୍ତି । ପକ୍ଷୀମାନେ ଖପୁରି ନେବାପାଇଁ ଟଣାଓଟରା ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ କରୁଥାନ୍ତି । ରଣସ୍ଥଳରେ ବଳବାନ୍ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଅନ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ତଳେ ଲୋଟାଇଦେଉଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ବାନରମାନେ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ଦଳିଚକଟିଦେଉଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବାଣଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ରଣଭୂମିରେ ଚିରନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇପଡୁଥାନ୍ତି ।।

ଦୋ:- **ରାଓ୍ୱନ ହୃଦୟଁ ବିଗ୍ରା ଭା ନିସିଚର ସଂଘାର ।**
ମୈଁ ଅକେଲ କପି ଭାଲୁ ବହୁ ମାୟା କରୌଁ ଅପାର ॥ ୮୮ ॥

ରାବଣ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ସବୁ ରାକ୍ଷସ ତ ମରିଗଲେଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏକା ଓ ବାନରମାନେ ଅନେକ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏଥର ଅପାର ମାୟା ରଚନା କରିବି ।। ୮୮ ।।

ଚୌ:- **ଦେଓ୍ୱହ୍ନ ପ୍ରଭୁହି ପୟାଦେଁ ଦେଖା । ଉପଜା ଉର ଅତି ଛୋଭ ବିସେଷା ॥**
ସୁରପତି ନିଜ ରଥ ତୁରତ ପଠାଓ୍ୱା । ହରଷ ସହିତ ମାତଲି ଲୈ ଆଓ୍ୱା ॥ ୧ ॥

ଦେବତାମାନେ ଦେଖିଲେ, ପ୍ରଭୁ ପାଦରେ ଗୁଲି ଗୁଲି (ବିନାରଥରେ) ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଅତି ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କ ନିଜ ରଥଟି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ତାଙ୍କ ସାରଥି ମାତଳି ଆନନ୍ଦରେ ରଥ ନେଇ ଗୁଲିଆସିଲା ।। ୧ ।।

ତେଜପୁଂଜ ରଥ ଦିବ୍ୟ ଅନୂପା । ହରଷି ଚଢ଼େ କୋସଲପୁର ଭୂପା ॥
ଚଂଚଲ ତୁରଗ ମନୋହର ଚ୍ଚରୀ । ଅଜର ଅମର ମନ ସମ ଗତିକାରୀ ॥ ୨ ॥

ସେହି ଦିବ୍ୟ ଅନୁପମ ତେଜୋମୟ ରଥରେ କୋଶଳାଧିପତି ଶ୍ରୀରାମ ଆନନ୍ଦରେ ଆରୋହଣ କଲେ । ସେହି ରଥରେ ଚ୍ଚରିଟି ଚଞ୍ଚଳ, ସୁନ୍ଦର, ଅଜର, ଅମର ଓ ମନ ପରି ବେଗବାନ୍ ଦିବ୍ୟ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ ।। ୨ ।।

ରଥାରୂଢ଼ ରଘୁନାଥହି ଦେଖୀ । ଧାଏ କପି ବଲୁ ପାଇ ବିସେଷୀ ॥
ସହୀ ନ ଜାଇ କପିହ୍ନ କୈ ମାରୀ । ତବ ରାଓ୍ୱନ ମାୟା ବିସ୍ତାରୀ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ରଥରେ ଚଢ଼ିଲେଣି ଦେଖି, ବିଶେଷ ବଳ ପାଇ ବାନରମାନେ ରାବଣ ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଗଲେ । ରାବଣ ସେମାନଙ୍କର ଆଘାତ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ ; ତେଣୁ ସେ ତାର ମାୟା ବିସ୍ତାର କଲା ।।୩।।

ସୋ ମାୟା ରଘୁବୀରହି ବାଁଚୀ । ଲଛିମନ କପିନ୍ହ ସୋ ମାନୀ ସାଁଚୀ ॥
ଦେଖୀ କପିନ୍ହ ନିସାଚର ଅନୀ । ଅନୁଜ ସହିତ ବହୁ କୋସଲଧନୀ ॥ ୪ ॥

ସବୁ ବାନର, ଏପରି କି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ମାୟାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମଣିଲେ । ଏକମାତ୍ର ରଘୁବୀରଙ୍କୁହିଁ ତାହାର ମାୟା ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବାନରମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲା, ଅସୁରସେନା ଭିତରେ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସମେତ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ରାମ ଅଛନ୍ତି ।।୪।।

ଛନ୍ଦ- ବହୁ ରାମ ଲଛିମନ ଦେଖୀ ମର୍କଟ ଭାଲୁ ମନ ଅତି ଅପଡରେ ।
ଜନୁ ଚିତ୍ର ଲିଖିତ ସମେତ ଲଛିମନ ଜହଁ ସୋ ତହଁ ଚିତଏହିଁ ଖରେ ॥
ନିଜ ସେନ ଚକିତ ବିଲୋକି ହଁସି ସର ଗ୍ରପ ସଜି କୋସଲ ଧନୀ ।
ମାୟା ହରୀ ହରି ନିମିଷ ମହୁଁ ହରଷୀ ସକଲ ମର୍କଟ ଅନୀ ॥

ଅନେକ ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବାନର ଓ ଭଲ୍ଲୁକମାନେ ମିଥ୍ୟାଭୟରେ ଅତିଶୟ ଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଯେଉଁଠି ଥିଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସମେତ ସେଇଠି ଚିତ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ଅନାଇରହିଲେ । ନିଜ ସେନା ଚକିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦେଖି କୋଶଳପତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମ ହସି ହସି ଧନୁରେ ଶର ସନ୍ଧାନ କରିଦେଲେ । ସେ ବାଣ ମାରି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ରାବଣର ସକଳ ମାୟା ହରଣ କରିନେଲେ । ଏହା ଦେଖି ବାନରସେନା ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲା ।।

ଦୋ:- ବହୁରି ରାମ ସବ ତନ ଚିତଇ ବୋଲେ ବଚନ ଗଁଭୀର ।
ଦ୍ୱଂଦଜୁଦ୍ଧ ଦେଖହୁ ସକଲ ଶ୍ରମିତ ଭଏ ଅତି ବୀର ॥୮୯॥

ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରହିଁ ଶ୍ରୀରାମ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ହେ ବୀରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ବିଶେଷ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ (ମୋର ଓ ରାବଣର) ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଦେଖ ।" ।।୮୯।।

ଚୌ:- ଅସ କହି ରଥ ରଘୁନାଥ ଚଲାଏ । ବିପ୍ର ଚରନ ପଂକଜ ସିରୁ ନାଏ ॥
ତବ ଲଂକେସ କ୍ରୋଧ ଉର ଛାଏ । ଗର୍ଜତ ତର୍ଜତ ସନ୍ମୁଖ ଧାଏ ॥ ୧ ॥

ଏପରି କହି, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ମନେ ମନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ଶିର ନୁଆଁଇ ରଥ ଚଳାଇଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାବଣ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଗର୍ଜନ କରି, ରଣ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଆସିଲା ।। ୧ ।।

ଜୀତେହୁ ଜେ ଭଟ ସଂଜୁଗ ମାହୀଁ । ସୁନୁ ତାପସ ମୈଁ ତିନ୍ହ ସମ ନାହୀଁ ॥
ରାଏନ ନାମ ଜଗତ ଜସ ଜାନା । ଲୋକପ ଜାକେଁ ବଂଦୀଖାନା ॥ ୨ ॥

ଜହିଲା, "ରେ ତପସ୍ୱୀ ! ଶୁଣ, ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁ ଯେଉଁ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଜିତିଯାଇଛୁ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପରି ନୁହେଁ । ମୋ ନାଆଁ ସାରା ଜଗତ୍ ଜାଣେ । ଲୋକପାଳକମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।। ୨ ।।

ଖର ଦୂଷନ ବିରାଧ ତୁହ୍ମ ମାରା । ବଧେହୁ ବ୍ୟାଧ ଇଵ ବାଲି ବିଚ୍ଚାରା ॥
ନିସିଚର ନିକର ସୁଭଟ ସଂଘାରେହୁ । କୁଂଭକରନ ଘନନାଦହି ମାରେହୁ ॥ ୩ ॥

ତୁ ଖର, ଦୂଷଣ ଓ ବିରାଧକୁ ମାରିଛୁ । ବିଚରା ବାଳିଟାକୁ ବ୍ୟାଧ ପରି ମାରିଦେଇଛୁ । ତୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାକ୍ଷସଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଛୁ ଏବଂ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ଓ ମେଘନାଦକୁ ମଧ୍ୟ ମାରିଦେଇଛୁ ।।୩।।

ଆଜୁ ବଯ୍‌ରୁ ସବ ଲେଉଁ ନିବାହୀ । ଜୌଁ ରନ ଭୂପ ଭାଜି ନହିଁ ଜାହୀ ॥
ଆଜୁ କରଉଁ ଖଲୁ କାଲ ହଓ୍ୱାଲେ । ପରେହୁ କଠିନ ରାଓ୍ୱନ କେ ପାଲେ ॥ ୪ ॥

ଆରେ ରାଜା ! ତୁ ଯଦି ଯୁଦ୍ଧରୁ ପଳାୟନ ନ କରିବୁ, ତେବେ ଆଜି ମୁଁ ସେହି ସମସ୍ତ ଶତ୍ରୁତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଇଯିବି । ଆଜି ମୁଁ ତୋତେ ନିଶ୍ଚିତଭାବରେ କାଳହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବି । ତୁ ଆଜି ନିଷ୍ଠୁର ରାବଣର ପାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଛୁ ।" ।। ୪ ।।

ସୁନି ଦୁର୍ବଚନ କାଲବସ ଜାନା । ବିହଁସି ବଚନ କହ କୃପାନିଧାନା ॥
ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ସବ ତଓ୍ୱ ପ୍ରଭୁତାଈ । ଜଲ୍ପସି ଜନି ଦେଖାଉ ମନୁସାଈ ॥ ୫ ॥

ରାବଣର ଦୁର୍ବଚନ ଶୁଣି ଏବଂ ତା'ର କାଳ ପୂରି ଆସିଲାଣି ଜାଣି କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ହସି ହସି କହିଲେ, "ତୋ କହିବା ଅନୁସାରେ ତୋର ଏସବୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ବୃଥା ବାଜ୍ୟ ବ୍ୟୟ ନ କରି ନିଜ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦେଖା ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- **ଜନି ଜଲ୍ପନା କରି ସୁଜସୁ ନାସହି ନୀତି ସୁନହି କରହି ଛମା ।**
ସଂସାର ମହଁ ପୁରୁଷ ତ୍ରିବିଧ ପାଟଲ ରସାଲ ପନସ ସମା ॥
ଏକ ସୁମନପ୍ରଦ ଏକ ସୁମନ ଫଲ ଏକ ଫଲଇ କେଓ୍ୱଲ ଲଗହୀଁ ।
ଏକ କହହିଁ କହହିଁ କରହିଁ ଅପର ଏକ କରହିଁ କହତ ନ ବାଗହୀଁ ॥

ବୃଥା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ କରି ନିଜର ସୁନ୍ଦର ଯଶ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନା । କ୍ଷମା କରିବୁ, ମୁଁ ତୋତେ ଗୋଟିଏ ନୀତିକଥା କହୁଛି, ଶୁଣ । ଗୋଲାପ, ଆମ୍ବ ଓ ପଣସଗଛ ପରି ଜଗତରେ ତିନିପ୍ରକାର ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଗୋଲାପ ଗଛ କେବଳ ଫୁଲ ଦିଏ ; ଆମ୍ବଗଛ ଉଭୟ ଫୁଲ ଓ ଫଳ ଦିଏ ; କିନ୍ତୁ ପଣସ ଗଛରେ କେବଳ ଫଳ ହୁଏ । ସେହିପରି କେତେକ ଲୋକ କେବଳ କହିହୁଅନ୍ତି, କିଛି କରନ୍ତି ନାହିଁ ; କେତେକ କହନ୍ତି ଓ କରନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏବଂ ଆଉ କେତେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି କଥାରେ କହନ୍ତି ନାହିଁ; କାମରେ କରି ଦେଖାଇଦିଅନ୍ତି ।"

ଦୋ:- **ରାମ ବଚନ ସୁନି ବିହଁସା ମୋହି ସିଖାଓ୍ୱତ ଗ୍ୟାନ ।**
ବଯ୍‌ରୁ କରତ ନହିଁ ତବ ଡରେ ଅବ ଲାଗେ ପ୍ରିୟ ପ୍ରାନ ॥ ୯୦ ॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ରାବଣ ଖୁବ୍ ହସିଲା । କହିଲା, "ଆରେ ! ମୋତେ ଜ୍ଞାନ ଶିଖାଉଛୁ ? ଯେତେବେଳେ ମୋ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରୁଥିଲୁ, ସେତେବେଳେ ଡର ଲାଗୁ ନ ଥିଲା ; ଏବେ ପ୍ରାଣଟା ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଛି, ନା ?" ।। ୯୦ ।।

ଚୌ:- **କହି ଦୁର୍ବଚନ କ୍ରୁଦ୍ଧ ଦସକଂଧର । କୁଲିସ ସମାନ ଲାଗ ଛାଁଡ଼େ ସର ॥**
ନାନାକାର ସିଲୀମୁଖ ଧାଏ । ଦିସି ଅରୁ ବିଦିସି ଗଗନ ମହିଁ ଛାଏ ॥ ୧ ॥

ଏପରି ଦୁର୍ବଚନ କହି ରାବଣ କ୍ରୋଧରେ ବଜ୍ରସମାନ ବାଣମାନ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅନେକ ଆକୃତିର ବାଣ ମାଡ଼ିଆସି ଦିଗ-ବିଦିଗ, ଆକାଶ-ପୃଥିବୀ ସର୍ବତ୍ର ଛାଇ ହୋଇଗଲା ।। ୧ ।।

ପାଓ୍ୱକ ସର ଛାଁଡ଼ଉ ରଘୁବୀରା । ଛନ ମହୁଁ ଜରେ ନିସାଚର ତୀରା ॥
ଛାଡ଼ିସି ତୀବ୍ର ସକ୍ତି ଖିସିଆଈ । ବାନ ସଂଗ ପ୍ରଭୁ ଫେରି ଚଲାଈ ॥ ୨ ॥

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ଅଗ୍ନିବାଣ ମାରିଦେବାରୁ କ୍ଷଣକମଧ୍ୟରେ ରାବଣର ବାଣସବୁ ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା । ଏହା ଦେଖି, ସେ ଲଜ୍ଜିତ ଓ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶକ୍ତି (ଶୂଳ) ପ୍ରୟୋଗ କଲା । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରାମ ବାଣ ମାରି ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ପଛକୁ ଫେରାଇଦେଲେ ।। ୨ ।।

କୋଟିହ୍ନ ଚକ୍ର ତ୍ରିସୂଲ ପବାରୈ । ବିନୁ ପ୍ରୟାସ ପ୍ରଭୁ କାଟି ନିୱାରୈ ॥
ନିଫଲ ହୋହିଁ ରାୱନ ସର କୈସେଁ । ଖଲ କେ ସକଲ ମନୋରଥ ଜୈସେଁ ॥ ୩ ॥

ଏହା ଦେଖି ସେ କୋଟି କୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଚକ୍ର ଓ ତ୍ରିଶୂଳ ଚଳାଇଲା ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ସେସବୁକୁ ଅନାୟାସରେ କାଟି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ଦୁଷ୍ଟଲୋକର ସକଳ ମନୋରଥ ଯେପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଏ, ରାବଣର ସବୁ ବାଣ ସେହିପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଗଲା ।। ୩ ।।

ତବ ସତ ବାନ ସାରଥୀ ମାରେସି । ପରେଉ ଭୂମି ଜୟ ରାମ ପୁକାରେସି ॥
ରାମ କୃପା କରି ସୂତ ଉଠାୱା । ତବ ପ୍ରଭୁ ପରମ କ୍ରୋଧ କହୁଁ ପାୱା ॥ ୪ ॥

ସେ ଏଥର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରଥର ସାରଥି ଉପରକୁ ଶହେ ବାଣ ମାରିଦେଲା । ସାରଥି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଶ୍ରୀରାମ କୃପା କରି ତାକୁ ତଳୁ ଉଠାଇଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ।। ୪ ।।

ଛଦ- ଭୟେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ଜୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧ ରଘୁପତି ତ୍ରୋନ ସାୟକ କସମସେ ।
କୋଦଂଡ ଧୁନି ଅତି ଚଂଡ ସୁନି ମନୁଜାଦ ସବ ମାରୁତ ଗ୍ରସେ ॥
ମଂଦୋଦରୀ ଉର କଂପ କଂପତି କମଠ ଭୂ ଭୂଧର ତ୍ରସେ ।
ଚିକ୍କରହିଁ ଦିଗ୍‌ଗଜ ଦସନ ଗହି ମହି ଦେଖି କୌତୁକ ସୁର ହଁସେ ॥

ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଦେଖି ତାଙ୍କ ତୁଣୀରରୁ ବାଣମାନେ ବାହାରିଆସିବାକୁ ଆତୁର ହୋଇଉଠିଲେ । ତାଙ୍କ ଧନୁର ଭୀଷଣ ଟଙ୍କାର ଶୁଣି ନରଭୋଜୀ ରାକ୍ଷସମାନେ ବାତଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ (ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟରେ ଥରହର ହେଲେ) । ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କ ହୃଦୟ କମ୍ପିଉଠିଲା ; ସମୁଦ୍ର, କୁର୍ମ, ପୃଥିବୀ ଓ ପର୍ବତସବୁ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଦିଗ୍‌ଗଜମାନେ ପୃଥିବୀକୁ ନିଜ ନିଜର ଦାନ୍ତରେ କାମୁଡ଼ି ଧରି ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି କୌତୁକ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।।

ଦୋ:- ତାନେଉ ଗ୍ରପ ଶ୍ରୱନ ଲଗି ଛାଁଡ଼େ ବିସିଖ କରାଲ ।
ରାମ ମାରଗନ ଗନ ଚଲେ ଲହଲହାତ ଜନୁ ବ୍ୟାଲ ॥ ୯୧ ॥

ଧନୁକୁ ଆକର୍ଣ୍ଣ ଆକର୍ଷଣ କରି ଶ୍ରୀରାମ ଭୟାନକ ବାଣମାନ ମାରିଲେ । ସର୍ପମାନଙ୍କ ପରି ବାଣସବୁ ଲହ ଲହ ହୋଇ ମାଡ଼ିଗଲିଲା ।। ୯୧ ।।

ଚୌ:- ଚଲେ ବାନ ସପଚ୍ଛ ଜନୁ ଉରଗା । ପ୍ରଥମହିଁ ହତେଉ ସାରଥୀ ତୁରଗା ॥
ରଥ ବିଭଂଜି ହତି କେତୁ ପତାକା । ଗର୍ଜା ଅତି ଅଂତର ବଲ ଥାକା ॥ ୧ ॥

ପକ୍ଷଧାରୀ ସର୍ପ ପରି ସେହି ବାଣସବୁ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଇ ପ୍ରଥମେ ରାବଣର ସାରଥି ଓ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ମାରିପକାଇଲେ । ତା'ପରେ ରଥକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ଧ୍ୱଜା ଓ ପତାକାମାନଙ୍କୁ ତଳେ ପକାଇଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି ରାବଣ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କଲା ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ତା'ର ମନୋବଳ ଶିଥିଳ ହୋଇସାରିଥିଲା ।। ୧ ।।

ତୁରତ ଆନ ରଥ ଚଢ଼ି ଖିସିଆନା । ଅସ୍ତ୍ର ସସ୍ତ୍ର ଛାଁଡ଼େସି ବିଧି ନାନା ॥
ବିଫଲ ହୋହିଁ ସବ ଉଦ୍ୟମ ତାକେ । ଜିମି ପରଦ୍ରୋହ ନିରତ ମନସା କେ ॥ ୨ ॥

ସେ ତୁରନ୍ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ରଥରେ ଚଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ର ଛାଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ପରଦ୍ରୋହୀ ଲୋକର ମନୋବଳ ଯେପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଏ, ତା'ର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ସେହିପରି ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ।। ୨ ।।

ତବ ରାଓ୍ୱନ ଦସ ସୂଲ ଚଲାଓ୍ୱା । ବାଜି ଗ୍ୱରି ମହି ମାରି ଗିରାଓ୍ୱା ॥
ତୁରଗ ଉଠାଇ କୋପି ରଘୁନାୟକ । ଖୈଁଚି ସରାସନ ଛାଁଡ଼େ ସାୟକ ॥ ୩ ॥

ରାବଣ ଏକାଥରକେ ଦଶଟା ତ୍ରିଶୂଳ ନିକ୍ଷେପ କରି, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଗ୍ୱରିଟି ଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ମାରି ଧରାଶାୟୀ କରିଦେଲା । ଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ଉଠାଇ, ଶ୍ରୀରାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ଧନୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ବାଣ ମାରିଲେ ।। ୩ ।।

ରାଓ୍ୱନ ସିର ସରୋଜ ବନଗ୍ୱରୀ । ଚଲି ରଘୁବୀର ସିଲୀମୁଖ ଧାରୀ ॥
ଦସ ଦସ ବାନ ଭାଲ ଦସ ମାରେ । ନିସରି ଗଏ ଚଲେ ରୁଧିର ପନାରେ ॥ ୪ ॥

ରାବଣର ଶିରରୂପୀ କମଳବନରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କର ବାଣରୂପୀ ଭ୍ରମରଦଳ ଉଡ଼ିଗ୍ଲଲିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ତା'ର ଦଶମୁଣ୍ଡକୁ ଦଶ-ଦଶଟା ବାଣ ମାରିଲେ । ବାଣସବୁ ମୁଣ୍ଡର ଏପଟେ ପଶି ଆରପଟେ ବାହାରିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ମୁଣ୍ଡମାନଙ୍କରୁ ରକ୍ତଧାର ଛୁଟିଲା ।। ୪ ।।

ସ୍ରୱତ ରୁଧିର ଧାୟଉ ବଲଓ୍ୱାନା । ପ୍ରଭୁ ପୁନି କୃତ ଧନୁ ସର ସଂଧାନା ॥
ତୀସ ତୀର ରଘୁବୀର ପବାରେ । ଭୁଜହ୍ନି ସମେତ ସୀସ ମହି ପାରେ ॥ ୫ ॥

ରକ୍ତଧାର ଛୁଟିଗ୍ଲଲିଥିଲେ ବି ବଳବାନ୍ ରାବଣ ଝପଟି ଆସିଲା । ପ୍ରଭୁ ପୁଣିଥରେ ଶର ସନ୍ଧାନ କଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଏଥର ତିରିଶଟି ଶର ମାରି ତା'ର ବିଂଶଭୁଜ ସମେତ ଦଶଶିରକୁ କାଟି ଭୂଇଁରେ ଗଡ଼ାଇଦେଲେ ।। ୫ ।।

କାଟତହାଁ ପୁନି ଭଏ ନବୀନେ । ରାମ ବହୋରି ଭୁଜା ସିର ଛୀନେ ॥
ପ୍ରଭୁ ବହୁ ବାର ବାହୁ ସିର ହଏ । କଟତ ଝଟିତି ପୁନି ନୂତନ ଭଏ ॥ ୬ ॥

ଶିର ଓ ଭୁଜ କଟିଗଲେ ବି ତା'ର ନୂଆ ଶିର ଓ ଭୁଜ କଅଁଳିଗଲା । ପ୍ରଭୁ ପୁଣି ଥରେ ତା'ର ଶିର ଓ ଭୁଜ କାଟିପକାଇଲେ । ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଭୁ ତା'ର ଶିର ଓ ଭୁଜ କାଟୁଥାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କଅଁଳିଉଠୁଥାଏ ।। ୬ ।।

ପୁନି ପୁନି ପ୍ରଭୁ କାଟତ ଭୁଜ ସୀସା । ଅତି କୌତୁକୀ କୋସଲାଧୀସା ॥
ରହେ ଛାଇ ନଭ ସିର ଅରୁ ବାହୂ । ମାନହୁଁ ଅମିତ କେତୁ ଅରୁ ରାହୂ ॥ ୭ ॥

ସେ ତା'ର ଶିର ଓ ଭୁଜକୁ ବାରମ୍ବାର କାଟିଗ୍ଲଲିଲେ ; କାରଣ ପ୍ରଭୁ ବଡ଼ କୌତୂହଳୀ ଥିଲେ । ରାବଣର କଟିଯାଉଥିବା ବାହୁ ଓ ଶିରଗୁଡ଼ିକ ଆକାଶରେ ଛାଇହୋଇଯାଇ ଅସଂଖ୍ୟ ରାହୁ ଓ କେତୁ ପରି ଦେଖାଗଲେ ।। ୭ ।।

ଛନ୍ଦ- ଜାନୁ ରାହୁ କେତୁ ଅନେକ ନଭ ପଥ ସ୍ରୱତ ସୋନିତ ଧାୱହୀଁ ।
ରଘୁବୀର ତୀର ପ୍ରଚଂଡ ଲାଗହିଁ ଭୂମି ଗିରନ ନ ପାୱହୀଁ ॥
ଏକ ଏକ ସର ସିର ନିକର ଛେଦେ ନଭ ଉଡ଼ତ ଇମି ସୋହହୀଁ ।
ଜନୁ କୋପି ଦିନକର କର ନିକର ଜହଁ ତହଁ ବିଧୁଂତୁଦ ପୋହହୀଁ ॥

ମନେ ହେଲା, ସତେ ଅବା ଅନେକ ରାହୁ ଓ କେତୁ ରକ୍ତଧାରା ବୁହାଇ ବୁହାଇ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଧାଉଁଛନ୍ତି । ରଘୁବୀରଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାଣ ବାରମ୍ବାର ବାଜିବା ଫଳରେ ସେସବୁ ତଳେ ପଡ଼ିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାଣରେ ସମସ୍ତ ଶିର କଟିଯାଉଥାଏ ଏବଂ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିଯାଇ ଏପରି ଶୋଭାପାଉଥାଏ ଯେ, ଦେଖି ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଶ୍ମିମାନେ କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରାହୁମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିପକାଉଛନ୍ତି ।

ଦୋ:- ଜିମି ଜିମି ପ୍ରଭୁ ହର ତାସୁ ସିର ତିମି ତିମି ହୋହିଁ ଅପାର ।
ସେଏତ ବିଷୟ ବିବର୍ଧ ଜିମି ନିତ ନିତ ନୂତନ ମାର ॥ ୯୨ ॥

ଯେତେ ବିଷୟସେବନ କଲେ ମଧ୍ୟ, କାମନା (ବିଷୟଭୋଗର ଲାଳସା) ଯେପରି ଦିନକୁ ଦିନ ନୂଆ ନୂଆ ହୋଇ ବଢ଼ିଗଲେ, ତା'ର ଶିରଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ କାଟିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେତେ ଅପାର ସଂଖ୍ୟାରେ ବଢ଼ିଗଲିଲା ।। ୯୨ ।।

ଚୌ:- ଦସମୁଖ ଦେଖି ସିରନ୍ହ କେ ବାଢ଼ୀ । ବିସରା ମରନ ଭଈ ରିସ ଗାଢ଼ୀ ॥
ଗର୍ଜେଉ ମୂଢ଼ ମହା ଅଭିମାନୀ । ଧାୟଉ ଦସହୁ ସରାସନ ତାନୀ ॥ ୧ ॥

ଅଗଣିତ ମୁଣ୍ଡର ବନ୍ୟା (ଶିର କଟିଗଲେ ବି ପୁଣି ଜନ୍ମିଯାଉଛି) ଦେଖି ରାବଣ ନିଜ ମରଣ କଥା ଭୁଲିଗଲା । ତା'ମନରେ ଗଭୀର କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା । ସେହି ମହାଭିମାନୀ ମୂର୍ଖ ଗର୍ଜନ କରିବାପୂର୍ବକ ଏକସଙ୍ଗେ ଦଶଟା ଧନୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଧାଇଁଆସିଲା ।। ୧ ।।

ସମରଭୂମି ଦସକଂଧର କୋପ୍ୟା । ବରଷି ବାନ ରଘୁପତି ରଥ ତୋପ୍ୟା ॥
ଦଂଡ ଏକ ରଥ ଦେଖି ନ ପରେଉ । ଜନୁ ନିହାର ମହୁଁ ଦିନକର ଦୁରେଉ ॥ ୨ ॥

ରାବଣ ରଣଭୂମିରେ କ୍ରୋଧରେ ଜମ୍ପମାନ ହେଲା ଏବଂ ବାଣ ବର୍ଷା କରି ରଘୁନାଥଙ୍କ ରଥକୁ ଢାଙ୍କିଦେଲା । ଘନକୁହୁଡ଼ିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚିଯିବାପରି ଦଣ୍ଡେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଥ ଆଉ ଦିଶିଲା ନାହିଁ ।। ୨ ।।

ହାହାକାର ସୁରନ୍ହ ଜବ କୀନ୍ହା । ତବ ପ୍ରଭୁ କୋପି କାରମୁକ ଲୀନ୍ହା ॥
ସର ନିଓ୍ୱାରି ରିପୁ କେ ସିର କାଟେ । ତେ ଦିସି ବିଦିସି ଗଗନ ମହି ପାଟେ ॥ ୩ ॥

ଦେବତାମାନେ ହାହାକାର କରି ଉଠିଲେ; ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ଧନୁ ଉଠାଇଲେ ଓ ଶତ୍ରୁବାଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରି ତା'ର ଶିରଗୁଡ଼ିକୁ କାଟିପକାଇଲେ ଏବଂ ଦିଗ, ବିଦିଗ, ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ମୁଣ୍ଡମୟ କରିଦେଲେ ।। ୩ ।।

କାଟେ ସିର ନଭ ମାରଗ ଧାଓ୍ୱହିଁ । ଜୟ ଜୟ ଧୁନି କରି ଭୟ ଉପଜାଓ୍ୱହିଁ ॥
କହଁ ଲଛିମନ ସୁଗ୍ରୀଓ୍ୱ କପୀସା । କହଁ ରଘୁବୀର କୋସଲାଧୀସା ॥ ୪ ॥

କଟାମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ, 'ଜୟ ! ଜୟ !' ଧ୍ୱନି କରି ଭୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ । "ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ କାହାନ୍ତି ? କୋଶଳପତି ରଘୁବୀର କେଉଁଠି ? ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- କହଁ ରାମୁ କହି ସିର ନିକର ଧାଏ ଦେଖି ମର୍କଟ ଭଜି ଚଲେ ।
ସଂଧାନି ଧନୁ ରଘୁବଂସମନି ହଁସି ସରନ୍ହି ସିର ବେଧେ ଭଲେ ॥
ସିର ମାଲିକା କର କାଲିକା ଗହି ବୃଂଦ ବୃଂଦନ୍ହି ବହୁ ମିଲାଁ ।
କରି ରୁଧିର ସରି ମଜ୍ଜନୁ ମନହୁଁ ସଂଗ୍ରାମ ବଟ ପୂଜନ ଚଲାଁ ॥

ରାମ କେଉଁଠି ?"– ଏପରି ଡାକ ଦେଇ ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକଗୁଡାକ ଧାଇଁଲେ । ସେଗୁଡିକୁ ଦେଖି ବାନରମାନେ ପଳାୟନ କଲେ । ଏହା ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ ହସି ହସି ଏପରି ବାଣମାନ ମାରିଲେ ଯେ, ସେସବୁ ଯାଇ ସେହି ମୁଣ୍ଡଗୁଡାକୁ ମାଳା ପରି ଗୁନ୍ଥିପକାଇଲେ । ହାତରେ ସେହି ମୁଣ୍ଡମାଳାଗୁଡାକ ଧରି ଅନେକ କାଳିକା ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଗ୍ୱଲିଆସିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ରକ୍ତନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରି ସେଠାରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ; ମନେ ହେଲା, ସେମାନେ ଯେପରି ସଂଗ୍ରାମରୂପୀ ବଟବୃକ୍ଷକୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଦୋ:- ପୁନି ଦସକଂଠ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଛାଁଡ଼ୀ ସକ୍ତି ପ୍ରଚଂଡ ।
ଚଲୀ ବିଭୀଷନ ସନ୍ମୁଖ ମନହୁଁ କାଲ କର ଦଂଡ ॥ ୯୩ ॥

ରାବଣ ପୁଣି ଥରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତି ନିକ୍ଷେପ କଲା । ସେହି ଶକ୍ତିଟି ବିଭୀଷଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ କାଳଦଣ୍ଡ (ଯମଙ୍କର ଆୟୁଧ) ପରି ଧାଇଁଗଲା ।। ୯୩ ।।

ଚୌ:- ଆୱତ ଦେଖି ସକ୍ତି ଅତି ଘୋରା । ପ୍ରନତାରତି ଭଂଜନ ପନ ମୋରା ॥
ତୁରତ ବିଭୀଷନ ପାଛେଁ ମେଲା । ସନ୍ମୁଖ ଗ୍ୟ ସହେଉ ସୋଇ ସେଲା ॥ ୧ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟାନକ ଶକ୍ତି ମାଡ଼ିଆସୁଛି ଦେଖି, ଶ୍ରୀରାମ ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ବଭୀଷଣଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ନିଜ ପଛରେ ରଖି ପ୍ରଭୁ ବିଗ୍ରର କଲେ, 'ମୁଁ ଶରଣାଗତର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ପଣ କରିଛି ।' ଏପରି ବିଗ୍ରର କରି ସେ ନିଜେ ଶକ୍ତିର ଆଘାତ ସହିଗଲେ ।। ୧ ।।

ଲାଗି ସକ୍ତି ମୁରୁଛା କଛୁ ଭଈ । ପ୍ରଭୁ କୃତ ଖେଲ ସୁରଘ୍ନ ବିକଲଈ ॥
ଦେଖି ବିଭୀଷନ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରମ ପାଯୋ । ଗହି କର ଗଦା କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଧାଯୋ ॥ ୨ ॥

ଶକ୍ତିର ଆଘାତରେ ସେ ଟିକିଏ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଗଲାପରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେପରି ମୂର୍ଚ୍ଛା ହେବା ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଲୀଳାମାତ୍ର ଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଦେବତାମାନେ ତାହା ବୁଝି ନ ପାରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରଭୁ କ୍ଳେଶ ପାଉଥିବା ଦେଖି ବିଭୀଷଣ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ, ହାତରେ ଗଦା ନେଇ ରାବଣ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ।। ୨ ।।

ରେ କୁଭାଗ୍ୟ ସଠ ମଂଦ କୁବୁଦ୍ଧେ । ତୈଁ ସୁର ନର ମୁନି ନାଗ ବିରୁଦ୍ଧେ ॥
ସାଦର ସିୱ କହୁଁ ସୀସ ଚଢ଼ାଏ । ଏକ ଏକ କେ କୋଟିନ୍ହ ପାଏ ॥ ୩ ॥

ସେ କହିଲେ, "ଅରେ ଅଭାଗା ! ମୂର୍ଖ, ନୀଚ, ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ! ତୁ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ମୁନି, ନାଗ– ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ ବିରୋଧ କଲୁ । ତୁ ନିଜର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡ ଚଢ଼ାଇ ସମାଦରରେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ପୂଜା କରିଥିଲୁ ବୋଲି ଏବେ କୋଟି କୋଟି ମୁଣ୍ଡ ପାଇଲୁ ।। ୩ ।।

ତେହି କାରନ ଖଲ ଅବ ଲଗି ବାଁଚ୍ୟୋ । ଅବ ତୱ କାଲୁ ସୀସ ପର ନାଚ୍ୟୋ ॥
ରାମ ବିମୁଖ ସଠ ଚହସି ସଂପଦା । ଅସ କହି ହନେସି ମାଝ ଉର ଗଦା ॥ ୪ ॥

ସେହି କାରଣରୁ ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ଏଯାଏ ବଞ୍ଚିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଏଥର କାଳ ଆସି ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ନାଚିଲାଣି । ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ରାମବିମୁଖ ହୋଇ ସୁଖସମ୍ପତ୍ତି ଚାହୁଁଛୁ ?" ଏପରି କହି ବିଭୀଷଣ ରାବଣର ମଝି ଛାତିରେ ଗଦା ପ୍ରହାର କଲେ ।। ୪ ।।

ଛଂ- ଉର ମାଝ ଗଦା ପ୍ରହାର ଘୋର କଠୋର ଲାଗତ ମହି ପର୍ୟୋ ।
ଦସ ବଦନ ସୋନିତ ସ୍ରୱତ ପୁନି ସଂଭାରି ଧାଯୋ ରିସ ଭର୍ୟୋ ॥
ଦ୍ୱୌ ଭିରେ ଅତିବଲ ମଲ୍ଲଜୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧ ଏକୁ ଏକହି ହନୈ ।
ରଘୁବୀର ବଲ ଦର୍ପିତ ବିଭୀଷନୁ ଘାଲି ନହିଁ ତା କହୁଁ ଗନୈ ॥

ଛାତି ମଝିରେ କଠୋର ଗଦାର ଘୋର ଓ କଠିନ ପ୍ରହାର ବସୁ ବସୁ ରାବଣ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା'ର ଦଶମୁଖରୁ ରକ୍ତ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତଥାପି ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳିନେଇ ଉଠିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ କ୍ରୋଧରେ ଗୋଡ଼ାଇଆସିଲା । ଦୁଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ଯୋଦ୍ଧା ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିଲେ । ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧରେ ମାତି ଏକ

ଆରେଜକୁ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କ ବଳରେ ଗର୍ବିତ (ବଳୀୟାନ୍) ବିଭୀଷଣ ରାବଣ ପରି ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ଯୋଦ୍ଧାକୁ ବି ତିଳେମାତ୍ର ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ କଲେ ନାହିଁ ।।

ଦୋ:- ଉମା ବିଭୀଷନୁ ରାଓ୍ୱନହି ସନ୍ମୁଖ ଚିତଓ୍ୱ କି କାଉ ।
ସୋ ଅବ ଭିରତ କାଲ ଜ୍ୟାଁ ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ପ୍ରଭାଉ ॥ ୯୪ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ବିଭୀଷଣ କ'ଣ ଜେବେ ରାବଣକୁ ମୁହଁ ଚେକି ଗ୍ରହିଁପାରିଥିଲେ ? କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କାଳସମାନ ହୋଇ ତା'ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଛନ୍ତି । ଏହା କେବଳ ରଘୁବୀରଙ୍କ ମହିମାର ପ୍ରଭାବ ।। ୯୪ ।।

ଚୌ:- ଦେଖା ଶ୍ରମିତ ବିଭୀଷନୁ ଭାରୀ । ଧାୟଉ ହନୂମାନ ଗିରି ଧାରୀ ॥
ରଥ ତୁରଂଗ ସାରଥୀ ନିପାତା । ହୃଦୟ ମାଝ ତେହି ମାରେସି ଲାତା ॥ ୧ ॥

ବିଭୀଷଣ ବିଶେଷ ଥକିଗଲେଣି ଦେଖି ହନୁମାନ୍ ଗୋଟାଏ ପର୍ବତ ଧରି ଧାଇଁଗଲେ । ପର୍ବତରେ ଛେଚି ସେ ରାବଣର ରଥ, ଘୋଡ଼ା ଓ ସାରଥିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ ଏବଂ ତା'ଛାତି ଉପରେ ଏକ ନିର୍ଘାତିଆ ଗୋଇଠା ମାରିଦେଲେ ।। ୧ ।।

ଠାଢ଼ ରହା ଅତି କଂପିତ ଗାତା । ଗୟଉ ବିଭୀଷନୁ ଜହଁ ଜନତ୍ରାତା ॥
ପୁନି ରାଓ୍ୱନ କପି ହତେଉ ପଗ୍ୱରୀ । ଚଲେଉ ଗଗନ କପି ପୂଁଛ ପସାରୀ ॥ ୨ ॥

ରାବଣ ପଡ଼ି ନ ଯାଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଗଲା ସିନା, ତା' ଦେହଟା ଭୀଷଣଭାବରେ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେବକମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପାଖକୁ ବିଭୀଷଣ ଗଲିଗଲେ । ରାବଣ ରଣହୁଙ୍କାର ଦେଇ ହନୁମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲା । ହନୁମାନ୍ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ ବିସ୍ତାର କରି ଆକାଶକୁ ଉଠିଗଲେ ।। ୨ ।।

ଗହିସି ପୂଁଛ କପି ସହିତ ଉଡ଼ାନା । ପୁନି ଫିରି ଭିରେଉ ପ୍ରବଲ ହନୁମାନା ॥
ଲରତ ଅକାସ ଜୁଗଲ ସମ ଜୋଧା । ଏକହି ଏକୁ ହନତ କରି କ୍ରୋଧା ॥ ୩ ॥

ରାବଣ ହନୁମାନଙ୍କ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ ଧରିପକାଇବାରୁ ହନୁମାନ୍ ତାକୁ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ଦ୍ୱାରା ଉଠାଇନେଇ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିଲେ । ତା'ପରେ ପଛକୁ ବୁଲିପଡ଼ି ମହାବଳବାନ୍ ହନୁମାନ୍ ତା'ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଦୁଇ ବଳବାନ୍ ଯୋଦ୍ଧା ଆକାଶରେ ଲଡୁ ଲଡୁ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୩ ।।

ସୋହହିଁ ନଭ ଛଲ ବଲ ବହୁ କରହୀଁ । କଜ୍ଜଲ ଗିରି ସୁମେରୁ ଜନୁ ଲରହୀଁ ॥
ବୁଧି ବଲ ନିସିଚର ପରଇ ନ ପାରେ୍ୟା । ତବ ମାରୁତ ସୁତ ପ୍ରଭୁ ସଂଭାରେ୍ୟା ॥ ୪ ॥

ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ଛଳବଳ ଦେଖାଇ ଆକାଶରେ ଏପରି ଶୋଭିତ ହେଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, କଜ୍ଜଳ ପର୍ବତ ଓ ସୁମେରୁ ପର୍ବତ ପରସ୍ପର ଲଢୁଛନ୍ତି । ରାବଣକୁ ତଳେ ପକାଇଦେବାଲାଗି ହନୁମାନ୍ ସବୁ ବୁଦ୍ଧିବଳ ଖଟାଇ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି, ରାବଣ ତଳେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ହନୁମାନ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ସଂଭାରି ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ଧୀର ପଗ୍ୱରି କପି ରାଓ୍ୱନୁ ହନେ୍ୟା ।
ମହି ପରତ ପୁନି ଉଠି ଲରତ ଦେଓ୍ୱନ୍ହ ଜୁଗଲ କହୁଁ ଜୟ ଜୟ ଭନେ୍ୟା ॥
ହନୁମଂତ ସଂକଟ ଦେଖି ମର୍କଟ ଭାଲୁ କ୍ରୋଧାତୁର ଚଲେ ।
ରନ ମତ୍ତ ରାଓ୍ୱନ ସକଲ ସୁଭଟ ପ୍ରଚଂଡ ଭୁଜବଲ ଦଲମଲେ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି, ଧୀର ହନୁମାନ୍ ରଣହୁଙ୍କାର ଦେଇ ରାବଣକୁ ଭୀଷଣଭାବରେ ଆଘାତ କଲେ । ଦୁହେଁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ; କିନ୍ତୁ ପୁଣିଥରେ ଉଠିପଡ଼ି ଲଢ଼ିଲେ । ଦେବତାମାନେ ଉଭୟଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କଲେ । ହନୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼ିଥିବା ଦେଖି, ଭଲ୍ଲୁକ ଓ ବାନରମାନେ କ୍ରୋଧାତୁର ହୋଇ ଧାଇଁଗଲେ । କିନ୍ତୁ ରଣମତ୍ତ ରାବଣ ନିଜର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଭୁଜବଳରେ ସବୁଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ଦଳିଦେଲା ।।

ଦୋ:- ତବ ରଘୁବୀର ପଗ୍ରେ ଧାଏ କୀସ ପ୍ରଚଂଡ ।
କପି ବଲ ପ୍ରବଲ ଦେଖି ତେହିଁ କୀହ୍ନ ପ୍ରଗଟ ପାଷଂଡ ॥ ୯୫ ॥

ଏତିକିବେଳେ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କ ରଣ-ଆହ୍ୱାନକ୍ରମେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବୀର ବାନରମାନେ ଧାଇଁଆସିଲେ । ବାନରମାନଙ୍କର ପ୍ରବଳ ବଳ ଦେଖି ରାବଣ ମାୟା ବିସ୍ତାର କଲା ।। ୯୫ ।।

ଚୌ:- ଅଂତରଧାନ ଭୟଉ ଛନ ଏକା । ପୁନି ପ୍ରଗଟେ ଖଲ ରୂପ ଅନେକା ॥
ରଘୁପତି କଟକ ଭାଲୁ କପି ଜେତେ । ଜହଁ ତହଁ ପ୍ରଗଟ ଦସାନନ ତେତେ ॥ ୧ ॥

ସେ କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ନିଜର ଅନେକ ରୂପ ପ୍ରକଟ କଲା । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ସେନାରେ ଯେତେ ଭଲ୍ଲୁକ-ବାନର ଥିଲେ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସେତେଟା ରାବଣ ଦେଖାଗଲା ।। ୧ ।।

ଦେଖେ କପିହ୍ନ ଅମିତ ଦସସୀସା । ଜହଁ ତହଁ ଭଜେ ଭାଲୁ ଅରୁ କୀସା ॥
ଭାଗେ ବାନର ଧରହିଁ ନ ଧୀରା । ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଲଛିମନ ରଘୁବୀରା ॥ ୨ ॥

ବାନରମାନେ ଅସଂଖ୍ୟ ରାବଣ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତେଣୁ ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ଯେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ପାରିଲେ, ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ । ସେମାନେ ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିପାରିଲେ ନାହିଁ । 'ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ହେ ରଘୁନାଥ ! ରକ୍ଷା କର ! ରକ୍ଷା କର !' ବୋଲି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ସେମାନେ ପଳାୟନ କଲେ ।। ୨ ।।

ଦହଁ ଦିସି ଧାଏହିଁ କୋଟିହ୍ନ ରାଓନ । ଗର୍ଜହିଁ ଘୋର କଠୋର ଭୟାଓନ ॥
ଡରେ ସକଲ ସୁର ଚଲେ ପରାଈ । ଜୟ କୈ ଆସ ତଜହୁ ଅବ ଭାଈ ॥ ୩ ॥

ଦଶଦିଗରୁ କୋଟି କୋଟି ରାବଣ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । ସେମାନେ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ସବୁଦେବତା ଡରିଗଲେ । ଭୟରେ ପଳାୟନ କରୁ କରୁ ସମସ୍ତେ କହୁଥାନ୍ତି, "ଭାଇ ! ଏଥର ଜୟର ଆଶା ଛାଡ଼ିଦିଅ ।। ୩ ।।

ସବ ସୁର ଜିତେ ଏକ ଦସକଂଧର । ଅବ ବହୁ ଭଏ ତକହୁ ଗିରି କଂଦର ॥
ରହେ ବିରଂଚି ସଂଭୁ ମୁନି ଗ୍ୟାନୀ । ଜିହ୍ନ ଜିହ୍ନ ପ୍ରଭୁ ମହିମା କଛୁ ଜାନୀ ॥ ୪ ॥

ଜଣେମାତ୍ର ରାବଣ ତ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କୁ ଜୟ କରିନେଇଥିଲା; ଏବେ ତ ଅନେକ ରାବଣ ଦେଖା ଦେଲେଣି । ତେଣୁ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ; ଯାଇ ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଅ (ଲୁଚ) । ସେଠାରେ କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମହିମା ଜାଣିଥିବା ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ମୁନିମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ରହିଲେ ।। ୪ ।।

ଛଦ- ଜାନା ପ୍ରତାପ ତେ ରହେ ନିର୍ଭୟ କପିହ୍ନ ରିପୁ ମାନେ ଫୁରେ ।
ଚଲେ ବିଚଲି ମର୍କଟ ଭାଲୁ ସକଲ କୃପାଲ ପାହି ଭୟାତୁରେ ॥
ହନୁମଂତ ଅଂଗଦ ନୀଲ ନଲ ଅତିବଲ ଲରତ ରନ ବାଁକୁରେ ।
ମର୍ଦହିଁ ଦସାନନ କୋଟି କୋଟିହ୍ନ କପଟ ଭୂ ଭଟ ଅଂକୁରେ ॥

ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଜାଣିଥିଲେ, ସେମାନେ ସେଠାରେ ନିର୍ଭୟରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଲେ । ବହୁତ ମାୟାରାବଣ ଦେଖି ବାନରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସତ ରାବଣ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ତେଣୁ ବାନର ଓ ଭାଲୁମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇ 'ହେ କୃପାନିଧାନ ! ରକ୍ଷା କର !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇ ଭୟରେ ପଳାୟନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ରଣବୀର ହନୁମାନ୍, ଅଙ୍ଗଦ, ନୀଳ ଓ ନଳ ଲଢୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଜପଟରୂପୀ ଭୂମିରେ ଅଙ୍କୁର ପରି ଉଠିଥିବା କୋଟି କୋଟି ଯୋଦ୍ଧାରାବଣଙ୍କୁ ମର୍ଦନ କରୁଥାନ୍ତି ।।

ଦୋ:- **ସୁର ବାନର ଦେଖେ ବିକଳ ହଁସ୍ୟୋ କୋସଲାଧୀସ ।**
ସଜି ସାରଂଗ ଏକ ସର ହତେ ସକଲ ଦସସୀସ ॥ ୯୬ ॥

ଦେବତା ଓ ବାନରମାନଙ୍କର ବିକଳ ଦେଖି କୋଶଳପତି ଶ୍ରୀରାମ ହସିଲେ ଏବଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁରେ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବାଣ ଚଢ଼ାଇ ସମସ୍ତ ମାୟାରାବଣଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ ।। ୯୬ ।।

ଚୌ:- **ପ୍ରଭୁ ଛନ ମହୁଁ ମାୟା ସବ କାଟା । ଜିମି ରବି ଉଏଁ ଜାହିଁ ତମ ଫାଟା ॥**
ରାଓନୁ ଏକୁ ଦେଖି ସୁର ହରଷେ । ଫିରେ ସୁମନ ବହୁ ପ୍ରଭୁ ପର ବରଷେ ॥୧॥

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବାକ୍ଷଣି ଅନ୍ଧକାର ଯେପରି ଉଭେଇଯାଏ, ପ୍ରଭୁ ସେହିପରି କ୍ଷଣକମଧ୍ୟରେ ସକଳ ମାୟା କାଟିଦେଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ମାତ୍ର ରାବଣକୁ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ଫେରିଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉପରେ ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ ।। ୧ ।।

ଭୁଜ ଉଠାଇ ରଘୁପତି କପି ଫେରେ । ଫିରେ ଏକ ଏକନ୍ହ ତବ ଟେରେ ॥
ପ୍ରଭୁ ବଲୁ ପାଇ ଭାଲୁ କପି ଧାଏ । ତରଲ ତମକି ସଂଜୁଗ ମହି ଆଏ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଅଭୟ ବାହୁ ଟେକି ବାନରମାନଙ୍କୁ 'ଫେରିଆସ, ଫେରିଆସ' ବୋଲି ଡାକିଲେ । ସେମାନେ ପରସ୍ପର ତକାତକି ହୋଇ ଫେରିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଳ ପାଇ ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ଏବଂ ରଣୋତ୍ସାହରେ ଅତିଶୀଘ୍ର ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।। ୨ ।।

ଅସ୍ତୁତି କରତ ଦେବତନ୍ହି ଦେଖେଁ । ଭଯଉଁ ଏକ ମୈଁ ଇନ୍ହ କେ ଲେଖେଁ ॥
ସଠହୁ ସଧା ତୁନ୍ହ ମୋର ମରାଯ୍ଲ । ଅସ କହି କୋପି ଗଗନ ପର ଧାଯ୍ଲ ॥ ୩ ॥

ଦେବତାମାନେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ଦେଖି ରାବଣ ଭାବିଲା, 'ଏମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଏଥର ଏକୁଟିଆ ହୋଇଗଲି ; [କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି ଯେ, ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଜଣେହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।'] ଏପରି ଭାବି ସେ କହିଲା,''ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁମେମାନେ ତ ସବୁବେଳେ ମୋଠାରୁ ମାଡ଼ଖାଅ ।'' ଏପରି କହି ସେ କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଗଲା ।। ୩ ।।

ହାହାକାର କରତ ସୁର ଭାଗେ । ଖଲହୁ ଜାହୁ କହଁ ମୋରେଁ ଆଗେ ॥
ଦେଖି ବିକଳ ସୁର ଅଂଗଦ ଧାଯୋ । କୃଦି ଚରନ ଗହି ଭୂମି ଗିରାଯୋ ॥ ୪ ॥

ଦେବତାମାନେ ହାହାକାର କରି ପଳାଇଗଲେ । ରାବଣ କହିଲା, ''ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ମୋ କବଳରୁ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?'' ଦେବତାମାନଙ୍କ ବିକଳ ଦେଖି ଅଙ୍ଗଦ ଧାଇଁଗଲେ ଏବଂ ଲମ୍ଫ ଦେଇ ରାବଣର ଗୋଡ଼ ଧରି ଭୂଇଁରେ ଜଗିଡ଼ିଦେଲେ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ଗହି ଭୂମି ପାରେ୍ୟା ଲାତ ମାରେ୍ୟା ବାଲିସୁତ ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଗୟୋ ।
ସଂଭାରି ଉଠି ଦସକଂଠ ଘୋର କଠୋର ରଓ୍ୱ ଗର୍ଜତ ଭୟୋ ॥
କରି ଦାପ ଗୃପ ଚଢ଼ାଇ ଦସ ସଂଧାନି ସର ବହୁ ବରଷଈ ।
କିଏ ସକଲ ଭଟ ଘାୟଲ ଭୟାକୁଲ ଦେଖି ନିଜ ବଲ ହରଷଈ ॥

ତାକୁ ତଳେ ପକାଇ, ଲାତ ଉପରେ ଲାତ ମାରି ବାଳିପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଚ୍ଲିଗଲେ । ରାବଣ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳିନେଇ ଉଠିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଘୋର ଗର୍ଜନ କଲା । ସେ ଦର୍ପ ଦେଖାଇ, ଦଶଧନୁରେ ଶର ସଂଯୋଗ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଅନେକ ଶର ମାରିଲା । ସେ ସବୁଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରି ଭୟଭୀତ କରିଦେଲା ଏବଂ ନିଜର ବଳ ଆଜଳନ କରି ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଗଲା ।।

ଦୋ:- ତବ ରଘୁପତି ରାଓ୍ୱନ କେ ସୀସ ଭୁଜା ସର ଗୃପ ।
କାଟେ ବହୁତ ବଢ଼େ ପୁନି ଜିମି ତୀରଥ କର ପାପ ॥ ୯୭ ॥

ଏହା ଦେଖି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ରାବଣର ଶିର, ଭୁଜ, ଧନୁ ଓ ବାଣ– ସବୁ କାଟିପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ତୀର୍ଥରେ କରିଥିବା ପାପ ଯେପରି ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇ ବଢ଼ିଯାଏ (ଅଧିକ ଭୟାନକ ଫଳ ଦିଏ), ସେସବୁ ସେହିପରି ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ।। ୯୭ ।।

ଚୌ:- ସିର ଭୁଜ ବାଢ଼ି ଦେଖି ରିପୁ କେରା । ଭାଲୁ କପିନ୍ହ ରିସ ଭଈ ଘନେରା ॥
ମରତ ନ ମୂଢ଼ କଟେହୁଁ ଭୁଜ ସୀସା । ଧାଏ କୋପି ଭାଲୁ ଭଟ କୀସା ॥ ୧ ॥

ଶତ୍ରୁର ଶିର ଓ ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ ବଢ଼ିଯାଉଥିବାର ଦେଖି ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ଖୁବ୍ ରାଗିଗଲେ । 'ଆରେ ! ଏ ମୂର୍ଖ ତ ମୁଣ୍ଡ-ହାତ କଟିଗଲେ ବି ମରୁନାହିଁ !' ଏପରି କହି ଭାଲୁ ଓ ବାନର ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ତା'ଆଡ଼କୁ କ୍ରୋଧରେ ଧାଇଁଗଲେ ।। ୧ ।।

ବାଲିତନୟ ମାରୁତି ନଲ ନୀଲା । ବାନରରାଜ ଦ୍ୱିବିଦ ବଲସୀଲା ॥
ବିଟପ ମହୀଧର କରହିଁ ପ୍ରହାରା । ସୋଇ ଗିରି ତରୁ ଗହି କପିନ୍ହ ସୋ ମାରା ॥ ୨ ॥

ବାଳିପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦ, ମାରୁତି (ହନୁମାନ୍), ନଳ, ନୀଳ, ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ ଓ ଦ୍ୱିବିଦ ଆଦି ବଳବାନ୍ ବୀରମାନେ ଅନେକ ପର୍ବତ ଓ ବୃକ୍ଷ ନେଇ ରାବଣକୁ ପ୍ରହାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ପର୍ବତ ଓ ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ାକ ଧରି ବାନରମାନଙ୍କୁ ପାଲଟା ଆକ୍ରମଣ କଲା ।। ୨ ।।

ଏକ ନଖିନ୍ହ ରିପୁ ବପୁଷ ବିଦାରୀ । ଭାଗି ଚଲହିଁ ଏକ ଲାତନ୍ହ ମାରୀ ॥
ତବ ନଲ ନୀଲ ସିରନ୍ହି ଚଢ଼ି ଗୟଉ । ନଖିନ୍ହି ଲିଲାର ବିଦାରତ ଭୟଉ ॥ ୩ ॥

ବାନରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ରାବଣର ଦେହକୁ ନଖରେ ରାମ୍ପିଦେଉଥାଏ ତ, କିଏ ତାକୁ ଲାତଟାଏ ମାରି ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଯାଉଥାଏ । ନଳ ଓ ନୀଳ ତା' ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଏବଂ ନଖରେ ତାର କପାଳ ଚିରିଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୩ ।।

ରୁଧିର ଦେଖି ବିଷାଦ ଉର ଭାରୀ । ତିନ୍ହହି ଧରନ କହୁଁ ଭୁଜା ପସାରୀ ॥
ଗହେ ନ ଜାହିଁ କରନ୍ହି ପର ଫିରହୀଁ । ଜନୁ ଜୁଗ ମଧୁପ କମଲ ବନ ଚରହୀଁ ॥ ୪ ॥

ରକ୍ତ ଦେଖି ରାବଣକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ସେ ସେମ୍ଭୁହିଁଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲା ; କିନ୍ତୁ ଧରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେମ୍ଭୁହେଁ ଏତେ ଉପରକୁ ବଢ଼ିଗଲେ ଯେ, ସେ ପାଖକୁ ରାବଣର ହାତ ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ପଦ୍ମବନରେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ଭ୍ରମର ବୁଲୁଛନ୍ତି ।। ୪ ।।

କୋପି କୃଦି ଦ୍ୱୌ ଧରେସି ବହୋରୀ । ମହି ପଟକତ ଭଜେ ଭୁଜା ମ୍ଗୋରୀ ॥
ପୁନି ସକୋପ ଦସ ଧନୁ କର ଲ୍ୟହ୍ନେ । ସରହ୍ନି ମାରି ଘାୟଲ କପି କୀହ୍ନେ ॥ ୫ ॥

ପୁଣି ରାବଣ କ୍ରୋଧରେ ତେଇଁପଡ଼ି ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲା ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ତଳେ କଗ୍ଭଡ଼ିଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ ସେମ୍ଭୁହେଁ ତା ହାତ ମୋଡ଼ିଦେଇ ଖସି ପଳାଇଗଲେ । ସେ ଆହୁରି ରାଗିଗଲା ଏବଂ ଦଶହାତରେ ଦଶଟି ଧନୁ ଧରି ତୀର ମାରି ମାରି ବାନରମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିପକାଇଲା ।। ୫ ।।

ହନୁମଦାଦି ମୁରୁଛିତ କରି ବଂଦର । ପାଇ ପ୍ରଦୋଷ ହରଷ ଦସକଂଧର ॥
ମୁରୁଛିତ ଦେଖି ସକଲ କପି ବୀରା । ଜାମଓ୍ୱଂତ ଧାୟଉ ରନଧୀରା ॥ ୬ ॥

ସେ ହନୁମାନ୍ ପ୍ରଭୃତି ସବୁବାନରଙ୍କୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ କରିଦେଲା ଏବଂ ପ୍ରଦୋଷକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ଦେଖି ଖୁସୀ ହେଲା । ବାନରବୀରମାନେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି ରଣଧୀର ଜାମ୍ବବାନ୍ ଧାଇଁଆସିଲେ ।। ୬ ।।

ସଂଗ ଭାଲୁ ଭୂଧର ତରୁ ଧାରୀ । ମାରନ ଲଗେ ପଗ୍ଭରି ପଗ୍ଭରି ॥
ଭୟଉ କୁଦ୍ଧ ରାଓ୍ୱନ ବଲଓ୍ୱାନା । ଗହି ପଦ ମହି ପଟକଇ ଭଟ ନାନା ॥ ୭ ॥

ଜାମ୍ବବାନଙ୍କ ସାଥିରେ ଥିବା ଭାଲୁମାନେ ପର୍ବତ ଓ ବୃକ୍ଷ ଉପାଡ଼ିଆଣିଲେ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ରାବଣକୁ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବଳବାନ୍ ରାବଣ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଅନେକ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ଆଡୁ ଧରି ତଳେ କଗ୍ଭଡ଼ିଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ।। ୭ ।।

ଦେଖି ଭାଲୁପତି ନିଜ ଦଲ ଘାତା । କୋପି ମାଝ ଉର ମାରେସି ଲାତା ॥ ୮ ॥

ନିଜ ଦଳର ଦୂରବସ୍ଥା ଦେଖି ଜାମ୍ବବାନ୍ କ୍ରୋଧରେ ରାବଣଛାତିକୁ ଲାତଟାଏ ମାରିଦେଲେ ।। ୮ ।।

ଛନ୍ଦ-

ଉର ଲାତ ଘାତ ପ୍ରଚଂଡ ଲାଗତ ବିକଲ ରଥ ତେ ମହି ପରା ।
ଗହି ଭାଲୁ ବୀସହୁଁ କର ମନହୁଁ କମଲହ୍ନି ବସେ ନିସି ମଧୁକରା ॥
ମୁରୁଛିତ ବିଲୋକି ବହୋରି ପଦ ହତି ଭାଲୁପତି ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଗଯୋ ।
ନିସି ଜାନି ସ୍ୟଂଦନ ଘାଲି ତେହି ତବ ସୂତ ଜତନୁ କରତ ଭଯୋ ॥

ଛାତିରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଲାତ ଖାଇ, ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ, ରାବଣ ରଥରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେ ତାର କୋଡ଼ିଏଟି ହାତରେ ଭାଲୁମାନଙ୍କୁ ମୁଠାଇ ଧରିଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ରାତି ହୋଇଯିବାରୁ ଭ୍ରମରମାନେ ପଦ୍ମଫୁଲ ଭିତରେ ମୁଦିହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି କି ! ରାବଣ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ଦେଖି, ଜାମ୍ବବାନ୍ ତାକୁ ଆହୁରି ଏକ ଲାତ ମାରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଗ୍ଭଲିଗଲେ । ରାତି ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ରାବଣକୁ ତା'ସାରଥି ରଥରେ ପକାଇ ଗଡ଼କୁ ନେଇଗଲା ଏବଂ ତା'ର ଚେତା ଫେରାଇଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ।।

ଦୋ:-

ମୁରୁଛା ବିଗତ ଭାଲୁ କପି ସବ ଆଏ ପ୍ରଭୁ ପାସ ।
ନିସିଚର ସକଲ ରାଓ୍ୱନହି ଘେରି ରହେ ଅତି ତ୍ରାସ ॥ ୯୮ ॥

ଭାଲୁ ଓ ବାନରଙ୍କର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲିଆସିଲେ । ତେଣେ ରାକ୍ଷସମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରାବଣକୁ ଘେରିରହିଲେ ।। ୯୮ ।।

ମାସପାରାୟଣ, ଷଡ୍ ବିଂଶ ବିଶ୍ରାମ

ଚୌ:- ତେହୀ ନିସି ସୀତା ପହିଁ ଜାଈ । ତ୍ରିଜାଟ କହି ସବ କଥା ସୁନାଈ ॥
ସିର ଭୁଜ ବାଢ଼ି ସୁନତ ରିପୁ କେରୀ । ସୀତା ଉର ଭଇ ତ୍ରାସ ଘନେରୀ ॥ ୧ ॥

ସେଦିନ ରାତିରେ ତ୍ରିଜଟା ସୀତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଶୁଣାଇଦେଲେ । ଶତ୍ରୁର ଶିର ଓ ଭୁଜ କଟିଯିବା ପରେ ପୁଣି ଥରେ କଅଁଳିଯାଉଥିବା କଥା ଶୁଣି ସୀତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭୟ ଲାଗିଲା ।। ୧ ।।

ମୁଖ ମଲୀନ ଉପଜୀ ମନ ଚିଂତା । ତ୍ରିଜଟା ସନ ବୋଲୀ ତବ ସୀତା ॥
ହୋଇହି କହା କହସି କିନ ମାତା । କେହି ବିଧି ମରିହି ବିସ୍ୱ ଦୁଖଦାତା ॥ ୨ ॥

ତାଙ୍କର ମୁଖ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ମନରେ ଚିନ୍ତା ଜାତ ହେଲା । ସେ ତ୍ରିଜଟାକୁ କହିଲେ, "ହେ ମାଆ ! କ'ଣ ଘଟିବ, କହୁନା କାହିଁକି ? ସାରା ଜଗତକୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ସେ ଦୁଷ୍ଟଟା କିପରି ମରିବ ? ।। ୨ ।।

ରଘୁପତି ସର ସିର କଟେହୁଁ ନ ଈମର । ବିଧି ବିପରୀତ ଚରିତ ସବ କରଈ ॥
ମୋର ଅଭାଗ୍ୟ ଜିଆଉତ ଓହୀ । ଜେହି ହୌଁ ହରି ପଦ କମଲ ବିଛୋହୀ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ବାଣରେ ମୁଣ୍ଡ କଟିଗଲେ ବି ସେ ମରୁନାହିଁ ! ବିଧାତା ସବୁ ଓଲଟପାଲଟ କରିଦେଉଛି । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମୋର ଯେଉଁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳରୁ ଦୂରେଇ ରଖିଛି, ତାହାହିଁ ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଉଛି ।। ୩ ।।

ଜେହିଁ କୃତ କପଟ କନକ ମୃଗ ଝୂଠା । ଅଜହୁଁ ସୋ ଦୈଉ ମୋହି ପର ରୂଠା ॥
ଜେହିଁ ବିଧି ମୋହି ଦୁଖ ଦୁସହ ସହାଏ । ଲଛିମନ କହୁଁ କଟୁ ବଚନ କହାଏ ॥ ୪ ॥

ଯେଉଁ ଦୈବ କପଟ ବା ମାୟାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୃଗ ରଚିଥିଲା, ସେ ଏବେ ବି ମୋ ଉପରେ ରାଗ ରଖିଛି । ଯେଉଁ ବିଧାତା ମୋତେ ଦୁଃସହ ଦୁଃଖରେ ପକାଇଛି, ଯେ ମୋ ପାଟିରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ କଟୁବଚନ କୁହାଇଛି, ।। ୪ ।।

ରଘୁପତି ବିରହ ସବିଷ ସର ଭାରୀ । ତକି ତକି ମାର ବାର ବହୁ ମାରୀ ॥
ଐସେହୁଁ ଦୁଖ ଜୋ ରାଖ ମମ ପ୍ରାନା । ସୋଇ ବିଧି ତାହି ଜିଆଉ ନ ଆନା ॥ ୫ ॥

ଯେ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ରଘୁନାଥଙ୍କ ବିରହରୂପୀ ବିଷାକ୍ତ ବାଣ ମାରି ତିଳ ତିଳ କରି ଦଗ୍ଧ କରିଛି ଓ ଏବେ ବି କରୁଛି ଏବଂ ଏତେ ବିଷମ ଦୁଃଖରେ ବି ଯେ ମୋତେ ବଞ୍ଚାଇରଖିଛି ସେହି ବିଧାତାହିଁ ରାବଣକୁ ବଞ୍ଚାଇରଖିଛି ; ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ।" ।। ୫ ।।

ବହୁ ବିଧି କର ବିଲାପ ଜାନକୀ । କରି କରି ସୁରତି କୃପାନିଧାନ କୀ ॥
କହ ତ୍ରିଜଟା ସୁନୁ ରାଜକୁମାରୀ । ଉର ସର ଲାଗତ ମରଇ ସୁରାରୀ ॥ ୬ ॥

କରୁଣାସାଗର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଜାନକୀ ଏପରି ବହୁପ୍ରକାରେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତ୍ରିଜଟା କହିଲେ, "ହେ ରାଜକୁମାରୀ ! ଶୁଣ, ସେହି ଦେବଶତ୍ରୁ ରାବଣର ହୃଦୟକୁ ବାଣ ବିନ୍ଧିଲେହିଁ ସେ ମରିବ ।। ୬ ।।

ପ୍ରଭୁ ତାତେ ଉର ହତଇ ନ ତେହୀ । ଏହି କେ ହୃଦୟଁ ବସତି ବୈଦେହୀ ॥ ୭ ॥

କିନ୍ତୁ ତା'ହୃଦୟରେ ତ ଜାନକୀ (ଆପଣ) ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ; ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ତା' ହୃଦୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାଣ ମାରୁନାହାନ୍ତି ।। ୬ ।।

ଛନ୍ଦ- ଏହି କେ ହୃଦୟଁ ବସ ଜାନକୀ ଜାନକୀ ଉର ମମ ବାସ ହୈ ।
ମମ ଉଦର ଭୁଅନ ଅନେକ ଲାଗତ ବାନ ସବ କର ନାସ ହୈ ॥
ସୁନି ବଚନ ହରଷ ବିଷାଦ ମନ ଅତି ଦେଖି ପୁନି ତ୍ରିଜଟାଁ କହା ।
ଅବ ମରିହି ରିପୁ ଏହି ବିଧି ସୁନହି ସୁଂଦରି ତଜହି ସଂସୟ ମହା ॥

"ତା'ହୃଦୟରେ ଜାନକୀ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଜାନକୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମୋର ନିବାସ ରହିଛି, ପୁଣଶ୍ଚ ମୋ ଉଦର ଭିତରେ ଅନେକ ଭୁବନ ରହିଛି । ତେଣୁ ରାବଣ ହୃଦୟରେ ବାଣ ବାଜିଗଲେ ସକଳଭୁବନ ନାଶ ପାଇଯିବ ।" [ସେ ଏହି କଥା ଭାବି ତା'ହୃଦୟକୁ ବାଣ ମାରୁନାହାନ୍ତି] । ଏହା ଶୁଣି ସୀତାଙ୍କ ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ ଜାତ ହେଲା । ତାହା ଦେଖି ତ୍ରିଜଟା ପୁଣି କହିଲା, "ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ସବୁ ସଂଶୟ ତ୍ୟାଗ କର । ଶତ୍ରୁ କିପରି ମରିବ, ମୁଁ କହୁଛି ଶୁଣ, ।।

ଦୋଃ- କାଟତ ସିର ହୋଇହି ବିକଲ ଛୁଟି ଜାଇହି ତଵ ଧ୍ୟାନ ।
ତବ ରାଵନହି ହୃଦୟ ମହୁଁ ମରିହହିଁ ରାମୁ ସୁଜାନ ॥ ୯୯ ॥

ବାରମ୍ବାର ମୁଣ୍ଡ କଟିବା ଯୋଗୁଁ ସେ (ରାବଣ) ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିବ ଏବଂ ତା'ହୃଦୟରୁ ତୁମର ଧ୍ୟାନ ଦୂର ହୋଇଯିବ, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ସୁଜ୍ଞ (ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ) ଶ୍ରୀରାମ ରାବଣର ହୃଦୟକୁ ବାଣ ମାରିବେ ।" ।। ୯୯ ।।

ଚୌଃ- ଅସ କହି ବହୁତ ଭାଁତି ସମୁଝାଇ । ପୁନି ତ୍ରିଜଟା ନିଜ ଭଵନ ସିଧାଇ ॥
ରାମ ସୁଭାଉ ସୁମିରି ବୈଦେହୀ । ଉପଜା ବିରହ ବିଥା ଅତି ତେହୀ ॥ ୧ ॥

ଏପରି କହି ଏବଂ ସୀତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ ତ୍ରିଜଟା ନିଜ ଘରକୁ ଗଲିଗଲା । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ସ୍ମରଣ କରି ଜାନକୀଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ବିରହବ୍ୟଥା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।। ୧ ।।

ନିସିହି ସସିହି ନିଂଦତି ବହୁ ଭାଁତୀ । ଜୁଗ ସମ ଭଇ ସିରାତି ନ ରାତୀ ॥
କରତି ବିଲାପ ମନହିଁ ମନ ଭାରୀ । ରାମ ବିରହଁ ଜାନକୀ ଦୁଖାରୀ ॥ ୨ ॥

ସେ ରାତ୍ରିକୁ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ନାନାଭାବରେ ନିନ୍ଦା କରି କହିଲେ, "ରାତିଟା ଯୁଗ ପରି ବଡ଼ ହୋଇଯାଉଛି ; ସରୁନାହିଁ !" ଜାନକୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବିରହରେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ମନେ ମନେ ବହୁତ ବିଳାପ କଲେ ।। ୨ ।।

ଜବ ଅତି ଭୟଉ ବିରହ ଉର ଦାହୂ । ଫରକେଉ ବାମ ନୟନ ଅରୁ ବାହୂ ॥
ସଗୁନ ବିଚ୍ଚାରି ଧରୀ ମନ ଧୀରା । ଅବ ମିଲିହହିଁ କୃପାଲ ରଘୁବୀରା ॥ ୩ ॥

ବିରହଜ୍ୱାଳାରେ ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ଦାହ ଜାତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ବାମ ଆଖି ଓ ବାମ ବାହୁ ସ୍ପୁରିତ ହେଲା । ଏହା ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଜାଣି, ସେ ମନରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିଲେ । ଭାବିଲେ, ସେ ଏଥର କୃପାଳୁ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଇଯିବେ ।। ୩ ।।

ଇହାଁ ଅର୍ଧନିସି ରାଵନୁ ଜାଗା । ନିଜ ସାରଥି ସନ ଖୀଝନ ଲାଗା ॥
ସଠ ରନଭୂମି ଛଡ଼ାଇସି ମୋହୀ । ଧିଗ ଧିଗ ଅଧମ ମଂଦମତି ତୋହୀ ॥ ୪ ॥

ଏଣେ ଅଧରାତିବେଳକୁ ରାବଣର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଉଠିପଡ଼ି ରୋଷ ଭର ହୋଇ ସାରଥିକୁ କହିଲା, "ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ମୋତେ ରଣଭୂମିରୁ ନେଇଆସିଲୁ ନା ! ଆରେ ଅଧମ ! ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ! ତୋତେ ଧିକ୍ !" ।। ୪ ।।

ତେହିଁ ପଦ ଗହି ବହୁ ବିଧି ସମୁଝାଏ୍ୱା । ଭୋରୁ ଭଏଁ ରଥ ଚଢ଼ି ପୁନି ଧାଏ୍ୱା ॥
ସୁନି ଆଗଏ୍ୱନୁ ଦସାନନ କେରା । କପିଦଲ ଖରଭର ଭୟଉ ଘନେରା ॥ ୫ ॥

ରାବଣର ପାଦ ଧରିପକାଇ ସାରଥି ବହୁତ ବୁଝାଇଲା । ସକାଳ ହେବାରୁ ରାବଣ ପୁଣିଥରେ ରଥ ଚଢ଼ି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଧାଇଁଲା । ରାବଣ ଆସିବାଜଣା ଶୁଣି ବାନରସେନାରେ ପୂରା ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା ।। ୫ ।।

ଜହଁ ତହଁ ଭୂଧର ବିଟପ ଉପାରୀ । ଧାଏ କଟକଟାଇ ଭଟ ଭାରୀ ॥ ୬ ॥

ସେହି ବୀରଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଯେ ଯେଉଁଠୁ ପାରିଲେ, ପର୍ବତ ଓ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣି, ଦାନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ କରି ଧାଇଁଆସିଲେ ।। ୬ ।।

ଛନ୍ଦ- **ଧାଏ ଜୋ ମର୍କଟ ବିକଟ ଭାଲୁ କରାଲ କର ଭୂଧର ଧରା ।**
ଅତି କୋପ କରହିଁ ପ୍ରହାର ମାରତ ଭଜି ଚଲେ ରଜନୀଚରା ॥
ବିଚଲାଇ ଦଲ ବଲଏ୍ୱଂତ କୀସହ୍ନ ଘେରି ପୁନି ରାଏ୍ୱନୁ ଲିଯୋ ।
ଚହୁଁ ଦିସି ଚପେଟହ୍ନି ମାରି ନଖହ୍ନି ବିଦାରି ତନୁ ବ୍ୟାକୁଲ କିଯୋ ॥

ବିକଟ ବିକରାଳ ବାନର ଓ ଭଲ୍ଲୁକମାନେ ହାତରେ ପର୍ବତମାନ ଧରି ଧାଇଁଆସିଲେ । ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧର ସହିତ ପ୍ରହାର କରିବାରୁ ରାକ୍ଷସମାନେ ପଳାୟନ କଲେ । ବଳବାନ୍ ବାନରମାନେ ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ବିଚଳିତ କରିଦେଇ ରାବଣକୁ ଘେରାଉ କରିନେଲେ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ବିଧାଗ୍ୱପୁଡ଼ା ମାରି, ନଖରେ ତା'ଦେହଟାକୁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ତାକୁ କଲବଲ କରିଦେଲେ ।।

ଦୋଃ- **ଦେଖି ମହା ମର୍କଟ ପ୍ରବଲ ରାଏ୍ୱନ କୀହ୍ନ ବିଗ୍ରର ।**
ଅଂତରହିତ ହୋଇ ନିମିଷ ମହୁଁ କୃତ ମାୟା ବିସ୍ତାର ॥ ୧୦୦ ॥

ବାନରମାନେ ଅତିଶୟ ପ୍ରବଳ ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି, ରାବଣ ମନେ ମନେ ବିଗ୍ରର କଲା ଏବଂ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯାଇ ମାୟା ବିସ୍ତାର କରିଦେଲା ।। ୧୦୦ ।।

ଛନ୍ଦ- **ଜବ କୀହ୍ନ ତେହିଁ ପାଷଂଡ । ଭଏ ପ୍ରଗଟ ଜଂତୁ ପ୍ରଚଂଡ ॥**
ବେତାଲ ଭୂତ ପିସାଚ । କର ଧରେଁ ଧନୁ ନାରାଚ ॥ ୧ ॥

ସେ ମାୟା ବିସ୍ତାର କରିବାରୁ ଭୟଙ୍କର ଜୀବମାନେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ହାତରେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ବେତାଳ, ଭୂତ ଓ ପିଶାଚମାନେ ଦେଖାଦେଲେ ।। ୧ ।।

ଜୋଗିନି ଗହେଁ କରବାଲ । ଏକ ହାଥ ମନୁଜ କପାଲ ॥
କରି ସଦ୍ୟ ସୋନିତ ପାନ । ନାଚହିଁ କରହିଁ ବହୁ ଗାନ ॥ ୨ ॥

ଯୋଗିନୀମାନେ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଖଣ୍ଡା ଓ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ମଣିଷଖପୁରି ଧରି, ତାଜା ରକ୍ତ ପାନ କରି କରି ନାଚଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ।। ୨ ।।

ଧରୁ ମାରୁ ବୋଲହିଁ ଘୋର । ରହି ପୂରି ଧୁନି ଚହୁଁ ଓର ॥
ମୁଖ ବାଇ ଧାଏ୍ୱହିଁ ଖାନ । ତବ ଲଗେ କୀସ ପରାନ ॥ ୩ ॥

ସେମାନେ 'ଧର ଧର ! ମାର ମାର !' ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ । ସେହି ଧ୍ୱନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପିଗଲା । ସେମାନେ ଆଁ କରି ଖାଇବାକୁ ଗୋଡାଇ ଯିବାରୁ ବାନରମାନେ ପଳାୟନ କଲେ ।। ୩ ।।

ଜହଁ ଜାହିଁ ମର୍କଟ ଭାଗି । ତହଁ ବରତ ଦେଖହିଁ ଆଗି ॥
ଭଏ ବିକଲ ବାନର ଭାଲୁ । ପୁନି ଲାଗ ବରଷୈ ବାଲୁ ॥ ୪ ॥

ବାନରମାନେ ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ପଳାୟନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେହି ଆଡ଼େ ନିଆଁ ଜଳୁଥିବାର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ବାନର ଓ ଭାଲୁମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ପୁଣି ରାବଣ ବାଲିବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ।। ୪ ।।

ଜହଁ ତହଁ ଥକିତ କରି କୀସ । ଗର୍ଜେଉ ବହୁରି ଦସସୀସ ॥
ଲଛିମନ କପୀସ ସମେତ । ଭଏ ସକଲ ବୀର ଅଚେତ ॥ ୫ ॥

ମାୟାଦ୍ୱାରା ବାନରମାନଙ୍କୁ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ କରିଦେଇ ରାବଣ ପୁଣିଥରେ ଗର୍ଜିଉଠିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ସହିତ ବୀରମାନେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ।। ୫ ।।

ହା ରାମ ହା ରଘୁନାଥ । କହି ସୁଭଟ ମୀଜହିଁ ହାଥ ॥
ଏହି ବିଧି ସକଲ ବଲ ତୋରି । ତେହିଁ କୀନ୍ହ କପଟ ବହୋରି ॥ ୬ ॥

ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରମାନେ ମଧ୍ୟ 'ହେ ରାମ ! ହେ ରଘୁନାଥ !' ଡାକ ଛାଡ଼ି ହାତ ମଳିଲେ (ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ) । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବଳ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ରାବଣ ଅନ୍ୟ ଏକ ମାୟା ରଚନା କଲା ।। ୬ ।।

ପ୍ରଗଟେସି ବିପୁଲ ହନୁମାନ । ଧାଏ ଗହେ ପାଷାନ ॥
ତିନ୍ହ ରାମୁ ଘେରେ ଜାଇ । ଚହୁଁ ଦିସି ବରୂଥ ବନାଇ ॥ ୭ ॥

ମାୟାବଳରେ ସେ ଅନେକ ହନୁମାନ୍ ପ୍ରକଟ କଲା । ସେମାନେ ପଥର ଧରି ମାଡ଼ିଆସିଲେ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଦଳ ବାନ୍ଧି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଘେରିଗଲେ ।। ୭ ।।

ମାରହୁ ଧରହୁ ଜନି ଜାଇ । କଟକଟହିଁ ପୂଁଛ ଉଠାଇ ॥
ଦହଁ ଦିସି ଲଁଗୂର ବିରାଜ । ତେହିଁ ମଧ୍ୟ କୋସଲରାଜ ॥ ୮ ॥

ସେମାନେ ଲାଞ୍ଜ ଟେକି ଦାନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ କରି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ, "ମାର ମାର ; ଧର ଧର ; ମୋଟେ ଛାଡ଼ନା ।" ଦଶଦିଗ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ମୟ ଦେଖାଗଲା, ସେହି ଘେର ମଝିରେ କୋଶଳରାଜ ଶ୍ରୀରାମ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ।। ୮ ।।

ଛନ୍ଦ- ତେହିଁ ମଧ୍ୟ କୋସଲରାଜ ସୁଂଦର ସ୍ୟାମ ତନ ସୋଭା ଲହୀ ।
ଜନୁ ଇଂଦ୍ରଧନୁଷ ଅନେକ କୀ ବର ବାରି ତୁଂଗ ତମାଲହୀ ॥
ପ୍ରଭୁ ଦେଖି ହରଷ ବିଷାଦ ଉର ସୁର ବଦତ ଜୟ ଜୟ ଜୟ କରୀ ।
ରଘୁବୀର ଏକହିଁ ତୀର କୋପି ନିମେଷ ମହୁଁ ମାୟା ହରୀ ॥ ୧ ॥

ସେହି ଘେରଭିତରେ କୋଶଳରାଜଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଶରୀର ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ତମାଳ ବୃକ୍ଷର ଘୂରିପାଖରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁନ୍ଦର ବାଡ଼ ତିଆରି ହୋଇଛି । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦଯୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ 'ଜୟ-ଜୟ !' ନାଦ କଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁବୀର କ୍ରୋଧର ସହିତ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବାଣ ମାରିଦେଇ ନିମିଷକ ମଧ୍ୟରେ ରାବଣର ସବୁମାୟା ହରଣ କରିନେଲେ ।। ୧ ।।

ମାୟା ବିଗତ କପି ଭାଲୁ ହରଷେ ବିଟପ ଗିରି ଗହି ସବ ଫିରେ ।
ସର ନିକର ଛାଡ଼େ ରାମ ରାୱନ ବାହୁ ସିର ପୁନି ମହି ଗିରେ ॥
ଶ୍ରୀରାମ ରାୱନ ସମର ଚରିତ ଅନେକ କଲ୍ପ ଜୋ ଗାଓ୍ୱହୀଁ ।
ସତ ସେଷ ସାରଦ ନିଗମ କବି ତେଉ ତଦପି ପାର ନ ପାଓ୍ୱହୀଁ ॥ ୨ ॥

ମାୟା ଦୂର ହୋଇଯିବାକ୍ଷଣି ବାନର-ଭଲ୍ଲୁକମାନେ ହର୍ଷିତ ହୋଇ, ବୃକ୍ଷ ଓ ପର୍ବତ ଧରି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବାଣ ମାରିବାରୁ ରାବଣର ମୁଣ୍ଡ ଓ ହାତଗୁଡ଼ାକ କଟି ତଳେ ଗଦା ହୋଇଗଲା । ରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧର ଏହି ଚରିତ ଶହ ଶହ ଶେଷ, ସରସ୍ୱତୀ, ବେଦ ଓ କବି ମିଶି କଳ୍ପ କଳ୍ପ ଧରି ଗାଇଲେ ବି ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ ।। ୨ ।।

ଦୋ:- ତାକେ ଗୁନ ଗନ କଛୁ କହେ ଜଡ଼ମତି ତୁଲସୀଦାସ ।
ଜିମି ନିଜ ବଲ ଅନୁରୂପ ତେ ମାଛୀ ଉଡ଼ଇ ଅକାସ ॥୧୦୧(କ)॥

ମାଛି ଯେପରି ନିଜର ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଅପାର ଆକାଶର କିଛିଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଡ଼ିଯାଇଥାଏ, ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ତୁଳସୀଦାସ ସେହିପରି ସେହି ଅପାର ଚରିତର ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଅଂଶ କହୁଛି ।। ୧୦୧(କ) ।।

କାଟେ ସିର ଭୁଜ ବାର ବହୁ ମରତ ନ ଭଟ ଲଂକେସ ।
ପ୍ରଭୁ କ୍ରୀଡ଼ତ ସୁର ସିଦ୍ଧ ମୁନି ବ୍ୟାକୁଲ ଦେଖି କଲେସ ॥୧୦୧(ଖ)॥

ରାବଣର ମୁଣ୍ଡ ଓ ହାତଗୁଡ଼ାକୁ ପ୍ରଭୁ ବାରମ୍ବାର କାଟିଦେଲେ ; ତଥାପି ସେ ମଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ ସିନା ଖେଳୁଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ମୁନି, ସିଦ୍ଧ ଓ ଦେବତାମାନେ ପ୍ରଭୁ କ୍ଲେଶ ପାଉଛନ୍ତି ଭାବି ବିକଳ ହେଉଥାନ୍ତି ।। ୧୦୧(ଖ) ।।

ଚୌ:- କାଟତ ବଢ଼ହିଁ ସୀସ ସମୁଦାଇ । ଜିମି ପ୍ରତି ଲାଭ ଲୋଭ ଅଧିକାଇ ॥
ମରଇ ନ ରିପୁ ଶ୍ରମ ଭୟଉ ବିସେଷା । ରାମ ବିଭୀଷନ ତନ ତବ ଦେଖା ॥ ୧ ॥

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲାଭ ସହିତ ଯେପରି ଲୋଭ ବଢ଼ିଗଲେ, ରାବଣର ମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ାକ ସେହିପରି ଯେତେଥର କଟିଲା, ସେତେଥର କଅଁଳିଲା । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶତ୍ରୁ ମଲା ନାହିଁ ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ ବିଭୀଷଣଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ ।। ୧ ।।

ଉମା କାଲ ମର ଜାକାଁ ଈଛା । ସୋ ପ୍ରଭୁ ଜନ କର ପ୍ରୀତି ପରୀଛା ॥
ସୁନୁ ସରବଗ୍ୟ ଚରାଚର ନାୟକ । ପ୍ରନତପାଲ ସୁର ମୁନି ସୁଖଦାୟକ ॥ ୨ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା !ଯାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ କାଳ ବି ମରିଯାଏ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ସେବକର ପ୍ରୀତି ପରୀକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ବିଭୀଷଣ କହିଲେ, "ହେ ସର୍ବଜ୍ଞ ! ହେ ଚରାଚରର ସ୍ୱାମୀ ! ହେ ଶରଣାଗତପାଳକ ! ହେ ଦେବ-ମୁନିଙ୍କ ସୁଖଦାତା ! ଶୁଣନ୍ତୁ, ।। ୨ ।।

ନାଭିକୁଂଡ ପିୟୂଷ ବସ ଯାକେଁ । ନାଥ ଜିଅତ ରାୱନୁ ବଲ ତାକେଁ ॥
ସୁନତ ବିଭୀଷନ ବଚନ କୃପାଲା । ହରଷି ଗହେ କର ବାନ କରାଲା ॥ ୩ ॥

"ରାବଣର ନାଭିକୁଣ୍ଡରେ ଅମୃତ କଳସ ରହିଛି । ହେ ନାଥ !ସେ ତାହାରି ବଳରେ ବଞ୍ଚିଯାଉଛି ।" ବିଭୀଷଣଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି, ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ହାତରେ ଏକ ଭୟଙ୍କର ବାଣ ଧରିଲେ ।। ୩ ।।

ଅସୁଭ ହୋନ ଲାଗେ ତବ ନାନା । ରୋଓ୍ୱହିଁ ଖର ସୃକାଲ ବହୁ ସ୍ୱାନା ॥
ବୋଲହିଁ ଖଗ ଜଗ ଆରତି ହେତୂ । ପ୍ରଗଟ ଭଏ ନଭ ଜହଁ ତହଁ କେତୂ ॥ ୪ ॥

ସେତେବେଳେ ନାନାପ୍ରକାର ଅପଶକୁନ(ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ) ଦେଖାଗଲା । ଅନେକ ଗଧ, ଶିଆଳ ଓ କୁକୁର ରଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଶୁଭ ସୂଚନା ଦେଇ ପକ୍ଷୀମାନେ ରାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆକାଶରେ ଘୂରିଆଡ଼େ ଧୂମକେତୁ ଦେଖାଗଲା ।। ୪ ।।

ଦସ ଦିସି ଦାହ ହୋନ ଅତି ଲାଗା । ଭୟଉ ପରବ ବିନୁ ରବି ଉପରାଗା ॥
ମଂଦୋଦରି ଉର କଂପତି ଭାରୀ । ପ୍ରତିମା ସ୍ରଓ୍ୱହିଁ ନୟନ ମଗବାରୀ ॥ ୫ ॥

ଦଶଦିଗରେ ନିଆଁ ଜଳିଲାପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତାପ ବୋଧ ହେଲା । ବିନା ଯୋଗରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋପରାଗ ହେଲା । ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ କମ୍ପ ଜାତ ହେଲା । ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିଲା ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- ପ୍ରତିମା ରୁଦହିଁ ପବିପାତ ନଭ ଅତି ବାତ ବହ ଡୋଲତି ମହୀ ।
ବରଖହିଁ ବଲାହକ ରୁଧିର କଚ ରଜ ଅସୁଭ ଅତି ସକ କୋ କହୀ ॥
ଉତପାତ ଅମିତ ବିଲୋକି ନଭ ସୁର ବିକଲ ବୋଲହିଁ ଜୟ୍ ଜଏ ।
ସୁର ସଭୟ୍ ଜାନି କୃପାଲ ରଘୁପତି ଗ୍ୱପ ସର ଜୋରତ ଭଏ ॥

ମୂର୍ତ୍ତିମାନେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; ଆକାଶରୁ ବଜ୍ରପାତ ହେଲା ; ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ; ପୃଥିବୀ ଥରିଉଠିଲା ; ମେଘମାନଙ୍କରୁ ରକ୍ତ, କେଶ ଓ ଧୂଳି ବର୍ଷା ହେଲା । ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏଭଳି ଅମଙ୍ଗଳ ଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖାଗଲା ଯେ, କହିଲେ ସରିବ ନାହିଁ । ଅପରିମିତ ଉତ୍ପାତ ଦେଖି ଆକାଶରେ ଦେବତାମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଜୟ-ଜୟ ଡାକ ପକାଇଲେ । ଦେବତାମାନେ ଭୟଭୀତ ହେଲେଣି ଜାଣି କୃପାଳୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଧନୁରେ ଶର ସଂଯୋଗ କରିଦେଲେ ।।

ଦୋ:- ଖୈଁଚି ସରାସନ ଶ୍ରବ୍ନ ଲଗି ଛାଡ଼େ ସର ଏକତୀସ ।
ରଘୁନାୟକ ସାୟକ ଚଲେ ମାନହୁଁ କାଲ ଫଂନୀସ ॥ ୧୦୨ ॥

ଧନୁର ଗୁଣକୁ ଆକର୍ଣ୍ଣ ଆକର୍ଷଣ କରି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଏକାଥରକେ ଏକତିରିଶଟି ବାଣ ମାରିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହିସବୁ ବାଣ କାଳସର୍ପ ପରି ମାଡ଼ିଗଲିଲା ।। ୧୦୨ ।।

ଚୌ:- ସାୟକ ଏକ ନାଭି ସର ସୋଷା । ଅପର ଲଗେ ଭୁଜ ସିର କରି ରୋଷା ॥
ଲୈ ସିର ବାହୁ ଚଲେ ନାରାଗ୍ୱ । ସିର ଭୁଜ ହୀନ ରୁଂଡ ମହି ନାଗ୍ୱ ॥ ୧ ॥

ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ବାଣ ଯାଇ ରାବଣର ନାଭିରେ ଥିବା ଅମୃତକୁଣ୍ଡକୁ ଶୁଖାଇଦେଲା । ଅବଶିଷ୍ଟ ତିରିଶିଟି ବାଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତା'ର ଦଶଶିର ଓ ବିଂଶଭୁଜକୁ କାଟିପକାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ଶିର ଓ ଭୁଜଗୁଡ଼ିକୁ ସାଥୀରେ ନେଇଗଲେ । ଶିର ଓ ଭୁଜ ନ ଥିବା ଗଣ୍ଡିଟା ଭୂଇଁରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା ।। ୧ ।।

ଧରନି ଧସଇ ଧର ଧାଓ୍ୱ ପ୍ରଚଂଡା । ତବ ସର ହତି ପ୍ରଭୁ କୃତ ଦୁଇ ଖଂଡା ॥
ଗର୍ଜେଉ ମରତ ଘୋର ରଓ୍ୱ ଭାରୀ । କହାଁ ରାମୁ ରନ ହତୌଁ ପଗ୍ୱରୀ ॥ ୨ ॥

ସେହି ଗଣ୍ଡିଟା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ଧାଇଁଲା, ତା'ଫଳରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୃଥିବୀ ଦବିଗଲା । ତାହା ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଆଉ ଏକ ବାଣ ମାରି ଗଣ୍ଡିଟାକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ମରିବା ସମୟରେ ରାବଣ ଘୋର ଗର୍ଜନ କରି କହିଲା, "ରାମ କାହିଁ ? ମୁଁ ତାକୁ ରଣ-ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାରିବି !" ।। ୨ ।।

ଡୋଲା ଭୂମି ଗିରତ ଦସକଂଧର । ଛୁଭିତ ସିଂଧୁ ସରି ଦିଗ୍‌ଗଜ ଭୂଧର ॥
ଧରନି ପରେଉ ଦ୍ୱୌ ଖଂଡ ବଢ଼ାଈ । ଗ୍ୱପି ଭାଲୁ ମର୍କଟ ସମୁଦାଈ ॥ ୩ ॥

ରାବଣର ଗଣ୍ଡିଟା ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ପଡ଼ିଗଲା ଯେ, ପୃଥିବୀ ଥରିଉଠିଲା ; ସମୁଦ୍ର, ନଦୀ, ଦିଗ୍‌ଗଜ ଓ ପର୍ବତ– ସମସ୍ତେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଉଠିଲେ । ରାବଣର ଗଣ୍ଡି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ ତା'ତଳେ ଦଳ ଦଳ ଭାଲୁ ଓ ବାନର ଗ୍ୱପିହୋଇ ରହିଗଲେ ।। ୩ ।।

ମଂଦୋଦରି ଆଗେଁ ଭୁଜ ସୀସା । ଧରି ସର ଚଲେ ଜହାଁ ଜଗଦୀସା ॥
ପ୍ରବିସେ ସବ ନିଷଂଗ ମହୁଁ ଜାଈ । ଦେଖି ସୁରନ୍ହ ଦଂଦୁଭୀଁ ବଜାଈ ॥ ୪ ॥

ରାବଣର ଶିର ଓ ଭୁଜଗୁଡ଼ାକୁ ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିଦେଇ ବାଣଗୁଡ଼ିକ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ତୂଣୀରରେ ପଶିଗଲେ । ଏହା ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇଲେ ।। ୪ ।।

ତାସୁ ତେଜ ସମାନ ପ୍ରଭୁ ଆନନ । ହରଷେ ଦେଖି ସଂଭୁ ଚତୁରାନନ ॥
ଜୟ ଜୟ ଧୁନି ପୂରୀ ବ୍ରହ୍ମଂଡା । ଜୟ ରଘୁବୀର ପ୍ରବଲ ଭୁଜଦଂଡା ॥ ୫ ॥

ରାବଣର ତେଜ ଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ମିଶିଗଲା । ଏହା ଦେଖି ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସବୁଆଡ଼େ ଶୁଭିଲା ; "ବଳୀଆର ଭୁଜ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କର ଜୟ ହେଉ !" ।। ୫ ।।

ବରଷହିଁ ସୁମନ ଦେଉଁ ମୁନି ବୃଂଦା । ଜୟ କୃପାଲ ଜୟ ଜୟତି ମୁକୁଂଦା ॥ ୬ ॥

ଦେବତା ଓ ମୁନିସମୁଦାୟ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ଜୟ ଧ୍ୱନି କଲେ, "କୃପାଳୁଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଜୟ ହେଉ ! ।। ୬ ।।

ଛନ୍ଦ ଜୟ କୃପା କଂଦ ମୁକୁଂଦ ଦ୍ୱଂଦ ହରନ ସରନ ସୁଖପ୍ରଦ ପ୍ରଭୋ ।
ଖଲ ଦଲ ବିଦାରନ ପରମ କାରନ କାରୁନୀକ ସଦା ବିଭୋ ॥
ସୁର ସୁମନ ବରଷହିଁ ହରଷ ସଂକୁଲ ବାଜ ଦୁଂଦୁଭି ଗହଗହୀ ।
ସଂଗ୍ରାମ ଅଂଗନ ରାମ ଅଂଗ ଅନଂଗ ବହୁ ସୋଭା ଲହୀ ॥ ୧ ॥

ହେ କୃପାକନ୍ଦ ! ହେ ମୋକ୍ଷଦାତା ମୁକୁନ୍ଦ ! ହେ [ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ, ହର୍ଷ-ଶୋକ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି] ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱହର ! ହେ ଶରଣାଗତ-ସୁଖଦାୟକ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ଦୁଷ୍ଟଦଳବିଦାରକ ! ହେ ପରମକାରଣ ! ହେ ସଦାକରୁଣାକର ! ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ !" ଦେବଗଣ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ଘନ ଘନ ଦୁନ୍ଦୁଭିନାଦ କଲେ । ରଣଭୂମିରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗରାଜି ଅନେକ କାମଦେବଙ୍କ ଶୋଭା ଲାଭ କଲା ।। ୧ ।।

ସିର ଜଟା ମୁକୁଟ ପ୍ରସୂନ ବିଚ ବିଚ ଅତି ମନୋହର ରାଜହୀଁ ।
ଜନୁ ନୀଲଗିରି ପର ତଡ଼ିତ ପଟଲ ସମେତ ଉଡୁଗନ ଭ୍ରାଜହୀଁ ॥

ଭୁଜଦଂଡ ସର କୋଦଂଡ ଫେରତ ରୁଧିର କନ ତନ ଅତି ବନେ ।
ଜନୁ ରାୟମୁନାଁ ତମାଲ ପର ବୈଠାଁ ବିପୁଲ ସୁଖ ଆପନେ ॥ ୨ ॥

ଶିରରେ ଜଟାମୁକୁଟ । ତାର ମଝିମଝିରେ ସୁମନୋହର ପୁଷ୍ପର ଶୋଭା । ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ କ'ଣ ନୀଳପର୍ବତ ଉପରେ ବିଜୁଳି ସହିତ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଛନ୍ତି ! ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ଭୁଜଦଣ୍ଡରେ ଧନୁ ଓ ଶର ଧରି ଘୂରାଉଥାନ୍ତି । ଶରୀର ଉପରେ ବିନ୍ଧୁ ବିନ୍ଧୁ ରକ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଦେଖିଲେ ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଗୁଡ଼ିଏ ନାଲି ଚଢ଼େଇ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇ ତମାଳବୃକ୍ଷ ଉପରେ ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ବସିଛନ୍ତି ।। ୨ ।।

ଦୋ:- କୃପାଦୃଷ୍ଟି କରି ବୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୁ ଅଭୟ କିଏ ସୁର ବୃଂଦ ।
ଭାଲୁ କୀସ ସବ ହରଷେ ଜୟ ସୁଖ ଧାମ ମୁକୁଂଦ ॥୧୦୩॥

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ବର୍ଷଣ କରି ଦେବଗଣଙ୍କୁ ନିର୍ଭୟ କରିଦେଲେ । ସମସ୍ତ ବାନର ଓ ଭଲ୍ଲୁକ ମିଶି, ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ 'ସୁଖର ନିଧାନ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ଜୟ ହେଉ !' ବୋଲି ଧ୍ୱନି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୧୦୩ ।।

ଚୌ:- ପତି ସିର ଦେଖତ ମଂଦୋଦରୀ । ମୁରୁଛିତ ବିକଲ ଧରନି ଖସି ପରୀ ॥
ଜୁବତି ବୃଂଦ ରୋୱତ ଉଠି ଧାଈଁ । ତେହି ଉଠାଇ ରାୱନ ପହିଁ ଆଈଁ ॥ ୧ ॥

ପତିଙ୍କ କଟା ମୁଣ୍ଡ ଦେଖିଦେଇ ମନ୍ଦୋଦରୀ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲେ ଏବଂ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ରାବଣର ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ି ଧାଇଁଆସିଲେ ଏବଂ ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କୁ ଉଠାଇ ରାବଣ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ ।। ୧ ।।

ପତି ଗତି ଦେଖି ତେ କରହିଁ ପୁକାରା । ଛୂଟେ କଚ ନହିଁ ବପୁଷ ସଁଭାରା ॥
ଉର ତାଡ଼ନା କରହିଁ ବିଧି ନାନା । ରୋୱତ କରହିଁ ପ୍ରତାପ ବଖାନା ॥ ୨ ॥

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦଶା ଦେଖିଦେଇ ସେମାନେ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା; ଦେହଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ । ମନ୍ଦୋଦରୀ ନାନାଭାବରେ ବକ୍ଷ ପିଟିହୋଇ ରୋଦନ କଲେ ଏବଂ ରାବଣର ପ୍ରତାପ ବାହୁନି ହେଲେ ।। ୨ ।।

ତୱ ବଲ ନାଥ ଡୋଲ ନିତ ଧରନୀ । ତେଜ ହୀନ ପାୱକ ସସି ତରନୀ ॥
ସେଷ କମଠ ସହି ସକହିଁ ନ ଭାରା । ସୋ ତନୁ ଭୂମି ପରେଉ ଭରି ଛାରା ॥ ୩ ॥

କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେ କହୁଥାନ୍ତି, "ହେ ନାଥ ! ତୁମ ବଳ ଦେଖି ସାରା ପୃଥିବୀ କମ୍ପୁଥିଲା । ତୁମ ଆଗରେ ଅଗ୍ନି, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିସ୍ତେଜ ଦିଶୁଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କର ଭାରକୁ ଶେଷ ଓ କୂର୍ମ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭାଳିପାରୁ ନ ଥିଲେ, ହାୟ ! ସେ ଆଜି ଏପରି ଧୂଳିଧୂସର ହୋଇ ଭୂଇଁରେ ଲୋଟିପଡ଼ିଛନ୍ତି ! ।। ୩ ।।

ବରୁନ କୁବେର ସୁରେସ ସମୀରା । ରନ ସନ୍ମୁଖ ଧରି କାହୁଁ ନ ଧୀରା ॥
ଭୁଜବଲ ଜିତେହୁ କାଲ ଜମ ସାଈଁ । ଆଜୁ ପରେହୁ ଅନାଥ କୀ ନାଈଁ ॥ ୪ ॥

ବରୁଣ, କୁବେର, ଇନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ– କେହି ବି ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁମ ଆଗରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ତୁମେ ପରା ନିଜ ଭୁଜବଳରେ କାଳ ଓ ଯମରାଜଙ୍କୁ ବି ଜିଣିଯାଇଥିଲ । ହାୟ ! ଆଜି ଏପରି ଅନାଥଙ୍କ ପରି ପଡ଼ିରହିଛ ! ।। ୪ ।।

ଜଗତ ବିଦିତ ତୁହ୍ମାରି ପ୍ରଭୁତାଈ । ସୁତ ପରିଜନ ବଲ ବରନି ନ ଜାଈ ॥
ରାମ ବିମୁଖ ଅସ ହାଲ ତୁହ୍ମାରା । ରହା ନ କୋଉ କୁଲ ରୋଉନିହାରା ॥ ୫ ॥

ତୁମ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ତ ଜଗତ୍‌ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ତୁମ ପୁଅମାନଙ୍କର, ତୁମ କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କର ବଳକୁ ତ ବର୍ଣ୍ଣି ହେଉ ନ ଥିଲା ! ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହେବାରୁ ଆଜି ଏପରି ଦଶା ହୋଇଗଲା ଯେ, ତୁମ କୁଳରେ ଲୁହଧାରେ ବୁହାଇବାକୁ ବି କେହି ଜଣେ ରହିଲେ ନାହିଁ ! ॥ ୫ ॥

ତଵ ବସ ବିଧି ପ୍ରପଂଚ ସବ ନାଥା । ସଭୟ ଦିସିପ ନିତ ନାଵହିଁ ମାଥା ॥
ଅବ ତଵ ସିର ଭୁଜ ଜଂବୁକ ଖାହୀଁ । ରାମ ବିମୁଖ ଯହ ଅନୁଚିତ ନାହୀଁ ॥ ୬ ॥

ହେ ନାଥ ! ବିଧାତାର ସକଳ ସୃଷ୍ଟି ତୁମରି ବଶରେ ଥିଲା । ଲୋକପାଳମାନେ ସର୍ବଦା ଭୟଭୀତ ହୋଇ ତୁମ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଆଜି ତୁମ ଶିର ଓ ଭୁଜକୁ ଶିଆଳମାନେ ଖାଉଛନ୍ତି ! ରାମବିମୁଖ ଲୋକର ଏପରି ଦଶା ହୋଇଯିବା କିଛି ଅନୁଚିତ ବି ନୁହେଁ ॥ ୬ ॥

କାଲ ବିବସ ପତି କହା ନ ମାନା । ଅଗ ଜଗ ନାଥୁ ମନୁଜ କରି ଜାନା ॥ ୭ ॥

ହେ ପତି ! କାଳର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ତୁମେ କାହାରି କଥା ମାନିଲ ନାହିଁ ; ଚରାଚରର ନାଥ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ତୁମେ ମଣିଷ ବୋଲି ଭାବିଦେଲ ! ॥ ୭ ॥

ଛନ୍ଦ- ଜାନେୟା ମନୁଜ କରି ଦନୁଜ କାନନ ଦହନ ପାଵକ ହରି ସ୍ୱୟଂ ।
ଜେହି ନମତ ସିଵ ବ୍ରହ୍ମାଦି ସୁର ପିୟ ଭଜେହୁ ନହିଁ କରୁନାମୟଂ ॥
ଆଜନ୍ମ ତେ ପରଦ୍ରୋହ ରତ ପାପୌଘମୟ ତଵ ତନୁ ଅୟଂ ।
ତୁହ୍ମହୁ ଦିୟୋ ନିଜ ଧାମ ରାମ ନମାମି ବ୍ରହ୍ମ ନିରାମୟଂ ॥

ଯେଉଁ ଶ୍ରୀହରି ଦୈତ୍ୟରୂପୀ ବନକୁ ପୋଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ନିସମାନ, ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷ ବୋଲି ଭାବିଦେଲ । ଯାହାଙ୍କୁ ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନେ ନମସ୍କାର କରନ୍ତି, ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ସେହି କରୁଣାମୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତୁମେ ଭଜିଲ ନାହିଁ । ତୁମର ଏହି ଶରୀରଟା ଜନ୍ମ ହେଲାଦିନୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଦ୍ରୋହ କରିବାରେ ତତ୍ପର ଓ ପାପମୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁ ନିର୍ବିକାର ବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀରାମ ତୁମକୁ ନିଜ ଧାମରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥

ଦୋ:- ଅହହ ନାଥ ରଘୁନାଥ ସମ କୃପାସିଂଧୁ ନହିଁ ଆନ ।
ଜୋଗିବୃଂଦ ଦୁର୍ଲଭ ଗତି ତୋହି ଦୀହ୍ନି ଭଗୱାନ ॥ ୧୦୪ ॥

ଆହା ! ନାଥ ! ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ସମାନ କୃପାସାଗର ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ । ସେହି ଭଗବାନ୍ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ଗତି ଦେଲେ, ତାହା ଯୋଗୀଜନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବି ଦୁର୍ଲଭ ।" ॥ ୧୦୪ ॥

ଚୌ:- ମଂଦୋଦରୀ ବଚନ ସୁନି କାନା । ସୁର ମୁନି ସିଦ୍ଧ ସବହ୍ନି ସୁଖ ମାନା ॥
ଅଜ ମହେସ ନାରଦ ସନକାଦୀ । ଜେ ମୁନିବର ପରମାରଥବାଦୀ ॥ ୧ ॥

ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ସୁର, ମୁନି ଓ ସିଦ୍ଧଗଣ– ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମା, ମହାଦେବ, ନାରଦ ଓ ସନକାଦି ତଥା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ପରମାର୍ଥବାଦୀ (ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ଓ କହୁଥିବା) ମୁନିବରମାନେ ଥିଲେ, ॥ ୧ ॥

ଭରି ଲୋଚନ ରଘୁପତିହି ନିହାରୀ । ପ୍ରେମ ମଗନ ସବ ଭଏ ସୁଖାରୀ ॥
ରୁଦନ କରତ ଦେଖୀ ସବ ନାରୀ । ଗୟଉ ବିଭୀଷନୁ ମନ ଦୁଖ ଭାରୀ ॥ ୨ ॥

ସେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ ନୟନ ଭରି ଦେଖି ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ; ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ନିଜ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ରୋଦନ ଦେଖି ବିଭୀଷଣଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା; ତେଣୁ ସେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ।। ୨ ।।

ବଂଧୁ ଦସା ବିଲୋକି ଦୁଖ କୀହ୍ନା । ତବ ପ୍ରଭୁ ଅନୁଜହି ଆୟସୁ ଦୀହ୍ନା ॥
ଲଛିମନ ତେହି ବହୁବିଧି ସମୁଝାୟୋ । ବହୁରି ବିଭୀଷନ ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଆୟୋ ॥ ୩ ॥

ଭାଇର ଦଶା ଦେଖି ସେ ଦୁଃଖ କଲେ । ତହୁଁ ଶ୍ରୀରାମ ସାନଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଲେ, (ତୁମେ ଯାଇ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦିଅ ।) ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇବାରୁ ବିଭୀଷଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଆସିଲେ ।। ୩ ।।

କୃପାଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୁ ତାହି ବିଲୋକା । କରହୁ କ୍ରିୟା ପରିହରି ସବ ସୋକା ॥
କୀହ୍ନି କ୍ରିୟା ପ୍ରଭୁ ଆୟସୁ ମାନୀ । ବିଧିଓତ ଦେସ କାଲ ଜିୟଁ ଜାନୀ ॥ ୪ ॥

ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁହିଁ କହିଲେ, "ସକଳ ଶୋକ ତ୍ୟାଗ କରି, ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ କର ।" ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ମାନି, ଦେଶକାଳ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ବିଭୀଷଣ ବିଧିପୂର୍ବକ ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ମଂଦୋଦରୀ ଆଦି ସବ ଦେଇ ତିଲାଂଜଲି ତାହି ।
ଭଓନ ଗଞ୍ଜଁ ରଘୁପତି ଗୁନ ଗନ ବରନତ ମନ ମାହି ॥ ୧୦୫ ॥

ମନ୍ଦୋଦରୀ ଆଦି ସବୁସ୍ତ୍ରୀ ରାବଣକୁ ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରି ନଗରକୁ ଫେରିଗଲେ ।। ୧୦୫ ।।

ଚୌ:- ଆଇ ବିଭୀଷନ ପୁନି ସିରୁ ନାୟୋ । କୃପାସିଂଧୁ ତବ ଅନୁଜ ବୋଲାୟୋ ॥
ତୁହ୍ମ କପାସ ଅଂଗଦ ନଲ ନୀଲା । ଜାମଓଂତ ମାରୁତି ନୟସୀଲା ॥ ୧ ॥
ସବ ମିଲି ଜାହୁ ବିଭୀଷନ ସାଥା । ସାରେହୁ ତିଳକ କହେଉ ରଘୁନାଥା ॥
ପିତା ବଚନ ମୈଁ ନଗର ନ ଆଓଁଉଁ । ଆପୁ ସରିସ କପି ଅନୁଜ ପଠାଓଁଉଁ ॥ ୨ ॥

ସବୁ କ୍ରିୟାକର୍ମ ଶେଷ କରି ବିଭୀଷଣ ଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଣାମ କଲେ । କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସାନଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ତୁମେ ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ, ଅଙ୍ଗଦ, ନଳ, ନୀଳ, ଜାମ୍ବବାନ୍ ଓ ମାରୁତି ଆଦି ସବୁ ନୀତିନିପୁଣମାନଙ୍କୁ ଧରି ବିଭୀଷଣଙ୍କ ସହିତ ଯାଅ ଓ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରିଦିଅ ।" ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ, "ପିତୃଆଜ୍ଞା ହେତୁ ମୁଁ ନଗରକୁ ଯାଇପାରୁନାହିଁ ; ତେଣୁ ମୋରି ସମାନ ବାନରମାନଙ୍କୁ ତଥା ମୋ ସାନଭାଇକୁ ପଠାଉଛି ।" ।। ୧-୨ ।।

ତୁରତ ଚଲେ କପି ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନା । କୀହ୍ନୀ ଜାଇ ତିଲକ କୀ ରଚନା ॥
ସାଦର ସିଂହାସନ ବୈଠାରୀ । ତିଲକ ସାରି ଅସ୍ତୁତି ଅନୁସାରୀ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ବାନରମାନେ ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକର ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ଆଦରପୂର୍ବକ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇଦେଇ, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ସାରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ।। ୩ ।।

ଜୋରି ପାନି ସବହୀଁ ସିର ନାଏ । ସହିତ ବିଭୀଷନ ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଆଏ ॥
ତବ ରଘୁବୀର ବୋଲି କପି ଲୀନ୍ହେ । କହି ପ୍ରିୟ ବଚନ ସୁଖୀ ସବ କୀନ୍ହେ ॥ ୪ ॥

ସମସ୍ତେ କର ଯୋଡ଼ି, ନତଶିର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ବିଭୀଷଣଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ବାନରମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ, ପ୍ରିୟ ବଚନ କହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- କିଏ ସୁଖୀ କହି ବାନୀ ସୁଧା ସମ ବଲ ତୁହ୍ମାରେଁ ରିପୁ ହଯ୍ୟୋ ।
ପାଯ୍ୟୋ ବିଭୀଷନ ରାଜ ତିହୁଁ ପୁର ଜସୁ ତୁହ୍ମାରୋ ନିତ ନଯ୍ୟୋ ॥
ମୋହି ସହିତ ସୁଭ କୀରତି ତୁହ୍ମାରୀ ପରମ ପ୍ରୀତି ଜୋ ଗାଇହୈଁ ।
ସଂସାର ସିଂଧୁ ଅପାର ପାର ପ୍ରଯ୍ୟାସ ବିନୁ ନର ପାଇହୈଁ ॥

ପ୍ରଭୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରି ଅମୃତତୁଲ୍ୟ ବାଣୀରେ କହିଲେ, "ତୁମମାନଙ୍କ ବଳରେହିଁ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ ଶତ୍ରୁ ମରିଲା ଏବଂ ବିଭୀଷଣ ରାଜ୍ୟ ପାଇଲେ । ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କର ଯଶ ତିନିଲୋକରେ ନିତ୍ୟନବୀନ ହୋଇ ରହିବ । ଯେଉଁମାନେ ମୋର କୀର୍ତ୍ତି ସହିତ ପରମପ୍ରେମରେ ତୁମମାନଙ୍କର ଶୁଭକୀର୍ତ୍ତି ଗାଇବେ, ସେମାନେ ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଏହି ଅପାର ସଂସାରସାଗର ପାରିହୋଇଯିବେ ।।

ଦୋ:- ପ୍ରଭୁ କେ ବଚନ ଶ୍ରବନ ସୁନି ନହିଁ ଅଘାହିଁ କପି ପୁଂଜ ।
ବାର ବାର ସିର ନାବ୍ହିଁ ଗହହିଁ ସକଲ ପଦ କଂଜ ॥ ୧୦୬ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ବାନରମାନେ ତୃପ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ ; ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ମଥାବନତ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଥାନ୍ତି ।। ୧୦୬ ।।

ଚୌ:- ପୁନି ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ଲିଯଉ ହନୁମାନା । ଲଂକା ଜାହୁ କହେଉ ଭଗବାନା ॥
ସମାଚୁର ଜାନକିହି ସୁନାବ୍ହୁ । ତାସୁ କୁସଲ ଲୈ ତୁହ୍ମ ଚଲି ଆବ୍ହୁ ॥ ୧ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ହନୁମାନଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ତୁମେ ଲଙ୍କା ଯାଇ ଜାନକୀଙ୍କୁ ସକଳ ସମାଚୁର ଶୁଣାଇଦିଅ ଏବଂ ତାଙ୍କ କୁଶଳ ସମାଚୁର ନେଇଆସ ।" ।। ୧ ।।

ତବ ହନୁମଂତ ନଗର ମହୁଁ ଆଏ । ସୁନି ନିସିଚରୀ ନିସାଚର ଧାଏ ॥
ବହୁ ପ୍ରକାର ତିନ୍ହ ପୂଜା କୀନ୍ହୀ । ଜନକସୁତା ଦେଖାଇ ପୁନି ଦୀନ୍ହୀ ॥ ୨ ॥

ତେଣୁ ହନୁମାନ୍ ନଗରକୁ ଗଲେ । ସମାଚୁର ପାଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ରାକ୍ଷସ-ରାକ୍ଷସୀ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁଆସିଲେ । ସେମାନେ ବହୁପ୍ରକାର ସମ୍ମାନ ଦେଇ ହନୁମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଜାନକୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ ।। ୨ ।।

ଦୂରିହି ତେ ପ୍ରନାମ କପି କୀନ୍ହା । ରଘୁପତି ଦୂତ ଜାନକୀଁ ଚୀନ୍ହା ॥
କହହୁ ତାତ ପ୍ରଭୁ କୃପାନିକେତା । କୁସଲ ଅନୁଜ କପି ସେନ ସମେତା ॥ ୩ ॥

ହନୁମାନ୍ ଯାଇ ସୀତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁହିଁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଜାନକୀ ଚିହ୍ନିଗଲେ ଯେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଦୂତ । ସେ ପଚୁରିଲେ, "ଆହେ ବାବୁ ! କୃପାନିଧାନ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ ଓ ବାନରସେନାଙ୍କ ସହିତ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ?" ।। ୩ ।।

ସବ ବିଧି କୁସଲ କୋସଲାଧୀସା । ମାତୁ ସମର ଜୀତ୍ୟୋ ଦସସୀସା ॥
ଅବିଚଲ ରାଜୁ ବିଭୀଷନ ପାଏ୍ୟୋ । ସୁନି କପି ବଚନ ହରଷ ଉର ଛାଏ୍ୟୋ ॥ ୪ ॥

ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ମାଆ ! କୋଶଳପତି ଶ୍ରୀରାମ ସର୍ବକୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ ଦଶଶିର ରାବଣକୁ ଜୟ କରି ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଅଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।" ହନୁମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସୀତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଛୁଳିଉଠିଲା ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ଅତି ହରଷ ମନ ତନ ପୁଲକ ଲୋଚନ ସଜଲ କହ ପୁନି ପୁନି ରମା ।
କା ଦେଉଁ ତୋହି ତ୍ରୈଲୋକ ମହୁଁ କପି କିମପି ନହିଁ ବାନୀ ସମା ॥
ସୁନୁ ମାତୁ ମୈଁ ପାଏ୍ୟୋ ଅଖିଲ ଜଗ ରାଜୁ ଆଜୁ ନ ସଂସୟଂ ।
ରନ ଜୀତି ରିପୁଦଲ ବଂଧୁ ଜୁତ ପସ୍ୟାମି ରାମମନାମୟଂ ॥

ଶ୍ରୀଜାନକୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ନୟନରେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଭରିଗଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହେ ହନୁମାନ୍ ! ମୁଁ ତୁମକୁ କ'ଣ ଦେବି ? ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣାଇଲ, ତ୍ରିଭୁବନରେ ଏହି ବାଣୀ ସମାନ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।" ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ମାଆ ! ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ଜୟ କରି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମ ଅନୁଜଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ବିକାର ହେ ହ ରହିଥିବା ଦେଖି ମୁଁ ଆଜି ନିଃସନ୍ଦେହରେ ସମଗ୍ର ଜଗତର ରାଜ୍ୟାଧିକାର ପାଇଯାଇଛି ।

ଦୋ:- ସୁନୁ ସୁତ ସଦଗୁନ ସକଲ ତଵ ହୃଦୟଁ ବସହୁଁ ହନୁମଂତ ।
ସାନୁକୂଲ କୋସଲପତି ରହହୁଁ ସମେତ ଅନଂତ ॥ ୧୦୭ ॥

ଜାନକୀ କହିଲେ, "ଆହେ ବତ୍ସ ! ତୁମ ହୃଦୟରେ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ନିବାସ କରୁ । ହେ ହନୁମାନ୍ ! ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସମେତ କୋଶଳପତି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସଦା ତୁମ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ରହନ୍ତୁ ।। ୧୦୭ ।।

ଚୌ:- ଅବ ସୋଇ ଜତନ କରହୁ ତୁହ୍ମ ତାତା । ଦେଖୌଁ ନୟନ ସ୍ୟାମ ମୃଦୁ ଗାତା ॥
ତବ ହନୁମାନ ରାମ ପହିଁ ଜାଇ । ଜନକସୁତା କୈ କୁସଲ ସୁନାଇ ॥ ୧ ॥

ହେ ବତ୍ସ ! ଏଥର ତୁମେ ସେହି ଉପାୟ କର, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା କି ମୁଁ ଏହି ନେତ୍ରରେ ତୁମର କୋମଳ ଶ୍ୟାମଶରୀର ଦର୍ଶନ କରିପାରିବି ।" ତା'ପରେ ହନୁମାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଜାନକୀଙ୍କର କୁଶଳ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣାଇଦେଲେ ।। ୧ ।।

ସୁନି ସଂଦେସୁ ଭାନୁକୁଲଭୂଷନ । ବୋଲି ଲିଏ ଜୁବରାଜ ବିଭୀଷନ ॥
ମାରୁତସୁତ କେ ସଂଗ ସିଧାଓ୍ୱହୁ । ସାଦର ଜନକସୁତହି ଲୈ ଆଓ୍ୱହୁ ॥ ୨ ॥

ସକଳ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣି ସୂର୍ଯ୍ୟକୁଳଭୂଷଣ ଶ୍ରୀରାମ ଯୁବରାଜ ଅଙ୍ଗଦ ଓ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଡକାଇପଠାଇଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ଆସିବାରୁ ପ୍ରଭୁ କହିଲେ, "ପବନପୁତ୍ର ହନୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଜାନକୀଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ସାଦରେ ନେଇଆସ ।" ।। ୨ ।।

ତୁରତହିଁ ସକଲ ଗଏ ଜହଁ ସୀତା । ସେଓ୍ୱହିଁ ସବ ନିସିଚରୀଁ ବିନୀତା ॥
ବେଗି ବିଭୀଷନ ତିହ୍ନହି ସିଖାଏ୍ୟୋ । ତିହ୍ନ ବହୁ ବିଧି ମଜ୍ଜନ କରାଓ୍ୱାଏ୍ୟୋ ॥ ୩ ॥

ସେମାନେ ତୁରନ୍ତ ସୀତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲିଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ସମସ୍ତ ରାକ୍ଷସୀ ବିନୀତଭାବରେ ସୀତାଙ୍କ ସେବା କରୁଛନ୍ତି । ବିଭୀଷଣ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁକଥା ବୁଝାଇଦେଲେ । ସେମାନେ ଯାଇ ସୀତାଙ୍କୁ ନାନାବିଧିରେ ସ୍ନାନ କରାଇଦେଲେ ; ।। ୩ ।।

ବହୁ ପ୍ରକାର ଭୂଷନ ପହିରାଏ । ସିବିକା ରୁଚିର ସାଜି ପୁନି ଲ୍ୟାଏ ॥
ତା ପର ହରଷି ଚଢ଼ୀ ବୈଦେହୀ । ସୁମିରି ରାମ ସୁଖଧାମ ସନେହୀ ॥ ୪ ॥

ତାଙ୍କୁ ବିବିଧ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧାଇଦେଇ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପାଲିଙ୍କି ସଜାଇ ନେଇଆସିଲେ । ସୀତା ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସୁଖନିଧାନ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି, ଆନନ୍ଦିତ ମନରେ ସେହି ପାଲିଙ୍କିରେ ବସିଲେ ।। ୪ ।।

ବେତପାନି ରଛକ ଚହୁଁ ପାସା । ଚଲେ ସକଲ ମନ ପରମ ହୁଲାସା ॥
ଦେଖନ ଭାଲୁ କୀସ ସବ ଆଏ । ରଛକ କୋପି ନିବାରନ ଧାଏ ॥ ୫ ॥

ରକ୍ଷକମାନେ ହାତରେ ବେତ ଧରି ପାଲିଙ୍କି ପାଖେ ପାଖେ ଗଲିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ପରମ ଉଲ୍ଲାସ ଭରିଯାଇଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ଆସିବାରୁ ରକ୍ଷକମାନେ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଧାଇଁଲେ ।। ୫ ।।

କହ ରଘୁବୀର କହା ମମ ମାନହୁ । ସୀତହି ସଖା ପଯାଦେଁ ଆନହୁ ॥
ଦେଖହୁଁ କପି ଜନନୀ କୀ ନାଈଁ । ବିହସି କହା ରଘୁନାଥ ଗୋସାଈଁ ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ, "ସଖା (ବିଭୀଷଣ) ! ମୋ କଥା ମାନ ; ସୀତାଙ୍କୁ ପାଦରେ ଚଲାଇ ଚଲାଇ ଆଣ, ତା'ହେଲେ ବାନରମାନେ ମାଆଙ୍କୁ ଦେଖିଲାପରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବେ ।" ।। ୬ ।।

ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ଭାଲୁ କପି ହରଷେ । ନଭ ତେ ସୁରନ୍ହ ସୁମନ ବହୁ ବରଷେ ॥
ସୀତା ପ୍ରଥମ ଅନଲ ମହୁଁ ରାଖୀ । ପ୍ରଗଟ କୀହ୍ନି ଚହ ଅଂତର ସାଖୀ ॥ ୭ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଆକାଶରୁ ଦେବତାମାନେ ବହୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ । ସୀତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଥମରୁ ଅଗ୍ନିରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଥିଲା । ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଭଗବାନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ ।। ୭ ।।

ଦୋଃ- **ତେହି କାରନ କରୁନାନିଧି କହେ କଛୁକ ଦୁର୍ବାଦ ।**
ସୁନତ ଜାତୁଧାନୀଁ ସବ ଲାଗୀଁ କରୈ ବିଷାଦ ॥ ୧୦୮ ॥

ତେଣୁ କରୁଣାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ଲୀଳାଛଳରେ ସାମାନ୍ୟ କଠୋର ବଚନ କହିଦେଲେ ; ତାହା ଶୁଣି ରାକ୍ଷସୀମାନେ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କଲେ ।। ୧୦୮ ।।

ଚୌଃ- **ପ୍ରଭୁ କେ ବଚନ ସୀସ ଧରି ସୀତା । ବୋଲୀ ମନ କ୍ରମ ବଚନ ପୁନୀତା ॥**
ଲଛିମନ ହୋହୁ ଧରମ କେ ନେଗା । ପାବକ ପ୍ରଗଟ କରହୁ ତୁଲ୍ଲ ବେଗା ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନକୁ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ପରମ ପବିତ୍ର ସୀତା କହିଲେ, "ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ତୁମେ ମୋ' ଧର୍ମାଚରଣରେ ସହାୟକ ହୁଅ ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କର ।" ।। ୧ ।।

ସୁନି ଲଛିମନ ସୀତା କୈ ବାନୀ । ବିରହ ବିବେକ ଧରମ ନିତି ସାନୀ ॥
ଲୋଚନ ସଜଲ ଜୋରି କର ଦୋଉ । ପ୍ରଭୁ ସନ କଛୁ କହି ସକତ ନ ଓଉ ॥ ୨ ॥

ସୀତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବିରହ, ବିବେକ, ଧର୍ମ ଓ ନୀତିସିକ୍ତ ବଚନ ଶୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ନୟନରେ ବିଷାଦର ଅଶ୍ରୁ ଭରିଗଲା । ସେ ଦୁଇକର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ।। ୨ ।।

ଦେଖି ରାମ ରୁଖ ଲଛିମନ ଧାଏ । ପାୱକ ପ୍ରଗଟି କାଠ ବହୁ ଲାଏ ॥
ପାୱକ ପ୍ରବଲ ଦେଖି ବୈଦେହୀ । ହୃଦୟଁ ହରଷ ନହିଁ ଭୟ କଛୁ ତେହୀ ॥ ୩ ॥

(କିନ୍ତୁ) ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିପାରି, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅବିଳମ୍ବେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଲେ ଓ କାଠ ଆଣି ସେଥିରେ ପକାଇଲେ । ଅଗ୍ନି ହୁ ହୁ ହୋଇ ଜଳିବାର ଦେଖି ଜାନକୀ ମନେ ମନେ ହର୍ଷିତା ହେଲେ : ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବି ଭୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ଜୌଁ ମନ ବଚ କ୍ରମ ମମ ଉର ମାହାଁ । ତଜି ରଘୁବୀର ଆନ ଗତି ନାହାଁ ॥
ତୌ କୃସାନୁ ସବ କୈ ଗତି ଜାନା । ମୋ କହୁଁ ହୋଉ ଶ୍ରୀଖଂଡ ସମାନା ॥ ୪ ॥

ସୀତା ଲୀଳା କୃଷ୍ଟିରୁ କହିଲେ, "ମୁଁ ଯଦି ମନ-ବଚନ-କର୍ମରେ ମୋ' ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଗତି (ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଶ୍ରୟ) ଧରି ନ ଥିବି, ତେବେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନର ଗତି ଜାଣୁଛନ୍ତି ଅଗ୍ନିଦେବ, ମୋ ମନର ଗତି ଜାଣି ମୋ ପାଇଁ ଚନ୍ଦନ ପରି ଶୀତଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ।" ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- **ଶ୍ରୀଖଂଡ ସମ ପାୱକ ପ୍ରବେସ କିୟୋ ସୁମିରି ପ୍ରଭୁ ମୈଥିଲୀ ।**
ଜୟ କୋସଲେସ ମହେସ ବଂଦିତ ଚରନ ରତି ଅତି ନିର୍ମଲୀ ॥
ପ୍ରତିବିଂବ ଅରୁ ଲୌକିକ କଲଂକ ପ୍ରଚଂଡ ପାୱକ ମହୁଁ ଜରେ ।
ପ୍ରଭୁ ଚରିତ କାହୁଁ ନ ଲଖେ ନଭ ସୁର ସିଦ୍ଧ ମୁନି ଦେଖହିଁ ଖରେ ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳ ମହାଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦିତ, ତଥା ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ସୀତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରୀତି ଥିଲା, ସେହି କୋଶଳପତିଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରି ଜନକ ତନୟାତୁଲ୍ୟ ଶୀତଳ ହୋଇଥିବା ସେହି ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିବିମ୍ବ (ସୀତାଙ୍କ ଛାୟାମୂର୍ତ୍ତି) ଓ ଲୌକିକ କଳଙ୍କ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନିରେ ଜଳିଗଲା । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ରହସ୍ୟମୟ ଚରିତ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ, ମୁନି ଓ ସିଦ୍ଧଗଣ ସମସ୍ତେ ଆକାଶରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ଧରି ରୂପ ପାୱକ ପାନି ଗହି ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟ ଶ୍ରୁତି ଜଗ ବିଦିତ ଜୋ ।
ଜିମି ଛୀରସାଗର ଇଂଦିରା ରାମହି ସମର୍ପୀ ଆନି ସୋ ॥
ସୋ ରାମ ବାମ ବିଭାଗ ରାଜତି ରୁଚିର ଅତି ସୋଭା ଭଲୀ ।
ନୱ ନୀଲ ନୀରଜ ନିକଟ ମାନହୁଁ କନକ ପଂକଜ କୀ କଲୀ ॥ ୨ ॥

(ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ) ଅଗ୍ନିଦେବ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବେଦରେ ଓ ଜଗତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରକୃତ ସୀତାଙ୍କୁ ଆଣି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ହାତରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ, ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ କ୍ଷୀରସାଗର କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଆଣି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ସୀତା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବାମଭାଗରେ ବିରାଜିତା ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଶୋଭା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ହୋଇଥାଏ— ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନୀଳକମଳ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳର କଳିକା ଶୋଭା ପାଉଛି ।। ୨ ।।

ଦୋ:- **ବରଷହିଁ ସୁମନ ହରଷି ସୁର ବାଜହିଁ ଗଗନ ନିସାନ ।**
ଗାୱହିଁ କିଂନର ସୁରବଧୂ ନାଚହିଁ ଚଢ଼ୀଁ ବିମାନ ॥୧୦୯(କ)॥

ଦେବଗଣ ହର୍ଷିତ ହୋଇ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ । ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ନରମାନେ ଗୀତ ଗାଇଲେ । ବିମାନରେ ଚଢ଼ି ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୧୦୯(କ) ।।

ଜନକସୁତା ସମେତ ପ୍ରଭୁ ସୋଭା ଅମିତ ଅପାର ।
ଦେଖି ଭାଲୁ କପି ହରଷେ ଜୟ ରଘୁପତି ସୁଖ ସାର ॥୧୦୯(ଖ)॥

ଶ୍ରୀଜାନକୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅପରିମିତ ଓ ଅପାର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରି ଭଲ୍ଲୁକ-ବାନରମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ସୁଖନିଧାନ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଜୟଗାନ କଲେ ।। ୧୦୯(ଖ) ।।

ଚୌ:- **ତବ ରଘୁପତି ଅନୁସାସନ ପାଈ । ମାତଲି ଚଲେଉ ଚରନ ସିରୁ ନାଈ ॥**
ଆଏ ଦେଉ ସଦା ସ୍ୱାରଥୀ । ବଚନ କହହିଁ ଜନୁ ପରମାରଥୀ ॥ ୧ ॥

ତା'ପରେ ରଘୁନାଥଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାରଥି ମାତଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି [ରଥ ନେଇ] ଫେରିଗଲେ । ଏଥର ଚିରସ୍ୱାର୍ଥୀ ଦେବତାମାନେ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ପରମାର୍ଥୀଙ୍କ ପରି କଥା କହୁଥାନ୍ତି, ।। ୧ ।।

ଦୀନ ବଂଧୁ ଦୟାଲ ରଘୁରାୟା । ଦେଉ କୀହ୍ନି ଦେଉହ୍ନ ପର ଦାୟା ॥
ବିସ୍ୱ ଦ୍ରୋହ ରତ ୟହ ଖଲ କାମୀ । ନିଜ ଅଘ ଗୟଉ କୁମାରଗଗାମୀ ॥ ୨ ॥

ସେମାନେ କହିଲେ, "ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ହେ ଦୟାଳୁ ରଘୁରାଜ ! ହେ ପରମଦେବ ! ଆପଣ ଦେବତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟା କଲେ । ସାରା ବିଶ୍ୱର ଦ୍ରୋହରେ ତତ୍ପର ଏହି ଦୁଷ୍ଟ, କାମୁକ ଓ କୁମାର୍ଗଗାମୀ ରାବଣ ନିଜ ପାପରୁହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ।। ୨ ।।

ତୁହ୍ମ ସମରୂପ ବ୍ରହ୍ମ ଅବିନାସୀ । ସଦା ଏକାରସ ସହଜ ଉଦାସୀ ॥
ଅକଲ ଅଗୁନ ଅଜ ଅନଘ ଅନାମୟ । ଅଜିତ ଅମୋଘସକ୍ତି କରୁନାମୟ ॥ ୩ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମରୂପ, ବ୍ରହ୍ମ, ଅବିନାଶୀ, ନିତ୍ୟ, ଏକରସ, ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଦାସୀନ (ଶତ୍ରୁମିତ୍ରଭାବରହିତ), ଅଖଣ୍ଡ, ନିର୍ଗୁଣ (ମାୟିକଗୁଣଶୂନ୍ୟ), ଅଜନ୍ମା, ନିଷ୍ପାପ, ନିର୍ବିକାର, ଅଜେୟ, ଅମୋଘଶକ୍ତି (ଯାହାଙ୍କର ଶକ୍ତି କେବେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ) ଓ ଦୟାମୟ ।। ୩ ।।

ମୀନ କମଠ ସୂକର ନରହରୀ । ବାମନ ପରସୁରାମ ବପୁ ଧରୀ ॥
ଜବ ଜବ ନାଥ ସୁରହ୍ନ ଦୁଖୁ ପାୟୋ । ନାନା ତନୁ ଧରି ତୁହ୍ମଇଁ ନସାୟୋ ॥ ୪ ॥

ଆପଣହିଁ ମତ୍ସ୍ୟ, କଚ୍ଛପ, ବରାହ, ନୃସିଂହ, ବାମନ ଓ ପରଶୁରାମ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ହେ ନାଥ ! ଯେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ଦୁଃଖ ପାଇଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ନାନା ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଆପଣହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ବିନାଶ କରିଛନ୍ତି ।। ୪ ।।

ୟହ ଖଲ ମଲିନ ସଦା ସୁରଦ୍ରୋହୀ । କାମ ଲୋଭ ମଦ ରତ ଅତି କୋହୀ ॥
ଅଧମ ସିରୋମନି ତଅ ପଦ ପାଅ । ୟହ ହମରେଁ ମନ ବିସମୟ ଆଅ ॥ ୫ ॥

ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପୀ, ଦେବତାମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଶତ୍ରୁ, କାମ, ଲୋଭ ଓ ମଦପରାୟଣ ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ । ଏପରି ଅଧମଶିରୋମଣି (ଅଧମାଧମ) ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପରମପଦ ପାଇଗଲା । ଏହା ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଛି ।। ୫ ।।

ହମ ଦେଓ୍ୱତା ପରମ ଅଧିକାରୀ । ସ୍ୱାରଥ ରତ ପ୍ରଭୁ ଭଗତି ବିସାରୀ ॥
ଭଓ୍ୱ ପ୍ରବାହଁ ସଂତତ ହମ ପରେ । ଅବ ପ୍ରଭୁ ପାହି ସରନ ଅନୁସରେ ॥ ୬ ॥

ଆମେ ଦେବତାମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥପରାୟଣ ହୋଇ ରହୁଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଭୁଲି ନିରନ୍ତର ଭବସାଗରର ପ୍ରବାହରେ (ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ) ପଡ଼ିଯାଇଛୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଏବେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ; ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ !" ॥ ୬ ॥

ଦୋ:- କରି ବିନତୀ ସୁର ସିଦ୍ଧ ସବ ରହେ ଜହଁ ତହଁ କର ଜୋରି ।
ଅତି ସପ୍ରେମ ତନ ପୁଲକି ବିଧି ଅସ୍ତୁତି କରତ ବହୋରି ॥ ୧୧୦ ॥

ବିନତି ଜଣାଇ ଦେବତା ଓ ସିଦ୍ଧମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ କର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମରେ ପୁଲକିତଶରୀର ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୧୦ ॥

ଛନ୍ଦ- ଜୟ ରାମ ସଦା ସୁଖଧାମ ହରେ । ରଘୁନାୟକ ସାୟକ ଚାପ ଧରେ ॥
ଭଓ୍ୱ ବାରନ ଦାରନ ସିଂହ ପ୍ରଭୋ । ଗୁନ ସାଗର ନାଗର ନାଥ ବିଭୋ ॥ ୧ ॥

ହେ ନିତ୍ୟ ସୁଖଧାମ ଓ ଦୁଃଖହରଣକାରୀ ହରି ! ହେ ଧନୁର୍ବାଣଧାରୀ ରଘୁନାଥ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଭବ(ଜନ୍ମମରଣ)ରୂପୀ ହସ୍ତୀକୁ ବିଦାରଣ କରିବାରେ ସିଂହସଦୃଶ । ହେ ନାଥ ! ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଣସାଗର ଓ ପରମଚତୁର ॥ ୧ ॥

ତନ କାମ ଅନେକ ଅନୂପ ଛବୀ । ଗୁନ ଗାଓ୍ୱତ ସିଦ୍ଧ ମୁନୀଂଦ୍ର କବୀ ॥
ଜସୁ ପାଓ୍ୱନ ରାଓ୍ୱନ ନାଗ ମହା । ଖଗନାଥ ଜଥା କରି କୋପ ଗହା ॥ ୨ ॥

ଆପଣଙ୍କ ଶରୀର ହେଉଛି ଅନେକ କାମଦେବଙ୍କ ସମାନ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ଛବି ଅନୁପମ । ସିଦ୍ଧ, ମୁନୀଶ୍ୱର ଓ କବିଗଣ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଛନ୍ତି ; ଆପଣଙ୍କର ଯଶ ପବିତ୍ର । ଆପଣ ଗରୁଡ଼ ପରି କ୍ରୋଧ କରି ରାବଣରୂପୀ ମହାସର୍ପକୁ ଧରିନେଲେ ॥ ୨ ॥

ଜନ ରଂଜନ ଭଂଜନ ସୋକଭୟଂ । ଗତକ୍ରୋଧ ସଦା ପ୍ରଭୁ ବୋଧମୟଂ ॥
ଅଓ୍ୱତାର ଉଦାର ଅପାର ଗୁନଂ । ମହି ଭାର ବିଭଂଜନ ଗ୍ୟାନଘନଂ ॥ ୩ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ସେବକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦାୟକ, ଶୋକ ଓ ଭୟନାଶକ, ସଦା କ୍ରୋଧରହିତ ଓ ନିତ୍ୟଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କ ଅବତାରହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଅପାର ଦିବ୍ୟଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ, ଭବଭାରବିଭାଜକ ଓ ଜ୍ଞାନର ଖଣି ॥ ୩ ॥

ଅଜ ବ୍ୟାପକମେକମନାଦି ସଦା । କରୁନାକର ରାମ ନମାମି ମୁଦା ॥
ରଘୁବଂସ ବିଭୂଷନ ଦୂଷନ ହା । କୃତ ଭୂପ ବିଭୀଷନ ଦାନ ରହା ॥ ୪ ॥

କିନ୍ତୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ନିତ୍ୟ, ଅଜନ୍ମା, ବ୍ୟାପକ, ଏକ (ଅଦ୍ୱିତୀୟ) ଓ ଅନାଦି । ହେ କରୁଣାକର ଶ୍ରୀରାମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ରଘୁକୁଳର ଭୂଷଣ ! ହେ ଦୂଷଣରାକ୍ଷସର ହନ୍ତା ! ହେ ସର୍ବଦୋଷହାରୀ ! ଦାନ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଆପଣ ଲଙ୍କାର ରାଜା କରିଦେଲେ ॥ ୪ ॥

ଗୁନ ଗ୍ୟାନ ନିଧାନ ଅମାନ ଅଜଂ । ନିତ ରାମ ନମାମି ବିଭୁଂ ବିରଜଂ ॥
ଭୁଜଦଂଡ ପ୍ରଚଂଡ ପ୍ରତାପ ବଲଂ । ଖଲବୃଂଦ ନିକଂଦ ମହା କୁସଲଂ ॥ ୫ ॥

ହେ ଗୁଣ ଓ ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର ! ହେ ମାନଶୂନ୍ୟ ! ହେ ଅଜନ୍ମା, ବ୍ୟାପକ ଓ ମାୟିକ-ବିକାର-ବିବର୍ଜିତ ଶ୍ରୀରାମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ଭୁଜଦଣ୍ଡର ପ୍ରତାପ ଓ ବଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଣ୍ଡ । ଦୁଷ୍ଟଦଳନରେ ଆପଣ ପରମ ପ୍ରବୀଣ ।। ୫ ।।

ବିନୁ କାରନ ଦୀନ ଦୟାଲ ହିତଂ । ଛବି ଧାମ ନମାମି ରମା ସହିତଂ ॥
ଭୱ ତାରନ କାରନ କାଜ ପରଂ । ମନ ସଂଭୱ ଦାରୁନ ଦୋଷ ହରଂ ॥ ୬ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ! ଆପଣ ତ ବିନାକାରଣରେ ଦୀନଜନଙ୍କୁ ଦୟା କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ହିତ କରନ୍ତି । ଜାନକୀସମେତ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ଭବସାଗରରୁ ତାରଣ କରନ୍ତି ; ଆପଣ ଉଭୟ କାରଣରୂପା ପ୍ରକୃତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଜଗତ୍‌ର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏବଂ ଆପଣହିଁ ମନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଦାରୁଣ ଦୋଷମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରନ୍ତି ।। ୬ ।।

ସର ଗ୍ଯପ ମନୋହର ତ୍ରୋନ ଧରଂ । ଜଲଜାରୁନ ଲୋଚନ ଭୂପବରଂ ॥
ସୁଖମଂଦିର ସୁଂଦର ଶ୍ରୀରମନଂ । ମଦ ମାର ମୁଧା ମମତା ସମନଂ ॥ ୭ ॥

ଆପଣ ମନୋହର ବାଣ, ଧନୁ ଓ ତୂଣୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ନେତ୍ର ପଦ୍ମସମାନ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ । ଆପଣ ଭୂପବର, ସୁଖମନ୍ଦିର, ସୁନ୍ଦର, ଶ୍ରୀବଲ୍ଲଭ ଏବଂ ଆପଣହିଁ ମଦ (ଅହଙ୍କାର), କାମ ଓ ବୃଥାମମତାର ନାଶକ ।। ୭ ।।

ଅନଵ୍ଦ୍ୟ ଅଖଂଡ ନ ଗୋଚର ଗୋ । ସବରୂପ ସଦା ସବ ହୋଇ ନ ସୋ ॥
ଇତି ବେଦ ବଦଂତି ନ ଦଂତକଥା । ରବି ଆତପ ଭିନ୍ନମଭିନ୍ନ ଜଥା ॥ ୮ ॥

ଆପଣ ଅନବଦ୍ୟ (ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ବା ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ), ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ । ବେଦମାନେ କହନ୍ତି, ଆପଣ ସର୍ବରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କେବେ ସେସବୁ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏହା କୌଣସି ଦନ୍ତକଥା (କପୋଳକଳ୍ପିତ କଥା) ନୁହେଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ଯେପରି ପୃଥକ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପୃଥକ୍ ନୁହନ୍ତି, ସେହିପରି ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସଂସାରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଅଭିନ୍ନ– ଉଭୟ ।। ୮ ।।

କୃତକୃତ୍ୟ ବିଭୋ ସବ ବାନର ଏ । ନିରଖଂତି ତୱାନନ ସାଦର ଏ ॥
ଧିଗ ଜୀୱନ ଦେୱ ସରୀର ହରେ । ତୱ ଭକ୍ତି ବିନା ଭୱ ଭୂଲି ପରେ ॥ ୯ ॥

ହେ ବିଭୁ ! ଏହି ବାନରବୃନ୍ଦ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତାର୍ଥ ; କାରଣ ଏମାନେ ଅତି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । ହେ ହରି ! ଆମ ଅମରଜୀବନ ଓ ଦିବ୍ୟଶରୀରକୁ ଧିକ୍ ; କାରଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତିରେ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସାଂସାରିକ ବିଷୟରେ ଭୁଲି ରହିଛୁ ।। ୯ ।।

ଅବ ଦୀନଦୟାଲ ଦୟା କରିଐ । ମତି ମୋରି ବିଭେଦକରୀ ହରିଐ ॥
ଜେହି ତେ ବିପରୀତ କ୍ରିୟା କରିଐ । ଦୁଖ ସୋ ସୁଖ ମାନି ସୁଖୀ ଚରିଐ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ଦୀନଦୟାଳୁ ! ଏଥର ଦୟା କରନ୍ତୁ ; ମୋର ବିଭେଦ-ଉତ୍‌ପାଦକ ବୁଦ୍ଧିକୁ ହରିନିଅନ୍ତୁ । ଏପରି ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ମୁଁ ଯାବତୀୟ ବିପରୀତ କର୍ମ କରୁଛି ଏବଂ ଯାହା ପ୍ରକୃତରେ ଦୁଃଖ, ତାକୁ ମୁଁ ସୁଖ ମନେ କରି ଆନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଛି ।। ୧୦ ।।

ଖଲ ଖଂଡନ ମଂଡନ ରମ୍ୟ ଛମା । ପଦ ପଂକଜ ସେୱିତ ସଂଭୁ ଉମା ॥
ନୃପନାୟକ ଦେ ବରଦାନମିଦଂ । ଚରନାଂବୁଜ ପ୍ରେମୁ ସଦା ସୁଭଦଂ ॥ ୧୧ ॥

ଆପଣ ଦୁଷ୍ଟଦଳନକାରୀ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ରମଣୀୟ ଆଭୂଷଣ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ । ହେ ରାଜାଧିରାଜ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ମୋର ଯେପରି ସଦା ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ରହିବ, ମୋତେ ସେହି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ।" ।। ୧୧ ।।

ଦୋଃ- ବିନୟ କୀହ୍ନି ଚତୁରାନନ ପ୍ରେମ ପୁଲକ ଅତି ଗାତ ।
ସୋଭାସିଂଧୁ ବିଲୋକତ ଲୋଚନ ନହାଁ ଅଘାତ ॥ ୧୧୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମପୁଲକିତ ଶରୀରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏହିପରି ବିନତି ଜଣାଇଲେ । ଶୋଭାର ସାଗର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଯେତେ ଦର୍ଶନ କଲେ ବି ତାଙ୍କ ନୟନ ତୃପ୍ତ ହେଉ ନ ଥାଏ ।। ୧୧୧ ।।

ଚୌଃ- ତେହି ଅବସର ଦସରଥ ତହଁ ଆଏ । ତନୟ ବିଲୋକି ନୟନ ଜଲ ଛାଏ ॥
ଅନୁଜ ସହିତ ପ୍ରଭୁ ବଂଦନ କୀହ୍ନା । ଆସିରବାଦ ପିତାଁ ତବ ଦୀହ୍ନା ॥ ୧ ॥

ସେତିକିବେଳେ ଦଶରଥ ଦେବଲୋକରୁ ସେଠାକୁ ଆସିଗଲେ । ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ନେତ୍ରଯୁଗଳ ଅଶ୍ରୁଛଳ-ଛଳ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ ପିତା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ।। ୧ ।।

ତାତ ସକଲ ତବ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାଉ । ଜୀତ୍ୟୋଁ ଅଜୟ ନିସାଚର ରାଉ ॥
ସୁନି ସୁତ ବଚନ ପ୍ରୀତି ଅତି ବାଢ଼ୀ । ନୟନ ସଲିଲ ରୋମାବ୍ଳି ଠାଢ଼ୀ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, "ପିତା ! ଆପଣଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ଆମେ ଏହି ଅଜେୟ ରାକ୍ଷସରାଜକୁ ଜିତିପାରିଲୁ ।" ପୁତ୍ରର ବଚନ ଶୁଣି ଦଶରଥଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରୀତି ଉଛୁଳିଆସିଲା । ତାଙ୍କ ନୟନ ଅଶ୍ରୁରେ ଭରିଗଲା ଏବଂ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଉଠିଲା ।। ୨ ।।

ରଘୁପତି ପ୍ରଥମ ପ୍ରେମ ଅନୁମାନା । ଚିତଇ ପିତହି ଦୀହ୍ନେଉ ଦୃଢ଼ ଗ୍ୟାନା ॥
ତାତେ ଉମା ମୋଚ୍ଛ ନହିଁ ପାଯୋ । ଦଶରଥ ଭେଦ ଭଗତି ମନ ଲାଯୋ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀରାମ ପିତାଙ୍କ ପୂର୍ବ(ଜୀବିତ କାଳର)ପ୍ରୀତିକୁ ସ୍ମରଣ କରି ପିତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ଦୃଢ଼ ଜ୍ଞାନ ଉପୁଜାଇଦେଲେ । [ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ଦଶରଥ ଭେଦଭକ୍ତିରେ ନିଜର ମନ ଲଗାଇଥିଲେ ; ତେଣୁ ସେ ମୋକ୍ଷ (କୈବଲ୍ୟ) ପାଇଲେ ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ସଗୁନୋପାସକ ମୋଚ୍ଛ ନ ଲେହୀଁ । ତିନ୍ହ କହୁଁ ରାମ ଭଗତି ନିଜ ଦେହୀଁ ॥
ବାର ବାର କରି ପ୍ରଭୁହି ପ୍ରନାମା । ଦସରଥ ହରଷି ଗଏ ସୁରଧାମା ॥ ୪ ॥

ଯେଉଁମାନେ ଏହିପରି ମାୟାରହିତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଦିବ୍ୟ ସଗୁଣସ୍ୱରୂପର ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ଏପରି ମୋକ୍ଷ ସୁଦ୍ଧା ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜର ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ [ଶ୍ରେଷ୍ଠବୁଦ୍ଧିରେ] ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରି ଦଶରଥ ହର୍ଷିତ ଚିତ୍ତରେ ଦେବଲୋକକୁ ଗମନ କଲେ ।। ୪ ।।

ଦୋଃ- ଅନୁଜ ଜାନକୀ ସହିତ ପ୍ରଭୁ କୁସଲ କୋସଲାଧୀସ ।
ସୋଭା ଦେଖି ହରଷି ମନ ଅସ୍ତୁତି କର ସୁର ଈସ ॥ ୧୧୨ ॥

ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ଜାନକୀଙ୍କ ସହିତ ବିରାଜମାନ ପରମକୁଶଳ ପ୍ରଭୁ କୋଶଳାଧୀଶଙ୍କ ଶୋଭା ଦେଖି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଆସି ଆନନ୍ଦର ସହିତ ସ୍ତୁତି କଲେ, ।। ୧୧୨ ।।

ଛନ୍ଦ- ଜୟ ରାମ ସୋଭା ଧାମ । ଦାୟକ ପ୍ରନତ ବିଶ୍ରାମ ॥
ଧୃତ ତ୍ରୋନ ବର ସର ଚ୍ଯପ । ଭୁଜଦଂଡ ପ୍ରବଲ ପ୍ରତାପ ॥ ୧ ॥

"ଶୋଭାର ଧାମ, ଶରଣାଗତର ଆଶ୍ରୟ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୂଣୀର, ଧନୁ ଓ ବାଣ ଧରିଥିବା ବଳୀୟାରଭୁଜ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।। ୧ ।।

ଜୟ ଦୂଷନାରି ଖରାରି । ମର୍ଦନ ନିସାଚର ଧାରି ॥
ୟହ ଦୁଷ୍ଟ ମାରେଉ ନାଥ । ଭଏ ଦେଓ୍ଵ ସକଲ ସନାଥ ॥ ୨ ॥

ହେ ଖରଦୂଷଣର ଶତ୍ରୁ ଓ ରାକ୍ଷସସେନାର ମର୍ଦକ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ନାଥ ! ଆପଣ ଏହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ମାରିଦେବାରୁ ସକଳ ଦେବତା ସନାଥ (ସୁରକ୍ଷିତ) ହୋଇଗଲେ ।। ୨ ।।

ଜୟ ହରନ ଧରନୀ ଭାର । ମହିମା ଉଦାର ଅପାର ॥
ଜୟ ରାଓ୍ଵନାରି କୃପାଲ । କିଏ ଜାତୁଧାନ ବିହାଲ ॥ ୩ ॥

ହେ ଭୂଭାରହରଣକାରୀ ! ହେ ଅପାର-ଉଦାର-ମହିମ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ରାବଣାରି ! ହେ କୃପାଳୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ଆପଣ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ ।। ୩ ।।

ଲଂକେସ ଅତି ବଲ ଗର୍ବ । କିଏ ବସ୍ୟ ସୁର ଗଂଧର୍ବ ॥
ମୁନି ସିଦ୍ଧ ନର ଖଗ ନାଗ । ହଠି ପଂଥ ସବ କେଁ ଲାଗ ॥ ୪ ॥

ଲଙ୍କାପତି ରାବଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବୀ ଥିଲା । ସେ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବଶ କରି ରଖିଥିଲା ଏବଂ ଜିଦ୍ ଧରି ମୁନି, ସିଦ୍ଧ, ମନୁଷ୍ୟ, ପକ୍ଷୀ ଓ ନାଗ ଆଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁତା କରୁଥିଲା ।। ୪ ।।

ପରଦ୍ରୋହ ରତ ଅତି ଦୁଷ୍ଟ । ପାୟୋ ସୋ ଫଲୁ ପାପିଷ୍ଟ ॥
ଅବ ସୁନହୁ ଦୀନ ଦୟାଲ । ରାଜୀଓ୍ଵ ନୟନ ବିସାଲ ॥ ୫ ॥

ସେ ଥିଲା ପରଦ୍ରୋହରେ ତତ୍ପର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ । ସେହି ପାପୀ ଉପଯୁକ୍ତ ଫଳ ପାଇଗଲା । ହେ ଦୀନଦୟାଳୁ ! ହେ କମଳନୟନ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଣନ୍ତୁ ।। ୫ ।।

ମୋହି ରହା ଅତି ଅଭିମାନ । ନହିଁ କୋଉ ମୋହି ସମାନ ॥
ଅବ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ପଦ କଂଜ । ଗତ ମାନ ପ୍ରଦ ଦୁଖ ପୁଂଜ ॥ ୬ ॥

ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିମାନ ଥିଲା ଯେ, ମୋ ପରି ଆଉ କେହି ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଦର୍ଶନ କରିବା ପରେ ମୋତେ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ସେହି ଅଭିମାନ ଦୂର ହୋଇଗଲା ।। ୬ ।।

କୋଉ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ଗୁନ ଧ୍ୟାଓ୍ଵ । ଅବ୍ୟକ୍ତ ଜେହି ଶ୍ରୁତି ଗାଓ୍ଵ ॥
ମୋହି ଭାଓ୍ଵ କୋସଲ ଭୂପ । ଶ୍ରୀରାମ ସଗୁନ ସରୂପ ॥ ୭ ॥

ବେଦଗଣ ଯାହାଙ୍କୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ (ନିରାକାର) ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେହି ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମକୁ କେହି କେହି ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ! ମୋତେ ତ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସଗୁଣ କୋଶଳରାଜ-ସ୍ୱରୂପହିଁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଛି ।। ୭ ।।

ବୈଦେହି ଅନୁଜ ସମେତ । ମମ ହୃଦୟଁ କରହୁ ନିକେତ ॥
ମୋହି ଜାନିଐ ନିଜ ଦାସ । ଦେ ଭକ୍ତି ରମାନିଓ୍ଵାସ ॥ ୮ ॥

ମାତା ଜାନକୀ ଏବଂ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଆପଣ ମୋ ହୃଦୟକୁ ନିଜର ନିବାସ ସ୍ଥାନ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ହେ ରମାନିବାସ ! ମୋତେ ନିଜର ଦାସ ବୋଲି ଜାଣି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।। ୮ ।।

ଛନ୍ଦ- ଦେ ଭକ୍ତି ରମାନିୱାସ ତ୍ରାସ ହରନ ସରନ ସୁଖଦାୟକଂ ।
ସୁଖ ଧାମ ରାମ ନମାମି କାମ ଅନେକ ଛବି ରଘୁନାୟକଂ ॥
ସୁର ବୃଂଦ ରଂଜନ ଦ୍ୱଂଦ ଭଂଜନ ମନୁଜତନୁ ଅତୁଲିତବଲଂ ।
ବ୍ରହ୍ମାଦି ସଂକର ସେବ୍ୟ ରାମ ନମାମି କରୁନା କୋମଲଂ ॥

ହେ ରମାନିବାସ ! ହେ ଶରଣାଗତର ଭୟହାରୀ ଓ ସକଳସୁଖଦାତା ! ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ହେ ସୁଖଧାମ ! ହେ ଅନେକ କାମଦେବଙ୍କ ଛବିଧାରୀ ରଘୁକୁଳସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରାମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ଦେବଗଣଙ୍କ ଆନନ୍ଦଦାତା ! ହେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ହର୍ଷ-ବିଷାଦ, ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ନାଶକାରୀ, ମନୁଷ୍ୟଶରୀରଧାରୀ, ଅତୁଳନୀୟବଳଶାଳୀ, ବ୍ରହ୍ମାଶିବାଦିସେବ୍ୟ, କରୁଣାମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।।

ଦୋ:- ଅବ କରି କୃପା ବିଲୋକି ମୋହି ଆୟସୁ ଦେହୁ କୃପାଲ ।
କାହ କରୌଁ ସୁନି ପ୍ରିୟ ବଚନ ବୋଲେ ଦୀନଦୟାଲ ॥ ୧୧୩ ॥

ହେ କୃପାଳୁ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପ୍ରତି ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ମୋତେ କିଛି ସେବାର ଅବସର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।" ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏହି ପ୍ରିୟ ବଚନ ଶୁଣି ଦୀନଦୟାଳୁ ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, ।। ୧୧୩ ।।

ଚୌ:- ସୁନୁ ସୁରପତି କପି ଭାଲୁ ହମାରେ । ପରେ ଭୂମି ନିସିଚରହ୍ନି ଜେ ମାରେ ॥
ମମ ହିତ ଲାଗି ତଜେ ଇହ୍ନ ପ୍ରାନା । ସକଲ ଜିଆଉ ସୁରେସ ସୁଜାନା ॥ ୧ ॥

ହେ ଦେବରାଜ ! ଶୁଣ ; ନିଶାଚରମାନେ ମାରିଦେଇଥିବା ଆମ ବାନର-ଭଲ୍ଲୁକମାନେ ରଣଭୂମିରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋର ହିତପାଇଁ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ହେ ସୁଜ୍ଞ ଦେବରାଜ ! ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଦିଅ ।" ।। ୧ ।।

ସୁନୁ ଖଗେସ ପ୍ରଭୁ କୈ ୟହ ବାନୀ । ଅତି ଅଗାଧ ଜାନହିଁ ମୁନି ଗ୍ୟାନୀ ॥
ପ୍ରଭୁ ସକ ତ୍ରିଭୁଅନ ମାରି ଜିଆଈ । କେୱଲ ସକ୍ରହି ଦୀହ୍ନି ବଡ଼ାଈ ॥ ୨ ॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ଗରୁଡ଼ ! ଶୁଣନ୍ତୁ ; ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ବଚନ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୂଢ଼ । କେବଳ ଜ୍ଞାନୀ ମୁନିମାନେ ଏହାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରିବେ । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ତିନିଲୋକଯାକ ମାରି ପୁଣି ଜୀବନପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ । ଏଠାରେ ସେ କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଗୌରବ ଦେବାକୁ ଏପରି କହିଲେ । ।। ୨ ।।

ସୁଧା ବରଷି କପି ଭାଲୁ ଜିଆଏ । ହରଷି ଉଠେ ସବ ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଆଏ ॥
ସୁଧାବୃଷ୍ଟି ଭୈ ଦୁହୁଁ ଦଲ ଉପର । ଜିଏ ଭାଲୁ କପି ନହିଁ ରଜନୀଚର ॥ ୩ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର ଅମୃତ ବୃଷ୍ଟି କରି ବାନର-ଭଲ୍ଲୁକମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହର୍ଷିତ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚଲିଆସିଲେ । ଅମୃତବର୍ଷା ଉଭୟ ଦଳ ଉପରେ ହେଲା ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେହିଁ ଜୀବନ ପାଇଲେ; ରାକ୍ଷସମାନେ ଜୀବନ ପାଇଲେ ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ରାମାକାର ଭଏ ତିନ୍ହ କେ ମନ । ମୁକ୍ତ ଭଏ ଛୂଟେ ଭଵ ବଂଧନ ॥
ସୁର ଅଂସିକ ସବ କପି ଅରୁ ରୀଛା । ଜିଏ ସକଲ ରଘୁପତି କୀଁ ଈଛା ॥ ୪ ॥

କାରଣ, ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ମନ ତ ମରିବା ସମୟରେ ରାମାକାର ହୋଇଯାଇଥିଲା ; ତେଣୁ ସେମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ; ସେମାନଙ୍କର ଭବବନ୍ଧନ ତୁଟିଗଲା । କିନ୍ତୁ ବାନର ଓ ଭାଲୁମାନେ ତ ସମସ୍ତେ ଦେବାଂଶ (ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାପରିକର) ଥିଲେ ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମେ ଜୀବିତ ହୋଇଗଲେ ।। ୪ ।।

ରାମ ସରିସ କୋ ଦୀନ ହିତକାରୀ । କୀହ୍ନେ ମୁକୁତ ନିସାଚର ଝାରୀ ॥
ଖଲ ମଲ ଧାମ କାମରତ ରାଵନ । ଗତି ପାଈ ଜୋ ମୁନିବର ପାଵ ନ ॥ ୫ ॥

ଯେଉଁ ରାମ ସମସ୍ତ ରାକ୍ଷସଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ, ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଦୁଷ୍ଟ, ପାପରାଶି ଓ କାମୁକ ରାବଣ ମଧ୍ୟ ମୁନିମାନେ ପାଇପାରୁ ନ ଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗତି ପାଇଗଲା, ସେପରି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପରି ଦୀନବନ୍ଧୁ ଆଉ କିଏ ଅଛି ! ।। ୫ ।।

ଦୋ:- ସୁମନ ବରଷି ସବ ସୁର ଚଲେ ଚଢ଼ି ଚଢ଼ି ରୁଚିର ବିମାନ ।
ଦେଖି ସୁଅଵସର ପ୍ରଭୁ ପହିଁ ଆୟଉ ସଂଭୁ ସୁଜାନ ॥୧୧୪(କ)॥

ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି, ସୁନ୍ଦର ବିମାନରେ ଚଢ଼ି ଦେବତାମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲିଗଲେ । ଏହା ଏକ ସୁନ୍ଦର ଅବସର ବୋଲି ଜାଣି ମହାମତି ଶିବ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ।। ୧୧୪(କ) ।।

ପରମ ପ୍ରୀତି କର ଜୋରି ଜୁଗ ନଲିନ ନୟନ ଭରି ବାରି ।
ପୁଲକିତ ତନ ଗଦଗଦ ଗିରାଁ ବିନୟ କରତ ତ୍ରିପୁରାରି ॥୧୧୪(ଖ)॥

ଏବଂ ପରମପ୍ରେମର ସହିତ ଦୁଇ କର ଯୋଡ଼ି, ଅଶ୍ରୁପୂରିତ କମଳନୟନରେ, ପୁଲକିତଶରୀର ହୋଇ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ତ୍ରିପୁରାରି ଶିବ ବିନତି କଲେ– ।। ୧୧୪(ଖ) ।।

ଛଂଦ- ମାମଭିରକ୍ଷୟ ରଘୁକୁଲ ନାୟକ । ଧୃତ ବର ଚାପ ରୁଚିର କରସାୟକ ॥
ମୋହ ମହା ଘନ ପଟଲ ପ୍ରଭଂଜନ । ସଂସୟ ବିପିନ ଅନଲ ସୁର ରଂଜନ ॥ ୧ ॥

ହେ ରଘୁକୁଳ ପତି ! ନିଜର ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତଦ୍ୱୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନୁ ଓ ସୁନ୍ଦର ବାଣ ଧାରଣ କରି ଆପଣ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହାମୋହରୂପୀ ମେଘମାଳାକୁ ଉଡ଼ାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନସଦୃଶ । ଆପଣ ସଂଶୟରୂପୀ ବନକୁ [ଭସ୍ମ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ] ଅଗ୍ନି ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଦାତା ।। ୧ ।।

ଅଗୁନ ସଗୁନ ଗୁନ ମଂଦିର ସୁଂଦର । ଭ୍ରମ ତମ ପ୍ରବଲ ପ୍ରତାପ ଦିନକର ॥
କାମ କ୍ରୋଧ ମଦ ଗଜ ପଂଚାନନ । ବସହୁ ନିରଂତର ଜନ ମନ କାନନ ॥ ୨ ॥

ଆପଣ ନିର୍ଗୁଣ, ସଗୁଣ, ଦିବ୍ୟଗୁଣର ଧାମ ଏବଂ ପରମସୁନ୍ଦର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭ୍ରମରୂପୀ ଅନ୍ଧକାରକୁ ନାଶ କରିଦେବାରେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ । କାମ, କ୍ରୋଧ ଓ ମଦରୂପୀ ହସ୍ତୀମାନଙ୍କର ବିନାଶନିମନ୍ତେ ଆପଣ ସିଂହସମାନ । ଆପଣ ଏହି ସେବକର ମନରୂପୀ ବନରେ ନିରନ୍ତର ନିବାସ କରନ୍ତୁ ।। ୨ ।।

ବିଷୟ ମନୋରଥ ପୁଂଜ କଂଜ ବନ । ପ୍ରବଲ ତୁଷାର ଉଦାର ପାର ମନ ॥
ଭଵ ବାରିଧି ମଂଦର ପରମଂ ଦର । ବାରୟ ତାରୟ ସଂସୃତି ଦୁସ୍ତର ॥ ୩ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଷୟବାସନାସମୂହରୂପୀ କମଳବନର ବିନାଶନିମନ୍ତେ ପ୍ରବଳ ତୁଷାର । ଆପଣ ଉଦାର ଓ ମନର ଅତୀତ । ଭବସାଗରକୁ ମନ୍ଥନ କରିବାରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମନ୍ଦରପର୍ବତ । ଆପଣ ମୋର ପରମଭୟ ଦୂର କରନ୍ତୁ ଓ ମୋତେ ଦୁସ୍ତର ସଂସାରସାଗରରୁ ପାର କରନ୍ତୁ ।। ୩ ।।

ସ୍ୟାମ ଗାତ ରାଜୀଵ ବିଲୋଚନ । ଦୀନ ବଂଧୁ ପ୍ରନତାରତି ମୋଚନ ॥
ଅନୁଜ ଜାନକୀ ସହିତ ନିରଂତର । ବସହୁ ରାମ ନୃପ ମମ ଉର ଅଂତର ॥ ୪ ॥
ମୁନି ରଂଜନ ମହି ମଂଡଲ ମଂଡନ । ତୁଲସିଦାସ ପ୍ରଭୁ ତ୍ରାସ ବିଖଂଡନ ॥ ୫ ॥

ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ହେ କମଳନୟନ ! ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ହେ ଶରଣାଗତଦୁଃଖହାରୀ ! ହେ ରାଜା ରାମ ! ଆପଣ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ଜାନକୀଙ୍କ ସହିତ ନିରନ୍ତର ମୋ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୁନିଜନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଦାତା, ମହୀମଣ୍ଡଳର ଭୂଷଣ, ତୁଳସୀଦାସର ପ୍ରଭୁ ଓ ସର୍ବଭୟହର ।। ୪, ୫ ।।

ଦୋଃ- **ନାଥ ଜବହିଁ କୋସଲପୁରୀଁ ହୋଇହି ତିଲକ ତୁହ୍ମାର ।**
କୃପାସିଂଧୁ ମୈଁ ଆଉବ ଦେଖିନ ଚରିତ ଉଦାର ॥ ୧୧୫ ॥

ହେ ନାଥ ! ହେ କୃପାସାଗର ! ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀରେ ଆପଣଙ୍କ ରାଜତିଳକ ହେବାବେଳେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଉଦାର ଲୀଳା ଦେଖିବାକୁ ଆସିବି ।। ୧୧୫ ।।

ଚୌଃ- **କରି ବିନତୀ ଜବ ସଂଭୁ ସିଧାଏ । ତବ ପ୍ରଭୁ ନିକଟ ବିଭୀଷନୁ ଆଏ ॥**
ନାଇ ଚରନ ସିରୁ କହ ମୃଦୁ ବାନୀ । ବିନୟ ସୁନହୁ ପ୍ରଭୁ ସାରଁଗପାନୀ ॥ ୧ ॥

ବିନତି କରିସାରି ଶିବ ଗଲିଯିବା ପରେ ବିଭୀଷଣ ଆସି, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦରେ ପ୍ରଣାମ କରି କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣି ! ମୋର ବିନତି ଶୁଣନ୍ତୁ, ।। ୧ ।।

ସକୁଳ ସଦଲ ପ୍ରଭୁ ରାଓ୍ୱନ ମାରେ୍ୟା । ପାଓ୍ୱନ ଜସ ତ୍ରିଭୁଓ୍ୱନ ବିସ୍ତାରେ୍ୟା ॥
ଦୀନ ମଲୀନ ହୀନ ମତି ଜାତୀ । ମୋ ପର କୃପା କୀହ୍ନି ବହୁ ଭାଁତୀ ॥ ୨ ॥

ଆପଣ କୁଟୁମ୍ବ ଓ ଦଳବଳ ସମେତ ରାବଣକୁ ବଧ କଲେ ; ତ୍ରିଭୁବନରେ ନିଜର ପବିତ୍ର ଯଶ ବିସ୍ତାର କଲେ ଏବଂ ମୋ ପରି ଦୀନ, ପାପୀ, ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଓ ହୀନଜାତି ଉପରେ ଅସୀମ କୃପା କଲେ ।। ୨ ।।

ଅବ ଜନ ଗୃହ ପୁନୀତ ପ୍ରଭୁ କୀଜେ । ମଜ୍ଜନୁ କରିଅ ସମର ଶ୍ରମ ଛୀଜେ ॥
ଦେଖି କୋସ ମଂଦିର ସଂପଦା । ଦେହୁ କୃପାଲ କପିନ୍ହ କହୁଁ ମୁଦା ॥ ୩ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ଦାସର ଗୃହକୁ ଟିକିଏ ପବିତ୍ର କରନ୍ତୁ ; ଗଲରୁ ସ୍ନାନ କରିବେ ; ସ୍ନାନ କଲେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଲାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଯିବ । ହେ କୃପାଳୁ ! ରାଜକୋଷ, ନଗର ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ନିରୀକ୍ଷଣ କରି, ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ସେସବୁକୁ ବାନରମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରନ୍ତୁ ।। ୩ ।।

ସବ ବିଧି ନାଥ ମୋହି ଅପନାଇଅ । ପୁନି ମୋହି ସହିତ ଅଓ୍ୱଧପୁର ଜାଇଅ ॥
ସୁନତ ବଚନ ମୃଦୁ ଦୀନଦୟାଲା । ସଜଲ ଭଏ ଦୌ ନୟନ ବିସାଲା ॥୪॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋତେ ସବୁପ୍ରକାରେ ଅପାଣାର କରିନିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋତେ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀ ଚାଲନ୍ତୁ ।" ବିଭୀଷଣଙ୍କ କୋମଳ ବଚନ ଶୁଣି ଦୀନଦୟାଳୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୁଇ ବିଶାଳ ନୟନରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଝରିଆସିଲା ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ତୋର କୋସ ଗୃହ ମୋର ସବ ସତ୍ୟ ବଚନ ସୁନୁ ଭ୍ରାତ ।
ଭରତ ଦସା ସୁମିରତ ମୋହି ନିମିଷ କଲ୍ପ ସମ ଜାତ ॥୧୧୬(କ)॥

ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ରେମାପ୍ଲୁତ ହୋଇ କହିଲେ, "ହେ ଭାଇ ! ଶୁଣ ; ତୁମ ରାଜକୋଷ ଓ ଗୃହସମ୍ପଦସବୁ ଯେ ମୋର, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭରତଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ମୋର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ କଳ୍ପ ପରି ବିତୁଛି ।। ୧୧୬(କ) ।।

ତାପସ ବେଷ ଗାତ କୃସ ଜପତ ନିରଂତର ମୋହି ।
ଦେଖୌଁ ବେଗି ସୋ ଜତନୁ କରୁ ସଖା ନିହୋରଉଁ ତୋହି ॥୧୧୬(ଖ)॥

ସେ ତପସ୍ୱୀବେଶରେ ଦୁର୍ବଳଶରୀରରେ ନିରନ୍ତର ମୋର ନାମ ଜପ କରୁଛନ୍ତି । ହେ ସଖା ! ମୁଁ ତୁମକୁ ନେହୁରା ହୋଇ କହୁଛି, ମୁଁ ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବି, ସେହି ଉପାୟ କର ।। ୧୧୬(ଖ) ।।

ବୀତେଁ ଅଵଧି ଜାଉଁ ଜୌଁ ଜିଅତ ନ ପାଵଉଁ ବୀର ।
ସୁମିରତ ଅନୁଜ ପ୍ରୀତି ପ୍ରଭୁ ପୁନି ପୁନି ପୁଲକ ସରୀର ॥୧୧୬(ଗ)॥

"ମୁଁ ଯଦି ଚଉଦ ବର୍ଷର ଅବଧି ବିତିଯିବା ପରେ ଯିବି, ତେବେ ତ ମୁଁ ମୋ ଭାଇଙ୍କୁ ଆଉ ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବି ନାହିଁ ।" ଅନୁଜ ଭରତଙ୍କ ପ୍ରୀତି କଥା ସ୍ମରଣ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରୀର ବାରମ୍ବାର ପୁଲକିତ ହୋଇଉଠିଲା ।। ୧୧୬(ଗ) ।।

କରେହୁ କଲ୍ପ ଭରି ରାଜୁ ତୁହ୍ମ ମୋହି ସୁମିରେହୁ ମନ ମାହିଁ ।
ପୁନି ମମ ଧାମ ପାଇହହୁ ଜହାଁ ସଂତ ସବ ଜାହିଁ ॥୧୧୬(ଘ)॥

ଶ୍ରୀରାମ ପୁଣି କହିଲେ, "ହେ ବିଭୀଷଣ ! ତୁମେ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ରାଜତ୍ୱ କରିବ । ମନରେ ନିରନ୍ତର ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରୁଥାଅ । ଶେଷରେ ସବୁ ସାଧୁସନ୍ଥ ଯେଉଁ ଧାମକୁ ଯାଆନ୍ତି, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାମକୁ ଯିବ ।" ।। ୧୧୬(ଘ) ।।

ଚୌ:- ସୁନତ ବିଭୀଷନ ବଚନ ରାମ କେ । ହରଷି ଗହେ ପଦ କୃପାଧାମ କେ ॥
ବାନର ଭାଲୁ ସକଲ ହରଷାନେ । ଗହି ପ୍ରଭୁ ପଦ ଗୁନ ବିମଲ ବଖାନେ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣିବାକ୍ଷଣି ବିଭୀଷଣ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ କୃପାନିଧାନ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ଧରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସବୁ ଭଲ୍ଲୁକ ଓ ବାନର ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ଧରି ତାଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୧ ।।

ବହୁରି ବିଭୀଷନ ଭଵନ ସିଧାଯୋ । ମନି ଗନ ବସନ ବିମାନ ଭରାଯୋ ॥
ଲୈ ପୁଷ୍ପକ ପ୍ରଭୁ ଆଗେଁ ରାଖା । ହଁସି କରି କୃପାସିଂଧୁ ତବ ଭାଷା ॥ ୨ ॥

ତା'ପରେ ବିଭୀଷଣ ନଅରକୁ ଗଲେ ଏବଂ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବିଭିନ୍ନ ମଣି (ରତ୍ନ), ଅଳଙ୍କାର ଓ ବସ୍ତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଆଣି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରାମ ହସ ହସ ହୋଇ କହିଲେ, ।। ୨ ।।

ଚଢ଼ି ବିମାନ ସୁନୁ ସଖା ବିଭୀଷନ । ଗଗନ ଜାଇ ବରଷହୁ ପଟ ଭୂଷନ ॥
ନଭ ପର ଜାଇ ବିଭୀଷନ ତବହୀ । ବରଷି ଦିଏ ମନି ଅଂବର ସବହୀ ॥ ୩ ॥

"ସଖା ବିଭୀଷଣ ! ବିମାନରେ ବସି ଆକାଶକୁ ଚାଲିଯାଅ ଏବଂ ସେହିସବୁ ବସ୍ତ୍ର ଓ ମଣିମାଣିକ୍ୟାଦି ଅଳଙ୍କାର ଏଠାରେ ବୃଷ୍ଟି କର ।" ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶୁଣି ବିଭୀଷଣ ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଉଠିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ସବୁ ମଣିମାଣିକ୍ୟ ଓ ବସ୍ତ୍ର ବୃଷ୍ଟି କଲେ ।। ୩ ।।

ଜୋଇ ଜୋଇ ମନ ଭାଓଁଇ ସୋଇ ଲେହାଁ । ମନି ମୁଖ ମେଲି ଡାରି କପି ଦେହାଁ ॥
ହଁସେ ରାମୁ ଶ୍ରୀ ଅନୁଜ ସମେତା । ପରମ କୌତୁକୀ କୃପା ନିକେତା ॥ ୪ ॥

ସେସବୁ ତଳେ ପଡ଼ିବାରୁ ଯେଉଁ ବାନରକୁ ଯାହା ଭଲ ଲାଗିଲା, ସେ ତାହା ଉଠାଇନେଲା । ମଣିଗୁଡ଼ିକୁ ବାନରମାନେ ପାଟିରେ ପୂରାଇଦେଉଥାନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଜାଣୁଥାନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଖାଦ୍ୟପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ, ତାହାକୁ ଥୁ ଥୁ କରି ପାଟିରୁ କାଢ଼ିପକାଉଥାନ୍ତି । ଏହି ଲୀଳା ଦେଖି ଜାନକୀ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ପରମବିନୋଦପ୍ରିୟ କୃପାଧାମ ଶ୍ରୀରାମ ହସୁଥାନ୍ତି ।। ୪ ।।

ଦୋ:- **ମୁନି ଜେହି ଧ୍ୟାନ ନ ପାଓ୍ୱହିଁ ନେତି ନେତି କହ ବେଦ ।**
କୃପାସିଂଧୁ ସୋଇ କପିନ୍ହ ସନ କରତ ଅନେକ ବିନୋଦ ॥୧୧୭(କ)॥

ମୁନିଜନମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନରେ ସୁଦ୍ଧା ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ବେଦମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ନେତି ନେତି କହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ସେହି କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରାମ ବାନରମାନଙ୍କ ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର ବିନୋଦ କରୁଅଛନ୍ତି ।। ୧୧୭(କ) ।।

ଉମା ଜୋଗ ଜପ ଦାନ ତପ ନାନା ମଖ ବ୍ରତ ନେମ ।
ରାମ କୃପା ନହିଁ କରହିଁ ତସି ଜସି ନିଷ୍କଓ୍ୱଲ ପ୍ରେମ ॥୧୧୭(ଖ)॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ବିନିମୟରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି କୃପା କରନ୍ତି, ନାନା ଯୋଗ, ଜପ, ଦାନ, ତପ, ଯଜ୍ଞ, ବ୍ରତ ଓ ନିୟମ ଆଦି ପାଳନ କଲେ ହୁଏ ସେ ସେପରି କୃପା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।। ୧୧୭(ଖ) ।।

ଚୌ:-**ଭାଲୁ କପିନ୍ହ ପଟ ଭୂଷନ ପାଏ । ପହିରି ପହିରି ରଘୁପତି ପହିଁ ଆଏ ॥**
ନାନା ଜିନସ ଦେଖି ସବ କାସା । ପୁନି ପୁନି ହଁସତ କୋସଲାଧୀସା ॥ ୧ ॥

ଭାଲୁ ଓ ବାନରମାନେ ବସ୍ତ୍ରାଳଙ୍କାର ପାଇଲେ ଏବଂ ତାହାସବୁ ପିନ୍ଧି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ବାନରମାନଙ୍କୁ ଏପରି ବିବିଧ ବେଶରେ ଦେଖି କୋଶଳପତି ଶ୍ରୀରାମ ବାରମ୍ବାର ହସିଲେ ।। ୧ ।।

ଚିତଇ ସବନ୍ହି ପର କୀନ୍ହୀ ଦାୟା । ବୋଲେ ମୃଦୁଲ ବଚନ ରଘୁରାୟା ॥
ତୁନ୍ହରେଁ ବଲ ମୈଁ ରାଓ୍ୱନୁ ମାରେ୍ୟା । ତିଲକ ବିଭୀଷନ କହଁ ପୁନି ସାରେ୍ୟା ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୟା କଲେ ଏବଂ ମଧୁରଭାବରେ କହିଲେ, "ଭାଇମାନେ ! ତୁମରି ବଳରେ ହିଁ ମୁଁ ରାବଣକୁ ମାରିଲି ଏବଂ ବିଭୀଷଣଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରାଇଲି ।। ୨ ।।

ନିଜ ନିଜ ଗୃହ ଅବ ତୁନ୍ହ ସବ ଜାହୂ । ସୁମିରେହୁ ମୋହି ଡରପହୁ ଜନି କାହୂ ॥
ସୁନତ ବଚନ ପ୍ରେମାକୁଲ ବାନର । ଜୋରି ପାନି ବୋଲେ ସବ ସାଦର ॥୩॥

ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେସବୁ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଅ । ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବ ; କାହାକୁ ଭୟ କରିବ ନାହିଁ ।" ଏକଥା ଶୁଣି, ବାନରମାନେ ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଜର ଯୋଡ଼ି ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ କହିଲେ– ।। ୩ ।।

ପ୍ରଭୁ ଜୋଇ କହହୁ ତୁହ୍ହି ସବ ସୋହା । ହମରେଁ ହୋତ ବଚନ ସୁନି ମୋହା ॥
ଦୀନ ଜାନି କପି କିଏ ସନାଥା । ତୁହ୍ହ ତ୍ରୈଲୋକ ଈସ ରଘୁନାଥା ॥ ୪ ॥

"ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ଯାହାକିଛି କହିବେ, ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଇବ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଏଭଳି କଥା ଶୁଣି ଆମେ ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଉଛୁ । ହେ ରଘୁନାଥ ! ଆପଣ ତ୍ରିଭୁବନର ଈଶ୍ୱର । ଆମେ ବାନରଗୁଡ଼ାକ ଅନାଥ ବୋଲି ଜାଣି ଆପଣ ଆମକୁ ସନାଥ (କୃତାର୍ଥ) କରିଦେଇଛନ୍ତି ।। ୪ ।।

ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ଲାଜ ହମ ମରହୀଁ । ମସକ କହୁଁ ଖଗପତି ହିତ କରହୀଁ ॥
ଦେଖି ରାମ ରୁଖ ବାନର ରୀଛା । ପ୍ରେମ ମଗନ ନହିଁ ଗୃହ କେଁ ଈଛା ॥ ୫ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ (ଆପଣଙ୍କ) କଥା ଶୁଣି ଆମେ ଲାଜରେ ମରିଯାଉଛୁ । ମଶା କ'ଣ କେବେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଉପକାର କରିପାରେ ?" ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମୁଖ ଦେଖି ଭଲ୍ଲୁକ-ବାନରମାନେ ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଘରକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ।। ୫ ।।

ଦୋ:- **ପ୍ରଭୁ ପ୍ରେରିତ କପି ଭାଲୁ ସବ ରାମ ରୂପ ଉର ରାଖି ।**
ହରଷ ବିଷାଦ ସହିତ ଚଲେ ବିନୟ ବିବିଧ ବିଧି ଭାଷି ॥୧୧୮(କ)॥

କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରେରଣା (ଆଜ୍ଞା) ଫଳରେ ସବୁ ବାନର-ଭଲ୍ଲୁକ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାରେ ବିନୀତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ–ମିଶ୍ରିତ ମନରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ ।। ୧୧୮ (କ) ।।

କପିପତି ନୀଲ ରୀଛପତି ଅଂଗଦ ନଲ ହନୁମାନ ।
ସହିତ ବିଭୀଷନ ଅପର ଜେ ଜୂଥପ କପି ବଲୱାନ ॥୧୧୮(ଖ)॥

ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ, ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ୍, ଅଙ୍ଗଦ, ନଳ, ନୀଳ ଓ ହନୁମାନ୍ ତଥା ବିଭୀଷଣଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ବାନରସେନାପତିମାନେ ଥିଲେ, ।। ୧୧୮ (ଖ) ।।

କହି ନ ସକହିଁ କଛୁ ପ୍ରେମ ବସ ଭରି ଭରି ଲୋଚନ ବାରି ।
ସନ୍ମୁଖ ଚିତଵହିଁ ରାମ ତନ ନୟନ ନିମେଷ ନିଵାରି ॥୧୧୮(ଗ)॥

ସେମାନେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରେମାଧିକ୍ୟ ହେତୁ ଅଶ୍ରୁଳ ଓ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ କେବଳ ଘ୍ରହିଁରହିଲେ ।। ୧୧୮ (ଗ) ।।

ଚୌ:- **ଅତିସୟ ପ୍ରୀତି ଦେଖି ରଘୁରାଈ । ଲୀହ୍ନେ ସକଲ ବିମାନ ଚଢ଼ାଈ ॥**
ମନ ମହୁଁ ବିପ୍ର ଚରନ ସିରୁ ନାୟୋ । ଉତ୍ତର ଦିସିହି ବିମାନ ଚଲାୟୋ ॥ ୧ ॥

ସେମାନଙ୍କର ଅତିଶୟ ପ୍ରେମ ଦେଖି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସେସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିମାନରେ ବସାଇଲେ । ତା'ପରେ ମନେ ମନେ ବିପ୍ରମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ବିମାନ ଚଳାଇଲେ ।। ୧ ।।

ଚଲତ ବିମାନ କୋଲାହଲ ହୋଈ । ଜୟ ରଘୁବୀର କହଇ ସବୁ କୋଈ ॥
ସିଂହାସନ ଅତି ଉଚ୍ଚ ମନୋହର । ଶ୍ରୀ ସମେତ ପ୍ରଭୁ ବୈଠେ ତା ପର ॥ ୨ ॥

ବିମାନ ଘୁଲିବା ସମୟରେ କୋଳାହଳ ଶୁଭିଲା । ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କଲେ । ବିମାନରେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଉଚ୍ଚ ସିଂହାସନ ପଡ଼ିଥାଏ । ତା'ଉପରେ ସୀତାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମ ବିରାଜମାନ ହୋଇଗଲେ ।। ୨ ।।

ରାଜତ ରାମୁ ସହିତ ଭାମିନୀ । ମେରୁ ସୃଂଗ ଜନୁ ଘନ ଦାମିନୀ ॥
ରୁଚିର ବିମାନୁ ଚଲେଉ ଅତି ଆତୁର । କୀହ୍ନୀ ସୁମନ ବୃଷ୍ଟି ହରଷେ ସୁର ॥ ୩ ॥

ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମ ଏପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ଯେ, ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସୁମେରୁ ଶିଖରରେ ବିଜୁଳି ସହିତ ଶ୍ୟାମମେଘ ଶୋଭା ପାଉଛି । ବିମାନ ବଡ଼ ବେଗରେ ଗଲିଥାଏ । ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି ।। ୩ ।।

ପରମ ସୁଖଦ ଚଲି ତ୍ରିବିଧ ବୟାରୀ । ସାଗର ସର ସରି ନିର୍ମଲ ବାରୀ ॥
ସଗୁନ ହୋହିଁ ସୁଂଦର ଚହୁଁ ପାସା । ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ନିର୍ମଲ ନଭ ଆସା ॥ ୪ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖଦାୟକ ତ୍ରିବିଧ (ଶୀତଳ, ମନ୍ଦ ଓ ସୁଗନ୍ଧ) ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ସମୁଦ୍ର, ସରୋବର ଓ ନଦୀମାନଙ୍କର ଜଳ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଶୁଭଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖାଦେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଆକାଶ ଓ ଦିଗଦିଗନ୍ତ ଅତି ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା ।। ୪ ।।

କହ ରଘୁବୀର ଦେଖୁ ରନ ସୀତା । ଲଛିମନ ଇହାଁ ହତ୍ୟୋ ଇଁନ୍ଦ୍ରଜୀତା ॥
ହନୂମାନ ଅଂଗଦ କେ ମାରେ । ରନ ମହି ପରେ ନିସାଚର ଭାରେ ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, "ସୀତେ ! ରଣଭୂମି ଦେଖ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଏହିଠାରେ ଇନ୍ଦ୍ରଜିତକୁ ବଧ କରିଥିଲେ । ଦେଖ, ହନୁମାନ୍ ଓ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ଏହି ଅତିଶୟ ନିଶ୍ଚର ରାକ୍ଷସମାନେ ରଣଭୂମିରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।। ୫ ।।

କୁଂଭକରନ ରାୱନ ଦୌ ଭାଈ । ଇହାଁ ହତେ ସୁର ମୁନି ଦୁଖଦାଈ ॥ ୬ ॥

ଦେବତା ଓ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ଓ ରାବଣ ଦୁଇଭାଇ ଏଠାରେ ନିହତ ହେଲେ ।। ୬ ।।

ଦୋଃ- ଇହାଁ ସେତୁ ବାଁଧ୍ୟୋ ଅରୁ ଥାପେଉଁ ସିୱ ସୁଖ ଧାମ ।
ସୀତା ସହିତ କୃପାନିଧି ସଂଭୁହି କୀହ୍ନ ପ୍ରନାମ ॥୧୧୯(କ)॥

ମୁଁ ଏହିଠାରେ ସେତୁବନ୍ଧ ବନ୍ଧାଇଲି ଏବଂ ସୁଖନିଧାନ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନା କଲି ।" ସେଠାରେ କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ସୀତା ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।। ୧୧୯(କ) ।।

ଜହଁ ଜହଁ କୃପାସିଂଧୁ ବନ କୀହ୍ନ ବାସ ବିଶ୍ରାମ ।
ସକଲ ଦେଖାଏ ଜାନକିହି କହେ ସବହ୍ନି କେ ନାମ ॥୧୧୯(ଖ)॥

ବନରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ କରୁଣାସାଗର ଶ୍ରୀରାମ ବିଶ୍ରାମ ଓ ନିବାସ କରିଥିଲେ, ଜାନକୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଇଲେ ଏବଂ ସେସବୁର ନାମ କହିଦେଲେ ।। ୧୧୯(ଖ) ।।

ଚୌଃ- ତୁରତ ବିମାନ ତହାଁ ଚଲି ଆୱା । ଦଂଡକ ବନ ଜହଁ ପରମ ସୁହାୱା ॥
କୁଂଭଜାଦି ମୁନିନାୟକ ନାନା । ଗଏ ରାମୁ ସବ କେଁ ଅସ୍ଥାନା ॥ ୧ ॥

ବିମାନ ଯାଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପରମ ସୁନ୍ଦର ଦଣ୍ଡକବନରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଆଦି ମୁନିମାନେ ସେହି ବନରେ ରହୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଗଲେ ।। ୧ ।।

ସକଲ ରିଷିହ୍ନ ସନ ପାଇ ଅସୀସା । ଚିତ୍ରକୂଟ ଆଏ ଜଗଦୀସା ॥
ତହଁ କରି ମୁନିହ୍ନ କେର ସଂତୋଷା । ଚଲା ବିମାନୁ ତହାଁ ତେ ଗ୍ୱେଖା ॥ ୨ ॥

ସବୁ ଋଷିଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ନେଇ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀରାମ ଚିତ୍ରକୂଟ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ । ବିମାନ ସେଠାରୁ ତୀବ୍ର ଗତିରେ ଆଗକୁ ଗଲିଲା ।। ୨ ।।

ବହୁରି ରାମ ଜାନକିହି ଦେଖାଇ । ଜମୁନା କଲି ମଲ ହରନି ସୁହାଇ ॥
ପୁନି ଦେଖୀ ସୁରସରୀ ପୁନୀତା । ରାମ କହା ପ୍ରନାମ କରୁ ସୀତା ॥ ୩ ॥

ପଥରେ ଶ୍ରୀରାମ ଜାନକୀଙ୍କୁ କଳିକଳୁଷହାରିଣୀ ସୁଶୋଭିନୀ ଯମୁନାନଦୀ ଦେଖାଇଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ଦେଖାଇଲେ । ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେ, "ସୀତେ ! ଏହାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କର ।। ୩ ।।

ତୀରଥପତି ପୁନି ଦେଖୁ ପ୍ରଯାଗା । ନିରଖତ ଜନ୍ମ କୋଟି ଅଘ ଭାଗା ॥
ଦେଖୁ ପରମ ପାବ୍ନି ପୁନି ବେନୀ । ହରନି ସୋକ ହରି ଲୋକ ନିସେନୀ ॥ ୪ ॥
ପୁନି ଦେଖୁ ଅବ୍ଧପୁରୀ ଅତି ପାବ୍ନି । ତ୍ରିବିଧ ତାପ ଭବ୍ ରୋଗ ନସାବ୍ନି ॥ ୫ ॥

ଏଠାରେ ତୀର୍ଥରାଜ ପ୍ରଯାଗଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କର । ଏହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ କୋଟିଜନ୍ମର ପାପ କ୍ଷୟ ହୋଇଥାଏ । ପୁଣି ପରମପବିତ୍ର ତ୍ରିବେଣୀକୁ ଦର୍ଶନ କର । ଏହି ତ୍ରିବେଣୀ ହେଉଛି ସର୍ବଶୋକହାରିଣୀ ଏବଂ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପରମଧାମରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ସୋପାନସଦୃଶ । ଏଥର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀକୁ ଦର୍ଶନ କର । ଏହି ପୁରୀ ତ୍ରିବିଧ ତାପ ଓ ଭବରୋଗ ନିବାରଣ କରେ ।" ।। ୪, ୫ ।।

ଦୋ:- **ସୀତା ସହିତ ଅବ୍ଧ କହୁଁ କୀହ୍ନ କୃପାଲ ପ୍ରନାମ ।**
ସଜଲ ନଯ୍ନ ତନ ପୁଲକିତ ପୁନି ପୁନି ହରଷିତ ରାମ ॥୧୨୦(କ)॥

ଏହା କହି କୃପାଳୁ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ସୀତା ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀକୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସଜଳନଯ୍ନ ଓ ପୁଲକିତଶରୀର ହୋଇ ଶ୍ରୀରାମ ବାରମ୍ବାର ହର୍ଷିତ ହେଲେ ।। ୧୨୦(କ) ।।

ପୁନି ପ୍ରଭୁ ଆଇ ତ୍ରିବେନାଁ ହରଷିତ ମଜ୍ଜନୁ କୀହ୍ନ ।
କପିହ୍ନ ସହିତ ବିପ୍ରହ୍ନ କହୁଁ ଦାନ ବିବିଧ ବିଧି ଦୀହ୍ନ ॥୧୨୦(ଖ)॥

ତା'ପରେ ତ୍ରିବେଣୀକୁ ଆସି, ପ୍ରଭୁ ଆନନ୍ଦରେ ବାନରମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅନେକପ୍ରକାର ଦାନ ଦେଲେ ।। ୧୨୦(ଖ) ।।

ଚୌ:- **ପ୍ରଭୁ ହନୁମଂତହି କହା ବୁଝାଇ । ଧରି ବଟୁ ରୂପ ଅବ୍ଧପୁର ଜାଇ ॥**
ଭରତହି କୁସଲ ହମାରି ସୁନାଏହୁ । ସମାଗ୍ର ଲୈ ତୁହ୍ନ ଚଲି ଆଏହୁ ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁ ହନୁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ, "ତୁମେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶ ଧରି ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀକୁ ଯାଅ । ଭରତଙ୍କୁ ମୋର କୁଶଳ ସମାଗ୍ର ଶୁଣାଇବ ଓ ତାଙ୍କର ସମାଗ୍ର ଘେନି ଏଠାକୁ ଫେରିଆସିବ ।" ।। ୧ ।।

ତୁରତ ପବ୍ନସୁତ ଗବ୍ନତ ଭଯଉ । ତବ ପ୍ରଭୁ ଭରଦ୍ୱାଜ ପହିଁ ଗଯଉ ॥
ନାନା ବିଧି ମୁନି ପୂଜା କୀହ୍ନୀ । ଅସ୍ତୁତି କରି ପୁନି ଆସିଷ ଦୀହ୍ନୀ ॥ ୨ ॥

ପବନପୁତ୍ର ହନୁମାନ୍ ତୁରନ୍ତ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ଏଣେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ମୁନିବର ତାଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟବୁଦ୍ଧିରେ ଅନେକପ୍ରକାରେ ପୂଜା କଲେ, ସ୍ତୁତି କଲେ ଏବଂ ପୁଣି [ଲାଳାଦୃଷ୍ଟିରୁ] ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ।। ୨ ।।

ମୁନି ପଦ ବଂଦି ଜୁଗଲ କର ଜୋରୀ । ଚଢ଼ି ବିମାନ ପ୍ରଭୁ ଚଲେ ବହୋରୀ ॥
ଇହାଁ ନିଷାଦ ସୁନା ପ୍ରଭୁ ଆଏ । ନାଓଁ ନାଓଁ କହଁ ଲୋଗ ବୋଲାଏ ॥ ୩ ॥

ଦୁଇକର ଯୋଡ଼ି ଏବଂ ମୁନିଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରି, ପ୍ରଭୁ ବିମାନରେ ବସି ପୁଣି ଆଗକୁ ଗଲିଲେ । ତେଣେ ପ୍ରଭୁ ଆସିଯିବା କଥା ଶୁଣି ନିଷାଦରାଜ 'ଆରେ ! ନାଆ ଆଣରେ ! ନାଆ ଆଣ !' ବୋଲି ପାଟି କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକ ପକାଇଲେ ।। ୩ ।।

ସୁରସରି ନାଘି ଜାନ ତବ ଆଯୋ । ଉତରେଉ ତଟ ପ୍ରଭୁ ଆୟସୁ ପାଯୋ ॥
ତବ ସୀତାଁ ପୂଜା ସୁରସରୀ । ବହୁ ପ୍ରକାର ପୁନି ଚରନନ୍ହି ପରୀ ॥ ୪ ॥

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ବିମାନ ଗଙ୍ଗା ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲା ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଆରଡ଼ଂଗେ ଓହ୍ଲାଇଲା । ସୀତା ସେଠାରେ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ବହୁପ୍ରକାରେ ପୂଜା କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୪ ।।

ଦୀନ୍ହି ଅସୀସ ହରଷି ମନ ଗଂଗା । ସୁଂଦରି ତୁଅ ଅହିଓଁତ ଅଭଂଗା ॥
ସୁନତ ଗୁହା ଧାଯଉ ପ୍ରେମାକୁଲ । ଆଯଉ ନିକଟ ପରମ ସୁଖ ସଂକୁଲ ॥ ୫ ॥

ଗଙ୍ଗା ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ, "ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅଖଣ୍ଡ ହେଉ (ତୁମର ହାତଜାତ ବଜ୍ର ହେଉ) !" ଭଗବାନ୍ ନଦୀତଟରେ ଓହ୍ଲାଇବା କଥା ଶୁଣି ନିଷାଦରାଜ ଗୁହ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଧାଇଁଲେ । ପରମଆନନ୍ଦରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମୀପକୁ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ ।। ୫ ।।

ପ୍ରଭୁହି ସହିତ ବିଲୋକି ବୈଦେହୀ । ପରେଉ ଅବନି ତନ ସୁଧି ନହିଁ ତେହୀ ॥
ପ୍ରୀତି ପରମ ବିଲୋକି ରଘୁରାଈ । ହରଷି ଉଠାଇ ଲିଯୋ ଉର ଲାଈ ॥ ୬ ॥

ଏବଂ ଜାନକୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି, ସେ ଆନନ୍ଦସମାଧିରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଦଣ୍ଡିରେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ; ତାଙ୍କର ଦେହଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପରମପ୍ରେମ ଦେଖି, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ତାଙ୍କୁ ତତ୍ କ୍ଷଣାତ୍ ଉଠାଇ ଆନନ୍ଦରେ ବକ୍ଷରେ ଜାବୁଡ଼ିଧରିଲେ ।। ୬ ।।

ଛନ୍ଦ- ଲିଯୋ ହୃଦଯଁ ଲାଇ କୃପା ନିଧାନ ସୁଜାନ ରାଯଁ ରମାପତୀ ।
ବୈଠାରି ପରମ ସମୀପ ବୂଝୀ କୁସଲ ସୋ କର ବୀନତୀ ॥
ଅବ କୁସଲ ପଦ ପଂକଜ ବିଲୋକି ବିରଂଚି ସଂକର ସେବ୍ୟ ଜେ ।
ସୁଖଧାମ ପୂରନକାମ ରାମ ନମାମି ରାମ ନମାମି ତେ ॥ ୧ ॥

ସୁଜ୍ଞଶିରୋମଣି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ, କୃପାନିଧାନ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଜାବୁଡ଼ିଧରିଲେ ଏବଂ ନିକଟରେ ବସାଇ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ନିଷାଦରାଜ ବିନୟ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ, ତାହା ଦର୍ଶନ କରି ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଶଳରେ ଅଛି । ହେ ସୁଖଧାମ ! ହେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଶ୍ରୀରାମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ; ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ।। ୧ ।।

ସବ ଭାଁତି ଅଧମ ନିଷାଦ ସୋ ହରି ଭରତ ଜ୍ୟୋଁ ଉର ଲାଇଯୋ ।
ମତିମଂଦ ତୁଲସୀ ଦାସ ସୋ ପ୍ରଭୁ ମୋହ ବସ ବିସରାଇଯୋ ॥
ଯହ ରାଓଁନାରି ଚରିତ୍ର ପାଓଁନ ରାମ ପଦ ରତିପ୍ରଦ ସଦା ।
କାମାଦିହର ବିଗ୍ୟାନକର ସୁର ସିଦ୍ଧ ମୁନି ଗାଓଁହିଁ ମୁଦା ॥ ୨ ॥

ସକଳପ୍ରକାରେ ନୀଚ ସେହି ନିଷାଦକୁ ଭଗବାନ୍ ଭରତଙ୍କୁ କୋଳେଇନେଲାପରି ହୃଦୟରେ କୋଳେଇ ଧରିଲେ । ତୁଳସୀଦାସ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ମୋହବଶ ହୋଇ ସେହି କରୁଣାସାଗର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭୁଲିଗଲି ।" ରାବଣାରିଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଚରିତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରୀତି ଉପୁଜାଏ । ଏହା କାମାଦି ବିକାର ହରଣ କରେ ଏବଂ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପର ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଏ । ଦେବତା, ସିଦ୍ଧ ଓ ମୁନିମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଏହା ଗାନ କରନ୍ତି ।। ୨ ।।

ଦୋଃ- **ସମର ବିଜୟ ରଘୁବୀର କେ ଚରିତ ଜେ ସୁନହିଁ ସୁଜାନ ।**
ବିଜୟ ବିବେକ ବିଭୂତି ନିତ ତିନ୍ହହି ଦେହିଁ ଭଗୱାନ ॥୧୨୧(କ)॥

ଯେଉଁ ସୁଜ୍ଞଜନ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କର ଏହି ସମରବିଜୟ-ଲୀଳା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ବିଜୟ, ବିବେକ ଓ ବିଭୂତି (ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ) ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।। ୧୨୧(କ) ।।

ଯହ କଲିକାଲ ମଲାୟତନ ମନ କରି ଦେଖୁ ବିଚ୍ଵର ।
ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ନାମ ତଜି ନାହିନ ଆନ ଅଧାର ॥୧୨୧(ଖ)॥

ରେ ମନ ! ଭାବି ଦେଖ । ଏହି କଳିକାଳ ହେଉଛି ପାପସମୂହର ନିଳୟ । ଏହି ପାପରାଶିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାପାଇଁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ନାମ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଧାର ନାହିଁ ।। ୧୨୧(ଖ) ।।

ମାସପାରାୟଣ, ସପ୍ତବିଂଶ ବିଶ୍ରାମ

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ରାମଚରିତମାନସେ ସକଳକଳିକଲୁଷବିଧ୍ୱଂସନେ ଷଷ୍ଠଃ ସୋପାନଃ ସମାପ୍ତଃ ।
କଳିଯୁଗର ସକଳପାପବିନାଶନକାରୀ ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସର
ଷଷ୍ଠ ସୋପାନ ସମାପ୍ତ ହେଲା ।

(ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ ସମାପ୍ତ)

*****

ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ
ଶ୍ରୀଜାନକୀବଲ୍ଲଭୋ ବିଜୟତେ

ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ

ସପ୍ତମ ସୋପାନ

ଉତ୍ତରକାଣ୍ଡ

ମଙ୍ଗଳାଚରଣ

କେକୀକଣ୍ଠାଭନୀଳଂ ସୁରବରବିଳସଦ୍‌ବିପ୍ରପାଦାବ୍‌ଜଚିହ୍ନଂ
ଶୋଭାଢ୍ୟଂ ପୀତବସ୍ତ୍ରଂ ସରସିଜନୟନଂ ସର୍ବଦା ସୁପ୍ରସନ୍ନମ୍ ।
ପାଣୌ ନାରାଚଚାପଂ କପିନିକରଯୁତଂ ବନ୍ଧୁନା ସେବ୍ୟମାନଂ
ନୌମୀଡ୍ୟଂ ଜାନକୀଶଂ ରଘୁବରମନିଶଂ ପୁଷ୍ପକାରୂଢରାମମ୍ ॥ ୧ ॥

ଯାହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ମୟୂରକଣ୍ଠର ବର୍ଣ୍ଣସମ [ହରିତାଭ] ନୀଳ, ଯେ ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯେ ବିପ୍ରଶ୍ରେଷ୍ଠ (ଭୃଗୁ)ଙ୍କର ଚରଣକମଳ-ଚିହ୍ନରେ ସୁଶୋଭିତ, ଯେ ଶୋଭାପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେହି ପୀତାମ୍ବରଧାରୀ, କମଳନୟନ, ଯେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସନ୍ନ, ଧନୁର୍ବାଣଧାରୀ, ବାନରବୃନ୍ଦ–ପରିବେଷ୍ଟିତ, ଅନୁଜ-ଲକ୍ଷ୍ମଣସେବିତ, ସ୍ତୁତିଯୋଗ୍ୟ, ରଘୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁଷ୍ପକବିମାନାରୂଢ଼ ଜାନକୀନାଥ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ମୁଁ ନିରନ୍ତର ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।। ୧ ।।

କୋସଲେନ୍ଦ୍ରପଦକଞ୍ଜମଞ୍ଜୁଲୌ କୋମଳାବଜମହେଶବନ୍ଦିତୌ ।
ଜାନକୀକରସରୋଜଲାଳିତୌ ଚିନ୍ତକସ୍ୟ ମନଭୃଙ୍ଗସଙ୍ଗିନୌ ॥ ୨ ॥

କୋସଲେନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଓ କୋମଳ ଚରଣଯୁଗଳ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦିତ, ଜାନକୀଙ୍କ କରକମଳଦ୍ୱାରା ସେବିତ ଏବଂ ଭାବୁକମନଭ୍ରମରର ନିତ୍ୟସଙ୍ଗୀ (ଅର୍ଥାତ୍ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ଲୋକର ମନରୂପୀ ଭ୍ରମର ସେହି ଚରଣକମଳରେ ସଦା ନିବାସ କରେ) ।। ୨ ।।

କୁନ୍ଦଇନ୍ଦୁଦରଗୌରସୁନ୍ଦରଂ ଅମ୍ବିକାପତିମଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧିଦମ୍ ।
କାରୁଣୀକକଳକଞ୍ଜଲୋଚନଂ ନୌମି ଶଙ୍କରମନଙ୍ଗମୋଚନମ୍ ॥ ୩ ॥

କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପ, ଚନ୍ଦ୍ରମା ଓ ଶଙ୍ଖସମାନ ସୁନ୍ଦର ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଜଗଜ୍ଜନନୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପତି, ବାଞ୍ଛିତଫଳଦାତା, ଦୁଃଖୀଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦା ଦୟାଶୀଳ, ସୁନ୍ଦର କମଳନୟନ, କାମଦେବଙ୍କ ପଞ୍ଚବାଣରୁ ମୁକ୍ତିଦାତା ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।। ୩ ।।

ଦୋ:- ରହା ଏକ ଦିନ ଅବଧି କର ଅତି ଆରତ ପୁର ଲୋଗ ।
ଜହଁ ତହଁ ସୋଚହିଁ ନାରି ନର କୃସ ତନ ରାମ ବିୟୋଗ ॥

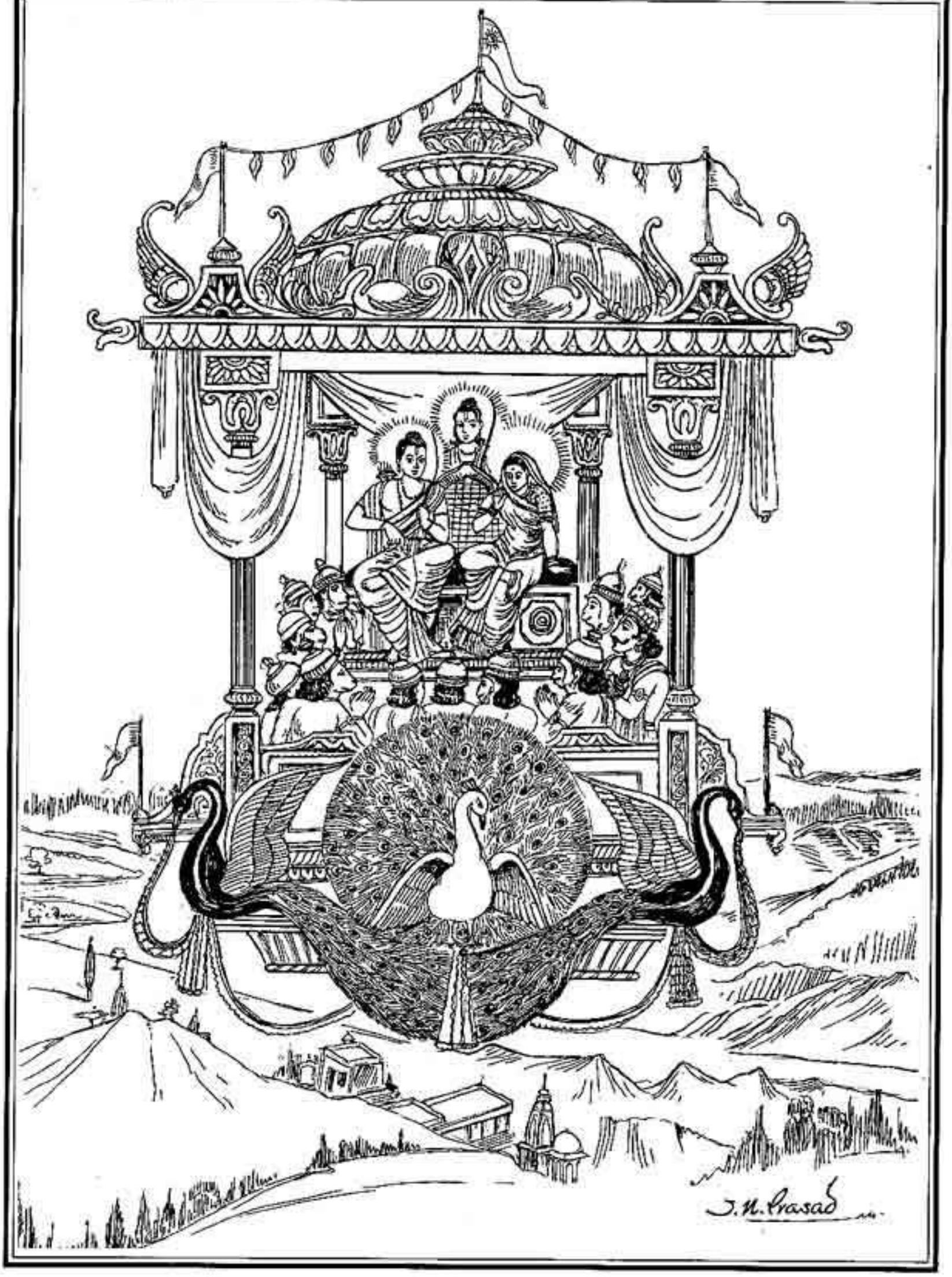

ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବସି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଫେରିବା ସମୟ ଆଉ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଦିନ ବାକି ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ନଗରର ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର ହୋଇଗଲେ । ରାମବିଚ୍ଛେଦରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିବା ନରନାରୀ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ବିଗ୍ଧର କରୁଥାନ୍ତି, 'ଶ୍ରୀରାମ କାହିଁକି ଆସିଲେ ନାହିଁ ! କଥା କ'ଣ ?' ।।

ସଗୁନ ହୋହିଁ ସୁଂଦର ସକଲ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ସବ କେର ।
ପ୍ରଭୁ ଆଗଓ୍ୱନ ଜନାଓ୍ୱ ଜନୁ ନଗର ରମ୍ୟ ଚହୁଁ ଫେର ॥

ଏତିକିବେଳେ ଶୁଭ ଓ ସୁନ୍ଦର ଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖାଗଲା; ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା; ନଗରର ଚତୁର୍ଦିଗ ରମଣୀୟ ଦେଖାଗଲା । ମନେ ହେଲା, ଏସବୁ ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶୁଭ ଆଗମନର ସୂଚନା ଦେଉଛି ॥

କୌସଲ୍ୟାଦି ମାତୁ ସବ ମନ ଅନଂଦ ଅସ ହୋଇ ।
ଆୟଉ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଅନୁଜ ଜୁତ କହନ ଚହତ ଅବ କୋଇ ॥

କୌଶଲ୍ୟାଦି ସବୁ ମାତାଙ୍କ ମନରେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହେଲା ଯେ, ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି ସୀତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମ ଆସିଗଲେ ବୋଲି ଏହିକ୍ଷଣି କେହି ଆସି କହିଦେଇଛି ।।

ଭରତ ନୟନ ଭୁଜ ଦଚ୍ଛିନ ଫଁରକତ ବାରହିଁ ବାର ।
ଜାନି ସଗୁନ ମନ ହରଷ ଅତି ଲାଗେ କରନ ବିଗ୍ଧର ॥

ଭରତଙ୍କର ଡାହାଣ ଆଖି ଓ ଡାହାଣ ବାହୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ଫୁରିତ ହେଲା; ଏହା ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଜାଣି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହେଲା । ସେ ବିଗ୍ଧର କଲେ ।।

ଚୌ:- **ରହେଉ ଏକ ଦିନ ଅଓ୍ୱଧି ଅଧାରା । ସମୁଝତ ମନ ଦୁଖ ଭୟଉ ଅପାରା ॥**
କାରନ କଓ୍ୱନ ନାଥ ନହିଁ ଆୟଉ । ଜାନି କୁଟିଲ କିଧୌଁ ମୋହି ବିସରାୟଉ ॥୧॥

"ଯେଉଁ ବନବାସର ଅବଧି(ସମୟସୀମା)କୁ ଆଧାର କରି ମୋ ପ୍ରାଣ ରହିଛି, ତାହା ଆଉ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଦିନ ବାକି ରହିଲା; ହେଲେ ନାଥ କାହିଁକି ଆସିଲେ ନାହିଁ ? ପ୍ରଭୁ କଣ ମୋତେ କୁଟିଳ ମନେ କରି ଭୁଲିଗଲେ ?" ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି ଭରତଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ।। ୧ ।।

ଅହହ ଧନ୍ୟ ଲଛିମନ ବଡ଼ଭାଗୀ । ରାମ ପଦାରବିଂହୁ ଅନୁରାଗୀ ॥
କପଟୀ କୁଟିଲ ମୋହି ପ୍ରଭୁ ଚୀହ୍ନା । ତାତେ ନାଥ ସଂଗ ନହିଁ ଲୀହ୍ନା ॥ ୨ ॥

"ଆହା ! ଲକ୍ଷ୍ମଣହିଁ ଧନ୍ୟ । ସେ ଅତି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ସେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ପ୍ରେମୀ ହୋଇ ରହିଗଲା । ମୋତେ ତ ପ୍ରଭୁ କପଟୀ ଓ କୁଟିଳ ବୋଲି ଚିହ୍ନିଗଲେ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ମୋତେ ସାଥିରେ ନେଲେ ନାହିଁ ।। ୨ ।।

ଜୌଁ କରନୀ ସମୁଝେଁ ପ୍ରଭୁ ମୋରୀ । ନହିଁ ନିସ୍ତାର କଲପ ସତ କୋରୀ ॥
ଜନ ଅଓ୍ୱଗୁନ ପ୍ରଭୁ ମାନ ନ କାଉ । ଦୀନ ବଂଧୁ ଅତି ମୃଦୁଲ ସୁଭାଉ ॥ ୩ ॥

"କଥାଟା ବି ସତ; କାରଣ ପ୍ରଭୁ ଯଦି ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିବେଚନା କରିବେ, ତେବେ ତ ଶତକୋଟି କଳ୍ପରେ ବି ମୋର ନିସ୍ତାର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଆଶା ଏତିକି ଯେ, ପ୍ରଭୁ କଦାପି ସେବକର ଅବଗୁଣ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ; ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋମଳ ।। ୩ ।।

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳି ହନୁମାନଙ୍କର ଭରତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଗମନ

ମୋରେ ଜିୟଁ ଭରୋସ ଦୃଢ଼ ସୋଇ । ମିଲିହହିଁ ରାମ ସଗୁନ ସୁଭ ହୋଇ ॥
ବୀତେଁ ଅଵଧି ରହହିଁ ଜୌଁ ପ୍ରାନା । ଅଧମ କୱନ ଜଗ ମୋହି ସମାନା ॥ ୪ ॥

"ତେଣୁ ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ପ୍ରଭୁ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବେ; କାରଣ ମୋତେ ସବୁ ଶୁଭ ଦେଖାଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଅବଧି ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ ବି ଯଦି ମୋର ପ୍ରାଣ ରହିଯିବ, ତେବେ ତ ଜଗତରେ ମୋ ପରି ନୀଚ ଆଉ କେହି ବି ହେବ ନାହିଁ' ।।୪।।

ଦୋଃ- ରାମ ବିରହ ସାଗର ମହଁ ଭରତ ମଗନ ମନ ହୋତ ।
ବିପ୍ର ରୂପ ଧରି ପୱନସୁତ ଆଇ ଗୟଉ ଜନୁ ପୋତ ॥ ୧ (କ) ॥

ଭରତଙ୍କ ମନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବିରହସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଛି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧରି ପବନପୁତ୍ର ହନୁମାନ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ଭରତଙ୍କୁ ଦୁଃଖସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜାହାଜ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ।। ୧ (କ) ।।

ବୈଠେ ଦେଖି କୁସାସନ ଜଟା ମୁକୁଟ କୃସ ଗାତ ।
ରାମ ରାମ ରଘୁପତି ଜପତ ସ୍ରୱତ ନୟନ ଜଲ ଜାତ ॥ ୧ (ଖ) ॥

ହନୁମାନ୍ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ, ଭରତଙ୍କ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ; ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟାର ମୁକୁଟ ; କୁଶ ଆସନରେ ବସି ସେ 'ରାମ ! ରାମ ! ରଘୁପତି ରାମ !' ଜପ କରୁଛନ୍ତି ; ତାଙ୍କ କମଳନୟନରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁର ଧାରା ବହିଯାଉଛି ।।୧ (ଖ)।।

ଚୌଃ- ଦେଖତ ହନୂମାନ ଅତି ହରଷେଉ । ପୁଲକ ଗାତ ଲୋଚନ ଜଲ ବରଷେଉ ॥
ମନ ମହଁ ବହୁତ ଭାଁତି ସୁଖ ମାନା । ବୋଲେଉ ଶ୍ରୱନ ସୁଧା ସମ ବାନୀ ॥୧॥

ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ହନୁମାନ୍ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ନେତ୍ରରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବର୍ଷିଣ ହେଲା । ମନେ ମନେ ବହୁପ୍ରକାରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ସେ ଅମୃତସମାନ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ବାଣୀ କହିଲେ, ।। ୧ ।।

ଜାସୁ ବିରହଁ ସୋଚହୁ ଦିନ ରାତୀ । ରଟହୁ ନିରଂତର ଗୁନ ଗନ ପାଁତୀ ॥
ରଘୁକୁଲ ତିଲକ ସୁଜନ ସୁଖଦାତା । ଆୟଉ କୁସଲ ଦେୱ ମୁନି ତ୍ରାତା ॥ ୨ ॥

"ଯାହାଙ୍କ ବିରହରେ ଆପଣ ଦିବାନିଶି ଶୋକମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଆପଣ ନିରନ୍ତର ଜପୁଛନ୍ତି, ସେହି ସଜ୍ଜନସୁଖଦାୟୀ ତଥା ଦେବତା ଓ ମୁନିଗଣଙ୍କର ରକ୍ଷକ ରଘୁକୁଳତିଳକ ଶ୍ରୀରାମ ସକୁଶଳ ଆସିଗଲେଣି ।। ୨ ।।

ରିପୁରନ ଜୀତି ସୁଜସ ସୁର ଗାୱତ । ସୀତା ସହିତ ଅନୁଜ ପ୍ରଭୁ ଆୱତ ॥
ସୁନତ ବଚନ ବିସରେ ସବ ଦୂଖା । ତୃଷାୱଂତ ଜିମି ପାଇ ପିୟୂଷା ॥ ୩ ॥

ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁକୁ ଜୟ କରି ପ୍ରଭୁ ସୀତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଆସୁଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ।" ଏହିତକ ଶୁଣିଦେଲାକ୍ଷଣି ଅମୃତ ପାଇଗଲେ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ତୃଷାଦୁଃଖ ଭୁଲିଯିବାପରି, ଭରତ ସକଳ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ ।। ୩ ।।

କୋ ତୁହ୍ମ ତାତ କହାଁ ତେ ଆଏ । ମୋହି ପରମ ପ୍ରିୟ ବଚନ ସୁନାଏ ॥
ମାରୁତ ସୁତ ମୈଁ କପି ହନୁମାନା । ନାମୁ ମୋର ସୁନୁ କୃପାନିଧାନା ॥ ୪ ॥

ଭରତ ପଗ୍ଧରିଲେ, "ହେ ତାତ ! ଆପଣ କିଏ ? କେଉଁଠୁ ଆସିଲେ ଯେ, ମୋତେ ଏପରି ପରମପ୍ରିୟ ବଚନ ଶୁଣାଇଲେ ?" ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ହେ କୃପାନିଧାନ ! ମୁଁ ହେଉଛି ପବନଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ ଜାତିରେ ବାନର । ମୋ ନାଆଁ ହନୁମାନ୍ ।। ୪ ।।

ଦୀନବଂଧୁ ରଘୁପତି କର କିଂକର । ସୁନତ ଭରତ ଭେଁଟେଉ ଉଠି ସାଦର ॥
ମିଲତ ପ୍ରେମ ନହିଁ ହୃଦଯଁ ସମାତା । ନୟନ ସ୍ରୱତ ଜଲ ପୁଲକିତ ଗାତା ॥ ୫ ॥

ମୁଁ ହେଉଛି ଦୀନଜନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଦାସ ।" ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଭରତ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ହନୁମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରରେ କୁଣ୍ଢାଇପକାଇଲେ । ସେହି ମିଳନ–ସମୟର ଉଦ୍‌ବେଳିତ ପ୍ରେମ ଆଉ ହୃଦୟରେ ଧରିଲା ନାହିଁ; ନୟନରୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରେମର ଅଶ୍ରୁଜଳ ଝରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା ।। ୫ ।।

କପି ତଵ ଦରସ ସକଳ ଦୁଖ ବୀତେ । ମିଲେ ଆଜୁ ମୋହି ରାମ ପିରୀତେ ॥
ବାର ବାର ବୂଝୀ କୁସଲାତା । ତୋ କହୁଁ ଦେଉଁ କାହ ସୁନୁ ଭ୍ରାତା ॥ ୬ ॥

ଭରତ କହିଲେ, "ହେ ହନୁମାନ୍ । ତୁମ ଦର୍ଶନ ପାଇ ମୋର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଗଲା । [ତୁମରି କୃପରେ] ମୋତେ ଆଜି ମୋର ପରମପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀରାମ ମିଳିଗଲେ ।" ବାରମ୍ବାର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଗ୍ଧରି ସେ କହିଲେ, "ହେ ଭାଇ ! ଏ ଯେଉଁ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣାଇଲ, ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ତୁମକୁ କ'ଣ ବା ଦେଇପାରିବି ! ।। ୬ ।।

ଏହି ସଂଦେସ ସରିସ ଜଗ ମାହୀଁ । କରି ବିଚ୍ଧର ଦେଖେଉଁ କଛୁ ନାହୀଁ ॥
ନାହିନ ତାତ ଉରିନ ମୈଁ ତୋହୀ । ଅବ ପ୍ରଭୁ ଚରିତ ସୁନାଵ୍ଧହୁ ମୋହୀ ॥ ୭ ॥

ମୁଁ ବିଚ୍ଧର କରି ଦେଖୁଛି, ଏହି ସମ୍ବାଦର ସମତୁଲ୍ୟ (ଏହା ବଦଳରେ ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟ) ପଦାର୍ଥ ଜଗତରେ କିଛି ବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ହେ ତାତ ! ମୁଁ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ତୁମର ଋଣ ଶୁଝିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋତେ ଏଥର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଶୁଣାଅ ।" ।। ୭ ।।

ତବ ହନୁମଂତ ନାଇ ପଦ ମାଥା । କହେ ସକଲ ରଘୁପତି ଗୁନ ଗାଥା ॥
କହୁ କପି କବହୁଁ କୃପାଲ ଗୋସାଈଁ । ସୁମିରହିଁ ମୋହି ଦାସ କୀ ନାଈଁ ॥ ୮ ॥

ଏହା ଶୁଣି, ଭରତଙ୍କ ଚରଣରେ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ ହନୁମାନ୍ ରଘୁନାଥଙ୍କର ସମସ୍ତ ଗୁଣଗାଥା କହିଗଲେ । ଭରତ ପଗ୍ଧରିଲେ "ହେ ହନୁମାନ୍ । କୃପାଳୁ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ କେତେ ଏହି ଦାସକୁ (ମୋତେ) ମନେ ପକାଉଛନ୍ତି ?" ।। ୮ ।।

ଛନ୍ଦ- **ନିଜ ଦାସ ଜ୍ୟୌଁ ରଘୁବଂସଭୂଷନ କବହୁଁ ମମ ସୁମିରନ କରେ୍ୟା ।**
ସୁନି ଭରତ ବଚନ ବିନୀତ ଅତି କପି ପୁଲକି ତନ ଚରନନ୍ହି ପରେ୍ୟା ॥
ରଘୁବୀର ନିଜ ମୁଖ ଜାସୁ ଗୁନ ଗନ କହତ ଅଗ ଜଗ ନାଥ ଜୋ ।
କାହେ ନ ହୋଇ ବିନୀତ ପରମ ପୁନୀତ ସଦ୍‌ଗୁନ ସିଂଧୁ ସୋ ॥

"ରଘୁବଂଶଭୂଷଣ ଶ୍ରୀରାମ କେବେ ମୋତେ ନିଜର ଦାସଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି କି ?" ଭରତଙ୍କର ଏଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନମ୍ର ବଚନ ଶୁଣି ହନୁମାନଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭରତଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ବିଚ୍ଧର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଚରାଚରର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣସମୂହ ନିଜ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ସେହି ଭରତ ଏପରି ବିନମ୍ର, ପରମପବିତ୍ର ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣସାଗର ନ ହେବେ ବା କିପରି । ।।

ଦୋ:- ରାମ ପ୍ରାନ ପ୍ରିୟ ନାଥ ତୁହ୍ମ ସତ୍ୟ ବଚନ ମମ ତାତ ।
ପୁନି ପୁନି ମିଲତ ଭରତ ସୁନି ହରଷ ନ ହୃଦୟଁ ସମାତ ॥ ୨ (କ) ॥

ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ହେ ନାଥ ! ମୁଁ ସତ କହୁଛି, ଆପଣ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ପ୍ରାଣସମାନ ପ୍ରିୟ ।" ତାହ ଶୁଣି ଭରତ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ବକ୍ଷରେ ଜଡ଼ିଧରିଲେ; ତାଙ୍କର ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଛୁଳିଉଠିଲା ।। ୨ (କ) ।।

ସୋ:- ଭରତ ଚରନ ସିରୁ ନାଇ ତୁରିତ ଗୟଉ କପି ରାମ ପହିଁ ।
କହୀ କୁସଲ ସବ ଜାଇ ହରଷି ଚଲେଉ ପ୍ରଭୁ ଜାନ ଚଢ଼ି ॥ ୨ (ଖ) ॥

ତା'ପରେ ଭରତଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ହନୁମାନ୍ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଗଲେ ଏବଂ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ କୁଶଳ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣାଇଦେଲେ । ପ୍ରଭୁ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବିମାନରେ ବସି ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ॥ ୨ (ଖ)॥

ଚୌ:- ହରଷି ଭରତ କୋସଲପୁର ଆଏ । ସମାଗ୍ଭର ସବ ଗୁରହି ସୁନାଏ ॥
ପୁନି ମଂଦିର ମହଁ ବାତ ଜନାଈ । ଆୱତ ନଗର କୁସଲ ରଘୁରାଈ ॥ ୧ ॥

ଏପଟେ ଭରତ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ନନ୍ଦିଗ୍ରାମରୁ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀକୁ ଗଲିଆସିଲେ । ସେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସକଳ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ରାଜନବରକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଦେଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସର୍ବକୁଶଳରେ ନଗରକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।। ୧ ।।

ସୁନତ ସକଲ ଜନନୀଁ ଉଠି ଧାଈଁ । କହି ପ୍ରଭୁ କୁସଲ ଭରତ ସମୁଝାଈଁ ॥
ସମାଗ୍ଭର ପୁରବାସିହ୍ନ ପାଏ । ନର ଅରୁ ନାରି ହରଷି ସବ ଧାଏ ॥ ୨ ॥

ସମ୍ବାଦ ପାଇବାମାତ୍ରେ କୌଶଲ୍ୟାଦି ସବୁ ମାଆ ଉଠି ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଭରତଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁଆସିଲେ । ଭରତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୁଶଳ ସମାଗ୍ଭର ଜଣାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ । ଏହି ସମ୍ବାଦ ପାଇ ନଗରର ନରନାରୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଧାଇଁଲେ ।।୨ ।।

ଦଧି ଦୁର୍ବା ରୋଚନ ଫଳ ଫୂଲା । ନୱ ତୁଲସୀ ଦଲ ମଂଗଲ ମୂଲା ॥
ଭରି ଭରି ହେମ ଥାର ଭାମିନୀ । ଗାୱତ ଚଲିଁ ସିଂଧୁରଗାମିନୀ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣଥାଳିରେ ଦହି, ଦୂବ, ଗୋରୋଚନା, ଫଳ, ଫୂଲ ଓ ସର୍ବମଙ୍ଗଳର ମୂଳ ସଜତୁଳସୀ ଆଦି ମାଙ୍ଗଲିକ ବସ୍ତୁ ସଜାଇଧରି ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ଗଜଗାମିନୀ ନାରୀମାନେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଗଲିଲେ ।। ୩ ।।

ଜେ ଜୈସେହିଁ ତୈସେହିଁ ଉଠି ଧାୱହିଁ । ବାଲ ବୃଦ୍ଧ କହଁ ସଂଗ ନ ଲାୱହିଁ ॥
ଏକ ଏକହ୍ନ କହଁ ବୂଝହିଁ ଭାଈ । ତୁହ୍ମ ଦେଖେ ଦୟାଲ ରଘୁରାଈ ॥ ୪ ॥

ଯେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ, ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଉଠି ଧାଇଁଲେ । ଦେରି ହୋଇଯିବ ବୋଲି କେହି ଛୋଟ ପିଲା ଓ ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଲେ ନାହିଁ । ବାଟରେ ଯେ ଯାହାକୁ ଦେଖିଲେ, ତାକୁ ପଗ୍ଭରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଭାଇ ! ତୁମେ ଦୟାଳୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦେଖିଲ କି ?" ।। ୪ ।।

ଅୱଧପୁରୀ ପ୍ରଭୁ ଆୱତ ଜାନୀ । ଭଈ ସକଲ ସୋଭା କୈ ଖାନୀ ॥
ବହଇ ସୁହାୱନ ତ୍ରିବିଧ ସମୀରା । ଭଇ ସରଜୂ ଅତି ନିର୍ମଲ ନୀରା ॥ ୫ ॥

ପ୍ରଭୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଜାଣି ଅଯୋଧ୍ୟାନଗରୀ ସକଳ ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ହୋଇଗଲା । ତ୍ରିବିଧ ସୁନ୍ଦର ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସରଯୂନଦୀର ଜଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା ।। ୫ ।।

ଦୋ:- ହରଷିତ ଗୁର ପରିଜନ ଅନୁଜ ଭୂସୁର ବୃଂଦ ସମେତ ।
ଚଲେ ଭରତ ମନ ପ୍ରେମ ଅତି ସନ୍ମୁଖ କୃପାନିକେତ ॥ ୩(କ)॥

ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ, କୁଟୁମ୍ବର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ, ଅନୁଜ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣସମୂହକୁ ସାଥିରେ ଧରି, ଭରତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ ଗ୍ଲଲିଲେ ।। ୩(କ) ।।

ବହୁତକ ଚଢ଼ୀଁ ଅଟାରିନ୍ହ ନିରଖହିଁ ଗଗନ ବିମାନ ।
ଦେଖି ମଧୁର ସୁର ହରଷିତ କରହିଁ ସୁମଂଗଲ ଗାନ ॥ ୩(ଖ)॥

ବିମାନ ଦେଖିବାକୁ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଉପରେ ଚଢ଼ିଥିବା ନାରୀମାନେ ଆକାଶରେ ବିମାନ ଆସୁଥିବାର ଦେଖିଲେ; ସେମାନେ ଆନନ୍ଦିତା ହୋଇ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ସୁନ୍ଦର ମଙ୍ଗଳଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୩(ଖ) ।।

ରାକା ସସି ରଘୁପତି ପୁର ସିଂଧୁ ଦେଖି ହରଷାନ ।
ବଢ଼୍ୟୋ କୋଲାହଲ କରତ ଜନୁ ନାରି ତରଂଗ ସମାନ ॥ ୩(ଗ) ॥

ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଯୋଧ୍ୟାନଗରୀ ହେଉଛି ସମୁଦ୍ର । ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖି, ସେହି ସମୁଦ୍ର ହର୍ଷିତ ହୋଇ, ଗର୍ଜନ କରି ଫୁଲିଉଠିଲା । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଏଣେତେଣେ ଧାଉଁଥିବା ନାରୀମାନେ ସେହି ସମୁଦ୍ରର ତରଙ୍ଗାବଳୀ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ ।। ୩(ଗ) ।।

ଚୌ:- ଇହାଁ ଭାନୁକୁଲ କମଲ ଦିଓ୍ୱାକର । କପିନ୍ହ ଦେଖାଓ୍ୱତ ନଗର ମନୋହର ॥
ସୁନୁ କପୀସ ଅଂଗଦ ଲଂକେସା । ପାଓ୍ୱନ ପୁରୀ ରୁଚିର ଯହ ଦେସା ॥ ୧ ॥

ଏପଟେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶରୂପୀ କମଳକୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ କରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଶ୍ରୀରାମ ବିମାନରେ ବସି ବାନରମାନଙ୍କୁ ନଗରର ଶୋଭା ଦେଖାଉଥାନ୍ତି । ସେ କହୁଥାନ୍ତି, "ହେ ସୁଗ୍ରୀବ ! ହେ ଅଙ୍ଗଦ ! ହେ ଲଙ୍କାପତି ବିଭୀଷଣ ! ଏହି ନଗରୀ ହେଉଛି ପବିତ୍ର ଓ ଏହି ଦେଶ ହେଉଛି ସୁନ୍ଦର ।। ୧ ।।

ଜଦ୍ୟପି ସବ ବୈକୁଂଠ ବଖାନା । ବେଦ ପୁରାନ ବିଦିତ ଜଗୁ ଜାନା ॥
ଅଓ୍ୱଧପୁରୀ ସମ ପ୍ରିୟ ନହିଁ ସୋଉ । ଯହ ପ୍ରସଂଗ ଜାନଇ କୋଉ କୋଉ ॥ ୨ ॥

ଯଦିବା ସମସ୍ତେ ବୈକୁଣ୍ଠର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି, ପୁଣି ତାହା ବେଦ-ପୁରାଣରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ଜଗତରେ ବିଖ୍ୟାତ, ତଥାପି ମୋତେ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀ ଯେତେ ଭଲ ଲାଗେ, ବୈକୁଣ୍ଠ ସେତେ ଭଲ ଲାଗେନାହିଁ । ଏହି ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ଲୋକ ବିରଳ ।। ୨ ।।

ଜନ୍ମଭୂମି ମମ ପୁରୀ ସୁହାଓ୍ୱନି । ଉତ୍ତର ଦିସି ବହ ସରଜୂ ପାଓ୍ୱନି ॥
ଜା ମଜ୍ଜନ ତେ ବିନହିଁ ପ୍ରୟାସା । ମମ ସମୀପ ନର ପାଓ୍ୱହିଁ ବାସା ॥ ୩ ॥

ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ନଗରୀ ହେଉଛି ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି । ଏହାର ଉତ୍ତରଦିଗରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପବିତ୍ରକାରିଣୀ ସରଯୂନଦୀ ପ୍ରବାହିତ । ସେହି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅକ୍ଲେଶରେ ମୋ ସମୀପରେ ନିବାସ (ସାମୀପ୍ୟ ମୁକ୍ତି) ପାଇଯାଏ ।। ୩ ।।

ଅତି ପ୍ରିୟ ମୋହି ଇହାଁକେ ବାସୀ । ମମ ଧାମଦା ପୁରୀ ସୁଖ ରାସୀ ॥
ହରଷେ ସବ କପି ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବାନୀ । ଧନ୍ୟ ଅଓ୍ୱଧ ଜୋ ରାମ ବଖାନୀ ॥ ୪ ॥

ଏଠାକାର ନିବାସୀମାନେ ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଏହି ପୁରୀ ହେଉଛି ସର୍ବସୁଖର ନିଧାନ ଓ ମୋର ପରମଧାମପ୍ରଦାୟିନୀ ।" ପ୍ରଭୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବାନରମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଯେଉଁ ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ରଂଶସା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।" ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଆଓତ ଦେଖି ଲୋଗ ସବ କୃପାସିଂଧୁ ଭଗଓାନ ।
ନଗର ନିକଟ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରେରେଉ ଉତରେଉ ଭୂମି ବିମାନ ॥ ୪(କ) ॥

ଅଯୋଧ୍ୟାର ଲୋକମାନେ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି କୃପାସାଗର ଭଗବାନ୍ ବିମାନକୁ ନଗର ସମୀପରେ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ । ବିମାନ ଓହ୍ଲାଇଲା ।। ୪(କ) ।।

ଉତରି କହେଉ ପ୍ରଭୁ ପୁଷ୍ପକହି ତୁହ୍ମ କୁବେର ପହିଁ ଜାହୁ ।
ପ୍ରେରିତ ରାମ ଚଲେଉ ସୋ ହରଷୁ ବିରହୁ ଅତି ତାହୁ ॥ ୪(ଖ) ॥

ଓହ୍ଲାଇବା ପରେ ପ୍ରଭୁ ପୁଷ୍ପକବିମାନକୁ କହିଲେ, "ତୁମେ ଏଥର କୁବେରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲିଯାଅ ।" ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ବିମାନ ଗଲିଗଲା । ସେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀ କୁବେରଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଯାଉଥିବାରୁ ଆନନ୍ଦିତ ଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ତା'ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା ॥ ୪(ଖ) ॥

ଚୌ:- ଆଏ ଭରତ ସଂଗ ସବ ଲୋଗା । କୃସ ତନ ଶ୍ରୀରଘୁବର ବିୟୋଗା ॥
ବାମଦେଓ ବସିଷ୍ଠ ମୁନିନାୟକ । ଦେଖେ ପ୍ରଭୁ ମହି ଧରି ଧନୁ ସାୟକ ॥ ୧ ॥

ଭରତଙ୍କ ସହିତ ସବୁଲୋକ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲିଆସିଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ବିୟୋଗଦୁଃଖରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ବାମଦେବ, ବଶିଷ୍ଠ ଆଦି ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଧନୁର୍ବାଣ ତଳେ ଥୋଇଦେଲେ, ।। ୧ ।।

ଧାଇ ଧରେ ଗୁର ଚରନ ସରୋରୁହ । ଅନୁଜ ସହିତ ଅତି ପୁଲକ ତନୋରହୁ ॥
ଭେଁଟି କୁସଲ ବୂଝୀ ମୁନିରାଯା । ହମରେଁ କୁସଲ ତୁହ୍ମାରିହିଁ ଦାଯା ॥ ୨ ॥

ଏବଂ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଧାଇଁଆସି ଗୁରୁଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଧରିପକାଇଲେ । ତାଙ୍କର ରୋମାବଳୀ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ମୁନିରାଜ ବଶିଷ୍ଠ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରିଲେ । ପ୍ରଭୁ କହିଲେ, "ଆପଣମାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ଆମର ସବୁ କୁଶଳ ।" ।। ୨ ।।

ସକଲ ଦ୍ୱିଜହ୍ମ ମିଲି ନାଯଉ ମାଥା । ଧର୍ମ ଧୁରଂଧର ରଘୁକୁଲନାଥା ॥
ଗହେ ଭରତ ପୁନି ପ୍ରଭୁ ପଦ ପଂକଜ । ନମତ ଜିହ୍ମହି ସୁର ମୁନି ସଂକର ଅଜ ॥ ୩ ॥

ଧର୍ମଧୁରନ୍ଧର ରଘୁକୁଳନାଥ ଶ୍ରୀରାମ ସମସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ଭରତ ଯାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟ ଧରି ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ, ଯାହାକୁ କି ଦେବତା, ମୁନି, ଶଙ୍କର, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ସମସ୍ତେ ନମସ୍କାର କରନ୍ତି ।। ୩ ।।

ପରେ ଭୂମି ନହିଁ ଉଠତ ଉଠାଏ । ବର କରି କୃପାସିଂଧୁ ଉର ଲାଏ ॥
ସ୍ୟାମଲ ଗାତ ରୋମ ଭଏ ଠାଢ଼େ । ନଓ ରାଜୀଓ ନୟନ ଜଲ ବାଢ଼େ ॥ ୪ ॥

ଭରତ ତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଉଠାଇଲେ ଉଠୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି, କୃପାସିନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀରାମ ତାଙ୍କୁ ଜୋର କରି ଉଠାଇ ହୃଦୟରେ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ୟାମଳଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ନବକମଳସମାନ ନୟନରେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା ।। ୪ ।।

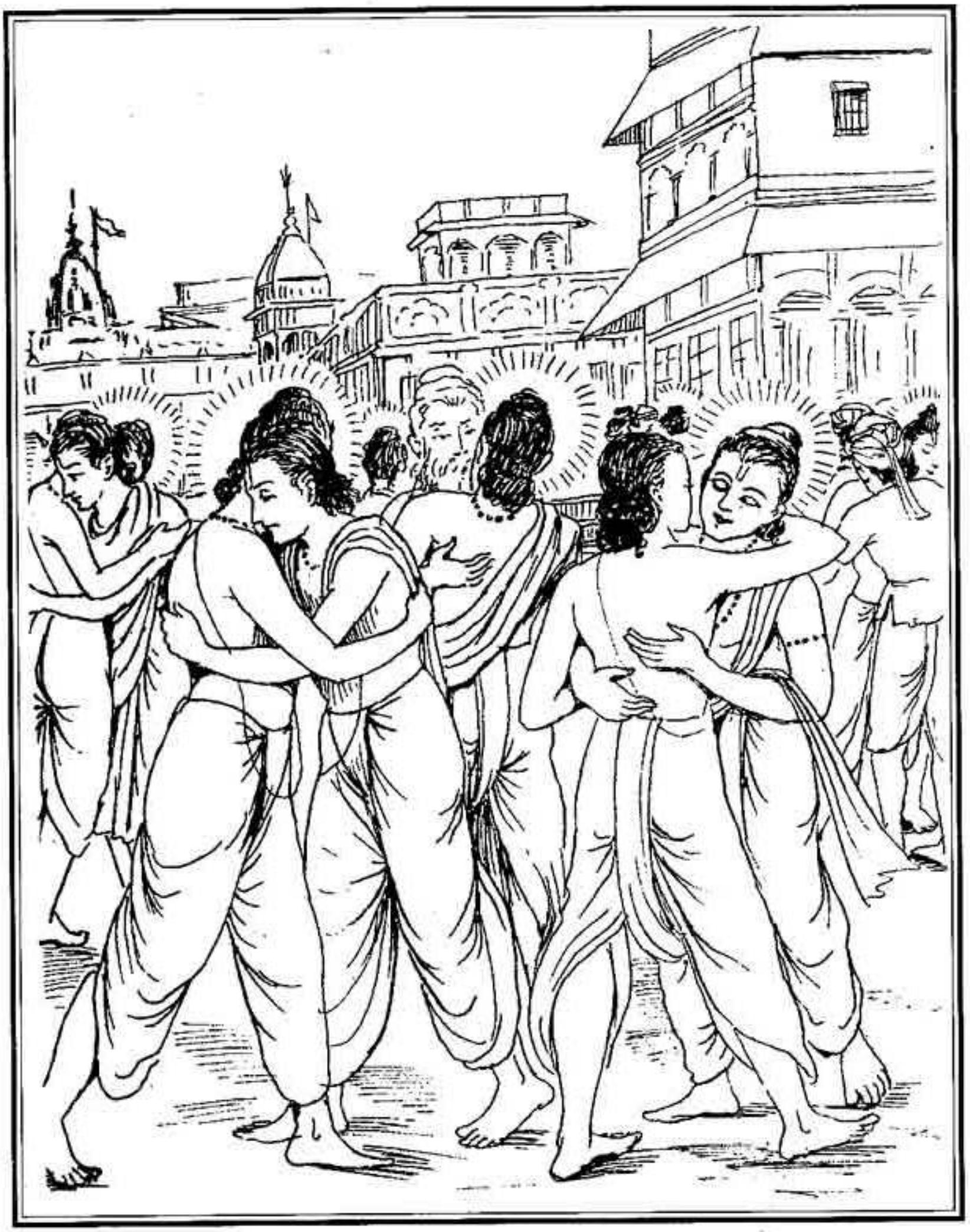

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପରେ ଗୁରୁବଶିଷ୍ଠ ଓ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ

ଛନ୍ଦ- ରାଜୀଵ ଲୋଚନ ସ୍ରଵତ ଜଲ ତନ ଲଲିତ ପୁଲ କାଵଲି ବନୀ ।
ଅତି ପ୍ରେମ ହୃଦୟଁ ଲଗାଇ ଅନୁଜହି ମିଲେ ପ୍ରଭୁ ତ୍ରିଭୁଅନ ଧନୀ ॥
ପ୍ରଭୁ ମିଲତ ଅନୁଜହି ସୋହ ମୋ ପହିଁ ଜାତି ନହିଁ ଉପମା କହୀ ।
ଜନୁ ପ୍ରେମ ଅରୁ ସିଂଗାର ତନୁ ଧରି ମିଲେ ବର ସୁଷମା ଲହୀ ॥

କମଳନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଧାର ଧାର ହୋଇ ବହିଗ୍ଲଲିଲା । ସୁନ୍ଦର ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଶୋଭା ପାଇଲା । ତ୍ରିଭୁବନନାଥ ଶ୍ରୀରାମ ଅନୁଜ ଭରତଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇଲେ । ଭାଇ ସହିତ ମିଳନ ସମୟରେ ପ୍ରଭୁ ଯେପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ, ମୁଁ ତାର ଉପମା ଦେଇପାରୁନାହିଁ । ମନେ ହେଲା, ସତେ ଅବା ପ୍ରେମ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ସାକ୍ଷାତ୍ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହେବାଫଳରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୋଭା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।। ୧ ।।

ବୂଝତ କୃପାନିଧି କୁସଲ ଭରତହି ବଚନ ବେଗି ନ ଆଵଇ ।
ସୁନୁ ସିଵା ସୋ ସୁଖ ବଚନ ମନ ତେ ଭିନ୍ନ ଜାନ ଜୋ ପାଵଇ ॥
ଅବ କୁସଲ କୌସଲନାଥ ଆରତ ଜାନି ଜନ ଦରସନ ଦିୟୋ ।
ବୂଡ଼ତ ବିରହ ବାରୀସ କୃପାନିଧାନ ମୋହି କର ଗହି ଲିୟୋ ॥

କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ଭରତଙ୍କୁ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାବାବେଶ ହେତୁ ଭରତଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୀଘ୍ର ବଚନ ବାହାରୁ ନ ଥାଏ । [ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ପାର୍ବତୀ ! ସେତେବେଳେ ଭରତ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥିଲେ, ତାହା ତ ମନ ଓ ବଚନର ଅତୀତ । ଯେ ସେହି ଆନନ୍ଦ ପାଇଛି, ସେ ହିଁ ତାର ମୂଲ୍ୟ ଜାଣେ । ଭରତ କହିଲେ, "ହେ କୋଶଳନାଥ ! ଦୁଃଖୀ ବୋଲି ଜାଣି ଆପଣ ଏହି ଦାସକୁ ଯେଉଁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ, ତା'ଫଳରେ ଏ ଦାସର ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ କୁଶଳ ହୋଇଗଲା । ବିରହ-ସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିବାବେଳେ ଆପଣ କୃପାନିଧାନ ମୋର ହାତ ଧରି, ଟେକିଆଣି ମୋତେ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ ।" ।। ୨ ।।

ଦୋ:- ପୁନି ପ୍ରଭୁ ହରଷି ସତ୍ରୁହନ ଭେଁଟେ ହୃଦୟଁ ଲଗାଇ ।
ଲଛିମନ ଭରତ ମିଲେ ତଵ ପରମ ପ୍ରେମ ଦୋଉ ଭାଇ ॥ ୫ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ହର୍ଷିତ ହୋଇ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇ ଆଦର କଲେ । ଭରତ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ।। ୫ ।।

ଚୌ:- ଭରତାନୁଜ ଲଛିମନ ପୁନି ଭେଁଟେ । ଦୁସହ ବିରହ ସଂଭଵ ଦୁଖ ମେଟେ ॥
ସୀତା ଚରନ ଭରତ ସିରୁ ନାଵା । ଅନୁଜ ସମେତ ପରମ ସୁଖ ପାଵା ॥ ୧ ॥

ତା'ପରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କୁ ବକ୍ଷରେ ଧରି ଆଦର କଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ବିରହଜନିତ ଦୁଃସହ ଦୁଃଖ ନାଶ କଲେ । ଅନୁଜ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ସହିତ ଭରତ ଯାଇ, ସୀତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ପରମସୁଖ ଲାଭ କଲେ ।। ୧ ।।

ପ୍ରଭୁ ବିଲୋକି ହରଷେ ପୁରବାସୀ । ଜନିତ ବିୟୋଗ ବିପତି ସବ ନାସୀ ॥
ପ୍ରେମାତୁର ସବ ଲୋଗ ନିହାରୀ । କୌତୁକ କୀନ୍ହ କୃପାଲ ଖରାରୀ ॥ ୨ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖି ସମସ୍ତ ଅଯୋଧ୍ୟାବାସୀ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ; ସକଳ ବିୟୋଗଜନିତ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ଅବସ୍ଥା ଓ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ଆତୁରତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଖରଶତ୍ରୁ କୃପାଳୁ ଶ୍ରୀରାମ ଗୋଟିଏ କୌତୁକ (ଲୀଳା) ରଚନା କରିଦେଲେ ।। ୨ ।।

ଅମିତ ରୂପ ପ୍ରଗଟେ ତେହି କାଲା । ଜଥାଜୋଗ ମିଲେ ସବହି କୃପାଲା ॥
କୃପାଦୃଷ୍ଟି ରଘୁବୀର ବିଲୋକୀ । କିଏ ସକଲ ନର ନାରି ବିସୋକୀ ॥ ୩ ॥

ସେତେବେଳେ କୃପାଳୁ ଶ୍ରୀରାମ ଏକକାଳୀନ ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ମିଳିତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହିଁଦେଇ ସକଳ ନରନାରୀଙ୍କୁ ଶୋକରହିତ କରିଦେଲେ ।। ୩ ।।

ଛନ ମହିଁ ସବହି ମିଲେ ଭଗୱାନା । ଉମା ମରମ ଯହ କାହୁଁ ନ ଜାନା ॥
ଏହି ବିଧି ସବହି ସୁଖୀ କରି ରାମା । ଆଗେଁ ଚଲେ ସୀଲ ଗୁନ ଧାମା ॥ ୪ ॥

ଭଗବାନ୍ କ୍ଷଣକମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଗଲେ । ହେ ଉମା ! ଏହି ରହସ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଭାବିଲେ, 'ପ୍ରଭୁ ପ୍ରଥମେ ମୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ।' ଶୀଳ ଓ ଗୁଣର ନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଇ ଆଗକୁ ଗଲିଲେ ।। ୪ ।।

କୌସଲ୍ୟାଦି ମାତୁ ସବ ଧାଈ । ନିରଖି ବଚ୍ଛ ଜନୁ ଧେନୁ ଲୱାଈ ॥ ୫ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖି କୌଶଲ୍ୟାଦି ମାତାମାନେ ଏପରି ଧାଇଁଆସିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ନୂଆ ଜନ୍ମ କରିଥିବା ଗାଈମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବାଛୁରୀକୁ ଦେଖି ଧାଇଁଆସୁଛନ୍ତି ।। ୫ ।।

ଛନ୍ଦ- ଜନୁ ଧେନୁ ବାଲକ ବଚ୍ଛ ତଜି ଗୃହଁ ଚରନ ବନ ପରବସ ଗଈଁ ।
ଦିନ ଅଂତ ପୁର ରୁଖ ସ୍ରୱତ ଥନ ହୁଂକାର କରି ଧାୱତ ଭଈଁ ॥
ଅତି ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୁ ସବ ମାତୁ ଭେଟୀଁ ବଚନ ମୃଦୁ ବହୁବିଧି କହେ ।
ଗଇ ବିଷମ ବିପତି ବିୟୋଗ ଭୱ ତିନ୍ହ ହରଷ ସୁଖ ଅଗନିତ ଲହେ ॥

ସତେ ଯେପରି ନୂଆ ଜନ୍ମ କରିଥିବା ଗାଈମାନେ କଅଁଳା ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଚରିବାଲାଗି ବନକୁ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ବେଳବୁଡ଼ି ସଞ୍ଜ ହେବାରୁ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ହମ୍ବାଳି ଛାଡ଼ି, ପହ୍ନାରୁ କ୍ଷୀର ଝରାଇ ଝରାଇ ଗାଆଁ ଆଡ଼େ ଧାଇଁଆସୁଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମରେ ସବୁ ମାଆଙ୍କୁ ଭେଟି ସେମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର କୋମଳବଚନ କହିଲେ । ବିୟୋଗଜନିତ ବିପତ୍ତି ଦୂର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭେଟି ଓ ତାଙ୍କର ବଚନ ଶୁଣି ଅପରିମିତ ସୁଖ ଓ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ।

ଦୋ:- ଭେଟେଉ ତନୟ ସୁମିତ୍ରାଁ ରାମ ଚରନ ରତି ଜାନି ।
ରାମହି ମିଲତ କୈକଈ ହୃଦୟଁ ବହୁତ ସକୁଚ୍ଚନି ॥ ୬(କ) ॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରୀତି ରହିଛି ଜାଣି ସୁମିତ୍ରା ନିଜ ପୁତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଆଦର କଲେ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାବେଳେ କୈକେୟୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୋଚ (ଲଜ୍ୟା) ବୋଧ କଲେ ।। ୬(କ) ।।

ଲଛିମନ ସବ ମାତନ୍ହ ମିଲି ହରଷେ ଆସିଷ ପାଇ ।
କୈକଇ କହଁ ପୁନି ପୁନି ମିଲେ ମନ କର ଛୋଭୁ ନ ଇଜାଇ ॥ ୬(ଖ) ॥

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ସବୁମାଆଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ଯାଇ କୈକେୟୀଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ସାକ୍ଷାତ କଲେ; ତଥାପି କୈକେୟୀଙ୍କ ମନର ଅନୁତାପ ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ ।। ୬(ଖ) ।।

ଚୌ:- ସାସୁନ୍ହ ସବନି ମିଲୀ ବୈଦେହୀ । ଚରନନ୍ହି ଲାଗି ହରଷୁ ଅତି ତେହୀ ॥
ଦେହିଁ ଅସୀସ ବୂଝି କୁସଲାତା । ହୋଇ ଅଚଲ ତୁନ୍ହାର ଅହିୱାତା ॥ ୧ ॥

ଜାନକୀ ସବୁଶାଶୁଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ଜଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧରି, ପ୍ରଣାମ କରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ଶାଶୁମାନେ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ କରି, "ଅହ୍ୟସୁଲକ୍ଷଣୀ ହୋଇଥାଅ" ଇହି ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ।। ୧ ।।

ସବ ରଘୁପତି ମୁଖ କମଲ ବିଲୋକହିଁ । ମଂଗଲ ଜାନି ନୟନ ଜଲ ରୋହିଁ ॥
କନକ ଥାର ଆରତୀ ଉତାରହିଁ । ବାର ବାର ପ୍ରଭୁ ଗାତ ନିହାରହିଁ ॥ ୨ ॥

ମାଆମାନେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ପଦ୍ମମୁଖକୁ ଗ୍ରହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ନୟନରୁ ବାତ୍ସଲ୍ୟମମତାର ଅଶ୍ରୁ ଉଛୁଳିପଡୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଜାଣି ସେମାନେ ଅଶ୍ରୁଜଳକୁ ନେତ୍ରରେ ଅଟକାଇ ରଖିଦେଇଥାନ୍ତି । ସୁନାଥାଳିରେ ଆରତି ଜରି ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ବାରମ୍ବାର ନୟନ ଭରି ଦେଖୁଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ନାନା ଭାଁତି ନିଛାୱାରି କରହୀଁ । ପରମାନଂଦ ହରଷ ଉର ଭରହୀଁ ॥
କୌସଲ୍ୟା ପୁନି ପୁନି ରଘୁବୀରହି । ଚିତୱତି କୃପାସିଂଧୁ ରନଧୀରହି ॥ ୩ ॥

ସେମାନେ ଅନେକପ୍ରକାରେ ବନ୍ଦାପନା କରି ହୃଦୟରେ ପରମାନନ୍ଦ ଓ ହର୍ଷ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । କୃପାସାଗର ରଣଧୀର ରଘୁବୀରଙ୍କୁ କୌଶଲ୍ୟା ବାରମ୍ବାର ଗ୍ରହୁଁଥାନ୍ତି ।। ୩ ।।

ହୃଦୟଁ ବିଗ୍ରହତି ବାରହିଁ ବାରା । କୱନ ଭାଁତି ଲଂକାପତି ମାରା ॥
ଅତି ସୁକୁମାର ଜୁଗଲ ମେରେ ବାରେ । ନିସିଚର ସୁଭଟ ମହାବଲ ଭାରେ ॥ ୪ ॥

ସେ ମନ ଭିତରେ ବାରମ୍ବାର ବିଗ୍ରହ କରୁଥାନ୍ତି, "ମୋର ଏହି ଦୁଇପୁଅ ତ ବଡ଼ ସୁକୁମାର; ରାକ୍ଷସମାନେ ତ ବିରାଟ ବିରାଟ ଯୋଦ୍ଧା ଓ ଅତି ବଳବାନ୍; ଏ ଦୁହେଁ ଲଙ୍କାପତି ରାବଣକୁ ମାରିଲେ କିପରି !" ।। ୪ ।।

ଦୋ:- **ଲଛିମନ ଅରୁ ସୀତା ସହିତ ପ୍ରଭୁହି ବିଲୋକତି ମାତୁ ।**
ପରମାନଂଦ ମଗନ ମନ ପୁନି ପୁନି ପୁଲକିତ ଗାତୁ ॥ ୭ ॥

ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଏବଂ ସୀତାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ମାତା ଗ୍ରହିଁରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମନ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥାଏ ଏବଂ ଶରୀର ବାରମ୍ବାର ପୁଲକିତ ହେଉଥାଏ ।। ୭ ।।

ଚୌ:- **ଲଂକାପତି କପୀସ ନଲ ନୀଲା । ଜାମୱଂତ ଅଂଗଦ ସୁଭସୀଲା ॥**
ହନୁମଦାଦି ସବ ବାନର ବୀରା । ଧରେ ମନୋହର ମନୁଜ ସରୀରା ॥ ୧ ॥

ଲଙ୍କାପତି ବିଭୀଷଣ, ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ, ନଳ, ନୀଳ, ଜାମ୍ବବାନ୍ ଓ ଅଙ୍ଗଦ ତଥା ହନୁମାନ୍ ଆଦି ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବର ସବୁ ବୀରବାନର ସୁନ୍ଦର ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଧାରଣ କଲେ ।। ୧ ।।

ଭରତ ସନେହ ସୀଲ ବ୍ରତ ନେମା । ସାଦର ସବ ବରନହିଁ ଅତି ପ୍ରେମା ॥
ଦେଖି ନଗରବାସିନ୍ହ କୈ ରୀତୀ । ସକଲ ସରାହହିଁ ପ୍ରଭୁ ପଦ ପ୍ରୀତୀ ॥ ୨ ॥

ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ଆଦରର ସହିତ ଭରତଙ୍କ ପ୍ରେମ, ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱଭାବ, ତ୍ୟାଗବ୍ରତ ଓ ନିୟମର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ନଗରବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ, ସୁଶୀଳତା ଓ ବିନୟପୂର୍ଣ୍ଣ ରୀତି ଦେଖି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ପ୍ରତି ନଗରବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।। ୨ ।।

ପୁନି ରଘୁପତି ସବ ସଖା ବୋଲାଏ । ମୁନି ପଦ ଲାଗହୁ ସକଲ ସିଖାଏ ॥
ଗୁର ବସିଷ୍ଠ କୁଲପୂଜ୍ୟ ହମାରେ । ଇନ୍ହ କୀ କୃପାଁ ଦନୁଜ ରନ ମାରେ ॥ ୩ ॥

ତା'ପରେ **ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସବୁସଖାଙ୍କୁ** ଡକାଇଲେ ଏବଂ ମୁନିଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଶିଖାଇଲେ । କହିଲେ, "ଏହି **ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ** ହେଉଛନ୍ତି ଆମ କୁଳର ପୂଜ୍ୟ; ଏହାଙ୍କ କୃପାରୁହିଁ ରଣରେ ରାକ୍ଷସମାନେ ନିହତ ହେଲେ ।" ।। ୩ ।।

ଏ ସବ ସଖା ସୁନହୁ ମୁନି ମେରେ । ଭଏ ସମର ସାଗର କହଁ ବେରେ ॥
ମମ ହିତ ଲାଗି ଜନ୍ମ ଇନ୍ହ ହାରେ । ଭରତହୁ ତେ ମୋହି ଅଧିକ ପିଆରେ ॥ ୪ ॥

ସେମାନେ ପ୍ରଣାମ କରିସାରିବା ପରେ ଶ୍ରୀରାମ ମୁନିଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ମୁନିବର ! ଶୁଣନ୍ତୁ, ଏ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସଖା । ସଂଗ୍ରାମରୂପୀ ସମୁଦ୍ରରେ ଏମାନେ ମୋର ବୋଇତ ସମାନ ହୋଇଥିଲେ । ମୋରି ହିତପାଇଁ ଏମାନେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାଣ ବି ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏମାନେ ଭରତଙ୍କ ଠାରୁ ବି ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ।। ୪ ।।

ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ମଗନ ସବ ଭଏ । ନିମିଷ ନିମିଷ ଉପଜତ ସୁଖ ନଏ ॥ ୫ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ପ୍ରେମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେଠାରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ନିତ୍ୟନୂତନ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।। ୫ ।।

ଦୋଃ- **କୌସଲ୍ୟା କେ ଚରନନ୍ହି ପୁନି ତିନ୍ହ ନାୟଉ ମାଥ ।**
ଆସିଷ ଦୀନ୍ହେ ହରଷି ତୁନ୍ହ ପ୍ରିୟ ମମ ଜିମି ରଘୁନାଥ ॥ ୮ (କ) ॥

ତା'ପରେ ସେମାନେ ଯାଇ କୌଶଲ୍ୟାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । କୌଶଲ୍ୟା ଆନନ୍ଦିତା ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ, 'ତୁମେସବୁ ହେଉଛ ମୋର ରଘୁନାଥ ପରି ପ୍ରିୟ ।' ।। ୮ (କ) ।।

ସୁମନ ବୃଷ୍ଟି ନଭ ସଂକୁଲ ଭୁୱନ ଚଲେ ସୁଖକଂଦ ।
ଚଢ଼ୀ ଅଟାରିନ୍ହ ଦେଖହିଁ ନଗର ନାରି ନର ବୃଂଦ ॥ ୮ (ଖ) ॥

ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ନଗର ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶ ଛାଇ ହୋଇଗଲା । ନଗରର ନରନାରୀ ନିଜ ନିଜର ଅଟ୍ଟାଳିକା ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥାନ୍ତି ।। ୮ (ଖ) ।।

କଂଚନ କଲସ ବିଚିତ୍ର ସଁୱାରେ । ସବହିଁ ଧରେ ସଜି ନିଜ ନିଜ ଦ୍ୱାରେ ॥
ବଂଦନୱାର ପତାକା କେତୂ । ସବନ୍ହି ବନାଏ ମଂଗଲ ହେତୂ ॥ ୧ ॥

ବିଚିତ୍ର ରୀତିରେ ଅଳଙ୍କୃତ କରି ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଦ୍ୱାରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସମାନ ବସାଇଲେ ଏବଂ ମଙ୍ଗଳସୂଚକ ଆମ୍ରତୋରଣ, ମାଳା, ଧ୍ୱଜା ଓ ପତାକା ବାନ୍ଧି ଘର ସଜାଇଲେ ।। ୧ ।।

ବୀଥୀଁ ସକଲ ସୁଗଂଧ ସିଁଚ୍ଞଇଁ । ଗଜମନି ରଚି ବହୁ ଚୌକ ପୁରାଇଁ ॥
ନାନା ଭାଁତି ସୁମଂଗଲ ସାଜେ । ହରଷି ନଗର ନିସାନ ବହୁ ବାଜେ ॥ ୨ ॥

ସବୁ ରାସ୍ତାଘାଟରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଛିଞ୍ଚା ଗଲା; ଦୁଆର ମୁହଁ, ଅଗଣା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଝୋଟି ପକାଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗଜମୁକ୍ତା ଦ୍ୱାରା ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସଜାଇଦିଆଗଲା; ଅନେକପ୍ରକାରେ ସୁନ୍ଦର ମଙ୍ଗଳସୂଚକ ସାଜସଜା କରାଗଲା ଏବଂ ଆନନ୍ଦପୂର୍ବକ ନଗରର ସର୍ବତ୍ର ନାଗରା ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିଲା ।। ୨ ।।

ଜହଁ ତହଁ ନାରି ନିଛାୱରି କରହୀଁ । ଦେହିଁ ଅସୀସ ହରଷ ଉର ଭରହୀଁ ॥
କଂଚନ ଥାର ଆରତୀଁ ନାନା । ଜୁବତୀଁ ସଜେ କରହିଁ ସୁଭ ଗାନା ॥ ୩ ॥

ନାରୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଥାନ୍ତି । ବହୁ ସଧବାସ୍ତ୍ରୀ ସୁନାଥାଳିମାନଙ୍କରେ ଆରତି ସଜାଇ ମଙ୍ଗଳଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି ।। ୩ ।।

କରହିଁ ଆରତୀ ଆରତିହର କେଁ । ରଘୁକୁଲ କମଲ ବିପିନ ଦିନକର କେଁ ॥
ପୁର ସୋଭା ସଂପତି କଲ୍ୟାନା । ନିଗମ ସେଷ ସାରଦା . ବଖାନା ॥୪॥

ସେମାନେ ଦୁଃଖୀଜନଙ୍କର ଦୁଃଖହର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶରୂପୀ କମଳବନର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଆରତି କରୁଥାନ୍ତି । ବେଦ, ଶେଷଦେବ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ନଗରର ଶୋଭା, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ କଲ୍ୟାଣର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥାନ୍ତି, ।। ୪ ।।

ତେଉ ଯହ ଚରିତ ଦେଖି ଠଗି ରହହୀଁ । ଉମା ତାସୁ ଗୁନ ନର କିମି କହହୀଁ ॥ ୫ ॥

କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବି ଏହି ଲୀଳା ଦେଖି, ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ରହିଯାଉଥାନ୍ତି । [ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ମନୁଷ୍ୟ ଭଲା ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣ କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ! ।। ୫ ।।

ଦୋ:- **ନାରି କୁମୁଦିନୀଁ ଅୱଧ ସର ରଘୁପତି ବିରହ ଦିନେସ ।**
ଅସ୍ତ ଭଏଁ ବିଗସତ ଭଈଁ ନିରଖି ରାମ ରାକେସ ॥ ୯ (କ) ॥

ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହୋଇଥିଲେ କଇଁଫୁଲ, ଅଯୋଧ୍ୟା ହୋଇଥିଲା ସରୋବର ଏବଂ ରଘୁନାଥଙ୍କ ବିରହ ହୋଇଥିଲା ସୂର୍ଯ୍ୟ । ସେହି ବିରହସୂର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ତାପରେ କଇଁ ମୁରିଝୋଇଯାଇଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିରହସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖି କଇଁ ଫୁଟିଉଠିଲା ।। ୯ (କ) ।।

ହୋହିଁ ସଗୁନ ସୁଭ ବିବିଧି ବିଧି ବାଜହିଁ ଗଗନ ନିସାନ ।
ପୁର ନର ନାରି ସନାଥ କରି ଭଓନ ଚଲେ ଭଗଓନ ॥ ୯ (ଖ) ॥

ଅନେକପ୍ରକାର ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା; ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଲା; ନଗରର ନରନାରୀମାନଙ୍କୁ ସନାଥ (ଦର୍ଶନ ଦେବା ଦ୍ୱାରା କୃତାର୍ଥ) କରିଦେଇ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମ ନବରକୁ ଗଲିଗଲେ ।। ୯ (ଖ) ।।

ଚୌ:- **ପ୍ରଭୁ ଜାନୀ କୈକଈ ଲଜାନୀ । ପ୍ରଥମ ତାସୁ ଗୃହ ଗଏ ଭଓନୀ ॥**
ତାହି ପ୍ରବୋଧି ବହୁତ ସୁଖ ଦୀହ୍ନା । ପୁନି ନିଜ ଭଓନ ଗଓନ ହରି କୀହ୍ନା ॥ ୧ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଭବାନୀ ! ପ୍ରଭୁ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ମାତା କୈକେୟୀ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କରି ଉଆସକୁ ଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ । ତା'ପରେ ଶ୍ରୀହରି ନିଜ ଉଆସକୁ ଗଲେ ।। ୧ ।।

କୃପାସିଂଧୁ ଜବ ମଂଦିର ଗଏ । ପୁର ନର ନାରି ସୁଖୀ ସବ ଭଏ ॥
ଗୁର ବସିଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜ ଲିଏ ବୁଲାଈ । ଆଜୁ ସୁଘରୀ ସୁଦିନ ସମୁଦାଈ ॥ ୨ ॥

କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ଉଆସକୁ ଗଲିଯିବାରୁ ନଗରର ନରନାରୀ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ କହିଲେ, "ଆଜି ଶୁଭଦିନ, ଶୁଭବେଳା ଓ ସବୁପ୍ରକାର ଶୁଭ ଯୋଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।। ୨ ।।

ସବ ଦ୍ୱିଜ ଦେହୁ ହରଷି ଅନୁସାସନ । ରାମଚଂଦ୍ର ବୈଠହିଁ ସିଂଘାସନ ॥
ମୁନି ବସିଷ୍ଠ କେ ବଚନ ସୁହାଏ । ସୁନତ ସକଲ ବିପ୍ରନ୍ହ ଅତି ଭାଏ ॥ ୩ ॥

ସବୁବ୍ରାହ୍ମଣ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ ହେବେ ।" ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ବଚନ ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା ।। ୩ ।।

କହହିଁ ବଚନ ମୃଦୁ ବିପ୍ର ଅନେକା । ଜଗ ଅଭିରାମ ରାମ ଅଭିଷେକା ॥
ଅବ ମୁନିବର ବିଲଂବ ନହିଁ କୀଜୈ । ମହାରାଜ କହଁ ତିଲକ କରୀଜୈ ॥ ୪ ॥

ସବୁବ୍ରାହ୍ମଣ କୋମଳ ବଚନରେ କହିଲେ, "ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ହେଉଛି ସକଳ ଜଗତର ଆନନ୍ଦର କାରଣ । ତେଣୁ ହେ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆପଣ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ମହାରାଜଙ୍କୁ ରାଜତିଳକ ଦେଇଦିଅନ୍ତୁ ।" ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ତବ ମୁନି କହେଉ ସୁମଂତ୍ର ସନ ସୁନତ ଚଲେଉ ହରଷାଇ ।
ରଥ ଅନେକ ବହୁ ବାଜି ଗଜ ତୁରତ ସଁୱାରେ ଜାଇ ॥୧୦(କ)॥

ତେଣୁ ମୁନି ସୁମନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ ଏକଥା ଜଣାଇଦେଲେ । ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ସୁମନ୍ତ୍ର ଆନନ୍ଦରେ କାମରେ ଲାଗିଗଲେ । ଅବିଳମ୍ବେ ଅନେକ ରଥ, ଘୋଡ଼ା ଓ ହାତୀ ସଜାଇଦିଆଗଲା ।। ୧୦(କ) ।।

ଜହଁ ତହଁ ଧାଏ ପୁନି ମଂଗଲ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଗାଇ ।
ହରଷ ସମେତ ବସିଷ୍ଠ ପଦ ପୁନି ସିରୁ ନାୟଉ ଆଇ ॥୧୦(ଖ)॥

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ସେ ଦୂତମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଦେଲେ ଓ ସବୁ ମାଙ୍ଗଳିକ ବସ୍ତୁ ମଗାଇ ଆଣିଲେ । ତା'ପରେ ଆସି ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।। ୧୦(ଖ) ।।

ନବାହ୍ନପାରାୟଣ, ଅଷ୍ଟମ ବିଶ୍ରାମ

ଚୌ:- ଅୱଧପୁରୀ ଅତି ରୁଚିର ବନାଈ । ଦେୱନ୍ହ ସୁମନ ବୃଷ୍ଟି ଝରି ଲାଈ ॥
ରାମ କହା ସେୱକନ୍ହ ବୁଲାଈ । ପ୍ରଥମ ସଖନ୍ହ ଅନ୍ହୱାୱହୁ ଜାଈ ॥ ୧ ॥

ଅଯୋଧ୍ୟାନଗରୀକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସଜାଇଦିଆଗଲା । ଦେବତାମାନେ ତ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାର ଝଡ଼ି ଲଗାଇଦେଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ ମୋର ସଖାମାନଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଅ ।" ।। ୧ ।।

ସୁନତ ବଚନ ଜହଁ ତହଁ ଜନ ଧାଏ । ସୁଗ୍ରୀୱାଦି ତୁରତ ଅନ୍ହୱାଏ ॥
ପୁନି କରୁନାନିଧି ଭରତୁ ହଁକାରେ । ନିଜ କର ରାମ ଜଟା ନିରୁଆରେ ॥ ୨ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ସେବକମାନେ ଧାଇଁଲେ । ସେମାନେ ଯାଇ ଅବିଳମ୍ବେ ସୁଗ୍ରୀବାଦିଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ କରୁଣାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ଭରତଙ୍କୁ ଡକାଇଆଣିଲେ ଓ ନିଜ ହାତରେ ତାଙ୍କର ଜଟାକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ସଜାଡ଼ିଦେଲେ ।। ୨ ।।

ଅନ୍ହୱାଏ ପ୍ରଭୁ ତୀନିଉଁ ଭାଈ । ଭଗତ ବଛଲ କୃପାଲ ରଘୁରାଈ ॥
ଭରତ ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରଭୁ କୋମଲତାଈ । ସେଷ କୋଟି ସତ ସକହିଁ ନ ଗାଈ ॥ ୩ ॥

ତା'ପରେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ କୃପାଳୁ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ତିନିଭାଇଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇଲେ । ଭରତଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୋମଳତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶତକୋଟି ଶେଷଦେବ ବି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ପୁନି ନିଜ ଜଟା ରାମ ବିବରାଏ । ଗୁର ଅନୁସାସନ ମାଗି ନହାଏ ॥
କରି ମଜ୍ଜନ ପ୍ରଭୁ ଭୂଷନ ସାଜେ । ଅଂଗ ଅନଂଗ ଦେଖି ସତ ଲାଜେ ॥ ୪ ॥

ତା'ପରେ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ଜଟା ଖୋଲିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ସ୍ନାନ କଲେ । ସ୍ନାନ ସାରି ପ୍ରଭୁ ଆଭୂଷଣ ଧାରଣ କଲେ । ତାଙ୍କର ସୁଶୋଭିତ ଅଙ୍ଗ ଦେଖି ଶତେକ (ଅସଂଖ୍ୟ) କାମଦେବ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ସାସୁନ୍ହ ସାଦର ଜାନକିହି ମଜ୍ଜନ ତୁରତ କରାଇ ।
ଦିବ୍ୟ ବସନ ବର ଭୂଷନ ଅଁଗ ଅଁଗ ସଜେ ବନାଇ ॥୧୧(କ)॥

[ସେପଟେ] ଶାଶୁମାନେ ଆଦରର ସହିତ ଜାନକୀଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ସ୍ନାନ କରାଇ ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଭୂଷଣାଦିରେ ସଜାଇଦେଲେ ।। ୧୧(କ) ।।

ରାମ ବାମ ଦିସି ସୋଭତି ରମା ରୂପ ଗୁନ ଖାନି ।
ଦେଖି ମାତୁ ସବ ହରଷୀଁ ଜନ୍ମ ସୁଫଲ ନିଜ ଜାନି ॥୧୧(ଖ)॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବାମଭାଗରେ ରୂପ ଓ ଗୁଣର ନିଧାନ ଜାନକୀ ଶୋଭା ପାଇଲେ । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖି, ନିଜର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ମାତାମାନେ ଆନନ୍ଦିତା ହେଲେ ।। ୧୧(ଖ) ।।

ସୁନୁ ଖଗେସ ତେହି ଅବସର ବ୍ରହ୍ମା ସିବ ମୁନି ବୃଂଦ ।
ଚଢ଼ି ବିମାନ ଆଏ ସବ ସୁର ଦେଖନ ସୁଖକଂଦ ॥୧୧(ଗ)॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ! ଶୁଣ; ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେତିକିବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ମୁନିଗଣଙ୍କ ସମେତ ସକଳ ଦେବତା ବିମାନରେ ଚଢ଼ି ସେଠାକୁ ଗଲିଆସିଲେ ।। ୧୧(ଗ) ।।

ଚୌ:- ପ୍ରଭୁ ବିଲୋକି ମୁନି ମନ ଅନୁରାଗା । ତୁରତ ଦିବ୍ୟ ସିଂଘାସନ ମାଗା ॥
ରବିସମ ତେଜ ସୋ ବରନି ନ ଜାଈ । ବୈଠେ ରାମ ଦ୍ୱିଜନ୍ହ ସିରୁ ନାଈ ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖି ମୁନି ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦିବ୍ୟ ସିଂହାସନ ମଗାଇଲେ । ତାହାର ତେଜ ତ ସୂର୍ଯ୍ୟସମାନ ହୋଇଥାଏ; ତା' ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା କିଏ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଶ୍ରୀରାମ ଯାଇ ସେଥିରେ ବିରାଜିତ ହେଲେ ।। ୧ ।।

ଜନକସୁତା ସମେତ ରଘୁରାଈ । ପେଖି ପ୍ରହରଷେ ମୁନି ସମୁଦାଈ ॥
ବେଦ ମଂତ୍ର ତବ ଦ୍ୱିଜନ୍ହ ଉଚ୍ଚରେ । ନଭ ସୁର ମୁନି ଜୟ ଜୟତି ପୁକାରେ ॥୨॥

ଜାନକୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ମୁନିଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବେଦମନ୍ତ୍ର ପାଠ କଲେ । ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଦେବତା ଓ ମୁନିମାନେ ଜୟ ଜୟକାର ଧ୍ୱନି ଦେଲେ ।। ୨ ।।

ପ୍ରଥମ ତିଲକ ବସିଷ୍ଠ ମୁନି କାହ୍ନା । ପୁନି ସବ ବିପ୍ରନ୍ହ ଆୟସୁ ଦୀହ୍ନା ॥
ସୁତ ବିଲୋକି ହରଷୀଁ ମହତାରୀ । ବାର ବାର ଆରତୀ ଉତାରୀ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରଥମେ ମୁନି ବଶିଷ୍ଠ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ତିଳକ ଲଗାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ତିଳକ ଦେବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ । ପୁତ୍ରକୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ବିରାଜିତ ଦେଖି ମାତାମାନେ ଆନନ୍ଦିତା ହେଲେ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଆରତି ବନ୍ଦାପନା କଲେ ।। ୩ ।।

ବିପ୍ରନ୍ହ ଦାନ ବିବିଧି ବିଧି ଦୀନ୍ହେ । ଜାଚକ ସକଲ ଅଜାଚକ କୀନ୍ହେ ॥
ସିଂଘାସନ ପର ତ୍ରିଭୁଅନ ସାଈଁ । ଦେଖି ସୁରନ୍ହ ଦୁଂଦୁଭୀଁ ବଜାଈଁ ॥ ୪ ॥

ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅନେକପ୍ରକାର ଦାନ ଦେଲେ ଏବଂ ଯାଚକମାନଙ୍କୁ ଅଯାଚକ କରିଦେଲେ ଧନବାନ୍ କରିଦେଲେ) । ତ୍ରିଭୁବନସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଅଯୋଧ୍ୟା ସିଂହାସନରେ ବିରାଜିତ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇଲେ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ନଭ ଦୁଂଦୁଭୀଁ ବାଜହିଁ ବିପୁଲ ଗଂଧର୍ବ କିଂନର ଗାଓ୍ୱହୀଁ ।
ନାଚହିଁ ଅପଛରା ବୃଂଦ ପରମାନଂଦ ସୁର ମୁନି ପାଓ୍ୱହୀଁ ॥
ଭରତାଦି ଅନୁଜ ବିଭୀଷନାଂଗଦ ହନୁମଦାଦି ସମେତ ତେ ।
ଗହେଁ ଛତ୍ର ଚ୍ଵମର ବ୍ୟଜନ ଧନୁ ଅସି ଚର୍ମ ସକ୍ତି ବିରାଜତେ ॥ ୧ ॥

ଆକାଶରେ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ବାଜୁଥାଏ । ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ କିନ୍ନରମାନେ ଗାଉଥାନ୍ତି । ଅପ୍ସରାମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ନାଚୁଥାନ୍ତି । ଦେବତା ଓ ମୁନିମାନେ ପରମାନନ୍ଦ ପାଉଥାନ୍ତି । ଭରତ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, ବିଭୀଷଣ, ଅଙ୍ଗଦ, ହନୁମାନ୍ ଓ ସୁଗ୍ରୀବ ଯଥାକ୍ରମେ ଛତ୍ର, ଚ୍ଵମର, ବିଅଣା, ଧନୁ, ଖଡ୍‌ଗ, ଢାଲ ଓ ଶକ୍ତି ଧରି ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ଶ୍ରୀ ସହିତ ଦିନକର ବଂସ ଭୂଷନ କାମ ବହୁ ଛବି ସୋହଈ ।
ନଓ୍ୱ ଅଂବୁଧର ବର ଗାତ ଅଂବର ପୀତ ସୁର ମନ ମୋହଈ ॥
ମୁକୁଟାଂଗଦାଦି ବିଚିତ୍ର ଭୂଷନ ଅଂଗ ଅଂଗହ୍ନି ପ୍ରତି ସଜେ ।
ଅଂଭୋଜ ନୟନ ବିସାଲ ଉର ଭୁଜ ଧନ୍ୟ ନର ନିରଖଂତି ଜେ ॥ ୨ ॥

ସୀତାଙ୍କ ସହିତ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ-ବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଶରୀରରେ ଅନେକ କାମଦେବଙ୍କ ଛବି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ନବଜଳଧରସମ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳଶରୀରରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ପୀତାମ୍ବର ଦେବତାମାନଙ୍କ ମନକୁ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ କରିଦେଉଥାଏ । ମସ୍ତକରେ ମୁକୁଟ, ବାହୁରେ ବାଜୁବନ୍ଧ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଭୂଷଣ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥାଏ । ସେହି କମଳନୟନ ବିଶାଳବକ୍ଷ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତଭୁଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଯେ ଦର୍ଶନ କରିଛି, ସେ ଧନ୍ୟ ।। ୨ ।।

ଦୋ:- ଓ୍ୱହ ସୋଭା ସମାଜ ସୁଖ କହତ ନ ବନଇ ଖଗେସ ।
ବରନହିଁ ସାରଦ ସେଷ ଶ୍ରୁତି ସୋ ରସ ଜାନ ମହେସ ॥୧୨(କ)॥

ହେ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ! ମୁଁ ସେହି ଶୋଭା, ସେହି ସମାଗମ ଓ ସେହି ସୁଖ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରୁନାହିଁ । ସରସ୍ୱତୀ, ଶେଷଦେବ ଓ ବେଦ ତାହା ନିରନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ମହାଦେବ ତାହାର ରସ (ଆନନ୍ଦ) ଜାଣନ୍ତି ।। ୧୨(କ) ।।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅସ୍ତୁତି କରି ଗଏ ସୁର ନିଜ ନିଜ ଧାମ ।
ବଂଦୀ ବେଷ ବେଦ ତବ ଆଏ ଜହଁ ଶ୍ରୀରାମ ॥୧୨(ଖ)॥

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରି ସକଳ ଦେବତା ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଗ୍ଵଲିଗଲେ । ତା'ପରେ ଗ୍ଵରିବେଦ ଭାଟରୂପ ଧାରଣ କରି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ।। ୧୨(ଖ) ।।

ପ୍ରଭୁ ସର୍ବଗ୍ୟ କୀହ୍ନ ଅତି ଆଦର କୃପାନିଧାନ ।
ଲଖେଉ ନ କାହୂଁ ମରମ କଛୁ ଲଗେ କରନ ଗୁନ ଗାନ ॥୧୨(ଗ)॥

କୃପାନିଧାନ ସର୍ବଜ୍ଞ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରି ବହୁ ଆଦର ଜଲେ । ଏହାର ରହସ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବେଦମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ।। ୧୨(ଗ) ।।

ଛନ୍ଦ- ଜୟ ସଗୁନ ନିର୍ଗୁନ ରୂପ ରୂପ ଅନୂପ ଭୂପ ସିରୋମନେ ।
ଦସକଂଧରାଦି ପ୍ରଚଂଡ ନିସିଚର ପ୍ରବଲ ଖଲ ଭୁଜ ବଲ ହନେ ॥

ଅଙ୍ଗତାର ନର ସଂସାର ଭାର ବିଭଂଜି ଦାରୁନ ଦୁଖ ଦହେ ।
ଜୟ ପ୍ରନତପାଲ ଦୟାଲ ପ୍ରଭୁ ସଂଜୁକ୍ତ ସକ୍ତି ନମାମହେ ॥ ୧ ॥

"ହେ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣରୂପ ! ହେ ଅନୁପମ ରୂପଲାବଣ୍ୟଧାରୀ ! ହେ ଭୂପଶିରୋମଣି ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଆପଣ ରାବଣ ଆଦି ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ପ୍ରବଳ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ନିଶାଚରଗଣଙ୍କୁ ନିଜ ବାହୁବଳରେ ବଧ କଲେ । ଆପଣ ମନୁଷ୍ୟ ଅବତାର ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ସଂସାରର ଭାର ଲାଘବ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଲେ । ହେ ଦୟାଳୁ ! ହେ ଶରଣାଗତରକ୍ଷକ ! ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଶକ୍ତି ସହିତ (ସୀତାଙ୍କ ସହିତ) ଶକ୍ତିମାନ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ! ॥ ୧ ॥

ତଓ୍ୱ ବିଷମ ମାୟା ବସ ସୁରାସୁର ନାଗ ନର ଅଗ ଜଗ ହରେ ।
ଭଓ୍ୱ ପଂଥ ଭ୍ରମତ ଅମିତ ଦିଓ୍ୱସ ନିସି କାଲ କର୍ମ ଗୁନନି ଭରେ ॥
ଜେ ନାଥ କରି କରୁନା ବିଲୋକେ ତ୍ରିବିଧି ଦୁଖ ତେ ନିର୍ବହେ ।
ଭଓ୍ୱ ଖେଦ ଛେଦନ ଦଛ ହମ କହୁଁ ରଛ ରାମ ନମାମହେ ॥ ୨ ॥

ହେ ହରି ! ଆପଣଙ୍କ ଦୁସ୍ତର ମାୟାର ବଶୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁହିଁ ଦେବତା, ରାକ୍ଷସ, ନାଗ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଚର-ଅଚର ସମସ୍ତେ କାଳ, କର୍ମ ଓ ଗୁଣର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଦିବାନିଶି ଅନନ୍ତ ଭବ (ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ) ମାର୍ଗରେ ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି । ହେ ନାଥ ! ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆପଣ ଯାହାଙ୍କୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହିଁଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମାୟାଜନିତ ତ୍ରିବିଧ ଦୁଃଖରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଆନ୍ତି । ହେ ଜନ୍ମମରଣର ଶ୍ରମକୁ ଦୂର କରିବାରେ ଦକ୍ଷ ଶ୍ରୀରାମ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨ ॥

ଜେ ଗ୍ୟାନ ମାନ ବିମଉ ତଓ୍ୱ ଭଓ୍ୱ ହରନି ଭକ୍ତି ନ ଆଦରୀ ।
ତେ ପାଇ ସୁର ଦୁର୍ଲଭ ପଦାଦପି ପରତ ହମ ଦେଖତ ହରୀ ॥
ବିସ୍ୱାସ କରି ସବ ଆସ ପରିହରି ଦାସ ତଓ୍ୱ ଜେ ହୋଇ ରହେ ।
ଜପି ନାମ ତଓ୍ୱ ବିନୁ ଶ୍ରମ ତରହିଁ ଭଓ୍ୱ ନାଥ ସୋ ସମରାମହେ ॥ ୩ ॥

ଯେଉଁମାନେ ମିଥ୍ୟାଜ୍ଞାନର ଅଭିମାନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଭବଭୟହାରିଣୀ ଭକ୍ତିକୁ ଆଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ହେ ହରି !, ସେମାନେ ଦେବଦୁର୍ଲଭ ମାନବଶରୀର ପାଇ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗରୁ ଖସିପଡୁଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ସକଳ ଆଶା ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଆପଣଙ୍କର ଦାସ ହୋଇ ରହନ୍ତି, କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ନାମହିଁ ଜପ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ଭବସାଗରକୁ ତରିଯାଆନ୍ତି । ହେ ନାଥ ! ଏପରି ମହିମାମୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ମରଣ କରୁଛୁ ॥ ୩ ॥

ଜେ ଚରନ ସିଓ୍ୱ ଅଜ ପୂଜ୍ୟ ରଜ ସୁଭ ପରସି ମୁନିପତିନୀ ତରୀ ।
ନଖ ନିର୍ଗତା ମୁନି ବଂଦିତା ତ୍ରୈଲୋକ ପାଓ୍ୱନି ସୁରସରୀ ॥
ଧ୍ୱଜ କୁଲିସ ଅଂକୁସ କଂଜ ଜୁତ ବନ ଫିରତ କଂଟକ କିନ ଲହେ ।
ପଦ କଂଜ ଦ୍ୱଂଦ ମୁକୁଂଦ ରାମ ରମେସ ନିତ୍ୟ ଭଜାମହେ ॥ ୪ ॥

ଯେଉଁ ଚରଣଯୁଗଳ ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ, ଯେଉଁ ଚରଣଯୁଗଳର ଜଲ୍ୟାଣମୟୀ ରଜର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ [ଶିଳା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା] ଗୌତମପତ୍ନୀ ଅହଲ୍ୟା ତରିଗଲେ, ଯେଉଁ ଚରଣର ନଖକୋଣରୁ ମୁନିଜନବନ୍ଦିତା

ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟପାବନୀ ଦେବନଦୀ ଗଙ୍ଗା ନିର୍ଗତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଧ୍ୱଜା, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ ତଥା କମଳଚିହ୍ନଯୁକ୍ତ ଯେଉଁ ଚରଣଯୁଗଳରେ ବନଭୂମିରେ ଭ୍ରମଣ କରିବା କାଳରେ କଣ୍ଟାଖୁଞ୍ଚ ଲାଗି କ୍ଷତଚିହ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି, ହେ ମୁକୁନ୍ଦ ! ହେ ରାମ ! ହେ ରମାପତି ! ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଚରଣଯୁଗଳକୁ ନିତ୍ୟ ଭଜନ କରୁଛୁ ।। ୪ ।।

ଅବ୍ୟକ୍ତମୂଲମନାଦି ତରୁ ତ୍ୱଚ ଗ୍ୱରି ନିଗମାଗମ ଭନେ ।
ଷଟ କଂଧ ସାଖା ପଂଚ ବୀସ ଅନେକ ପର୍ନ ସୁମନ ଘନେ ॥
ଫଲ ଜୁଗଲ ବିଧି କଟୁ ମଧୁର ବେଲି ଅକେଲି ଜେହି ଆଶ୍ରିତ ରହେ ।
ପଲ୍ଲୱିତ ଫୂଲତ ନୱିଲ ନିତ ସଂସାର ବିଟପ ନମାମହେ ॥ ୫ ॥

ବେଦ–ଶାସ୍ତ୍ରମାନେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁ ସଂସାରବୃକ୍ଷର ମୂଳ ହେଉଛି ଅବ୍ୟକ୍ତ (ପ୍ରକୃତି), ଯେ ପ୍ରବାହରୂପେ ଅନାଦି, ଯାହା ଗ୍ୱରୋଟି ତ୍ୱଗ୍, ଛଅଟି ସ୍କନ୍ଧ, ପଚିଶଟି ଶାଖା ଏବଂ ଅନେକ ପତ୍ର ଓ ଫୁଲରେ ନିଘଞ୍ଚ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ ପିତା ଓ ମିଠା– ଏପରି ଦୁଇଟି ଫଳ ଫଳିଛି; ଯାହା ଉପରେ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଲତା ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ ନିତ୍ୟ ନୂଆ ନୂଆ ପତ୍ର କଅଁଳୁଥାଏ ଓ ଫୁଲ ଫୁଟୁଥାଏ— ସେପରି ସଂସାରବୃକ୍ଷସ୍ୱରୂପ(ବିଶ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ) ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ * ।। ୫ ।।

ଜେ ବ୍ରହ୍ମ ଅଜମଦ୍ୱୈତମନୁଭୱଗମ୍ୟ ମନ ପର ଧ୍ୟାୱହିଁ ।
ତେ କହହୁଁ ଜାନହୁଁ ନାଥ ହମ ତୱ ସଗୁନ ଜସ ନିତ ଗାୱହିଁ ॥
କରୁନାୟତନ ପ୍ରଭୁ ସଦଗୁନାକର ଦେୱ ଯହ ବର ମାଗହିଁ ।
ମନ ବଚନ କର୍ମ ବିକାର ତଜି ତୱ ଚରନ ହମ ଅନୁରାଗହିଁ ॥ ୬ ॥

ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜ, ଅଦ୍ୱୈତ, ଅନୁଭବଗମ୍ୟ ଓ ମନର ଅତୀତ— ଏପରି କହି ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସେପରି କହୁଥାନ୍ତୁ ଓ ଜାଣୁଥାନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ହେ ନାଥ ! ଆମେ ତ ନିତ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ସଗୁଣ ଯଶହିଁ ଗାନ କରୁଛୁ । ହେ କରୁଣାଧାମ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ସଦ୍‌ଗୁଣନିଧାନ ! ହେ ଦେବ ! ଆମେ ଏହି ବର ମାଗୁଛୁ ଯେ, ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ସକଳ ବିକାର ତ୍ୟାଗ କରି ଆମେ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେହିଁ ପ୍ରେମ ରଖୁଁ ।" ।। ୬ ।।

ଦୋ:- ସବ କେ ଦେଖତ ବେଦହ୍ନ ବିନତୀ କୀହ୍ନି ଉଦାର ।
ଅଂତର୍ଧାନ ଭଏ ପୁନି ଗଏ ବ୍ରହ୍ମ ଆଗାର ॥୧୩(କ)॥

ବେଦଗଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିନତି ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯାଇ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚ୍ଲିଗଲେ ।। ୧୩(କ) ।।

ବୈନତେୟ ସୁନ ସଂଭୁ ତବ ଆଏ ଜହଁ ରଘୁବୀର ।
ବିନୟ କରତ ଗଦଗଦ ଗିରା ପୂରିତ ପୁଲକ ସରୀର ॥୧୩(ଖ)॥

---

* ସଂସାରବୃକ୍ଷର ସ୍ୱରୂପକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରେ ବିସ୍ତାରପୂର୍ବକ କୁହାଯାଇପାରେ—

ସଂସାରବୃକ୍ଷର ମୂଳ ଅନାଦି । ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ହେଉଛି ଏହି ବୃକ୍ଷର ଗ୍ୱରି ତ୍ୱଗ୍ (ବଳ୍କଳ); ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବା, ସତ୍ତାବାନ୍ ହେବା, ବଢ଼ିବା, ବଢ଼ିବା, କ୍ଷୟ ହେବା ଓ ବିନାଶ ହେବା–ରୂପୀ ଷଡ଼୍‌ବିକାର ହେଉଛି ଏହାର ଛଅଟି ସ୍କନ୍ଧ । ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପାଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ ଓ ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଏବଂ ଅହଂକାର ଏହି ଚବିଶ ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଜୀବ— ଏପରି ପଚିଶ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ଏହାର ଶାଖା । ଅନନ୍ତ ଭୋଗସାମଗ୍ରୀ ହେଉଛି ଏହାର ବହୁ ପତ୍ରପୁଷ୍ପ । ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷ ହେଉଛି ଏହାର ଦୁଇଟି ଫଳ । ଭୋଗରୂପୀ ଫଳ ପିତା ଏବଂ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ଫଳ ମିଠା । ଏକମାତ୍ର ମାୟାରୂପୀ ଲତା ଏହି ବୃକ୍ଷର ଆଶ୍ରିତ । ଏହି ସଂସାରବୃକ୍ଷ ନିତ୍ୟ ନୂଆ ନୂଆ ପତ୍ର ଓ ଫୁଲରେ ଶୋଭିତ ହେଉଥାଏ । ଏଭଳି ସଂସାରବୃକ୍ଷରୂପରେ ଭଗବାନ୍‌ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ।

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ଗରୁଡ଼ ! ଶୁଣନ୍ତୁ; ସେତିକିବେଳେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ନିକଟକୁ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଆସିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ; ସେ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ।।୧୩(ଖ)।।

ଛନ୍ଦ- ଜୟ ରାମ ରମାରମନଂ ସମନଂ । ଭଵ ତାପ ଭୟାକୁଲ ପାହି ଜନଂ ॥
ଅଵଧେସ ସୁରେସ ରମେସ ବିଭୋ । ସରନାଗତ ମାଗତ ପାହି ପ୍ରଭୋ ॥ ୧ ॥

"ହେ ରାମ ! ହେ ରମାରମଣ ! ହେ ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ସନ୍ତାପର ନାଶକ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ-ଭୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା ଏହି ସେବକକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ହେ ଅଯୋଧ୍ୟାପତି ! ହେ ଦେବସ୍ୱାମୀ ! ହେ ରମାପତି ! ହେ ବିଭୁ ! ମୁଁ ଶରଣାଗତ ଆପଣଙ୍କୁ ଏତିକି ମାଗୁଛି ଯେ, ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।। ୧ ।।

ଦସସୀସ ବିନାସନ ବୀସ ଭୁଜା । କୃତ ଦୂରି ମହା ମହି ଭୂରି ରୁଜା ॥
ରଜନୀଚର ବୃଂଦ ପତଂଗ ରହେ । ସର ପାୱକ ତେଜ ପ୍ରଚଂଡ ଦହେ ॥ ୨ ॥

ଦଶଶିର-ବିଂଶବାହୁ-ରାବଣର ବିନାଶକ ହେ ଶ୍ରୀରାମ ! ହେ ମହୀମହାରୋଗ-ନିବାରକ ! ଆପଣଙ୍କ ବାଣରୂପୀ ଅଗ୍ନିର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତେଜରେ ରାକ୍ଷସମାନେ ପତଙ୍ଗ ପରି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲେ ।। ୨ ।।

ମହି ମଂଡଲ ମଂଡନ ସ୍ରୁତରଂ । ଧୃତ ସାୟକ ସ୍ରୁପ ନିଷଂଗ ବରଂ ॥
ମଦ ମୋହ ମହା ମମତା ରଜନୀ । ତମ ପୁଂଜ ଦିୱାକର ତେଜ ଅନୀ ॥ ୩ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହୀମଣ୍ଡଳର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଭୂଷଣ । ଆପଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନୁ, ଶର ଓ ତୂଣୀର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମଦ-ମୋହ-ମମତ୍ୱରୂପୀ ଘୋର ରାତ୍ରିର ବିନାଶ ନିମନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ତେଜୋମୟ କିରଣସମୂହ ।। ୩ ।।

ମନଜାତ କିରାତ ନିପାତ କିଏ । ମୃଗ ଲୋଗ କୁଭୋଗ ସରେନ ହିଏ ॥
ହତି ନାଥ ଅନାଥନି ପାହି ହରେ । ବିଷୟା ବନ ପାୱଁର ଭୂଲି ପରେ ॥ ୪ ॥

କାମଦେବରୂପକ କିରାତ ମନୁଷ୍ୟରୂପୀ ମୃଗର ହୃଦୟକୁ କୁତ୍ସିତ ରୂପରୂପୀ ବାଣ ମାରି ତାକୁ ତଳେ ପକାଇଦେଇଛି । ହେ ନାଥ ! ହେ ପାପତାପହାରୀ ! ଆପଣ ସେହି କିରାତକୁ ମାରି ବିଷୟରୂପୀ ବନରେ ଭ୍ରମୁଥିବା ଏହି ପାମର ଅନାଥ ଜୀବକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।। ୪ ।।

ବହୁ ରୋଗ ବିୟୋଗନ୍ହି ଲୋଗ ହଏ । ଭଵଦଂଘ୍ରି ନିରାଦର କେ ଫଲ ଏ ॥
ଭଵ ସିଂଧୁ ଅଗାଧ ପରେ ନର ତେ । ପଦ ପଂକଜ ପ୍ରେମ ନ ଜେ କରତେ ॥ ୫ ॥

ଲୋକମାନେ ବିବିଧ ରୋଗ ଓ ଦୁଃଖରେ ସଡୁଛନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକୁ ଅନାଦର କରିବାର ଫଳ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରେମ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଅଗାଧ ଭବସାଗରରେ ପଡ଼ିରହିଥାନ୍ତି ।। ୫ ।।

ଅତି ଦୀନ ମଲୀନ ଦୁଖୀ ନିତହୀଁ । ଜିନ୍ହ କେଁ ପଦ ପଂକଜ ପ୍ରୀତି ନହୀଁ ॥
ଅଵଲଂବ ଭଵଂତ କଥା ଜିନ୍ହ କେଁ । ପ୍ରିୟ ସଂତ ଅନଂତ ସଦା ତିନ୍ହ କେଁ ॥ ୬ ॥

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରୀତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ, ମଳିନ ଓ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାପ୍ରସଙ୍ଗହିଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧୁ, ସନ୍ତ ଓ ଭଗବାନ୍ ସଦା ପ୍ରିୟ ଲାଗନ୍ତି ।।। ୬ ।।

ନହିଁ ରାଗ ନ ଲୋଭ ନ ମାନ ମଦା । ତିହ୍ନ କେଁ ସମ ବୈଭଵ୍ ୱା ବିପଦା ॥
ଏହି ତେ ତଵ୍ ସେଵ୍କ ହୋତ ମୁଦା । ମୁନି ତ୍ୟାଗତ ଜୋଗ ଭରୋସ ସଦା ॥ ୭ ॥

ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ନା ଥାଏ ରାଗ (ଆସକ୍ତି), ନା ଲୋଭ, ନା ମାନ, ନା ମଦ । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମ୍ପତ୍ତି (ସୁଖ) ଓ ବିପତ୍ତି (ଦୁଃଖ) ଉଭୟ ସମାନ । ତେଣୁ ମୁନିମାନେ ଚିରକାଳପାଇଁ ଯୋଗ(ସାଧନା)ର ଭରସା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।। ୭ ।।

କରି ପ୍ରେମ ନିରଂତର ନେମ ଲିଏଁ । ପଦ ପଂକଜ ସେଵ୍ତ ସୁଦ୍ଧ ହିଏଁ ॥
ସମ ମାନି ନିରାଦର ଆଦରହୀ । ସବ ସଂତ ସୁଖୀ ବିଚରଂତି ମହୀ ॥ ୮ ॥

ସେମାନେ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ନିୟମ କରି ନିରନ୍ତର ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ମାନ ଓ ଅପମାନକୁ ସମାନ ମନେକରୁଥିବା ସେହି ସନ୍ତଗଣ ସୁଖୀ ହୋଇ ଜଗତରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ।। ୮ ।।

ମୁନି ମାନସ ପଂକଜ ଭୃଂଗ ଭଜେ । ରଘୁବୀର ମହା ରନଧୀର ଅଜେ ॥
ତଵ୍ ନାମ ଜପାମି ନମାମି ହରୀ । ଭଵ୍ ରୋଗ ମହାଗଦ ମାନ ଅରୀ ॥ ୯ ॥

ହେ ମୁନିମାନଙ୍କ ମନରୂପୀ କମଳର ଭ୍ରମର ! ହେ ମହାନ୍ ରଣଧୀର ଅଜେୟ ରଘୁବୀର ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜୁଛି (ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି) । ହେ ହରି ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଜପୁଛି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ରୋଗର ମହାନ୍ ଔଷଧ ଏବଂ ଅଭିମାନର ଘୋର ଶତ୍ରୁ ।। ୯ ।।

ଗୁନ ସୀଲ କୃପା ପରମାୟ୍ତନଂ । ପ୍ରନମାମି ନିରଂତର ଶ୍ରୀରମନଂ ॥
ରଘୁନଂଦ ନିକଂଦୟ୍ ଦ୍ୱଂଦ୍ୱଘନଂ । ମହିପାଲ ବିଲୋକୟ୍ ଦୀନ ଜନଂ ॥୧୦॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଣ, ଶୀଳ ଓ କୃପାର ପରମଧାମ । ଆପଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ହେ ରଘୁନନ୍ଦନ ! ଆପଣ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ରାଗ-ଦ୍ୱେଷାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱସମୂହ ନାଶ କରନ୍ତୁ । ହେ ମହୀପତି ! ଏ ଦୀନଜନକୁ ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହାନ୍ତୁ ।। ୧୦ ।।

ଦୋଃ- ବାର ବାର ବର ମାଗଉଁ ହରଷି ଦେହୁ ଶ୍ରୀରଂଗ ।
ପଦ ସରୋଜ ଅନପାୟ୍ନୀ ଭଗତି ସଦା ସତସଂଗ ॥୧୪(କ)॥

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଏହି ବର ମାଗୁଛି ଯେ, ମୋତେ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଅଚଳା ଭକ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସତ୍ସଙ୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ । ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ! ଆପଣ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଏତିକି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ।" ।। ୧୪(କ) ।।

ବରନି ଉମାପତି ରାମ ଗୁନ ହରଷି ଗଏ କୈଲାସ ।
ତବ ପ୍ରଭୁ କପିନ୍ହ ଦିୱାଏ ସବ ବିଧି ସୁଖପ୍ରଦ ବାସ ॥୧୪(ଖ)॥

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରି ଉମାପତି ମହାଦେବ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ କୈଳାସକୁ ଗଲିଗଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ବାନରମାନଙ୍କୁ ସକଳପ୍ରକାର ସୁଖପ୍ରଦ ଆବାସ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।। ୧୪ (ଖ) ।।

ଚୌଃ- ସୁନୁ ଖଗପତି ୟହ କଥା ପାୱନୀ । ତ୍ରିବିଧ ତାପ ଭୱ ଭୟ ଦାୱନୀ ॥
ମହାରାଜ କର ସୁଭ ଅଭିଷେକା । ସୁନତ ଲହହିଁ ନର ବିରତି ବିବେକା ॥ ୧ ॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ଗରୁଡ଼ ! ଏହି କଥା (ଚରିତ) ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ । ଏହା [ଦୈହିକ, ଦୈବିକ ଓ ଭୌତିକ —] ତ୍ରିବିଧ ତାପ ତଥା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଭୟ ନାଶ କରିଥାଏ । ମହାରାଜ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କଲ୍ୟାଣମୟ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ଚରିତ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଶୁଣିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥାଏ ।। ୧ ।।

ଜେ ସକାମ ନର ସୁନହିଁ ଜେ ଗାଏହିଁ । ସୁଖ ସଂପତି ନାନା ବିଧି ପାଏହିଁ ॥
ସୁର ଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ କରି ଜଗ ମାହୀଁ । ଅଂତକାଲ ରଘୁପତି ପୁର ଜାହୀଁ ॥ ୨ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ସକାମଭାବରେ ଶୁଣନ୍ତି ଓ ଯେଉଁମାନେ ଗାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନେକପ୍ରକାର ସୁଖ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଜଗତରେ ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ଭୋଗ କରି ଅନ୍ତଃକାଳରେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ।। ୨ ।।

ସୁନହିଁ ବିମୁକ୍ତ ବିରତ ଅରୁ ବିଷଈ । ଲହହିଁ ଭଗତି ଗତି ସଂପତି ନଈ ॥
ଖଗପତି ରାମ କଥା ମୈଁ ବରନୀ । ସ୍ୱମତି ବିଲାସ ତ୍ରାସ ଦୁଖ ହରନୀ ॥ ୩ ॥

ଯେଉଁ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ, ବିରକ୍ତ ଓ ବିଷୟୀ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଥାକ୍ରମେ ଭକ୍ତି, ମୁକ୍ତି ଓ ନବୀନ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ହେ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ! ମୁଁ ମୋର ବୁଦ୍ଧିବିଳାସ (ବୁଦ୍ଧିର ସୀମା) ଅନୁଯାୟୀ ରାମକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ଏହା ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ଭୟ ଓ ଦୁଃଖ ହରଣ କରେ ।। ୩ ।।

ବିରତି ବିବେକ ଭଗତି ଦୃଢ଼ କରନୀ । ମୋହ ନଦୀ କହଁ ସୁଂଦର ତରନୀ ॥
ନିତ ନଉ ମଂଗଲ କୌସଲପୁରୀ । ହରଷିତ ରହହିଁ ଲୋଗ ସବ କୁରୀ ॥ ୪ ॥

ଏହା ବୈରାଗ୍ୟ, ବିବେକ ଓ ଭକ୍ତି ଦୃଢ଼ କରିଥାଏ ଏବଂ ଏହା ହେଉଛି ମୋହରୂପୀ ନଦୀ ପାରି କରାଇବାପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ନୌକା । ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ମଙ୍ଗଳ ଉତ୍ସବ ହେଉଥାଏ । ସବୁଲୋକ ସେଠାରେ ଆନନ୍ଦରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥାନ୍ତି ।। ୪ ।।

ନିତ ନଇ ପ୍ରୀତି ରାମ ପଦ ପଂକଜ । ସବ କେଁ ଜିହ୍ମହି ନମତ ସିଉ ମୁନି ଅଜ ॥
ମଂଗନ ବହୁ ପ୍ରକାର ପହିରାଏ । ଦ୍ୱିଜହ୍ନ ଦାନ ନାନା ବିଧି ପାଏ ॥୫॥

ଯେଉଁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଶିବ, ମୁନିବୃନ୍ଦ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ସୁଦ୍ଧା ନମସ୍କାର କରନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ନିତ୍ୟ ନୂତନ ପ୍ରୀତି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଭିକ୍ଷୁକମାନଙ୍କୁ ବହୁବିଧ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ପିନ୍ଧାଗଲା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଦାନ ପାଇଲେ ।। ୫ ।।

ଦୋଃ- **ବ୍ରହ୍ମାନଂଦ ମଗନ କପି ସବ କେଁ ପ୍ରଭୁ ପଦ ପ୍ରୀତି ।**
ଜାତ ନ ଜାନେ ଦିଓ୍ୱସ ତିହ୍ନ ଗଏ ମାସ ଷଟ ବୀତି ॥ ୧୫ ॥

ବାନରଗଣ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେମ ଥାଏ । ଦିନ କିପରି ଯାଉଛି, ତାହା କେହି ଜାଣିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ଛ'ମାସ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା ।। ୧୫ ।।

ଚୌଃ- **ବିସରେ ଗୃହ ସପନେହୁଁ ସୁଧି ନାହୀଁ । ଜିମି ପରଦ୍ରୋହ ସଂତ ମନ ମାହୀଁ ॥**
ତବ ରଘୁପତି ସବ ସଖା ବୋଲାଏ । ଆଇ ସବହ୍ନି ସାଦର ସିରୁ ନାଏ ॥ ୧ ॥

ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରକଥା ଭୁଲିଗଲେ । ସାଧୁସନ୍ତମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେପରି ପରଦ୍ରୋହ-ଚିନ୍ତା ପଶେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ଘରକଥା ମନେପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ଶ୍ରୀରାମ ସମସ୍ତ ସଖାଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ସମସ୍ତେ ଆସି ଆନନ୍ଦସହକାରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।। ୧ ।।

ପରମ ପ୍ରୀତି ସମୀପ ବୈଠାରେ । ଭଗତ ସୁଖଦ ମୃଦୁ ବଚନ ଉଚ୍ଚରେ ॥
ତୁହ୍ମ ଅତି କୀହ୍ନି ମୋରି ସେଓ୍ୱକାଈ । ମୁଖ ପର କେହି ବିଧି କରୌଁ ବଡ଼ାଈ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀରାମ ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ପ୍ରେମର ସହିତ ପାଖରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେଲାଭଳି କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ତୁମେମାନେ ମୋର ବହୁତ ସେବା କରିଛ । ତୁମମାନଙ୍କ ମୁହଁ ଉପରେ ମୁଁ ବା କିପରି ତୁମର ପ୍ରଶଂସା କରିବି ! ।। ୨ ।।

ତାତେଁ ମୋହି ତୁହ୍ମ ଅତି ପ୍ରିୟ ଲାଗେ । ମମ ହିତ ଲାଗି ଭବ୍ନ ସୁଖ ତ୍ୟାଗେ ॥
ଅନୁଜ ରାଜ ସଂପତି ବୈଦେହୀ । ଦେହ ଗେହ ପରିବ୍ନାର ସନେହୀ ॥ ୩ ॥
ସବ ମମ ପ୍ରିୟ ନହିଁ ତୁହ୍ମହି ସମାନା । ମୃଷା ନ କହଉଁ ମୋର ଯହ ବାନା ॥
ସବ କେଁ ପ୍ରିୟ ସେଓ୍ୱକ ଯହ ନୀତୀ । ମୋରେଁ ଅଧିକ ଦାସ ପର ପ୍ରୀତୀ ॥ ୪ ॥

ମୋର ହିତ ନିମନ୍ତେ ତୁମେମାନେ ଘରଦ୍ୱାର ଓ ସକଳ ସୁଖ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛ, ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ମୋର ସାନଭାଇମାନେ, ମୋର ରାଜ୍ୟ, ସମ୍ପତ୍ତି, ଜାନକୀ, ନିଜ ଶରୀର, ଗୃହ, କୁଟୁମ୍ବ, ମିତ୍ର— ଏ ସମସ୍ତେ ଯଦିବା ମୋର ପ୍ରିୟ, ତଥାପି ତୁମସମାନ ପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ମିଛ କହୁନାହିଁ । ଏହା ମୋର ସ୍ୱଭାବ । ସବୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସେବକମାନେ ପ୍ରିୟ ଲାଗନ୍ତି, — ଏହା ନୀତିବାକ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଦାସମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସ୍ୱଭାବତଃ ଅଧିକ ପ୍ରୀତି ରହିଛି ।। ୩-୪ ।।

ଦୋ:- ଅବ ଗୃହ ଜାହୁ ସଖା ସବ ଭଜେହୁ ମୋହି ଦୃଢ଼ ନେମ ।
ସଦା ସର୍ବଗତ ସର୍ବହିତ ଜାନି କରେହୁ ଅତି ପ୍ରେମ ॥ ୧୬ ॥

ହେ ସଖାଗଣ ! ଏଥର ତୁମେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଅ । ଦୃଢ଼ ନିୟମପୂର୍ବକ ମୋତେ ଭଜନ କର । ମୋତେ ସଦା ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତକାରୀ ବୋଲି ଜାଣି ମୋ ଠାରେ ପ୍ରୀତି ରଖ ।" ।। ୧୬ ।।

ଚୌ:- ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ମଗନ ସବ ଭଏ । କୋ ହମ କହାଁ ବିସରି ତନ ଗଏ ॥
ଏକଟକ ରହେ ଜୋରି କର ଆଗେ । ସକହିଁ ନ କଛୁ କହି ଅତି ଅନୁରାଗେ ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବଚନ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । 'ଆମେ କିଏ ଓ କେଉଁଠି ଅଛୁ ?' — ଏହି ଦେହଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଗଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କର ଯୋଡ଼ି ସେମାନେ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁରହିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମବଶ ହୋଇ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ।। ୧ ।।

ପରମ ପ୍ରେମ ତିହ୍ନ କର ପ୍ରଭୁ ଦେଖା । କହା ବିବିଧି ବିଧି ଗ୍ୟାନ ବିସେଷା ॥
ପ୍ରଭୁ ସନ୍ମୁଖ କଛୁ କହନ ନ ପାରହିଁ । ପୁନି ପୁନି ଚରନ ସରୋଜ ନିହାରହିଁ ॥ ୨ ॥

ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରେମର ଗଭୀରତା ଦେଖିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକପ୍ରକାରେ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେମାନେ କିଛି କହିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି; କେବଳ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ତବ ପ୍ରଭୁ ଭୂଷନ ବସନ ମଗାଏ । ନାନା ରଂଗ ଅନୂପ ସୁହାଏ ॥
ସୁଗ୍ରୀବ୍ନହି ପ୍ରଥମହିଁ ପହିରାଏ । ବସନ ଭରତ ନିଜ ହାଥ ବନାଏ ॥ ୩ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ବିବିଧ ରଙ୍ଗର ଅନୁପମ ସୁନ୍ଦର ବସନଭୂଷଣମାନ ମଗାଇଲେ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଭରତ ନିଜ ହାତରେ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧାଇଲେ ।। ୩ ।।

ପ୍ରଭୁ ପ୍ରେରିତ ଲଛିମନ ପହିରାଏ । ଲଂକାପତି ରଘୁପତି ମନ ଭାଏ ॥
ଅଂଗଦ ବୈଠ ରହା ନହିଁ ଡୋଲା । ପ୍ରୀତି ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ତାହି ନ ବୋଲା ॥ ୪ ॥

ତହୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କାରମାନ ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ । ତାହା ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ବହୁତ ଭଲ ଲାଗିଲା । ଅଙ୍ଗଦ ବସିଥାନ୍ତି; ସେ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ଟିକିଏ ବି ଘୁଞ୍ଚୁ ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ବିଶେଷ ପ୍ରେମ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ନାହିଁ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- **ଜାମଓଁତ ନୀଲାଦି ସବ ପହିରାଏ ରଘୁନାଥ ।**
ହିୟଁ ଧରି ରାମ ରୂପ ସବ ଚଲେ ନାଇ ପଦ ମାଥ ॥୧୭(କ)॥

ଜାମ୍ବବାନ୍ ଓ ନୀଳ ଆଦି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ସ୍ୱୟଂ ବସନଭୂଷଣ ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରୂପ ଧାରଣ କରି, ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।। ୧୭(କ) ।।

ତବ ଅଂଗଦ ଉଠି ନାଇ ସିରୁ ସଜଲ ନୟନ କର ଜୋରି ।
ଅତି ବିନୀତ ବୋଲେଉ ବଚନ ମନହୁଁ ପ୍ରେମ ରସ ବୋରି ॥୧୭(ଖ)॥

ଏଥର ଅଙ୍ଗଦ ଉଠି ମଥା ନୁଆଇଁଲେ ଏବଂ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ କରପଦ୍ମ ଯୋଡ଼ି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୀତଭାବରେ ପ୍ରେମସିକ୍ତ ମଧୁର ବଚନ କହିଲେ, ।। ୧୭(ଖ) ।।

ଚୌ:- **ସୁନୁ ସର୍ବଗ୍ୟ କୃପା ସୁଖ ସିଂଧୋ । ଦୀନ ଦୟାକର ଆରତ ବଂଧୋ ॥**
ମରତୀ ବେର ନାଥ ମୋହି ବାଲା । ଗୟଉ ତୁହ୍ମାରେହି କୋଁଛେଁ ଘାଲା ॥ ୧ ॥

"ହେ ସର୍ବଜ୍ଞ ! ହେ କୃପାସାଗର ! ହେ ସୁଖସିନ୍ଧୁ ! ହେ ଦୀନଦୟାକର ! ହେ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ! ଶୁଣନ୍ତୁ, ହେ ନାଥ ! ମରଣକାଳରେ ମୋର ପିତା ବାଳି ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପିତେକ ଯାଇଥିଲେ ।। ୧ ।।

ଅସରନ ସରନ ବିରଦୁ ସଂଭାରୀ । ମୋହି ଜନି ତଜହୁ ଭଗତ ହିତକାରୀ ॥
ମୋରେଁ ତୁହ୍ମ ପ୍ରଭୁ ଗୁର ପିତୁ ମାତା । ଜାଉଁ କହାଁ ତଜି ପଦ ଜଲଜାତା ॥ ୨ ॥

ତେଣୁ ହେ ଭକ୍ତଜନହିତକାରୀ ! ଆପଣ ନିଜର ଅଶରଣଶରଣ-ଖ୍ୟାତି(ବାନା)କୁ ମନେପକାଇ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୋର ତ ଆପଣହିଁ ପ୍ରଭୁ, ଗୁରୁ, ପିତା ଓ ମାତା — ସବୁକିଛି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ।। ୨ ।।

ତୁହ୍ମହି ବିଗ୍ରି କହହୁ ନରନାହା । ପ୍ରଭୁ ତଜି ଭଓନ କାଜ ମମ କାହା ॥
ବାଲକ ଗ୍ୟାନ ବୁଦ୍ଧି ବଲ ହୀନା । ରାଖିହୁ ସରନ ନାଥ ଜନ ଦୀନା ॥ ୩ ॥

ମହାରାଜ ! ଆପଣହିଁ ବିଗ୍ର କରି କହନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୋର ଘରେ କି କାମ ? ହେ ନାଥ ! ଏହି ଜ୍ଞାନହୀନ, ବୁଦ୍ଧିହୀନ, ବଳହୀନ ବାଳକକୁ, ଏହି ଦାନ ସେବକକୁ ଆପଣ ନିଜ ଶରଣରେ ରଖନ୍ତୁ ।। ୩ ।।

ନୀଚି ଟହଲ ଗୃହ କୈ ସବ କରିହଉଁ । ପଦ ପଂକଜ ବିଲୋକି ଭଓ ତରିହଉଁ ॥
ଅସ କହି ଚରନ ପରେଉ ପ୍ରଭୁ ପାହୀ । ଅବ ଜନି ନାଥ କହହୁ ଗୃହ ଜାହୀ ॥ ୪ ॥

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ବଡ଼ ସେବା ନ ହେଉ ପଛେ, ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଛୋଟ ଛୋଟ ସେବା କରିବି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳଯୁଗଳ ଦେଖି ଦେଖି ଭବସାଗରରୁ ତରିଯିବି ।" ଏପରି କହି ସେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣତଳେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋତ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ହେ ନାଥ ! ମୋତେ ଆଉ 'ଘରକୁ ଯାଅ' ବୋଲି କହନ୍ତୁ ନାହିଁ ।" ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଅଂଗଦ ବଚନ ବିନୀତ ସୁନି ରଘୁପତି କରୁନା ସାଁଉଁ ।
ପ୍ରଭୁ ଉଠାଇ ଉର ଲାଯଉ ସଜଲ ନଯନ ରାଜୀଉଁ ॥୧୮(କ)॥

ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ବିନମ୍ର ବଚନ ଶୁଣି କରୁଣାନିଧାନ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ତାହାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନେତ୍ରକମଳ ଅଶ୍ରୁ ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା ।। ୧୮(କ) ।।

ନିଜ ଉର ମାଲ ବସନ ମନି ବାଲିତନଯ ପହିରାଇ ।
ବିଦା କୀହ୍ନି ଭଗଓାନ ତବ ବହୁ ପ୍ରକାର ସମୁଝାଇ ॥୧୮(ଖ)॥

ଭଗବାନ୍ ନିଜ ବକ୍ଷର ମାଳା, ବସ୍ତ୍ର ଓ ମଣି(ଆଭୂଷଣ) କାଢ଼ି ବାଳିପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦଙ୍କୁ ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ଏବଂ ବହୁତପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।। ୧୮(ଖ) ।।

ଚୌ:- ଭରତ ଅନୁଜ ସୌମିତ୍ରି ସମେତା । ପଠଓନ ଚଲେ ଭଗତ କୃତ ଚେତା ॥
ଅଂଗଦ ହୃଦଯଁ ପ୍ରେମ ନହିଁ ଥୋରା । ଫିରି ଫିରି ଚିତଓ ରାମ କୀଁ ଓରା ॥ ୧ ॥

ସେହି ଭକ୍ତଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ସ୍ମରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ବାଟେଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ସାନଭାଇ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଭରତ ଗ୍ଲଲିଲେ । ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ହୃଦୟରେ କିଛି କମ୍ ପ୍ରେମ ନ ଥାଏ; ସେ ବାରମ୍ବାର ପଛକୁ ବୁଲି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ଲହୁଁଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ବାର ବାର କର ଦଂଡ ପ୍ରନାମା । ମନ ଅସ ରହନ କହହିଁ ମୋହି ରାମା ॥
ରାମ ବିଲୋକନି ବୋଲନି ଚଲନୀ । ସୁମିରି ସୁମିରି ସୋଚତ ହଁସି ମିଲନୀ ॥୨॥

ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଦଣ୍ଡପ୍ରଣାମ କରି ଭାବୁଥାନ୍ତି, 'ଶ୍ରୀରାମ ମୋତେ ରହିବାକୁ କହିଦିଅନ୍ତେ କି !' ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଗ୍ଲହିଁବା, କଥା କହିବା, ଗ୍ଲଲିବା ଓ ହସି ହସି ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାର ରୀତି ସ୍ମରଣ କରି କରି ସେ ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ପ୍ରଭୁ ରୁଖ ଦେଖି ବିନଯ ବହୁ ଭାଖୀ । ଚଲେଉ ହୃଦଯଁ ପଦ ପଂକଜ ରାଖୀ ॥
ଅତି ଆଦର ସବ କପି ପହୁଁଗ୍ଏ । ଭାଇନ୍ହ ସହିତ ଭରତ ପୁନି ଆଏ ॥ ୩ ॥

କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମନୋଭାବ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନଯପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନ କହି, ହୃଦୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଧାରଣ କରି ସେ ଗ୍ଲଲିଗଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର ସହକାରେ ସମସ୍ତ ବାନରଙ୍କୁ ବାଟେଇଦେଇ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ଭରତ ଫେରିଆସିଲେ ।। ୩ ।।

ତବ ସୁଗ୍ରୀଓ ଚରନ ଗହି ନାନା । ଭାଁତି ବିନଯ କୀହ୍ନେ ହନୁମାନା ॥
ଦିନ ଦସ କରି ରଘୁପତି ପଦ ସେଓ । ପୁନି ତଓ ଚରନ ଦେଖିହଉଁ ଦେଓ ॥ ୪ ॥

ସେତିକିବେଳେ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ଚରଣ ଧରି ଅନେକପ୍ରକାର ବିନତି କରି ହନୁମାନ୍ କହିଲେ, "ହେ ଦେବ ! ମୁଁ ଦଶଦିନ(କିଛିଦିନ) ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଚରଣସେବା କରି ପୁଣି ଆସି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ଦର୍ଶନ କରିବି ।" ।। ୪ ।।

ପୁନ୍ୟ ପୁଂଜ ତୁହ୍ମ ପଓ୍ୱନକୁମାରା । ସେଓ୍ୱହୁ ଜାଇ କୃପା ଆଗାରା ॥
ଅସ କହି କପି ସବ ଚଲେ ତୁରଂତା । ଅଂଗଦ କହଇ ସୁନହୁ ହନୁମଂତା ॥ ୫ ॥

[ସୁଗ୍ରୀବ କହିଲେ,] "ହେ ପବନକୁମାର ! ତୁମେ ବଡ଼ ପୁଣ୍ୟବାନ୍; (କାରଣ ଭଗବାନ୍ ତୁମକୁ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।) ତୁମେ ଯାଇ କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗ ।" ସବୁ ବାନର ଏହିପରି କହି, ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ । ଅଙ୍ଗଦ କହିଲେ, "ହେ ହନୁମାନ୍ ! ଶୁଣ, ॥ ୫ ॥

ଦୋ:- କହେହୁ ଦଂଡଓ୍ୱତ ପ୍ରଭୁ ସୈଁ ତୁହ୍ମହି କହଉଁ କର ଜୋରି ।
ବାର ବାର ରଘୁନାୟକହି ସୁରତି କରାଏହୁ ମୋରି ॥୧୯(କ)॥

ତୁମକୁ ମୁଁ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହୁଛି, ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ ମୋର ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇଦେବ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ମୋ ଜଥା ମନେ ପକାଇଦେଉଥିବ ।" ॥ ୧୯(କ) ॥

ଅସ କହି ଚଲେଉ ବାଲିସୁତ ଫିରି ଆୟଉ ହନୁମଂତ ।
ତାସୁ ପ୍ରୀତି ପ୍ରଭୁ ସନ କହୀ ମଗନ ଭଏ ଭଗଓ୍ୱଂତ ॥୧୯(ଖ)॥

ଏପରି କହି ବାଲିପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦ ଗଲିଗଲେ । ହନୁମାନ୍ ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ ପ୍ରୀତି ବିଷୟ ଜଣାଇଲେ । ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯(ଖ) ॥

କୁଲିସହୁ ଗ୍ୱହି କଠୋର ଅତି କୋମଲ କୁସୁମହୁ ଗ୍ୱହି ।
ଚିତ୍ତ ଖଗେସ ରାମ କର ସମୁଝି ପରଇ କହୁ କାହି ॥୧୯(ଗ)॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ଗରୁଡ଼ ! ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚିତ୍ତ ବଜ୍ରଠାରୁ ବି ଅଧିକ କଠୋର ଏବଂ ପୁଷ୍ପଠାରୁ ବି ଅଧିକ କୋମଳ । ତେଣୁ କହିଲ, କିଏ ଭଲା ତାହା ବୁଝିପାରିବ ! ॥ ୧୯(ଗ) ॥

ଚୌ:- ପୁନି କୃପାଲ ଲିଯୋ ବୋଲି ନିଷାଦା । ଦୀହ୍ନେ ଭୂଷନ ବସନ ପ୍ରସାଦା ॥
ଜାହୁ ଭଓ୍ୱନ ମମ ସୁମିରନ କରେହୂ । ମନ କ୍ରମ ବଚନ ଧର୍ମ ଅନୁସରେହୂ ॥ ୧ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ନିଷାଦରାଜଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ ଓ ପ୍ରସାଦସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ଭୂଷଣ ଓ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ, "ଏଥର ତୁମେ ବି ଘରକୁ ଯାଅ । ସେଠାରେ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବ ଏବଂ ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ଧର୍ମାନୁସାରେ ଚଳୁଥିବ ॥ ୧ ॥

ତୁହ୍ମ ମମ ସଖା ଭରତ ସମ ଭ୍ରାତା । ସଦା ରହେହୁ ପୁର ଆଓ୍ୱତ ଜାତା ॥
ବଚନ ସୁନତ ଉପଜା ସୁଖ ଭାରୀ । ପରେଉ ଚରନ ଭରି ଲୋଚନ ବାରୀ ॥୨॥

ତୁମେ ମୋର ମିତ୍ର ଏବଂ ଭରତ ପରି ଭାଇ । ସବୁବେଳେ ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଯିବା-ଆସିବା କରୁଥିବ ।" ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣିବାଧଣି ନିଷାଦରାଜ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ନୟନରେ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ ଭରିଗଲା । ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦରେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ ॥ ୨ ॥

ଚରନ ନଲିନ ଉର ଧରି ଗୃହ ଆଓ୍ୱା । ପ୍ରଭୁ ସୁଭାଉ ପରିଜନନ୍ହି ସୁନାଓ୍ୱା ॥
ରଘୁପତି ଚରିତ ଦେଖି ପୁରବାସୀ । ପୁନି ପୁନି କହହିଁ ଧନ୍ୟ ସୁଖରାସୀ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚି ନିଜର ଜାତିଭାଇମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ କିପରି ମହାନ୍, ତାହା ଶୁଣାଇଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାବାସୀ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଏହିସବୁ ଚରିତ ଦେଖି ଆନନ୍ଦଧାମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୩ ।।

ରାମ ରାଜ ବୈଠେଁ ତ୍ରୈଲୋକା । ହରଷିତ ଭଏ ଗଏ ସବ ସୋକା ॥
ବୟରୁ ନ କର କାହୂ ସନ କୋଈ । ରାମ ପ୍ରତାପ ବିଷମତା ଖୋଈ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ହେବାରୁ ତ୍ରିଲୋକର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଗଲା; ତ୍ରିଲୋକ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା । ଆଉ ଶତ୍ରୁତା ବୋଲି କିଛି ରହିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତାପରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରୁ ଭେଦଭାବ ଦୂର ହୋଇଗଲା ।। ୪ ।।

ଦୋ:- **ବରନାଶ୍ରମ ନିଜ ନିଜ ଧରମ ନିରତ ବେଦ ପଥ ଲୋଗ ।**
ଚଲହିଁ ସଦା ପାଓଁହିଁ ସୁଖହି ନହିଁ ଭୟ ସୋକ ନ ରୋଗ ॥ ୨୦ ॥

ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଅନୁକୂଳ ଧର୍ମରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ସର୍ବଦା ବେଦମାର୍ଗରେ ଗଲିଲେ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ସୁଖ ଲାଭ କଲେ । ଲୋକେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଭୟ ବା ଶୋକ କଲେ ନାହିଁ; କେହି ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ ।। ୨୦ ।।

ଚୌ:- **ଦୈହିକ ଦୈବିକ ଭୌତିକ ତାପା । ରାମ ରାଜ ନହିଁ କାହୁହି ବ୍ୟାପା ॥**
ସବ ନର କରହିଁ ପରସ୍ପର ପ୍ରୀତୀ । ଚଲହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ ନିରତ ଶ୍ରୁତି ନୀତି ॥ ୧ ॥

ରାମରାଜ୍ୟରେ କାହାକୁ ବି ଦୈହିକ, କି ଦୈବିକ, କି ଭୌତିକ ତାପ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ବେଦବିହିତ ନୀତିରେ ତତ୍ପର ରହି ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ପାଳନ କଲେ ।। ୧ ।।

ଚ୍ୱରିଉ ଚରନ ଧର୍ମ ଜଗ ମାହୀଁ । ପୂରି ରହା ସପନେହୁଁ ଅଘ ନାହୀଁ ॥
ରାମ ଭଗତି ରତ ନର ଅରୁ ନାରୀ । ସକଲ ପରମ ଗତି କେ ଅଧିକାରୀ ॥ ୨ ॥

ଧର୍ମର ଚ୍ୱରିଟିଯାକ ପାଦ (ସତ୍ୟ, ଶୌଚ, ଦୟା ଓ ଦାନ) ଜଗତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇରହିଲା । ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ପାପ ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ । ନରନାରୀ ସମସ୍ତେ ରାମଭକ୍ତିପରାୟଣ ହୋଇ ପରମଗତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଗଲେ ।। ୨ ।।

ଅଲ୍ପମୃତ୍ୟୁ ନହିଁ କଵନିଉ ପୀରା । ସବ ସୁଂଦର ସବ ବିରୁଜ ସରୀରା ॥
ନହିଁ ଦରିଦ୍ର କୋଉ ଦୁଖୀ ନ ଦୀନା । ନହିଁ କୋଉ ଅବୁଧ ନ ଲଚ୍ଛନ ହୀନା ॥ ୩ ॥

କାହାର ବି ଅଳ୍ପବୟସରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ନାହିଁ, କି କାହାକୁ କୌଣସି ପୀଡ଼ା ହେଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀର ସୁନ୍ଦର ଓ ନୀରୋଗ ହୋଇଗଲା । କେହି ଆଉ ଦରିଦ୍ର, ଦୁଃଖୀ ଓ ଦୀନ ହୋଇ ରହିଲେ ନାହିଁ । କେହି ମୂର୍ଖ ଅଥବା ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ବିହୀନ ହୋଇ ରହିଲେ ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ସବ ନିର୍ଦଂଭ ଧର୍ମରତ ପୁନୀ । ନର ଅରୁ ନାରି ଚତୁର ସବ ଗୁନୀ ॥
ସବ ଗୁନଗ୍ୟ ପଂଡିତ ସବ ଗ୍ୟାନୀ । ସବ କୃତଗ୍ୟ ନହିଁ କପଟ ସଯ୍ୟାନୀ ॥ ୪ ॥

ସମସ୍ତେ ହୋଇଗଲେ ଦମ୍ଭରହିତ, ଧର୍ମପରାୟଣ ଓ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା । କି ପୁରୁଷ, କି ସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତେ ହୋଇଗଲେ ନୀତିନିପୁଣ ଓ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ । ସମସ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ ତଥା ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ଗୁଣର ଆଦର କଲେ । ସମସ୍ତେ ପରର ଉପକାର ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ କାହାରିଠାରେ କପଟ-ଚତୁରୀ (ଧୂର୍ତ୍ତତା) ରହିଲା ନାହିଁ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ରାମ ରାଜ ନଭଗେସ ସୁନୁ ସଚରାଚର ଜଗ ମାହିଁ ।
କାଲ କର୍ମ ସୁଭାଓ୍ଵ ଗୁନ କୃତ ଦୁଖ କାହୁହି ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ! ଶୁଣନ୍ତୁ, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ତଥା ଚରାଚର ଜଗତରେ କାହାର ବି କାଳ, କର୍ମ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଗୁଣଜନିତ ଦୁଃଖ ହେଲା ନାହିଁ ।। ୨୧ ।।

ଚୌ:-ଭୂମି ସପ୍ତ ସାଗର ମେଖଲା । ଏକ ଭୂପ ରଘୁପତି କୋସଲା ॥
ଭୁଅନ ଅନେକ ରୋମ ପ୍ରତି ଜାସୂ । ଯହ ପ୍ରଭୁତା କଛୁ ବହୁତ ନ ତାସୂ ॥ ୧ ॥

ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀରାମ ସପ୍ତସମୁଦ୍ରରୂପା ମେଖଳା ପରିବେଷ୍ଟିତ ପୃଥିବୀର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇ ରହିଲେ । ଯାହାଙ୍କର ଏକ ଏକ ରୋମରେ ଅନେକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରହିଛି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପର ଏହି ପ୍ରଭୁପଣ କିଛି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ।। ୧ ।।

ସୋ ମହିମା ସମୁଝତ ପ୍ରଭୁ କେରୀ । ଯହ ବରନତ ହୀନତା ଘନେରୀ ॥
ସୋଉ ମହିମା ଖୀଗେସ ଜିନ୍ହ ଜାନା । ଫିରି ଏହିଁ ଚରିତ ତିନ୍ହହୁଁ ରତି ମାନା ॥ ୨ ॥

ବରଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ମହିମା ଜାଣିଯିବା ପରେ ସେ ସପ୍ତସମୁଦ୍ରବେଷ୍ଟିତ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପମୟୀ ପୃଥିବୀର ଏକଛତ୍ର, ସମ୍ରାଟ ବୋଲି କହିବା ତାଙ୍କର ହୀନତାହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିବ । କିନ୍ତୁ ହେ ଗରୁଡ଼ ! ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଅପାର ମହିମା ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଲୀଳାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ।। ୨ ।।

ସୋଉ ଜାନେ କର ଫଲ ଯହ ଲୀଲା । କହହିଁ ମହା ମୁନିବର ଦମସୀଲା ॥
ରାମ ରାଜ କର ସୁଖ ସଂପଦା । ବରନି ନ ସକଇ ଫନୀସ ସାରଦା ॥ ୩ ॥

କାରଣ ସେହି ମହିମା ଜାଣିବାର ଫଳ ହେଉଛି, ଏହି ଲୀଳାର ଆନନ୍ଦାନୁଭବ କରିବା । ଏକଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ କରିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାମୁନିମାନେ ବି କହିଥାନ୍ତି । ରାମରାଜ୍ୟର ସୁଖସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଶେଷଦେବ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ସବ ଉଦାର ସବ ପର ଉପକାରୀ । ବିପ୍ର ଚରନ ସେବକ ନର ନାରୀ ॥
ଏକନାରି ବ୍ରତ ରତ ସବ ଝାରୀ । ତେ ମନ ବଚ କ୍ରମ ପତି ହିତକାରୀ ॥ ୪ ॥

ସେଠାକାର ସଜଳ ନରନାରୀ ଥିଲେ ଉଦାର, ପରୋପକାରୀ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଚରଣର ସେବକ । ସମସ୍ତ ପୁରୁଷ ଥିଲେ ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତଧାରୀ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ପତିଙ୍କର ହିତକାରିଣୀ ଥିଲେ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଦଂଡ ଜତିନ୍ହ କର ଭେଦ ଜହଁ ନର୍ତକ ନୃତ୍ୟ ସମାଜ ।
ଜୀତହୁ ମନହି ସୁନିଅ ଅସ ରାମଚଂଦ୍ର କେଁ ରାଜ ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ 'ଦଣ୍ଡ' କେବଳ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଲା ଏବଂ 'ଭେଦ' ରହିଲା ନୃତ୍ୟଗୀତରେ ରତ ନୃତ୍ୟସମାଜ ଭିତରେ । 'ଜୟ' ଶବ୍ଦଟି କେବଳ ମନକୁ ଜୟ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା । (ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୀତିରେ ଶତ୍ରୁକୁ ଜୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଘୋରଡକାୟତମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାମ, ଦାନ, ଦଣ୍ଡ ଓ ଭେଦ – ଏପରି ଯେଉଁ ଗ୍ରିନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଏ, ତାହା ଆଉ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । 'ଦଣ୍ଡ' କହିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ହାତର ଦଣ୍ଡକୁ ଓ 'ଭେଦ' କହିଲେ କେବଳ ସ୍ୱର-ତାଳର ଭେଦକୁ ତଥା 'ଜୟ' କହିଲେ କେବଳ ମନୋଜୟ କରିବାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଲା ।) ।। ୨୨ ।।

ଚୌ:- ଫୂଲହିଁ ଫରହିଁ ସଦା ତରୁ କାନନ । ରହହିଁ ଏକ ସଁଗ ଗଜ ପଂଗ୍ୱନନ ॥
ଖଗ ମୃଗ ସହଜ ବୟରୁ ବିସରାଈ । ସବନ୍ହି ପରସ୍ପର ପ୍ରୀତି ବଢ଼ାଈ ॥ ୧ ॥

ବନରେ ବୃକ୍ଷରାଜି ସଦା ଫୁଲଫଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଲେ । ହାତୀ ଓ ସିଂହ (ବୈରଭାବ ଭୁଲି) ଏକାଠି ରହିଲେ । ସ୍ୱାଭାବିକ ବୈରଭାବ ଭୁଲି ପକ୍ଷୀ ଓ ପଶୁମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସହାବସ୍ଥାନ କଲେ ।। ୧ ।।

କୂଜହିଁ ଖଗ ମୃଗ ନାନା ବୃଂଦା । ଅଭୟ ଚରହିଁ ବନ କରହିଁ ଅନଂଦା ॥
ସୀତଲ ସୁରଭି ପଓନ ବହ ମଂଦା । ଗୁଂଜତ ଅଲି ଲୈ ଚଲି ମକରଂଦା ॥ ୨ ॥

ପକ୍ଷୀମାନେ ମଧୁର ସ୍ୱନରେ କୂଜନ କଲେ । ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ପଶୁ ବନରେ ନିର୍ଭୟରେ ବିଚରଣ କରି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ । ସବୁବେଳେ ଶୀତଳ, ମନ୍ଦ, ସୁଗନ୍ଧ ପବନ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୁଷ୍ପରସ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।। ୨ ।।

ଲତା ବିଟପ ମାଗେଁ ମଧୁ ଚଓହୀଁ । ମନଭାଓତୋ ଧେନୁ ପୟ ସ୍ରଓହୀଁ ॥
ସସି ସଂପନ୍ନ ସଦା ରହ ଧରନୀ । ତ୍ରେତାଁ ଭଇ କୃତଜୁଗ କୈ କରନୀ ॥ ୩ ॥

ଲତା ଓ ବୃକ୍ଷମାନେ ମାଗିବାମାତ୍ରେ ମଧୁ (ମକରନ୍ଦ) ଝରାଇଲେ । ଗାଈମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଦୁଗ୍ଧ ଦେଲେ । ଧରଣୀ ସଦା ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ହୋଇ ରହିଲା । ମନେ ହେଲା, ତ୍ରେତାଯୁଗରେ ସତ୍ୟଯୁଗ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲା ।। ୩ ।।

ପ୍ରଗଟୀଁ ଗିରିନ୍ହ ବିବିଧି ମନି ଖାନୀ । ଜଗଦାତମା ଭୂପ ଜଗ ଜାନୀ ॥
ସରିତା ସକଲ ବହହିଁ ବର ବାରୀ । ସୀତଲ ଅମଲ ସ୍ୱାଦ ସୁଖକାରୀ ॥ ୪ ॥

ସକଳ ଜଗତର ଆତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଜଗତର ରାଜା ହୋଇଛନ୍ତି ଜାଣି ପର୍ବତମାନେ ଅନେକପ୍ରକାର ମଣିର ଖଣି ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସବୁନଦୀରେ ସୁନ୍ଦର ଶୀତଳ, ନିର୍ମଳ ଓ ସୁଖପ୍ରଦ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଜଳ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।। ୪ ।।

ସାଗର ନିଜ ମରଜାଦାଁ ରହହୀଁ । ଡାରହିଁ ରତ୍ନ ତଟନ୍ହି ନର ଲହହୀଁ ॥
ସରସିଜ ସଂକୁଲ ସକଲ ତଡ଼ାଗା । ଅତି ପ୍ରସନ୍ନ ଦସ ଦିସା ବିଭାଗା ॥ ୫ ॥

ସମୁଦ୍ରମାନେ ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନ କଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଲହରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୂଳରେ ରତ୍ନ ଅଜାଡିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାହା ଲାଭ କଲେ । ସବୁପୁଷ୍କରିଣୀ ପଦ୍ମଫୁଲରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଦଶଦିଗରେ ସକଳ ପ୍ରଦେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ହୋଇଗଲା ।। ୫ ।।

ଦୋ:- ବିଧୁ ମହି ପୂର ମୟୂଖନ୍ହି ରବି ତପ ଜେତନେହି କାଜ ।
ମାଗେଁ ବାରିଦ ଦେହିଁ ଜଲ ରାମଚଂଦ୍ର କେଁ ରାଜ ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ନିଜର ଅମୃତମୟୀ କିରଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଉଥିଲେ । ଯେଉଁଠି ଯେତିକି ଉତ୍ତାପ ଆବଶ୍ୟକ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସେଠାରେ ସେତିକି ଉତ୍ତାପ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ମାଗିବାମାତ୍ରେ ମେଘମାନେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଜଳ ବୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ।। ୨୩ ।।

ଚୌ:- କୋଟିନ୍ହ ବାଜିମେଧ ପ୍ରଭୁ କୀନ୍ହେ । ଦାନ ଅନେକ ଦ୍ୱିଜନ୍ହ କହଁ ଦୀନ୍ହେ ॥
ଶ୍ରୁତି ପଥ ପାଲକ ଧର୍ମ ଧୁରଂଧର । ଗୁନାତୀତ ଅରୁ ଭୋଗ ପୁରଂଦର ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର କୋଟିଏ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ଜଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଦାନ ଦେଲେ । ସେ ଥିଲେ ବେଦମାର୍ଗର ପାଳକ, ଧର୍ମଧୁରନ୍ଧର, ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ବି ଅଧିକ ।। ୧ ।।

ପତି ଅନୁକୂଲ ସଦା ରହ ସୀତା । ସୋଭା ଖାନି ସୁସୀଲ ବିନୀତା ॥
ଜାନତି କୃପାସିଂଧୁ ପ୍ରଭୁତାଈ । ସେଇତି ଚରନ କମଲ ମନ ଲାଈ ॥ ୨ ॥

ଶୋଭାର ନିଧାନ ସୁଶୀଳା ଓ ବିନମ୍ରା ସୀତା ସର୍ବଦା ପତି-ଅନୁକୂଳା ଥିଲେ । ସେ କୃପାସାଗର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମହିମା ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ମନପ୍ରାଣ ଲଗାଇ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରୁଥିଲେ ।। ୨ ।।

ଜଦ୍ୟପି ଗୃହଁ ସେଇକ ସେଇକିନୀ । ବିପୁଲ ସଦା ସେଇ ବିଧି ଗୁନୀ ॥
ନିଜ କର ଗୃହ ପରିଚରଜା କରଈ । ରାମଚଂଦ୍ର ଆୟସୁ ଅନୁସରଈ ॥ ୩ ॥

ଯଦ୍ୟପି ନଅରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଚହଟାସ ରହିଥିଲେ ଓ ସେମାନେ ସେବାବିଧିପାଳନରେ କୁଶଳ ଥିଲେ, ତଥାପି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସେବାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବାରୁ ସୀତା ଘରର ସମସ୍ତ ସେବା ନିଜ ହାତରେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ ।। ୩ ।।

ଜେହି ବିଧି କୃପାସିଂଧୁ ସୁଖ ମାନଈ । ସୋଇ କର ଶ୍ରୀ ସେଇ ବିଧି ଜାନଈ ॥
କୌସଲ୍ୟାଦି ସାସୁ ଗୃହ ମାହୀଁ । ସେଇଈ ସବନ୍ହି ମାନ ମଦ ନାହୀଁ ॥ ୪ ॥

କୃପାସାଗର ରାମ ଯେଉଁଥିରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବେ, ସୀତା ତାହାହିଁ କରୁଥାନ୍ତି; କାରଣ ସେ ସେବାର ବିଧି ଜାଣିଥିଲେ । ଘରେ ସୀତାହିଁ କୌଶଲ୍ୟାଦି ସବୁଶାଶୁଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ଅଭିମାନ ଓ ଗର୍ବ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା ।। ୪ ।।

ଉମା ରମା ବ୍ରହ୍ମାଦି ବଂଦିତା । ଜଗଦଂବା ସଂତତମନିଂଦିତା ॥ ୫ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଉମା ! ଯେଉଁ ଜଗଜ୍ଜନନୀ ରମା (ସୀତା) ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦିତା ଏବଂ ଯେ ସର୍ବଦା ଅନିନ୍ଦିତା (ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା), ।। ୫ ।।

ଦୋଃ- **ଜାସୁ କୃପା କଟାଛୁ ସୁର ଚାହତ ଚିତଇ ନ ସୋଇ ।**
ରାମ ପଦାରବିଂଦ ରତି କରତି ସୁଭାଓହି ଖୋଇ ॥ ୨୪ ॥

ଯାହାଙ୍କର କୃପାକଟାକ୍ଷ ଲାଭ କରିବାକୁ ଦେବଗଣ ଅନାଇଁ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ (ସୀତା)ହିଁ ନିଜର ମହାମହିମ ସ୍ୱଭାବ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ଅବିଚଳିତ ପ୍ରେମ ରଖିଥାନ୍ତି ।। ୨୪ ।।

ଚୌଃ- **ସେଇହିଁ ସାନୁକୂଲ ସବ ଭାଈ । ରାମ ଚରନ ରତି ଅତି ଅଧିକାଈ ॥**
ପ୍ରଭୁ ମୁଖ କମଲ ବିଲୋକତ ରହହୀଁ । କବହୁଁ କୃପାଲ ହମହି କଛୁ କହହୀଁ ॥ ୧ ॥

ସବୁ ଭାଇ ଗଭୀର ଅନୁରାଗର ସହିତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସେବା କରୁଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣରେ ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତି ଥାଏ । 'କୃପାଳୁ ପ୍ରଭୁ ଆମକୁ କିଛି ଗୋଟିଏ ସେବା କରିବାକୁ କହନ୍ତୁ'— ଏହି ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ସେମାନେ ସଦା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦକୁ ଚାହିଁରହିଥାନ୍ତି ।। ୧ ।।

ରାମ କରହିଁ ଭ୍ରାତନ୍ହ ପର ପ୍ରୀତି । ନାନା ଭାଁତି ସିଖାଓହିଁ ନୀତି ॥
ହରଷିତ ରହହିଁ ନଗର କେ ଲୋଗା । କରହିଁ ସକଲ ସୁର ଦୁର୍ଲଭ ଭୋଗା ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ବି ଭାଇମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ନୀତିଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ନଗରର ଲୋକେ ଆନନ୍ଦରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସକଳପ୍ରକାର ଦେବଦୁର୍ଲଭ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ।। ୨ ।।

ଅହନିସି ବିଧିହି ମନାଓଁତ ରହହୀଁ । ଶ୍ରୀରଘୁବୀର ଚରନ ରତି ଚହହୀଁ ॥
ଦୁଇ ସୁତ ସୁଂଦର ସୀତାଁ ଜାଏ । ଲଓଁ କୁସ ବେଦ ପୁରାନନ୍ହ ଗାଏ ॥ ୩ ॥

ସେମାନେ ଦିବାନିଶି ବିଧାତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କ ଚରଣରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତି ହେଉ । ସୀତାଙ୍କର ଲବ ଓ କୁଶ ନାମରେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟ ବେଦ-ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ।। ୩ ।।

ଦୋଉ ବିଜଈ ବିନଈ ଗୁନ ମଂଦିର । ହରି ପ୍ରତିବିଂବ ମନହୁଁ ଅତି ସୁଂଦର ॥
ଦୁଇ ଦୁଇ ସୁତ ସବ ଭ୍ରାତନ୍ହ କେରେ । ଭଏ ରୂପ ଗୁନ ସୀଲ ଘନେରେ ॥ ୪ ॥

ସେ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ବିଖ୍ୟାତ ଯୋଦ୍ଧା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ର ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଧାମ । ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର; ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କରହିଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ସବୁଭାଇଙ୍କର ଦୁଇ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ; ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସୁନ୍ଦର, ଗୁଣବାନ୍ ଓ ସୁଶୀଳ ।। ୪ ।।

ଦୋଃ- **ଗ୍ୟାନ ଗିରା ଗୋତୀତ ଅଜ ମାୟା ମନ ଗୁନ ପାର ।**
ସୋଇ ସଚ୍ଚିଦାନଂଦ ଘନ କର ନର ଚରିତ ଉଦାର ॥ ୨୫ ॥

ଯେ [ବୌଦ୍ଧିକ] ଜ୍ଞାନ, ବାଣୀ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ଯେ ଅଜନ୍ମା ଏବଂ ମାୟା, ମନ ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅତୀତ, ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଭଗବାନ୍ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ନରଲୀଳା କରୁଥାନ୍ତି ।। ୨୫ ।।

ଚୌଃ- **ପ୍ରାତକାଲ ସରଉ କରି ମଜ୍ଜନ । ବୈଠହିଁ ସଭାଁ ସଂଗ ଦ୍ୱିଜ ସଜ୍ଜନ ॥**
ବେଦ ପୁରାନ ବସିଷ୍ଠ ବଖାନହିଁ । ସୁନହିଁ ରାମ ଜଦ୍ୟପି ସବ ଜାନହିଁ ॥ ୧ ॥

ସେ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ସରଯୂରେ ସ୍ନାନ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କ ସହିତ ସଭାରେ ବସୁଥିଲେ । ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ ବେଦ ଓ ପୁରାଣର ବିଭିନ୍ନ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମ ଯଦ୍ୟପି ସବୁ ଜାଣିଥିଲେ, ତଥାପି ମନ ଦେଇ ସବୁ ଶୁଣୁଥିଲେ ।। ୧ ।।

ଅନୁଜନ୍ହ ସଂଜୁତ ଭୋଜନ କରହୀଁ । ଦେଖି ସକଳ ଜନନୀଁ ସୁଖ ଭରହୀଁ ॥
ଭରତ ସତ୍ରୁହନ ଦୋନଉ ଭାଈ । ସହିତ ପବନସୁତ ଉପବନ ଜାଈ ॥ ୨ ॥

ସେ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ବସି ଏକାଠି ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସବୁମାତା ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଭରତ ଓ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଦୁଇଭାଇ ହନୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଉପବନକୁ ବୁଲିଯାଉଥିଲେ, ।। ୨ ।।

ବୂଝହିଁ ବୈଠି ରାମ ଗୁନ ଗାହା । କହ ହନୁମାନ ସୁମତି ଅବଗାହା ॥
ସୁନତ ବିମଲ ଗୁନ ଅତି ସୁଖ ପାବହିଁ । ବହୁରି ବହୁରି କରି ବିନୟ କହାବହିଁ ॥ ୩ ॥

ଏବଂ ସେଠାରେ ବସି ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଗୁଣଗାଥା ପଗ୍ଭରୁଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ, ହନୁମାନ୍ ନିଜର ସୁନ୍ଦର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଶ୍ରବଣ କରି ଦୁଇଭାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ବିନୟସହକାରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ପଗ୍ଭରି ପଗ୍ଭରି ତାହା ବାରମ୍ବାର ଶୁଣୁଥିଲେ ।। ୩ ।।

ସବ କେଁ ଗୃହ ଗୃହ ହୋହିଁ ପୁରାନା । ରାମ ଚରିତ ପାୱନ ବିଧି ନାନା ॥
ନର ଅରୁ ନାରି ରାମ ଗୁନ ଗାନହିଁ । କରହିଁ ଦିୱସ ନିସି ଜାତ ନ ଜାନହିଁ ॥ ୪ ॥

ନଗରର ଘରେ ଘରେ ପୁରାଣକଥା ଓ ଅନେକପ୍ରକାର ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀରାମକଥା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥାଏ । କି ନର, କି ନାରୀ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ଭିତରେ ଦିନରାତି ଯେ କିପରି କଟିଯାଉଥିଲା, ତାହା ଆଦୌ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଅୱଧପୁରୀ ବାସିନ୍ହ କର ସୁଖ ସଂପଦା ସମାଜ ।
ସହସ ସେଷ ନହିଁ କହି ସକହିଁ ଜହଁ ନୃପ ରାମ ବିରାଜ ॥ ୨୬ ॥

ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ହୋଇ ବିରାଜମାନ, ସେହି ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ବିଷୟ ସହସ୍ରେ ଶେଷଦେବ ବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।। ୨୬ ।।

ଚୌ:- ନାରଦାଦି ସନକାଦି ମୁନୀସା । ଦରସନ ଲାଗି କୋସଲାଧୀସା ॥
ଦିନ ପ୍ରତି ସକଲ ଅଜୋଧ୍ୟା ଆୱହିଁ । ଦେଖି ନଗରୁ ବିରାଗୁ ବିସରାୱହିଁ ॥ ୧ ॥

ନାରଦ ଓ ସନକ ଆଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ କୋଶଳରାଜ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଦିନ ଅଯୋଧ୍ୟା ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦିବ୍ୟ ନଗରୀକୁ ଦେଖି ନିଜର ବୈରାଗ୍ୟ ଭୁଲିଯାଉଥିଲେ ।। ୧ ।।

ଜାତରୂପ ମନି ରଚିତ ଅଟାରୀଁ । ନାନା ରଂଗ ରୁଚିର ଗଚ ଢାରୀଁ ॥
ପୁର ଚହୁଁ ପାସ କୋଟ ଅତି ସୁଂଦର । ରଚେ କଁଗୂରା ରଂଗ ରଂଗ ବର ॥ ୨ ॥

ନଗରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ଅଟ୍ଟାଳିକାମାନ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ତା'ଭିତରେ ମଣି ଓ ରତ୍ନର ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ସୁନ୍ଦର ମେଜିଆ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ ।ନଗରୀର ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପାଚିରି ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥାଏ ଏବଂ ତା ଉପରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଗମ୍ବୁଜମାନ ଗଢ଼ାଯାଇଥାଏ । ।। ୨ ।।

ନୱ ଗ୍ରହ ନିକର ଅନୀକ ବନାଈ । ଜନୁ ଘେରୀ ଅମରାୱତି ଆଈ ॥
ମହି ବହୁ ରଂଗ ରଚିତ ଗଚ କାଁଗ୍ର । ଜୋ ବିଲୋକି ମୁନିବର ମନ ନାଗ୍ର ॥ ୩ ॥

ତାହା ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ନଅଟିଯାକ ଗ୍ରହ ମିଶି, ବିରାଟ ସେନା ସଜାଇ ଅମରାବତୀକୁ ଅବରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ନାନା ରଙ୍ଗର କାଚ ଓ ରତ୍ନଦ୍ୱାରା ଢଳେଇ କରି ସୁନ୍ଦର ସଡ଼କ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ । ସେସବୁକୁ ଦେଖିଦେଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁନିମାନଙ୍କର ମନ ମଧ୍ୟ ନାଚିଉଠୁଥାଏ ।। ୩ ।।

ଧୱଲ ଧାମ ଉପର ନଭ ଚୁଂବତ । କଲସ ମନହୁଁ ରବି ସସି ଦ୍ୟୁତି ନିଂଦତ ॥
ବହୁ ମନି ରଚିତ ଝରୋଖା ଭ୍ରାଜହିଁ । ଗୃହ ଗୃହ ପ୍ରତି ମନି ଦୀପ ବିରାଜହିଁ ॥୪॥

ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣର ସୌଧମାନଙ୍କର ଶୀର୍ଷ ତ ଆକାଶକୁ ଚୁମୁଥାଏ । ସୌଧମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ମିତ କଳସ ନିଜର ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିକୁ ବି ନିନ୍ଦା କରୁଥିଛି । ସୌଧମାନଙ୍କରେ ମଣିମୟ ବାତାୟନ (ଝରକା) ଏବଂ ଘରେ ଘରେ ମଣିମୟ ଦୀପ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ।। ୪ ।।

ଛଂ- ମନି ଦୀପ ରାଜହିଁ ଭୱନ ଭ୍ରାଜହିଁ ଦେହରୀଁ ବିଦ୍ରୁମ ରଚୀ ।
ମନି ଖଂଭ ଭାତି ବିରଂଚି ବିରଚୀ କନକ ମନି ମରକତ ଖଚୀ ॥

ସୁଂଦର ମନୋହର ମଂଦିରାୟତ ଅଜିର ରୁଚିର ଫଟିକ ରଚେ ।
ପ୍ରତି ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର କପାଟ ପୁରଟ ବନାଇ ବହୁ ବଜ୍ରିହ୍ନି ଖଚେ ॥

ଘରେ ଘରେ ମଣିମୟ ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରବାଳନିର୍ମିତ ଦେହଳୀ ଝଟକୁଥାଏ । ମଣିନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ମରକତମଣିଜଟିତ ସୁନାର କାନ୍ଥ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାହିଁ ସେସବୁକୁ ବିଶେଷରୂପରେ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର, ମନୋହର ଓ ବିଶାଳ ସୌଧ ; ତା'ଭିତରେ ରହିଥାଏ ସୁନ୍ଦର ସ୍ଫଟିକରେ ନିର୍ମିତ ଅଗଣା ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣର କବାଟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବାଟରେ ଲାଗିଥାଏ କୁନ୍ଦା ହୋଇଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ହୀରାପଥର ।।

ଦୋ:- ଗୃରୁ ଚିତ୍ରସାଲ। ଗୃହ ଗୃହ ପ୍ରତି ଲିଖେ ବନାଇ ।
ରାମଚରିତ ଜେ ନିରଖି ମୁନି ତେ ମନ ଲେହିଁ ଗ୍ୱେରାଇ ॥ ୨୭ ॥

ଘରେ ଘରେ ଥାଏ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରଶାଳା । ଚିତ୍ରଶାଳାମାନଙ୍କରେ ରହିଥାଏ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରିତକୁ ଅତି ରମଣୀୟଭାବରେ ରୂପାୟିତ କରୁଥିବା ବହୁ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର । ସେହି ଚିତ୍ରସବୁ ମୁନିମାନଙ୍କ ମନକୁ ବି ଗ୍ୱେରାଇନେଉଥିଲା ।। ୨୭ ।।

ଚୌ:- ସୁମନ ବାଟିକା ସବହିଁ ଲଗାଈଁ । ବିବିଧ ଭାଁତି କରି ଜତନ ବନାଈଁ ॥
ଲତା ଲଲିତ ବହୁ ଜାତି ସୁହାଈଁ । ଫୂଲହିଁ ସଦା ବଂସତ କି ନାଈଁ ॥ ୧ ॥

ନିଜ ନିଜର ଫୁଲବଗିଚାରେ ଅତି ଯତ୍ନର ସହିତ ସମସ୍ତେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଫୁଲଗଛ; ପୁଣି ତା' ଭିତରେ ମାଡ଼ିଥାଏ ନାନାଜାତିର ସୁନ୍ଦର ଲଲିତ ଲତାପଙ୍କ୍ତି । ଲତାମାନଙ୍କରେ ସବୁବେଳେ ଫୁଲ ଫୁଟୁଥାଏ ଠିକ୍ ବସନ୍ତଋତୁରେ ଫୁଟିବାପରି ।। ୧ ।।

ଗୁଂଜତ ମଧୁକର ମୁଖର ମନୋହର । ମାରୁତ ତ୍ରିବିଧି ସଦା ବହୁ ସୁଂଦର ॥
ନାନା ଖଗ ବାଲକହ୍ନି ଜିଆଏ । ବୋଲତ ମଧୁର ଉଡ଼ାତ ସୁହାଏ ॥ ୨ ॥

ଭ୍ରମରମାନେ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ତ୍ରିବିଧ ବାୟୁ ସଦା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ବାଳକବାଳିକାମାନେ ନାନାଜାତିର ପକ୍ଷୀ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି ; ସେମାନେ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କୂଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ଉଡ଼ିବାବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ମୋର ହଂସ ସାରସ ପାରାୱତ । ଭୱନନି ପର ସୋଭା ଅତି ପାୱତ ॥
ଜହଁ ତହଁ ଦେଖହିଁ ନିଜ ପରିଛାହୀଁ । ବହୁବିଧି କୂଜହିଁ ନୃତ୍ୟ କରାହୀଁ ॥ ୩ ॥

ଘର ଉପରେ ବସିଥିବା ମୟୂର, ହଂସ, ସାରସ ଓ କପୋତ ପକ୍ଷୀମାନେ ବିଶେଷ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି । ମଣିମାଣିକ୍ୟରେ ଗଢ଼ା କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଓ ଛାତରେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷୀ ଭାବୁଥାଏ, ତା' ଭିତରେ ତାରି ପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀ ବସିଛି କି ! ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଡାକି ମଧୁର କୂଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ନିଜର ସୁନ୍ଦର ନୃତ୍ୟଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଉଥାଆନ୍ତି ।। ୩ ।।

ସୁକ ସାରିକା ପଢ଼ାୱହିଁ ବାଲକ । କହହୁ ରାମ ରଘୁପତି ଜନପାଲକ ॥
ରାଜ ଦୁଆର ସକଲ ବିଧି ଗୃରୁ । ବୀଥାଁ ଚୌହଟ ରୁଚିର ବଜାରୂ ॥ ୪ ॥

ପାଳିଥିବା ଶୁଆସାରୀଙ୍କୁ ପିଲାମାନେ ପଢ଼ାଉଥାନ୍ତି– 'ରଘୁପତି', 'ରାଘବ', 'ରାଜାରାମ' । ରାଜଦ୍ୱାର ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ନଗରୀର ରାସ୍ତା, ଘାଟ, ଛକ, ବଜାର— ସବୁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ବାଜାର ରୁଚିର ନ ବନଇ ବରନତ ବସ୍ତୁ ବିନୁ ଗଥ ପାଇଏ ।
ଜହଁ ଭୂପରମାନିଓ୍ୱାସ ତହଁ କୀ ସଂପଦା କିମି ଗାଇଏ ॥
ବୈଠେ ବଜାଜ ସରାଫ ବନିକ ଅନେକ ମନହୁଁ କୁବେର ତେ ।
ସବ ସୁଖୀ ସବ ସଚ୍ଚରିତ ସୁଂଦର ନାରି ନର ସିସୁ ଜରଠ ଜେ ॥

ବଜାର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହେବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଏତେ ସମୃଦ୍ଧ ଥିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଜିନିଷପତ୍ର ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ମିଳିଯାଉ ଥିଲା । ଯେଉଁଠି ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ରାଜା, ସେଠାର ସମ୍ପତ୍ତି କଥା ବା କିଏ ବର୍ଣ୍ଣପାରିବ ? ବଜାଜ (କପଡ଼ା ବେପାରୀ), ସରାଫ(ସୁନାରୂପା ବେପାରୀ) ଆଦି ବେପାରୀମାନେ ତ କୁବେର ପରି ବସିଥାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ, ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ– ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସୁଖୀ, ସଦାଗ୍ରରୀ ଓ ସୁନ୍ଦର ।

ଦୋ:- ଉତ୍ତର ଦିସି ସରଜୂ ବହ ନିର୍ମଲ ଜଲ ଗଂଭୀର ।
ବାଁଧେ ଘାଟ ମନୋହର ସ୍ୱଲ୍ପ ପଂକ ନହିଁ ତୀର ॥ ୨୮ ॥

ନଗରୀର ଉତ୍ତର ପଟେ ବହିଯାଉଥାଏ ସରଯୂ ନଦୀ । ସରଯୂର ଜଳ ଅତି ନିର୍ମଳ ଓ ଗଭୀର । ଘାଟଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥାଏ; କୂଳରେ ଟିକିଏ ହେଲେ କାହୁଅ ନ ଥାଏ ।। ୨୮ ।।

ଚୌ:- ଦୂରି ଫରାକ ରୁଚିର ସୋ ଘାଟା । ଜହଁ ଜଲ ପିଅହିଁ ବାଜି ଗଜ ଠାଟା ॥
ପନିଘଟ ପରମ ମନୋହର ନାନା । ତହାଁ ନ ପୁରୁଷ କରହିଁ ଅସ୍ନାନା ॥ ୧ ॥

ପୁରୁଷଙ୍କ ଠୁଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ପଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଘାଟ ଥାଏ । ଦଳ ଦଳ ହାତୀଘୋଡ଼ା ଆସି ସେଠାରେ ପାଣି ପିଉଥାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପାଣି ନେବାପାଇଁ ଆହୁରି ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ଘାଟ ଥାଏ । ସେଠାରେ ପୁରୁଷ ଲୋକେ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।। ୧ ।।

ରାଜଘାଟ ସବ ବିଧି ସୁଂଦର ବର । ମଜ୍ଜହିଁ ତହାଁ ବରନ ଗ୍ରରିଉ ନର ॥
ତୀର ତୀର ଦେଓ୍ୱନ୍ନ କେ ମଂଦିର । ଚହୁଁ ଦିସି ତିନ୍ନ କେ ଉପବନ ସୁଂଦର ॥ ୨ ॥

ରାଜଘାଟ ତ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥାଏ । ସେଠାରେ ଗ୍ରରିବବର୍ଣ୍ଣର ପୁରୁଷ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । ସରଯୂନଦୀର କୂଳେ କୂଳେ ଅନେକ ଦେବମନ୍ଦିର ଥାଏ । ପ୍ରତି ମନ୍ଦିର ଗ୍ରରିପାଖରେ ଥାଏ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲବଗିଗ୍ଚ ।। ୨ ।।

କହୁଁ କହୁଁ ସରିତା ତୀର ଉଦାସୀ । ବସହିଁ ଗ୍ୟାନ ରତ ମୁନି ସଂନ୍ୟାସୀ ॥
ତୀର ତୀର ତୁଲସିକା ସୁହାଇ । ବୃଂଦ ବୃଂଦ ବହୁ ମୁନିନ୍ନ ଲଗାଇ ॥ ୩ ॥

ନଈକୂଳରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅନାସକ୍ତ ଏବଂ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠ ମୁନି ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ରହୁଥାନ୍ତି । ସରଯୂକୂଳରେ ମୁନିମାନେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କରି ବହୁ ତୁଳସୀଗଛ ଲଗାଇଥାନ୍ତି ।। ୩ ।।

ପୁର ସୋଭା କଛୁ ବରନି ନ ଜାଇ । ବାହେର ନଗର ପରମ ରୁଚିରାଇ ॥
ଦେଖତ ପୁରୀ ଅଖିଲ ଅଘ ଭାଗା । ବନ ଉପବନ ବାପିକା ତଡ଼ାଗା ॥ ୪ ॥

ନଗରର ଶୋଭା ତ ଭାଷାରେ କହିହେବ ନାହିଁ । ନଗରର ବାହାର ଦୃଶ୍ୟ ବି ପରମସୁନ୍ଦର । ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀର ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ସବୁ ପାପ ଛାଡ଼ିପଳାଏ । ସେଠାର ଡୋଟା, ବଗିଗ୍ଚ, ବାଂପା ଓ ପୋଖରୀଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ।। ୪ ।।

ଛନ୍ଦ- ବାପୀଁ ତଡ଼ାଗ ଅନୂପ କୂପ ମନୋହରାୟତ ସୋହହୀଁ ।
ସୋପାନ ସୁଂଦର ନୀର ନିର୍ମଲ ଦେଖି ସୁର ମୁନି ମୋହହୀଁ ॥
ବହୁ ରଂଗ କଂଜ ଅନେକ ଖଗ କୂଜହିଁ ମଧୁପ ଗୁଂଜାରହୀଁ ।
ଆରାମ ରମ୍ୟ ପିକାଦି ଖଗ ରଓ ଜନୁ ପଥିକ ହଂକାରହୀଁ ॥

ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଅନୁପମ, ବିଶାଳ ଓ ମନୋହର ବାପୀ, ପୁଷ୍କରିଣୀ, କୂପ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସେସବୁର ରତ୍ନନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ପାହାଚ ଓ ନିର୍ମଳ ଜଳ ଦେଖି ଦେବତା ଓ ମୁନିମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି । ପୁଷ୍କରିଣୀମାନଙ୍କରେ ନାନାରଙ୍ଗର ପଦ୍ମ ଫୁଟିଥାଏ; ଅନେକ ପକ୍ଷୀଙ୍କ କୂଜନ, ଭ୍ରମରମାନଙ୍କ ଗୁଞ୍ଜନ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ବଗିଚାମାନଙ୍କରେ କୋଇଲି ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ମଧୁରକାକଳି ପଥିକମାନଙ୍କୁ ଆସ ଆସ ବୋଲି ଆହ୍ୱାନ କରୁଥିଲାପରି ଲାଗୁଥାଏ ।

ଦୋ:- ରମାନାଥ ଜହଁ ରାଜା ସୋ ପୁର ବରନି କି ଜାଇ ।
ଅନିମାଦିକ ସୁଖ ସଂପଦା ରହୀଁ ଅଓଧ ସବ ଛାଇ ॥ ୨୯ ॥

ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁଠି ରାଜା, ସେହି ନଗରର ବର୍ଣ୍ଣନା କ'ଣ କରାଯାଇପାରିବ ? ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଅଣିମାଦି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ଓ ସକଳ ସୁଖସମ୍ପଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।। ୨୯ ।।

ଚୌ:- ଜହଁ ତହଁ ନର ରଘୁପତି ଗୁନ ଗାଓ୍ୱହିଁ। ବୈଠି ପରସପର ଇହଇ ସିଖାଓ୍ୱହିଁ ॥
ଭଜହୁ ପ୍ରନତ ପ୍ରତିପାଲକ ରାମହି। ସୋଭା ସୀଲ ରୂପ ଗୁନ ଧାମହି ॥ ୧ ॥

ଲୋକେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରଘୁନାଥଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି, – ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ; ଶୋଭା, ଶୀଳ, ରୂପ ଓ ଗୁଣର ଧାମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ ।। ୧ ।।

ଜଲଜ ବିଲୋଚନ ସ୍ୟାମଲ ଗାତହି । ପଲକ ନୟନ ଇଓ୍ୱ ସେଓ୍ୱକ ତ୍ରାତହି ॥
ଧୃତ ସର ରୁଚିର ଚାପ ତୂନୀରହି । ସଂତ କଂଜ ବନ ରବି ରନଧୀରହି ॥ ୨ ॥

କମଳନୟନ ଶ୍ୟାମତନୁଧାରୀଙ୍କୁ ଭଜ । ଚକ୍ଷୁକୁ ପଲକ ରକ୍ଷା କରିବାପରି ଯେ ନିଜର ସେବକମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଭଜ । ସୁନ୍ଦର ଧନୁର୍ବାଣ ଓ ତୂଣୀରଧାରୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ । ସଦ୍ଗୁରୂପା କମଳବନକୁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ରଣବୀର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ ।। ୨ ।।

କାଲ କରାଲ ବ୍ୟାଲ ଖଗରାଜହି । ନମତ ରାମ ଅକାମ ମମତା ଜହି ॥
ଲୋଭ ମୋହ ମୃଗଜୂଥ କିରାତହି । ମନସିଜ କରି ହରି ଜନ ସୁଖଦାତହି ॥ ୩ ॥

କାଳରୂପୀ ଭୟାନକ ସର୍ପର ଭକ୍ଷକ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ଭଜ । ନିଷ୍କାମଭାବରେ ପ୍ରଣାମ କରିବାମାତ୍ରେ ମମତ୍ୱ ନାଶ କରିଦେଉଥିବା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ । ଲୋଭମୋହରୂପୀ ମୃଗସମୂହର ବିନାଶକ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ କିରାତଙ୍କୁ ଭଜ । ଯେ କାମରୂପୀ ହସ୍ତୀ ନିମନ୍ତେ ସିଂହସଦୃଶ ତଥା ସେବକମାନଙ୍କର ସୁଖଦାତା, ସେହି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ ।। ୩ ।।

ସଂସୟ ସୋକ ନିବିଡ଼ ତମ ଭାନୁହି । ଦନୁଜ ଗହନ ଘନ ଦହନ କୃସାନୁହି ॥
ଜନକସୁତା ସମେତ ରଘୁବୀରହି । କସ ନ ଭଜହୁ ଭଂଜନ ଭଓ୍ୱ ଭୀରହି ॥ ୪ ॥

ଶୋକ ଓ ସଂଶୟରୂପୀ ଅନ୍ଧକାରର ନାଶକ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଭଜ । ରାକ୍ଷସରୂପୀ ଘନବନର ଦାହକ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ଭଜ । ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଭୟର ବିନାଶକ ଜାନକୀସମେତ ଶ୍ରୀରଘୁବୀରଙ୍କୁ ଭଜୁନାହଁ କାହିଁକି ? ।। ୪ ।।

ବହୁ ବାସନା ମସକ ହିମ ରାସିହି । ସଦା ଏକରସ ଅଜ ଅବିନାସିହି ॥
ମୁନି ରଂଜନ ଭଂଜନ ମହି ଭାରହି । ତୁଲସିଦାସ କେ ପ୍ରଭୁହି ଉଦାରହି ॥ ୫ ॥

ଅଗଣିତ ବାସନାରୂପୀ ମଶକସମୂହର ବିନାଶକ ଶ୍ରୀରାମରୂପୀ ହିମରାଶିକୁ ଭଜ । ନିତ୍ୟ, ଏକରସ, ଅଜନ୍ମା ଓ ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଭଜ । ମୁନିଜନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଦାତା, ପୃଥିବୀର ଭାରହରଣକାରୀ ଓ ତୁଳସୀଦାସର ଉଦାର(ଦୟାଳୁ) ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଭଜ ।। ୫ ।।

ଦୋ:- **ଏହି ବିଧି ନଗର ନାରି ନର କରହିଁ ରାମ ଗୁନ ଗାନ ।**
ସାନୁକୂଲ ସବ ପର ରହହିଁ ସଂତତ କୃପାନିଧାନ ॥ ୩୦ ॥

ନଗରର ନରନାରୀ ଏହିରୂପେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଗୁଣ ଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କୃପାନିଧାନ ଶ୍ରୀରାମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ଥିଲେ ।। ୩୦ ।।

ଚୌ:- **ଜବ ତେଁ ରାମ ପ୍ରତାପ ଖଗେସା । ଉଦିତ ଭୟଉ ଅତି ପ୍ରବଲ ଦିନେସା ॥**
ପୂରି ପ୍ରକାସ ରହେଉ ତିହୁଁ ଲୋକା । ବହୁତେନ୍ହ ସୁଖୀ ବହୁତନ ମନ ସୋକା ॥ ୧॥

[କାକଭୁଶୁଣ୍ଡି କହିଲେ,] ହେ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ! ରାମପ୍ରତାପରୂପୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ ତିନିଲୋକରେ ଆଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଅନେକଙ୍କୁ ସୁଖ ମିଳିଲା ଏବଂ ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ଶୋକ ମଧ୍ୟ ହେଲା ।। ୧ ।।

ଜିନ୍ହହି ସୋକ ତେ କହଉଁ ବଖାନୀ । ପ୍ରଥମ ଅବିଦ୍ୟା ନିସା ନସାନୀ ॥
ଅଘ ଉଲୂକ ଜହଁ ତହାଁ ଲୁକାନେ । କାମ କ୍ରୋଧ କୈରଓ ସକୁଚ୍ଏନେ ॥ ୨ ॥

ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଶୋକ ହେଲା, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି; ଶୁଣ । ସର୍ବତ୍ର ଆଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ପ୍ରଥମେ ତ ଅବିଦ୍ୟାରୂପୀ ରାତ୍ରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ପାପରୂପୀ ପେଗ୍ୟମାନେ ଏଠିସେଠି ଲୁଚିଗଲେ ଏବଂ କାମକ୍ରୋଧରୂପୀ କୁମୁଦ(କଇଁ)ମାନେ ମଉଳିପଡ଼ିଲେ ।। ୨ ।।

ବିବିଧ କର୍ମ ଗୁନ କାଲ ସୁଭାଉ । ଏ ଚକୋର ସୁଖ ଲହହିଁ ନ କାଉ ॥
ମତ୍ସର ମାନ ମୋହ ମଦ ଗ୍ୟୋରା । ଇନ୍ହ କର ହୁନର ନ କଓନିହୁଁ ଓରା ॥ ୩ ॥

ବିବିଧ ବନ୍ଧନକାରକ କର୍ମ, ଗୁଣ, କାଳ ଓ ସ୍ୱଭାବରୂପୀ ଚକୋରମାନେ ରାମପ୍ରତାପରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଲୋକ ପଡ଼ିବାରୁ ଆଉ ସୁଖ ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାନ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଗ୍ୱେରମାନଙ୍କର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଆଉ ଚଳିପାରିଲା ନାହିଁ ।। ୩ ।।

ଧରମ ତଡ଼ାଗ ଗ୍ୟାନ ବିଗ୍ୟାନା । ଏ ପଂକଜ ବିକସେ ବିଧି ନାନା ॥
ସୁଖ ସଂତୋଷ ବିରାଗ ବିବେକା । ବିଗତ ସୋକ ଏ କୋକ ଅନେକା ॥ ୪ ॥

ଧର୍ମରୂପୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନରୂପୀ ଅନେକପ୍ରକାର ପଦ୍ମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେଲା । ସୁଖ, ସନ୍ତୋଷ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବିବେକ ଆଦି ବିବିଧ ଚକ୍ରବାକଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର ହୋଇଗଲା ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଯହ ପ୍ରତାପ ରବି ଜାକେଁ ଉର ଜବ କରଇ ପ୍ରକାସ ।
ପଛିଲେ ବାଢ଼ହିଁ ପ୍ରଥମ ଜେ କହେ ତେ ପାଓ୍ୱହିଁ ନାସ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀରାମପ୍ରତାପରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯାହାର ହୃଦୟରେ ଆଲୋକ ବିଚ୍ଛୁରିତ କରନ୍ତି, ତା'ଠାରେ ଉପରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣସବୁ (ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ସୁଖ, ସନ୍ତୋଷ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବିବେକ) ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅବିଦ୍ୟା, ପାପ, କାମ, କ୍ରୋଧ, କର୍ମ, କାଳ, ଗୁଣ, ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରଭୃତି ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।। ୩୧ ।।

ଚୌ:- ଭ୍ରାତୃନ୍ଦ ସହିତ ରାମୁ ଏକ ବାରା । ସଂଗ ପରମ ପ୍ରିୟ ପଓ୍ୱନକୁମାରା ॥
ସୁଂଦର ଉପବନ ଦେଖନ ଗଏ । ସବ ତରୁ କୁସୁମିତ ପଲ୍ଲଓ୍ୱ ନଏ ॥ ୧ ॥

ଥରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଭାଇମାନଙ୍କ-ସହିତ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଉପବନ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସବୁବୃକ୍ଷରେ ଫୁଲ ଓ ନବପଲ୍ଲବ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ।। ୧ ।।

ଜାନି ସମଯ୍ ସନକାଦିକ ଆଏ । ତେଜ ପୁଂଜ ଗୁନ ସୀଲ ସୁହାଏ ॥
ବ୍ରହ୍ମାନଂଦ ସଦା ଲଯ୍ଲୀନା । ଦେଖତ ବାଲକ ବହୁକାଲୀନା ॥ ୨ ॥

ତାହା ଏକ ସୁନ୍ଦର ଅବସର ଜାଣି ସେଠାକୁ ସନକାଦି ଋରିମୁନି ଗୁଲିଆସିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଥିଲେ ତେଜର ପୁଞ୍ଜ, ସୁନ୍ଦର ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ତଥା ସଦା ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ । ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ଥିଲେ ବାଳକ ପରି; କିନ୍ତୁ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ।। ୨ ।।

ରୂପ ଧରେଁ ଜନୁ ଋରିଉ ବେଦା । ସମଦରସୀ ମୁନି ବିଗତ ବିଭେଦା ॥
ଆସା ବସନ ବ୍ୟସନ ଯହ ତିହ୍ନହୀଁ । ରଘୁପତି ଚରିତ ହୋଇ ତହଁ ସୁନହୀଁ ॥ ୩ ॥

ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ଋରିବେଦହିଁ ଋରିଟି ବାଳକରୂପ ଧରିଛନ୍ତି । ସେହି ମୁନିମାନେ ଥିଲେ ସମଦର୍ଶୀ ଓ ଭେଦଦୃଷ୍ଟିରହିତ । ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଦିଗମ୍ବର (ଦିଗହିଁ ଯାହାଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର) । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବ୍ୟସନ (ଅଭ୍ୟାସ) ଥାଏ ଯେ, ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ଚରିତ ପଢ଼ିଥାଏ, ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ସେଠାକୁ ଯାଇ ତାହା ଶୁଣନ୍ତି ।। ୩ ।।

ତହାଁ ରହେ ସନକାଦି ଭଓ୍ୱାନୀ । ଜହଁ ଘଟସଂଭଓ୍ୱ ମୁନିବର ଗ୍ୟାନୀ ॥
ରାମ କଥା ମୁନିବର ବହୁ ବରନୀ । ଗ୍ୟାନ ଜୋନି ପାଓ୍ୱକ ଜିମି ଅରନୀ ॥ ୪ ॥

[ଶିବ କହିଲେ,] ହେ ଭବାନୀ ! ଯେଉଁଠାରେ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ରହୁଥିଲେ, ସନକାଦି ମୁନି ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ; ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅନେକ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଅରଣି କାଠରୁ ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ରାମକଥା ସେହିପରି ଜ୍ଞାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦେଇଥାଏ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ଦେଖି ରାମ ମୁନି ଆଓ୍ୱତ ହରଷି ଦଂଡଓ୍ୱତ କୀହ୍ନ ।
ସ୍ୱାଗତ ପୂଁଛି ପୀତ ପଟ ପ୍ରଭୁ ବୈଠନ କହଁ ଦୀହ୍ନ ॥ ୩୨ ॥

ସନକାଦି ମୁନି ଆସିଥିବାର ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇ, ସେମାନଙ୍କ ବସିବାପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ପୀତବସନ ବିଛାଇଦେଲେ ।। ୩୨ ।।

ଚୌ:- କୀହ୍ନ ଦଂଡଓ୍ୱତ ତୀନିଉ ଭାଈ । ସହିତ ପଓ୍ୱନସୁତ ସୁଖୀ ଅଧିକାଈ ॥
ମୁନି ରଘୁପତି ଛବି ଅତୁଲ ବିଲୋକୀ । ଭଏ ମଗନ ମନ ସକେ ନ ରୋକୀ ॥ ୧ ॥

ହନୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟ ତିନିଭାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କର ଅତୁଳନୀୟ ଛବି ଦେଖି ମୁନିମାନେ ସେଥିରେ ଏପରି ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ମନକୁ ଆଉ ସଂଯତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।। ୧ ।।

ସ୍ୟାମଲ ଗାତ ସରୋରୁହ ଲୋଚନ । ସୁଂଦରତା ମଂଦିର ଭଓ୍ୱ ମୋଚନ ॥
ଏକଟକ ରହେ ନିମେଷ ନ ଲାଓ୍ୱହିଁ । ପ୍ରଭୁ କର ଜୋରେ ସୀସ ନଓ୍ୱାଓ୍ୱହିଁ ॥ ୨ ॥

ସେମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାରକାରୀ, ଶ୍ୟାମଶରୀର, କମଳନୟନ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଧାମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଅପଲକ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି; ଏଣେ ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ କର ଯୋଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ।। ୨ ।।

ତିହ୍ନ କୈ ଦସା ଦେଖି ରଘୁବୀରା । ସ୍ରୱତ ନୟନ ଜଲ ପୁଲକ ସରୀରା ॥
କର ଗହି ପ୍ରଭୁ ମୁନିବର ବୈଠାରେ । ପରମ ମନୋହର ବଚନ ଉଚ୍ଚାରେ ॥ ୩ ॥

ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଶ୍ରୀରଘୁନାଥଙ୍କ ନୟନରୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଜଳ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ହାତ ଧରି ଆଣି ଆସନରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ପରମ ମନୋହର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ।। ୩ ।।

ଆଜୁ ଧନ୍ୟ ମୈଁ ସୁନହୁ ମୁନୀସା । ତୁହ୍ମରେଁ ଦରସ ଜାହିଁ ଅଘ ଖୀସା ॥
ବଡ଼େ ଭାଗ ପାଇବ ସତସଂଗା । ବିନହିଁ ପ୍ରୟାସ ହୋହିଁ ଭଓ୍ୱ ଭଂଗା ॥ ୪ ॥

"ହେ ମୁନୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଆଜି ମୁଁ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ସବୁପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେହିଁ ଏଭଳି ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ, ଯାହାଫଳରେ କି ଅନାୟାସରେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।।୪ ।।

ଦୋ:- **ସଂତ ସଂଗ ଅପବର୍ଗ କର କାମୀ ଭଓ୍ୱ କର ପଂଥ ।**
କହହିଁ ସଂତ କବି କୋବିଦ ଶ୍ରୁତି ପୁରାନ ସଦଗ୍ରଂଥ ॥ ୩୩ ॥

ସନ୍ତ, କବି, ପଣ୍ଡିତ ତଥା ବେଦପୁରାଣାଦି ସକଳ ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ କହନ୍ତି ଯେ, ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କର ସଙ୍ଗ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରେ ଏବଂ କାମୀମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ବନ୍ଧନରେ ପକାଏ ।" ।। ୩୩ ।।

ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ହରଷି ମୁନି ଗ୍ୱରା । ପୁଲକିତ ତନ ଅସ୍ତୁତି ଅନୁସାରୀ ॥
ଜୟ ଭଗଓଂତ ଅନଂତ ଅନାମୟ । ଅନଘ ଅନେକ ଏକ କରୁନାମୟ ॥ ୧ ॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ଗରିମୁନି ହର୍ଷିତ ହୋଇ ପୁଲକିତ-ଶରୀରରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଆପଣ ଅନନ୍ତ, ଅନାମୟ, ଅନଘ, ଅନେକ, ଏକ ଓ କରୁଣାମୟ ।। ୧ ।।

ଜୟ ନିର୍ଗୁନ ଜୟ ଜୟ ଗୁନ ସାଗର । ସୁଖ ମଂଦିର ସୁଂଦର ଅତି ନାଗର ॥
ଜୟ ଇଂଦିରା ରମନ ଜୟ ଭୂଧର । ଅନୁପମ ଅଜ ଅନାଦି ସୋଭାକର ॥ ୨ ॥

ହେ ନିର୍ଗୁଣ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ଗୁଣସାଗର ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ, ଜୟ ହେଉ । ଆପଣ ସୁଖର ଧାମ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅତି ଚତୁର । ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ଧରଣୀଧର ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ଆପଣ ଅନୁପମ, ଅଜନ୍ମା, ଅନାଦି ଓ ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ।। ୨ ।।

ଗ୍ୟାନ ନିଧାନ ଅମାନ ମାନପ୍ରଦ । ପାୱନ ସୁଜସ ପୁରାନ ବେଦ ବଦ ॥
ତଗ୍ୟ କୃତଗ୍ୟ ଅଗ୍ୟତା ଭଂଜନ । ନାମ ଅନେକ ଅନାମ ନିରଂଜନ ॥ ୩ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ମାନରହିତ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ବେଦ ଓ ପୁରାଣମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର ଯଶ ଗାନ କରନ୍ତି । ଆପଣ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ, କୃତଜ୍ଞ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନନାଶକ । ହେ ନିରଞ୍ଜନ(ମାୟାରହିତ) ! ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଅନେକ ; ପୁଣି ଆପଣ ଅନାମ(ନାମର ଅତୀତ) ମଧ୍ୟ ।। ୩ ।।

ସର୍ବ ସର୍ବଗତ ସର୍ବ ଉରାଲୟ । ବସସି ସଦା ହମ କହୁଁ ପରିପାଲୟ ॥
ଦ୍ୱଂଦ ବିପତି ଭଞ୍ଜ ଫଂଦ ବିଭଂଜୟ । ହୃଦି ବସି ରାମ କାମ ମଦ ଗଂଜୟ ॥ ୪ ॥

ଆପଣ ସର୍ବରୂପ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଏବଂ ସକଳ-ହୃଦୟନିବାସୀ । ତେଣୁ ଆପଣ ଆମର ପରିପାଳନ କରନ୍ତୁ । ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ, ଅନୁକୂଳତା-ପ୍ରତିକୂଳତା, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବିପତ୍ତି ଓ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଜାଲ କାଟିଦିଅନ୍ତୁ । ହେ ଶ୍ରୀରାମ ! ଆପଣ ଆମ ହୃଦୟରେ ରହି କାମ ଓ ମଦ ବିନାଶ କରନ୍ତୁ ।। ୪ ।।

ଦୋଃ- **ପରମାନଂଦ କୃପାୟତନ ମନ ପରିପୂରନ କାମ ।**
ପ୍ରେମ ଭଗତି ଅନପାୟନୀ ଦେହୁ ହମହି ଶ୍ରୀରାମ ॥ ୩୪ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ, କୃପାର ଧାମ ଏବଂ ସକଳ ମନବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ହେ ଶ୍ରୀରାମ ! ଆମକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅଚଳା ପ୍ରେମଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।। ୩୪ ।।

ଚୌଃ- **ଦେହୁ ଭଗତି ରଘୁପତି ଅତି ପାବନି । ତ୍ରିବିଧି ତାପ ଭବ ଦାପ ନସାବନି ॥**
ପ୍ରନତ କାମ ସୁରଧେନୁ କଲପତରୁ । ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନ ଦୀଜୈ ପ୍ରଭୁ ଯହ ବରୁ ॥ ୧ ॥

ହେ ରଘୁନାଥ ! ଆପଣ ଆମକୁ ପବିତ୍ରକାରିଣୀ ତଥା ତ୍ରିତାପହାରିଣୀ ଓ ଜନ୍ମମରଣ-କ୍ଲେଶବିନାଶିନୀ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ହେ ଶରଣାଗତର କାମନା-ପରିପୂରଣକାରୀ କାମଧେନୁ ଓ କଳ୍ପବୃକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆମକୁ ଏତିକି ବର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।। ୧ ।।

ଭବ ବାରିଧି କୁଂଭଜ ରଘୁନାୟକ । ସେବତ ସୁଲଭ ସକଲ ସୁଖ ଦାୟକ ॥
ମନ ସଂଭବ ଦାରୁନ ଦୁଖ ଦାରୟ । ଦୀନବଂଧୁ ସମତା ବିସ୍ତାରୟ ॥ ୨ ॥

ହେ ରଘୁନାଥ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ସମୁଦ୍ରକୁ ଶୁଖାଇଦେବାରେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ମୁନିଙ୍କ ସମାନ । ଆପଣଙ୍କ ସେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲଭ ଏବଂ ଆପଣ ସର୍ବସୁଖଦାତା । ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଆମ ମନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖସମୂହ ବିନାଶ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆମ ଭିତରେ ସମତ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାର କରନ୍ତୁ ।। ୨ ।।

ଆସ ତ୍ରାସ ଇରିଷାଦି ନିବାରକ । ବିନୟ ବିବେକ ବିରତି ବିସ୍ତାରକ ॥
ଭୂପ ମୌଲି ମନି ମଂଡନ ଧରନୀ । ଦେହି ଭଗତି ସଂସୃତି ସରି ତରନୀ ॥ ୩ ॥

ଆପଣ ଆଶା, ଭୟ ଓ ଈର୍ଷା ଆଦି ନିବାରଣ କରନ୍ତି ତଥା ବିନୟ, ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି । ହେ ରାଜଶିରୋମଣି ପୃଥ୍ୱୀଭୂଷଣ ଶ୍ରୀରାମ ! ଆମକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସେହି ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ, ଯାହା ଜୀବକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରବାହରୂପୀ ସଂସାରସରିତରୁ ପାରି କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ ।। ୩ ।।

ମୁନି ମନ ମାନସ ହଂସ ନିରଂତର । ଚରନ କମଲ ବଂଦିତ ଅଜ ସଂକର ॥
ରଘୁକୁଲ କେତୁ ସେତୁ ଶ୍ରୁତି ରଛକ । କାଲ କରମ ସୁଭାଉ ଗୁନ ଭଛକ ॥ ୪ ॥

ହେ ମୁନିମାନଙ୍କ ମନରୂପୀ ମାନସରୋବରରେ ନିରନ୍ତର ନିବାସ କରୁଥିବା ହଂସ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ତ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦିତ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ରଘୁକୁଳର କେତନ, ବେଦମର୍ଯ୍ୟାଦାର ରକ୍ଷକ ଏବଂ କାଳ, କର୍ମ, ସ୍ୱଭାବ ତଥା ଗୁଣରୂପ ବନ୍ଧନର ଭକ୍ଷକ (ନାଶକ) ।। ୪ ।।

ତାରନ ତରନ ହରନ ସବ ଦୂଷନ । ତୁଲସିଦାସ ପ୍ରଭୁ ତ୍ରିଭୁଓ୍ୱନ ଭୂଷନ ॥ ୫ ॥

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ତରଣ-ତାରଣ (ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ତାରି ଦେଉଥିବା ଉଭୟ ନୌକା ଓ ନୌକାଗୁଳକ) ତଥା ସର୍ବଦୋଷହର । ତ୍ରିଲୋକର ବିଭୂଷଣ ଆପଣହିଁ ତୁଳସୀଦାସର ସ୍ୱାମୀ ।। ୫ ।।

ଦୋ:- ବାର ବାର ଅସ୍ତୁତି କରି ପ୍ରେମ ସହିତ ସିରୁ ନାଇ ।
ବ୍ରହ୍ମ ଭଓ୍ୱନ ସନକାଦି ଗେ ଅତି ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ପାଇ ॥ ୩୫ ॥

ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରେମର ସହିତ ବାରମ୍ବାର ସ୍ତୁତି କରି, ନତଶିର ହୋଇ ଏବଂ ବାଞ୍ଛିତ ବର ପାଇ ସନକାଦି ମୁନିମାନେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ ।। ୩୫ ।।

ଚୌ:- ସନକାଦିକ ବିଧି ଲୋକ ସିଧାଏ । ଭ୍ରାତହ୍ନ ରାମ ଚରନ ସିରୁ ନାଏ ॥
ପୂଛତ ପ୍ରଭୁହି ସକଲ ସକୁଗ୍ଵହାଁ । ବିତଓ୍ୱହିଁ ସବ ମାରୁତସୁତ ପାହାଁ ॥ ୧ ॥

ସନକାଦି ମୁନି ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ଭାଇମାନେ କିଛି ପଗ୍ଵରିବାକୁ ବସିଲେ: କିନ୍ତୁ ସାହସ ପାଉଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ହନୁମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇରହିଲେ ।। ୧ ।।

ସୁନୀ ଚହହିଁ ପ୍ରଭୁ ମୁଖ କୈ ବାନୀ । ଜୋ ସୁନି ହୋଇ ସକଲ ଭ୍ରମ ହାନୀ ॥
ଅଂତରଜାମୀ ପ୍ରଭୁ ସଭ ଜାନା । ବୂଝତ କହହୁ କାହ ହନୁମାନା ॥ ୨ ॥

ଯାହା ଶୁଣିଲେ ସକଳ ଭ୍ରମ ନାଶ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଗ୍ଵହୁଁଥିଲେ । ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ପ୍ରଭୁ ସବୁ ଜାଣିଗଲେ ଏବଂ ପଗ୍ଵରିଲେ, "କୁହ ହନୁମାନ୍ ! କଥା କ'ଣ ?" ।। ୨ ।।

ଜୋରି ପାନି କହ ତବ ହନୁମଂତା । ସୁନହୁ ଦୀନଦୟାଲ ଭଗଓ୍ୱଂତା ॥
ନାଥ ଭରତ କଛୁ ପୂଁଛନ ଚହହୀଁ । ପ୍ରସ୍ନ କରତ ମନ ସକୁଚତ ଅହହୀଁ ॥ ୩ ॥

ହନୁମାନ୍ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ହେ ଦୀନଦୟାଳୁ ଭଗବାନ୍ ! ଶୁଣନ୍ତୁ: ଭରତ କିଛି ପଗ୍ଵରିବାକୁ ଗ୍ଵହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ସାହାସ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ।। ୩ ।।

ତୁହ୍ନ ଜାନହୁ କପି ମୋର ସୁଭାଉ । ଭରତହି ମୋହି କଛୁ ଅଂତର କାଉ ॥
ସୁନି ପ୍ରଭୁ ବଚନ ଭରତ ଗହେ ଚରନା । ସୁନହୁ ନାଥ ପ୍ରନତାରତି ହରନା ॥ ୪ ॥

ଭଗବାନ୍ କହିଲେ, "ହନୁମାନ୍ ! ତୁମେ ତ ମୋର ସ୍ୱଭାବ ଜାଣ । ଭରତ ଓ ମୋ ଭିତରେ କେବେ ବି କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଥାଏ କି ?" ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ଭରତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦ ଧରିପକାଇଲେ; କହିଲେ, "ହେ ନାଥ ! ହେ ଶରଣାଗତର ଦୁଃଖହରଣକାରୀ ! ଶୁଣନ୍ତୁ ।। ୪ ।।

ଦୋ:- ନାଥ ନ ମୋହି ସଂଦେହ କଛୁ ସପନେହୁଁ ସୋକ ନ ମୋହ ।
କେଓ୍ୱଲ କୃପା ତୁହ୍ନାରିହି କୃପାନଂଦ ସଂଦୋହ ॥ ୩୬ ॥

ହେ ନାଥ ! ମୋ ମନରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, କି ଶୋକ ଓ ମୋହ ନାହିଁ । ହେ କୃପା ଓ ଆନନ୍ଦର ସିନ୍ଧୁ ! ଏହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କ କୃପାର ଫଳ ।। ୩୬ ।।

ଚୌ:- କରଉଁ କୃପାନିଧି ଏକ ଢିଠାଇ । ମୈଁ ସେଓ୍ୱକ ତୁହ୍ନ ଜନ ସୁଖଦାଇ ॥
ସଂତହ୍ନ କୈ ମହିମା ରଘୁରାଇ । ବହୁ ବିଧି ବେଦ ପୁରାନହ୍ନ ଗାଇ ॥ ୧ ॥